

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTUI
PEDAGOGIKA FAKULTETI
INTELLEKTUAL FANLAR VA AXBOROT TEX KAFEDRASI

«TASDIQLAYMAN»

Namangan davlat pedagogika instituti

o‘quv ishlari bo‘yicha prorektori:

A. Abdunazarov

“ ” _____ 2026 yil

KASB - HUNARGA YO‘NALTIRISH
fanidan
O‘QUV-USLUBIY MAJMUA

Namangan – 2026 yil

ANNOTATSIYA

Darslik materiallarida o'qituvchilarda global tafakkur, kompetentlik, professionallikni shakllantirish, nazariy va amaliy mashg'ulotlar, mustaqil ta'lim turlari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish, ulardan o'z pedagogic faoliyatlarida samarali foydalanishlarini ta'minlash ko'zda tutilgan.

Darslik oily ta'lim muassasalarining "Texnologik ta'lim" yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan. Darslikdan Oliy o'quv yurtlarining bakalavriat talabalari, stajyor tadqiqotchilari, izlanuvchilar, mustaqil ilmiy-tadqiqotchilar, shuningdek, Oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilar ham foydalanishlari mumkin.

АННОТАЦИЯ

Содержание и материалыданного учебника предназначены дляформирования глобального мышления, компетентности, профессионализма у учителей, развития их знаний, умений и навыков в ходе теоретической и практической подготовки, самостоятельного обучения, а такжеспособствует обеспечению их эффективного использования в педагогической деятельности.

Учебник предназначен для студентов высших учебных заведений по направлению «Технологическое образование». Данный учебник также может быть использован стажерами-исследователями, научными сотрудниками, независимыми научными исследователями, а также преподавателями высших и средних специальных учебных заведений.

ABSTRACT

The contents and materials of this textbook are intended to develop global thinking, competence, and professionalism among teachers, develop their knowledge, skills and abilities during theoretical and practical training, self-study, and also help ensure their effective use in teaching activities.

The textbook is intended for students of higher educational institutions in the direction of "Technological education". This textbook can also be used by researchers, research assistants, independent scientific researchers, as well as teachers of higher and secondary specialized educational institutions.

MUNDARIJA

1. Kasb-hunarga yo'naltirish fanining maqsad va vazifalari.....
2. Kasb-hunarga yo'naltirish, uning tarixiy taraqqiyoti.....
3. Kasb-hunarga yo'naltirishning ijtimoiy va psixofiziologik asoslari.....
4. Kasblar xarakteristikasi professiogramma.....
5. O'zbekiston xalq xo'jaligining asosiy tarmoqlari.....
6. Kasblar to'g'risida ma'lumotlar berish, kasblar ularning tiplari, turkumlari.....
7. Kasblarning bo'limlari, gruppalari va kasb tanlash formulasi.....
8. Kasb- hunarga yo'naltirishda o'quvchilarga qo'yiladigan talablar.....
9. Kasb hunarga yo'naltirish ishining asosiy bosqichlari va yo'nalishlari.....
10. Kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha ta'lim muassasasi jamoasining faoliyati.....
11. Umumiy o'rta va o'rta maxsus davlat ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish.....
12. Kasb hunarga yo'naltirish komissiyalari. O'quvchilar va ota onalr bilan ishlash.....
13. Kasb tanlashga doir reja tuzish.....
14. Kasb tanlashda uchraydigan xatoliklar va ularning oldini olish omillari.....
15. Kasb hunarga yo'naltirish tamoyillari va ularga amal qilish.....
16. Kasb hunarga yo'naltirish shakllari.....
17. Kasb hunarga yo'naltirish metod va usullari.....
18. Ilg'or xorijiy mamlakatlarda kasbga yo'naltirish tajribasi.....

СОДЕРЖАНИЕ

1.Цели и задачи профориентацион.....	
2. Профориентационная деятельность, ее историческое развитие.....	
3.Социальные и психофизиологические основы профориентационных работ.....	
4.Профессиограмма характеристики профессий.....	
5.Основные отрасли народного хозяйства РеспубликиУзбекистан.....	
6.Ознакомление с различными профессиями.Профессии, их виды, категории.....	
7. Разделы, группы профессий, а также формула выбора профессий.....	
8.Требования, предъявляемые к учащимсяпри профориентационных работах.....	
9.Основные этапы и направления профориентационных работ.....	
10.Деятельность коллектива образовательных учреждений по профориентации.....	
11.Организация деятельности психологической службы в средних общеобразовательных и средних специальных государственных образовательных учреждениях.....	
12.Комиссии по профессиональной ориентации. Работа с учениками и их родителями.....	
13.Составление плана по выбору профессии.....	
14.Ошибки при выборе профессии и факторы их предотвращения.....	
15.Принципы профориентационных работ и следование им.....	
16.Формы профориентационных работ.....	
17. Методы и способы профориентационных работ.....	
18.Опыт профориентационных работ в передовых зарубежных странах.....	

CONTENT

1. Goals and objectives of career guidance	
2. Career guidance activities, its historical development.....	
3. Social and psychophysiological foundations of career guidance works.....	
4. Professiogram of professions' characteristics.....	
5. Main sectors of the national economy of the Republic of Uzbekistan.....	
6. Introduction to various professions. Professions, their types, categories.....	
7. Sections, groups of professions and the formula for choosing professions.....	
8. Requirements for students during career guidance works.....	
9. Main stages and directions of career guidance works.....	
10. Activities of the collective of educational institutions in career guidance works.....	
11. Organization of the activities of psychological services in secondary general education and secondary special state educational institutions.....	
12. Career Guidance Commissions. Working with students and their parents.....	
13. Drawing up a plan for choosing a profession.....	
14. Mistake of choosing a profession and factors for their prevention.....	
15. Principles of career guidance works and following them.....	
16. Forms of career guidance works.....	
17. Methods and ways of career guidance works.....	
18. Experience of career guidance works in developed foreign countries.....	

KIRISH

*Professor-o'qituvchilarning eng muhim vazifasi
- yosh avlodga puxta ta'lim berish, ularni jismoniy va
ma'naviy etuk insonlar etib tarbiyalashdan iboratdir.*

SH.M.Mirziyoyev

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning 20.04.2017 yil 2909 sonli “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari” to'g'risidagi qarori e'lon qilindi. Ushbu farmonda Oliy ta'lim tizimida o'z yo'nalishlari bo'yicha dunyoning etakchi ilmiy-ta'lim muassasalari bilan yaqin hamkorlik aloqalari o'rnatish, o'quv jarayoniga ilg'or xorijiy tajribalarini joriy etish, ayniqsa, istiqbolli pedagog va ilmiy kadrlarni xorijning etakchi ilmiy-ta'lim muassasalarida stajirovkadan o'tkazish va malakasini oshirish borasidagi ishlar etarli darajada olib borilmayapti.

Oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan kelib chiqqanholda, kadrlar tayyorlash mazmunini tubdan qayta ko'rish, xalqaro standartlar darajasiga mos oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratilishini ta'minlash shart sharoitlari keltirib o'tilgan. Hayotimizning barcha sohalari kabi ta'lim tizimini ham modernizatsiyalash bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda. Innovatsion ta'lim muhitini yaratish, uni xalqaro andozalarga to'liq mosligini ta'minlash yoshlarimizni bugungi tez o'zgaruvchan ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirishning muhim omilidir.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni amalga oshirish uzluksiz ta'lim tizimining tuzilmasi hamda mazmunini zamonaviy fan yutuqlari va ijtimoiy tajriba asosida takomillashtirishni ko'zda tutadi. Buning uchun, avvalo, barcha ta'lim muassasalaridagi dars jarayonlarini ilg'or, ilmiyuslubiy jihatdan asoslangan zamonaviy uslubiyot bilan ta'minlash lozim. Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishning maqsadi, vazifalari, mazmunini yangilash tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Barchamiz bugun chuqur anglab oldik-faqatgina zamonaviy asosda ta'lim-tarbiya olgan, jahonning manaman degan mamlakatlaridagi tengdoshlari bilan bellasha oladigan, jismoniy va ma'naviy jihatdan barkamol yoshlar biz boshlagan

ishlarni munosib davom ettirish va yangi bosqichga ko'tarishga qodir bo'ladi. Har tomonlama yetuk, barkamol yoshlarni yetishtirish uchun albatta malakali, o'z mutaxassisligini chuqur egallagan o'qituvchilar zarur. Shuning uchun xozirgi kunda o'qituvchilar oldiga juda ko'p vazifalar qo'yilmoqda. Shu bilan birga talabalarga xam. Har qanday ijtimoiy jamiyatda yosh avlod ta'lim-tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Ta'lim-tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanish yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan ta'limtarbiyaning asosiy maqsadi komil insonni tarbiyalab voyaga etkazishdan iborat.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da alohida ta'kidlangan milliy model O'zbekiston Respublikasining milliy-hududiy xususiyatlarini inobatga olish hamda ilg'or fan, texnika va texnologiya yutuqlari asosida tayyorlangan kadr (mutaxassis) – komil inson va etuk mutaxassis qiyofasini o'zida to'laqonli aks ettiruvchi namunadir. Mazkur darslik ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan professor-o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik salohiyatini oshirish uchun zarur bo'lgan materiallar to'plamidan iborat bo'lib, texnologik ta'limi yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan. Ushbu darslik o'quv jarayoniga tadbiq etilayotgan zamonaviy pedagogik tajrivalar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari va interfaol usullarni qo'llash haqidagi tajribalardan namunalar va fikr-mulohazalar jamlangan.

1-Mavzu: Kasb-hunarga yo'naltirish fanining maqsad va vazifalari.

Reja:

1. Kasb tushunchasining mohiyati, kasb-hunarga yo'naltirish fanining maqsadi, vazifalari.
2. Ilmiy-texnik taraqqiyotining yuksalish davrida yoshlarni kasbga yo'llashning maqsad va vazifalar.
3. Kasb – hunarga yo'naltirish fanining boshqa fanlar bilan aloqasi.

Kasb tushunchasining mohiyati, kasb-hunarga yo'naltirish fanining maqsadi, vazifalari. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish davlat ahamiyatiga ega bo'lgan masala. Yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash g'oyat muhim vazifadir. Shu boisdan yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish muammosi umumiy o'rta ta'lim maktabi ishida katta o'rin tutadi. "Mening orzuim", "Kim bo'lsam ekan", "Men sevgan kasb", "Kasbning yomoni yo'q", "Kasbim faxrim" degan mavzular har bir maktab bitiruvchiyigit va qiz oldida turgan asosiy muammolardan biridir. O'quvchilarning o'qishga bo'lgan chanqoqligini qondiruvchi birinchi ziyo – chashma bu maktabdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilarda kasblar tiplarini mustaqil holda bilish (Inson-tabiati, inson-texnika, inson-badiiy timsol, inson-belgili tizim), tanlayotgan kasbning talablarini o'z shaxsiy sifatleri bilan qiyoslay olish, o'z moyilligi, qobiliyati, salomatligi tanlanayotgan kasbga muvofiqligini to'g'ri baholash ko'nikmalari shakllanishi lozim. O'qituvchining kasb-hunarga yo'naltirishdagi asosiy vazifasi – har bir bitiruvchi o'quvchini, uning kasbga va bilimga qiziqishlarini, moyillik, ehtiyojlari, atrof-muhitni, oilaviy ahvolini yaxshi va har tomonlama o'rganishdan iborat bo'lishi kerak.

O'qituvchi ushbu maqsad va vazifalardan kelib chiqib o'quvchilarga:

- "kasb" tushunchasining ma'nosini yoritib berish, ularni kasblarning klassifikatsiyalari bilan tanishtirish;
- "kasbiy qiziqish", "moyillik" tushunchalari bilan tanishtirish;
- kasb tanlashga asosan o'quv va ijtimoiy – mehnat uyushmasiga nisbatan ongli yondoshishga erishish;
- kasb tanlashda o'z salomatligini hisobga olish zarurligini tushuntirish;
- "Kasbiy layoqat" tushunchasining mohiyatini ochib berish, kasb tanlashga mulohaza bilan yondoshishni shakllantirish;

- Kasb tanlashning ahamiyatini tushuntirish, umumiy va alohida qobiliyatlar haqida tasavvur hosil qilish;

- har bir o'quvchiga tanlangan kasbini egallashi uchun amaliy yordam ko'rsatishi, unda ijtimoiy-mehnat uyushmasiga ijodiy yondoshishni rivojlantirish.

Hozirgi kunda pedagogik oliyta'limtizimi oldidaturgan eng muhim vazifa – ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirish, bitiruvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorligi hamda uni shakllantirish masalalari hisoblanadi. Bu masalani hal qilish uchun maktab bitiruvchilarining modeli qanday bo'lishi kerak, degan muammo ustida to'xtalish zarur.

Bo'lajak mutaxassis o'qituvchilardan o'quvchilarni kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirishga tayyorlashda 3 ta tarkibiy qismlarini farqlash talab etilishi mumkin:

1. Bo'lajak o'qituvchining kasbiy ahamiyatiga bo'lgan sifatlar;
2. O'quvchi shaxsining rivojlanish jarayoni haqidagi bilimlarga egabo'lishi;
3. Pedagogik jarayonni tashkil etish uchun zarur bo'ladigan ko'nikma va malakalar

O'quvchilar bilan ishlashda quyidagilarni bilish zarur:

- o'quvchi shaxsi va uning ayrim sifatlarini kompleks metodlar yordamida o'rganish;

- o'quvchi shaxsi va ularni jamoasini rivojlantirishni loyihalashtirish;
- ta'lim jarayonini rejalashtirish va amalga oshirish;
- ta'lim jarayonida o'quvchilarni tarbiyalash;
- o'quvchilarga qat'iy, ahloqan asoslangan talablar qo'ya bilish;
- o'quvchilar jamoasida mikro iqlimni tashkil qilish;
- sinf rahbari sifatida ishlashni rejalashtirish va amalga oshirish.

Kasbni to'g'ri tanlash asosida o'z qobiliyatlari va qiziqishlarini yaxshiroq ro'yobga chiqishlari hamda jamiyatga ko'proq naf keltirishlari mumkin.

Demak, o'quvchilarni kasb tanlashda yo'llash, kasb-xunarga yo'naltirish ishlarining asosiy ijrochisi maktablarda texnologiya fani o'qituvchisi zimmasiga tushadi. Shuning uchun kasb tanlashga yo'llash va texnologiya fanidan dars beradigan o'qituvchilar yuqori natijalarga, dars samaradorligiga erishishi uchun albatta quyidagilarga alohida e'tiborni qaratishlari zarur:

- zamonaviy ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning va ma'naviy-moddiy qadriyatlari mohiyatini chuqur tushuna bilishi;
- pedagogik va innovatsion texnologiyalarning asl mohiyati va uslublarini tushinib, qo'llay bilishi;
- o'quvchilarni mustaqil kasb-hunar o'rganishga, erkin kasb tanlashga sharoit yaratishi;
- pedagogik texnologiyalardan foydalanar ekan, o'zi ham yangi yaratuvchi yangi xilma-xil ("Kasb darsi", "Aqliy hujum", "Zinama-zina" va b.) uslublarni o'ylab topishi, amalda qo'llashi;
- an'anaviy darslar orqali o'qituvchilarning yakka tartibda (individual) ishlashga erishishi;
- test topshiriqlarni o'quvchi faoliyati darajalariga mos holda tuzish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lishi shart.

Umumiy ta'lim maktablarida kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini boshlang'ich sinflardan boshlab quyidagi talablar qo'yilishi o'rinlidir:

- milliy g'urur—bu o'z yurtining tarixini bilish;
- ularni erkin fikrlashga tayyorlash, o'z-o'zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish;
- umuminsoniy fazilatlarga ega bo'lish; o'z millati va vatanini sevis, u bilan faxrlanish, milliy urf-odatlar, milliy qadriyatlarni hurmat qilish;
- milliy istiqlol g'oyasi va mafkura asoslariga amal qilish;
- mustaqil va ijodiy fikrlash;
- ma'naviy-ahloqiy madaniyatga ega bo'lish;
- kasbiy-mehnat faoliyatida ekologik mas'uliyatni his qilish;
- kompyuter va boshqa telekommunikatsiya vositalaridan foydalana olish;

- maqsadni o'z oldiga to'g'ri qo'ya bilish;
- maqsadga erishish uchun bilim, ko'nikma va malakaga ehtiyoj sezish;
- bilim va qobiliyatni namoyon qilishga ehtiyojni kuchaytirish;
- o'ziga nisbatan talabchanlik, hulqi, xatti-harakatlaridagi kamchiliklarga tanqidiy munosabatda bo'lish;
- ta'lim muassasasi faoliyati jarayonida faol ishtirok etish.

Xulosa o'rnida, hozirgi kunda o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda pedagogik-psixologik va umumtexnik va kasb ta'limi mutaxassislari olibborayotgan ishlar salmoqli o'ringa egaligi ma'lum. Darhaqiqat, o'quvchi yoshlarning kasbiy bilimlar va ko'nikmalarini shakllantirish, ularga to'g'ri yo'nalish berish ishlari ko'proq kasb-hunarga yo'naltiruvchi mutaxassislar, pedagog-psixologlar zimmasiga tushadi. Shu munosabat bilan o'quvchilarni kasb- hunarga yo'naltirishga mas'ul mutaxassislarning quyidagi pedagogik-psixologik va umukasbiy tayyorgarligiga ega bo'lishi va kasb-hunarga yo'naltirish ishlariga qo'yilgan talablarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Jumladan,

birinchidan- o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltiruvchi va pedagog- psixologlarni hamda umumtexnik va kasbiy ta'lim mutaxassislari malakasini va saviyasini oshirib borish, ularga o'quv kursi va seminarlar tashkil qilib amaliy yordam berish va moddiy ehtiyojlarini qondirilishi;

ikkinchidan – o'quvchilarning kasb-hunarga qiziqishlarini, moyilliklarini kuchaytirish maqsadida har xil kasb-hunar navatorlari bilan davra suhbatlari, baxs-munozaralar, hunarmandlar maydoniga sayohatlardan mahorat bilan foydalanishi;

uchinchidan - o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda mahalla va ota- onalarning rolini oshirish, sinf rahbarlari bilan ota-onalar hamkorlikda har oyda bir marta “Kasbiy maslahatlar kuni”ni tashkil etib, ular bilan turli kasb-hunarlariga tayyorlashda uchraydigan muammo va echimlar to'g'risida davra suhbatlarini uyushtirib turish;

to'rtinchidan – bir necha yillar davomida halol mehnat bilan elga tanilgan xalq hunarmandlari va mehnat faxriylari bilan “Mehnat, mehnatning tagi rohat”,

“Mehnat-baxt keltiruvchi omil”, “Kasb-u kamol xusn-u jamol” kabi mavzularda uchrashuvlar tashkil etish kabi tadbirlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishda quyidagi tamoyillar asos qilib olingan:

- kasb-hunarga yo‘naltirish xizmatlarining majmuaviy xarakterdaligi;
- iqtisodiy rivojlanish va texnologik bozorini o‘rganish va prognoz qilish orqali jamiyat va shaxs qiziqishlarini muvofiqlashtirish;
- shaxsni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis qilish shakli, uslublari va vositalarining ilmiy asoslanganligi;
- O‘zbekiston fuqarolarining va (lozim bo‘lganda) boshqa davlat fuqarolarining o‘qish, ish joyi, Yoshi, jinsi, millati va diniy dunyoqarashidan qat’iy nazar kasb-hunarga yo‘naltirish xizmatlaridan foydalanishga teng huquqligi;
- kasb tanlash yoki almashtirish, ta’lim turi va ishga joylashish imkoniyatlariga nisbatan kasbiy va boshqa axborotlarning tushunarliqligi;
- umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘quvchilariga psixologik-pedagogik va kasb-hunarga yo‘naltirish xizmatlarini ko‘rsatishning majburiyligi va bepulligi, aholining boshqa guruhlariga davlat darajasida kafolatlangan kasbiy tashxis va maslahat berishning ixtiyoriyligi;
- kasbiy tanlov, tashhis va maslahat xulosalarining obektivligi, maxfiyligi va tavsiyaviy xarakterda ekanligi;

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining asosiy obekti:

- umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1 – 9 sinf o‘quvchilari;
- oliy o‘quv yurtlari talabalari va o‘rta maxsus, kasb – hunar ta’limi muassasalarining o‘quvchilari;
- band bo‘lmagan aholining turli guruhlar;
- ishdan bo‘shashi kutilayotganlar;
- ish qobiliyati cheklangan shaxslar.

Kasb-hunarga yoʻnaltirish – umuminsoniy madaniyatni shakllantirish jarayonining tarkibiy qismlaridan biri sifatida yosh avlodni kasbiy tiklanishi, tabiat inom etgan (tugʻma) qobiliyatlarini rivojlantirishda koʻmaklashish, insonga kasbiy oʻzligini anglashiga yordam beruvchi maxsus chora – tadbirlar majmuasi boʻlib, uning imkoniyat va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, bandlik va maqbul taʼlim turini tanlash ishlarida, turli xil malakali kasb mutaxassislariga boʻlgan ehtiyojlarda jamiyatning gʻamxoʻrligi sifatida namoyon boʻladi. Kasb-hunarga yoʻnaltirish ishining bosh maqsadi oʻziga xos usullar yordamida mutaxassisning texnologik bozoridagi raqobatbardoshligini kuchaytirish va aholining samarali bandligini oshirishga erishishdan iborat. Kasb-hunarga yoʻnaltirishning asosiy maqsadi – yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kelgusi taʼlim yoʻnalishini (akademik litsey yoki kasb – hunar kolleji) tanlashiga yoki shaxsning psixofiziologik xususiyatlari, qiziqishi, qobiliyati, moyilliklari va jamiyatning kadrlarga boʻlgan ehtiyojidan kelib chiqqan holda texnologik qilish sohasini tanlashga tayyorlashdan iborat. Kasb-hunarga yoʻnaltirish quyidagi ikki asosiy vazifani hal qilishga qaratilgan:

- texnologik imkoniyatlarini oqilona taqsimlash va foydalanish hisobiga mamlakatning iqtisodiy salohiyatini mustahkamlash;
- shaxsni ijtimoiy va iqtisodiy himoyalash, chunki oʻz qiziqishlari, moyillik va imkoniyatlariga mos kelgan kasbni tanlagan inson ham kasbiy, ham moddiy jihatdan tezroq uni oʻzlashtiradi va sezilarli natijalarga erishadi.

Kasb-hunarga yoʻnaltirish ishining pirovard natijasi ijtimoiy- iqtisodiy omil Kasbga yoʻnaltirish-bu har bir individumning oʻziga xos individual xususiyatlari va texnologik bozorining ehtiyojlarini hisobga olgan holda, oʻz kasbiy oʻrnini topishi uchun shaxsga taʼsir etishning ilmiy asoslangan shakl, usul va vositalar tizimidir. U insonning kasbiy qiziqishi va imkoniyatlari hamda jamiyatning aniq bir kasbiy faoliyat turiga ehtiyojlarining mutanosibligiga erishishga yoʻnaltirilgandir. Kasbga yoʻnaltirish – mohiyat va samaradorlikni baholash koʻrsatkichlariga koʻra ijtimoiy-iqtisodiy kategoriyadir. Kasbga yoʻnaltirishni hal etish vazifalari boʻyicha ijtimoiy-iqtisodiy, tibbiy- fiziologik va psixologik-pedagogik mohiyatta ega muammodir.

Kasbga yoʻnaltirish insonning qobiliyati va iqtidorini maqsadli rivojlantirishda, uning kasb mahorati, ish qobiliyati va salomatligini asrashga imkon yaratadi hamda aholini ijtimoiy himoyalash va bandligi sohasidagi davlat siyosatining muhim elementlaridan biri sifatida namoyon boʻladi. Kasbga yoʻnaltirish shaxsning texnologik salohiyatidan samarali foydalanish, uning ijtimoiy va kasbiy faolligini oshirish hamda majburiy ishsizlikning oldini olishda muhim rol oʻynaydi. Kasbga yoʻnaltirish tadbirlari inson tomonidan oʻz kasbiy malakasini oshirishning qulay shakllarini izlash, ijtimoiy-iqtisodiy tashabbuskorlik, intellektual va texnologik mustaqilligini rivojlantiradi. Yosh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashga, uni har tomonlama va barkamol rivojlantirishning shart – sharoiti sifatida qaraladi. Bu shaxsning maʼnaviy, aqliy, texnologik, estetik va jismoniy tarbiyasi, yaʼni barcha oʻquv – tarbiya jarayoni bilan uzviy birlikda amalga oshiriladi.

Kasbga yoʻnaltirish quyidagi qismlarini oʻz ichiga oladi:

Kasbiy axborot, kasbiy maslahat, kasbiy tanlov va saralash, kasbiy moslashish.

Kasbiy axborot-Maʼlum bir kasbni egallash xohishi boʻlgan shaxsga, turli mutaxassisliklarni egallashning shakl va sharoitlariga, kasbiy malakalarning oʻsish imkoniyatlariga, texnologik bozorining holati va ehtiyojiga, kasbiy qiziqishlarning shakllanishiga, shaxsning istak va koʻnikmalariga qoʻyilgan talablar hamda zamonaviy kasblarning istiqboli va mazmuni toʻgʻrisidagi Maʼlumotlarni toʻplash, targʻibot qilish chora – tadbirlaridir.

Kasbiy maslahat – kasb tanlash, kasbni yoki faoliyat turini oʻzgartirishda yordamga muhtoj boʻlgan shaxsning individual – psixologik xususiyatlari, shaxsiy fazilatlari, kasbiy qiziqishlari, moyilligi, sogʻligi va texnologik bozori ehtiyojlarini oʻrganish asosida psixolog – maslahatchi bilan ilmiy tashkil etilgan oʻzaro muloqot tizimidan iborat.

Kasbiy tanlov va saralash – kasbiy faoliyatning alohida, turlariga yaroqlilik darajasini aniqlashga yoʻnaltirilgan shaxsning psixofiziologik xususiyatlari

(tanlash) yoki aniq bir kasbga bo'lgan psixofiziologik me'yoriy talablar (saralash) asosida shaxsni har tomonlama o'rganish tizimidir.

Kasbiy moslashish – ishlab chiqarishda kasbiy faoliyatning ijtimoiy-psixologik va tashkiliy-texnik sharoitlariga shaxsni moslashtirishga, uni muvaffaqiyatli ravishda kasbni egallashi uchun shart sharoitlarni yaratishga yo'naltirilgan choralarning majmuaviy tizimidir. Professiografiya (axborot, tashxis, korrektsiyalovchi, shakllantiruvchi va kasbiy tashxis (shaxsni o'rganishning psixologik, psixofiziologik, tibbiyot va boshqa usullarining majmui) kasbga yo'naltirishning axborot uslubiy ketma-ketligining asosi hisoblanadi.

Ilmiy-texnik taraqqiyotining yuksalish davrida yoshlarni kasbga yo'llashning maqsad va vazifalar. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining tashkilot, muassasa va ta'lim muassasalarida kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis sohasiga oid yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish;

Barcha bosqichdagi O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik hududiy tashxis markazlari va ta'lim muassasalaridagi kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis ishlarini muvofiqlashtirish;

Xalq ta'limi vazirligining barcha bosqichidagi hududiy O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis markazlari, ta'lim muassasalari uchun kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis xizmati faoliyatini tashkiliy, ilmiy-metodik, axborot ta'minotini amalga oshirish;

Kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis ishlari holatini nazorat qilish, uni takomillashtirish choralarini ko'rish, tegishli dasturlar, me'yoriy hujjatlar va tavsiyalar ishlab chiqish;

Mamlakatimizdagi va xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini umumlashtirish, ommalashtirish va hayotga tatbiq qilish. Barcha bosqichdagi O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik hududiy tashxis markazlari va ta'lim

muassasalaridagi kasb-hunarga yoʻnaltirish vazifasi yuklatilgan mutaxassislarning malakasini oshirish boyicha chora-tadbirlar ishlab chiqish;

Umumiy oʻrta taʼlim maktablari oʻquvchilarining hayotiy va kasbiy oʻzligini anglash borasidagi ustuvor dasturlar va muammolar bilan ishlash.

Inklyuziv boʻlimning asosiy vazifalari hisoblanadi:

Maktabgacha va maktab taʼlimi tizimida inklyuziv taʼlimni rivojlanishi va yanada yuksaltirish boʻyicha yagona davlat siyosatini amalga oshirish;

Umumiy oʻrta taʼlim muassasalarida inklyuziv taʼlimni va logopediya shoxobchalarini tashkil etish va muvofiqlashtirish.

Maktabgacha va maktablarda inklyuziv taʼlim, defektologik xizmatni takomillashtirish, oʻqituvchi-logopedlar, maxsus pedagoglarni metodik qoʻllab-quvvatlash va professional rivojlantirishga koʻmaklashish:

Umumtaʼlim muassasalarida inklyuziv oʻquv muhitini yaratish maqsadida bolalar va ularning ota-onalari, oʻqituvchilarga ijtimoiy-psixologik xizmat koʻrsatishda zamonaviy yondashuvlar va metodlarni ishlab chiqish;

Kasbga yoʻnaltirish tizimini rivojlantirish va takomillashtirishning asosiy yoʻnalishlari

Aholini kasbga yoʻnaltirish tizimini rivojlantirish va takomillashtirishning asosiy yoʻnalishlari quyidagilardan iborat:

–kasb – hunarga yoʻnaltirishning davlat tizimini huquqiy, ijtimoiy – iqtisodiy, uslubiy-axborot, moddiy-texnik va moliyaviy imkoniyatlarini rivojlantirish, faoliyatning ilmiy-metodik va meʼyoriy hujjatlar bilan taʼminlanganligiga erishish;

–davlat va hududlar bosqichida kasb-hunarga yoʻnaltirish tizimi tuzilmalari faoliyatini boshqarishni takomillashtirish;

–kasb-hunarga yoʻnaltirish tizimi faoliyatiga kompleks yondoshish uning ijtimoiy-iqtisodiy yoʻnalganligini kuchaytirish;

- kasbga yo‘naltirish xizmatini amalga oshiruvchi davlat tizimini mustahkamlash va nodavlat tashkilotlar tizimini tashkil etish;
- kasbga yo‘naltirish sohasi mutaxassislarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakalarini oshirish;
- hozirgi zamon talablariga javob beradigan me‘yorlarva standartlar majmuasini ishlab chiqish, kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining shakl va usullarini doimiy yangilab borish;
- Kontseptsiyani amalga oshirish uchun zaruriy huquqiy-me‘yoriy hujjatlarni ishlab chiqish, amaldagi qonunchilik aktlariga o‘zgartirishlar va qo‘shimchalar kiritish bo‘yicha takliflar kiritish;
- kasbga yo‘naltirish sohasida tajribalar almashish maqsadida xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish;
- amaldagi ta‘lim tizimi bo‘linmalarida, yoshlarning ijtimoiy xizmat, davlat bandlik xizmati, ishlab chiqarish va aholini ijtimoiy himoyalash tashkilotlarida kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini tashkil qilish, kengaytirish va takomillashtirishda faol ishtirok etish;
- kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari bilan band bo‘lgan mutaxassislarning texnologik samaradorligini oshirish, ularning moddiy va ma‘naviy manfaatdorligini oshirishning amaliy shakllarini joriy etish.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini rivojlantirishning asosi bosqichlari.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini rivojlantirishning asosi bosqichlari quyidagicha:

Birinchi bosqich (maktabgacha ta‘lim yoshi) – maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarda (katta guruh) texnologik bilan band bo‘ladigan insonlarga, ularning mashgulotlariga, shuningdek qo‘llaridan keladigan faoliyat turlari bo‘yicha dastlabki texnologik ko‘nikmalarini ijobiy, hissiy – ta’sirchan shakllantirish;

Ikkinchi bosqich (1-4 sinflar) – kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda bilishga oid va o‘yin ko‘rinishidagi ijtimoiy – foydali texnologik faoliyatini amalga tatbiq qilish orqali, texnologikta hurmat, uning inson hayotida va jamiyatda tutgan o‘rnini anglashini, ota-onalarining kasblariga hamda ommaviy kasblarga bo‘lgan qiziqishini rivojlantirish;

Uchinchi bosqich (5-7 sinflar) – o‘smirlarda kasbiy yo‘nalganlik bo‘yicha kasb tanlash va jamiyatdagi o‘z o‘rnini topish bilan bog‘liq bo‘lgan qiziqishi, qobiliyati, ijtimoiy qadriyatlarning izlanuvchan – sinchkov ko‘rinishlarini shakllantirish;

To‘rtinchi bosqich (8-9 sinflar) – o‘quvchilarda kasbiy o‘zlikni anglashni shakllanish davri, ya’ni o‘quvchilarni aniq bir kasbni tanlashning shaxsiy ma’noga egaligini tushunib etishi, qadriyatlar to‘g‘risidagi o‘z tasavvurlarini, faoliyat sohasini tanlashning jamiyat maqsadlari bilan qiyoslay olishini shakllantirish davri;

Beshinchi bosqich (akademik litsey va kasb – hunar kollejlarning birinchi kurs o‘quvchilari) – ijtimoiy-kasbiy maqomni aniqlash, ya’ni aniq bir texnologik faoliyati sohasidagi bilim na ko‘nikmalar haqida har taraflama tasavvurlarni shakllantirish, ularni o‘zlashtirishga kirishish, ishlab chiqarish texnologik jamoasining tartib – qoida va qadriyatlariga qo‘shilishni shakllantirish davri;

Oltinchi bosqich (kasb-hunar kollejlarning oxirgi kurs o‘quvchilari, oliy o‘quv yurtlari talabalari) – kasbiy faoliyatga kirishish. Bu kasbiy faoliyatda jiddiy tayyorgarlik hamda texnologik jamoasidagi ish va tajribaning shakllanish davri.

Yettinchi bosqich (katta yoshdagi texnologik bilan band bo‘lgan odamlar, ishsizlar) – shaxsiy imkoniyatlar va oldingi kasbiy-ijtimoiy tajribalarni hisobga olgan holda, zarurat bo‘lganda boshqa kasbiy faoliyatga qayta yo‘naltirish.

VI. Kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini boshqarish.

Kasb-hunarga yo‘naltirish tizimining tashkiliy tuzilmasi aholining barcha qatlamlari tomonidan ongli ravishda kasb tanlashlarini ta’minlashga qaratiladi. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalar, o‘smirlar va o‘quvchi yoshlarni kasbiy o‘zligini anglashga ko‘maklashishga yo‘naltirilgan asosiy ishni ta’lim tizimining ijtimoiy – psixologik

xizmati amalga oshirishi lozim. Umumiy o'rta ta'lim maktablari, maktablararo o'quv ishlab chiqarish muassasalari, o'rta maxsus, kasb – hunar va oliy ta'lim muassasalarining shtatlariga kasb tanlash bo'yicha maslahatchi lavozimi kiritilmogi lozim. Chaqiriqqacha bo'lgan yoshlarni kasb – hunarga yo'naltirish ishlarini mudofaa vazirligi bo'limlari, «Vatanparvar» tashkilotlari tomonidan amalga oshirilishi lozim. Ma'lum bir kasbiy tajriba va bilimga ega bo'lgan yoshlarning kasbiy shakllanishi yoshlar tashkilotlarining ijtimoiy xizmatlari va tegishli jamg'armalar tomonidan qo'llab-quvvatlaniladi. Yosh avlodni, xususan o'smirlarni kasb-hunarga yo'naltirishning tibbiy jihatlar tuman, shahar tibbiy muassasalarining vrachlari tomonidan hal etiladi. Sog'liqni saqlash vazirligi va uning hududiy boshqaruv organlarida mazkur soha ishlari uchun masul xodimlar belgilanmogi zarur. Iqtisodiyotning tarkibiy o'zgarishlari natijasida ishdan bo'shagan va aholining band bo'lmagan qismini kasb-hunarga yo'naltirish tegishli maslahat punktlari (byuro) va texnologik va aholini ijtimoiy muhofaza qilish organlari tomonidan amalga oshiriladi. Har xil mulkchilik shaklidagi korxonalarda ish bilan band bo'lgan aholini kasb-hunarga yo'naltirish (ishlab chiqarishda kasbiy va ijtimoiy moslashish nuqtai nazaridan) mazkur korxonalarining ijtimoiy rivojlantirish va kadrlar xizmati xodimlari tomonidan amalga oshiriladi. Davlat kasb-hunarga yo'naltirish tizimi bilan bir qatorda fuqarolar va korxonalarga kasb-hunarga yo'naltirish masalalari bo'yicha pullik xizmat ko'rsata oladigan, jumladan tijorat yo'nalishidagi byuro, agentliklar tuzilishi mumkin. Cheklangan texnologik qobiliyatiga ega bo'lgan shaxslarni kasb-hunarga yo'naltirish. Texnologik va aholini ijtimoiy muhofaza qilish, sog'liqni saqlash vazirliklari zimmasiga yuklatiladi. Tizimning barcha boshqaruv bosqichlarida mazkur vazirliklar shu ish uchun masul xodimlar ajratadi. Oliy va O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida turli patologiyalarga mansub nogironlarni kasbiy tayyorgarlik olishlari uchun maxsuslashtirilgan bo'linmalar tarmog'i yaratilishi lozim. Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini umumiy ilmiy-metodik ta'minoti, tegishli toifali xodimlarni qayta tayyorlash, malakasini oshirish, ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik-pedagogik va tibbiy-fiziologik muammolari bo'yicha ilmiy tekshirishlarni muvofiqlashtirish

ishlarini O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika Tashxis markazi amalga oshiradi.

Inklyuziv ta'limni yanada rivojlanishini nazarda tutadigan davlat dasturlari va boshqa dasturlar, shuningdek, ularni amalga oshirish mexanizmlari bo'yicha rahbariyatga ko'rib chiqish uchun takliflar kiritish;

Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim uchun shart-sharoitlar yaratishni nazorat qilish, inklyuziv ta'lim berishning sifati va samaradorligini aniqlash mezonlarini ishlab chiqish hamda ularning bajarilishini nazorat qilish;

Inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan umumta'lim muassasalari, ularda ta'lim olayotgan o'quvchilar to'g'risida ma'lumotlar bazasini yaratish va uni doimiy yangilab borish;

Inklyuziv sharoitlarda ta'lim oluvchilar, umumta'lim muassasalari qoshidagi logopediya shoxobchalarining o'qituvchi-logopedlar uchun psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash ishlarini tashkil qilish va ijtimoiy rivojlantirishga yo'naltirilgan texnologiyalarni ishlab chiqish va takomillashtirib borish;

Inklyuziv ta'lim va umumta'lim muassasalari qoshidagi logopediya shoxobchalarini metodik ta'minotini (dasturlar, rahbar, pedagog va mutaxassislarga metodik tavsiyalar va boshqalarni) ishlab chiqish hamda takomillashtirib borish;

Umumta'lim muassasalari qoshidagi logopediya shoxobchalari, inklyuziv ta'lim bo'yicha o'quv reja va o'quv dasturlarini ilg'or milliy va xorijiy tajribalarni inobatga olgan holda, mazmun va sifat jihatidan xalqaro talablarga mos ravishda ishlab chiqish, takomillashtirish, tajriba-sinovdan o'tkazish hamda amaliyotga joriy etish;

Inklyuziv ta'lim ishtirokchilari va umumta'lim muassasalari qoshidagi logopediya shoxobchalarining o'qituvchi-logopedlar faoliyatini rivojlantirish maqsadida konferensiya, o'quv-seminarlarni tashkil etish va o'tkazish;

Inklyuziv ta'lim ishtirokchilari va umumiy o'rta ta'lim muassasalari qoshida tashkil etilgan logopediya shoxobchalarining o'qituvchi-logopedlarini faoliyatini muvofiqlashtirish, monitoringini olib borish va metodik rahbarlikni amalga oshirish.

O'quvchilarni kasbga moslashtirishda o'qitishning yangi pedagogik texnologiyalaridan foydalanish xususiyatlari mazmun-mohiyati tahlili asosida darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilish maqsad va vazifalari, o'quvchi kasbiy sifatlarini dastlabki pedagogik-psixologik tashhis qilish, tanlagan kasbi to'g'risida axborot berish, o'quvchi shaxsini ijtimoiy-kasbiy moslashtirish, kasbiy maslahatlar, kasbiy-iqtisodiy tarbiya metodlarini qo'llash yo'llari ko'rsatib berildi. Shu bilan birgalikda darsdan tashqari mashg'ulotlari, ommaviy shakldagi darsdan tashqari mashg'ulotlar hamda o'quvchilarning texnologik birlashmalari kabi mashg'ulot shakllaridan foydalanishga oid tavsiyalar berildi. Shuningdek, darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda kasbga moslashish ishlari texnologiyasining funktsional tuzilmasi ishlab chiqildi. Unga ko'ra ta'lim jarayonini loyihalash va maqsadini belgilash bosqichining tashqi omillar, ta'lim jarayoni, ichki omillar ta'sirida amalga oshirilish mazmuni ko'rsatib berildi. Darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilish o'quvchilarni kasbga moslashtirish jarayoni bilan uyg'unligini taminlash mexanizmini ishlab chiqish maqsadida o'quvchilarni kasbga moslashtirish tuzilmasi ishlab chiqildi. Tuzilmaning ikki asosiy tashkil etuvchisi: texnologik ta'limi darslari jarayoni va darsdan tashqari mashg'ulot turlarining bir-birini rivojlantirishini taminlash uchun ularning har bir bo'g'inining o'zaro bog'liqlik asoslari ishlab chiqildi.

Bu vazifani amalga oshirishda texnologik ta'limi davlat ta'lim standarti va tadqiqotchi tomonidan ishlab chiqilgan kasbga moslashtirishga asoslangan darsdan tashqari mashg'ulotlarning umumiy tuzilmasi asos sifatida olindi. Kasbga moslashtirish ishlari tizimli ravishda, izchil takomillashtirib borilgandagina kelajakda mukammal kasb egasi bo'lishiga erishiladi. Bu maqsadda ishlab chiqilgan Ganchkorlik, tikuvchilik, yosh hunarmand, naqqoshlik, elektrotexnika, yosh duradgor to'garaklarining o'quv reja va dasturlari o'quvchilarning umumiy o'rta ta'lim muassasasidagi darsdan tashqari davrini qamrab olgan holda, umumta'lim fanlari bilan uzviy aloqadorlikda amalga oshirilishi, nazariy va amaliy bilimlarining ta'limstandartlari darajasiga to'la javob bera oladigan bitiruvchilar tayyorlash imkonini beradi.

O'quvchilarni kasbga moslashtirishning ishlab chiqilgan texnologiyasi hamda to'garaklar o'quv dasturlarini amaliyotga tadbiq etishning eng samarali yechimi sifatida kasbga moslashtirish ishlarini tashkil qilishda darsdan tashqari mashg'ulotlar mazmunini tanlashning tashkiliy-pedagogik mezonlari ishlab chiqildi. Ushbu mezonlarda o'quvchiga tushuncha berilayotgan kasbning turlari va nomlari bo'yicha real mavjud kasblarning mikdoriga nisbatan optimal munosabatni sakdash, kasb tanlash ishida mahalliy va mintaqaviy ehtiyojlar asosida kasbga moslashtirishning ustuvorligi, bo'lajak kasb turi bilan bog'liq faoliyatning mazmuni va tuzilmasini asoslash, o'quvchining o'zi moslashtirilayotgan kasb obektlarining xususiyatlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'lishligi kabi holatlar o'z aksini topgan. Darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda o'quvchilar umumii o'rta ta'lim o'quv dasturi bilan uzviy bog'liq ravishda kasbga moslashtirish oid tushunchalarni uzluksiz egallab bordilar. To'garaklar uchun ishlab chiqilgan dasturlarni amalga oshirish murakkab pedagogik-psixologik hamda tashkiliy jarayonlarni o'z ichiga olganligi sababli, tadqiqot ishida o'quvchilar qabul qilishi lozim bo'lgan barcha axborotlar oqimini guruhlar buyicha tizimlashgirib chiqildi. Bunda o'quvchilarni kasbga moslashtirish ishlarini axborot bilan ta'minlash tuzilmasini taxlil qilish asosida o'quvchilarning umumiy o'rta ta'lim o'quv dasturi asosida dars jarayonida tanishishi mumkin bo'lgan tanlagan kasbi va u to'g'risidagi axborotlar jamlandi hamda tizimlashtirildi.

Amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlari natijasida o'quvchilarni darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida kasbga moslashtirishning tavsiya etilayotgan pedagogik texnologiyasini ta'lim muassasalari amaliyotiga joriy etish yo'li bilan o'rganildi. Bunda dastlab, darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida kasbga moslashtirish ishlari xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'quvchi shaxsini shakllantirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish shakllari va mazmuni ishlab chiqildi. So'ngra shu asosda ishlab chiqilgan ta'lim mazmuni va metodlari bevosita o'quvchilarning darsdan tashqari mashg'ulotlari jarayonida sinab ko'rildi. Qo'llanmada o'quvchilarni kasbga moslashtirish texnologiyasining ishlanganlik darajasi taxdil qilinib, ta'limda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llashning eng

maqbul yoʻnalishiga oʻquvchilarni kasb moslashtirish ishlariga toʻgʻri yoʻnaltirish orqali erishish mumkinligi ilmiy asoslandi.

Kontsepsiyani amalga oshirishning shart-sharoitlari Mazkur Kontsepsi yaʼni amalga oshirish uchun tegishli huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, moddiy-texnik, axborot va moliyaviy shart- sharoitlar yaratilishi lozim. Ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar yaratish uchun quyidagilar zarur:

- kasb-hunarga yoʻnaltirish tizimini bozor, iqtisodiyotining davlat mexanizmiga uzviy tarkibiy qism sifatida kiritish;
- kasb-hunar va oliy taʼlim muassasalarida yuksak psixologik shartlarni talab qiladigan mutaxassislikni tanlagan abituriyentlar uchun kasbiy tanlov va boshqa barcha mutaxassisliklarni tanlaganlar uchun kasbiy maslahatlar berish tartibini joriy etish.

7.1. Tashkiliy-huquqiy taʼminot

Huquqiy shart-sharoitlar yaratish uchun quyidagilar zarur:

- Texnologik toʻgʻrisidagi qonunlar Kodeksi, «Aholining bandligi toʻgʻrisida»gi, «Taʼlim toʻgʻrisida»gi, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qonunlariga lozim boʻlgan hollarda tegishli oʻzgarishlar va qoʻshimchalar kiritish;
- aholini kasbga yoʻnaltirish masalalari boʻyicha Xalqaro texnologik tashkiloti konventsiyasi va tavsiyalarini ratifikatsiya qilish;
- «Umumiy oʻrta taʼlim maktablari oʻquvchilarini kasb-hunarga yoʻnaltirish toʻgʻrisida»gi, «Aholini kasbga yoʻnaltirish toʻgʻrisida»gi, «Kasbga yoʻnaltirish hududiy Markazi toʻgʻrisida»gi, «Cheklangan texnologik qobiliyatiga ega boʻlgan shaxslarni kasbga yoʻnaltirish toʻgʻrisida»gi nizomlarni ishlab chiqish;
- maktablararo oʻquv ishlab chiqarish kombinatlarida, maktablarda, kasb-hunarga yoʻnaltirish Markazlarida kasbiy maslahatchilarning faoliyat doiralarini belgilovchi meʼyoriy hujjatlarni ishlab chiqish;

- Yoshlar uchun ijtimoiy xizmat va ta'lim tizimidagi ijtimoiy – psixologik xizmat to'g'risidagi Nizomlarga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish.

7.2. Kadrlar bilan taminlash

Respublikaning kasb-hunarga yo'naltirish tashkilotlarining kadrlar bo'yicha tarkibi doktorlik va nomzodlik ilmiy darajasiga ega bo'lgan olimlar yoki ta'lim sohasida Ma'lum amaliy ish tajribasiga ega bo'lgan, ta'lim muassasalarida – kamida besh yil ishlagan pedagog va injener – pedagoglardan shakllanadi.

Ilmiy metodik va axborot taminoti

O'zbekiston Respublikasida kasbga yo'naltirish bo'yicha ilmiy, amaliy, uslubiy va nazariy ishlanmalarni tayyorlash, ularni sinovdan o'tkazish va kasbga yo'naltirish tizimiga tatbiq etish masalalari o'quvchilarni kasb – hunarga yo'naltirish va psixologik – pedagogik respublika Tashxis markazi tomonidan uning ilmiy Kengashi va nashriyot bo'limi orqali hal etiladi. Ishonchli axborot-uslubiy va dasturiy ta'minotni yaratish (kasbiy ta'lim, ijtimoiy-iqtisodiy holatlar to'g'risida umumiy xarakterga ega bo'lgan axborot-qo'llanma materiallar banki, texnologik bozorining joriy va istiqboldagi ehtiyojlari shuningdek, kasbiy xarakterdagi axborot-qo'llanma materiallar banki qo'llanmalar, kataloglar, kartotekalar, profkartalar, professiogrammalar, psixogrammalar; kasblarning rivojlantirish istiqboli to'g'risidagi ma'lumotlar; aholining turli qatlamlari bilan kasbga yo'naltirishni o'tkazish texnologiyasi bo'yicha metodik tavsiyalar, shuningdek, individual kasbiy maslahat va kasbiy tanlov; individual test o'tkazish, kasbiy tashxisning kompyuter variantini hisobga olgan holda shaxsni psixologik tashxis qilish metodikalari majmuasi).

7.4. Moliyalashtirish va moddiy – texnik taminot

Kontseptsiya davlat, mahalliy byudjet, byudjetdan tashqari, aholi bandligiga yordam berish. Davlat jamgarmasi, nogironlarni ijtimoiy himoyalash jamgarmasi (cheklangan texnologik qobiliyatiga ega bo'lgan shaxslarni kasbga yo'naltirish bo'yicha tadbirlarni amalga oshirish uchun), boshqa davlat, yoshlar va jamoat

jamg'armalari, korxonalar va fuqarolarning shaxsiy mablag'lari hisobidan amalga oshiriladi. Byudjetdan tashqari mablag'lar: maslahat va uslubiy yordamlar o'tkazish bo'yicha shartnomaviy mablag'lar, pullik xizmat ko'rsatish va boshqa yo'nalishdagi faoliyatdan tushgan mablag'lar. O'rnatilgan tartibda ajratiladigan va to'lanadigan bank kreditlari. Tashkilotlardan, muassaslardan, xususiy shaxslardan, chet el investorlaridan, hokimliklarning homiylik yordamlaridan tushgan mablag'lar. Mablag'lardan foydalanish O'zbekiston Respublikasi hududidagi amal qilayotgan qonunlar, moliya vazirligining tegishli me'yoriy hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi. Kasbga yo'naltirish ishlarining moddiy-texnika taminoti uchun birinchi navbatda quyidagilar zarur:

- kasbga yo'naltirish markazlari va boshqaga yo'naltirish tuzilmalari uchun amaldagi meyorlar asosida tegishli ish joylarini ajratish;
- ularni elektron hisoblash, audio, video va nusxa ko'paytiruvchi texnika, jihozlar va asbob-uskunalar, aloqa vositalari, transport faoliyatining tegishli yo'nalishiga mos bo'lgan poligrafik baza bilan jihozlash.

Nazorat uchun savolar:

1. Kasbga yo'naltirish tushunchasi o'zida qanday faoliyatni aks ettiradi?
2. Faoliyat turlari qanday bo'ladi?
3. Kasb va yo'nalishni aniqlash tushunchalaridagi o'zaro bog'liqlik nimada?
4. Pedagogik, psixologik va ijtimoiy nuqtai nazar asosida kasb tanlashga yo'llash masalasi qanday tushiniladi?
5. Kasb tanlashga yo'llashning qanday nazariy ta'riflari mavjud.
6. Kasbga yo'naltirish tushunchasi o'zida qanday faoliyatni aks ettiradi?
7. Faoliyat turlari qanday bo'ladi?
8. Kasb va yo'nalishni aniqlash tushunchalaridagi o'zaro bog'liqlik nimada?
9. Pedagogik, psixologik va ijtimoiy nuqtai nazar asosida kasb tanlashga yo'llash masalasi qanday tushiniladi?
10. Kasb tanlashga yo'llashning qanday nazariy ta'riflari mavjud.

2-Mavzu: Kasb-hunarga yo'naltirish, uning tarixiy taraqqiyoti.

REJA:

1. Kasbga yo'llash ishlarining maqsad va mazmuni.
2. Kasblar haqidagi ma'lumotlar uning tarixiy taraqqiyoti.
3. O'quvchilarda kasblar haqidagi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish.
4. Kasbga yo'llash ishlarining vazifalari. Kasbga yo'naltirish tushunchasi haqida.

Kasbga yo'llash ishlarining maqsad va mazmuni. O'quvchilarni kasbga yo'llash ishlarining maqsadi texnologik ta'limining maqsad va vazifalari bilan uyg'unlikda namoyon bo'ladi.

Texnologik ta'limi o'qituvchi rahbarligida o'quvchilar tomonidan bajariladigan aqliy va jismoniy harakatlar jarayonidan iborat bo'lib, yakuniy natijada ularning texnologik qurollari, vositalari va jarayonlari haqidagi bilimlarini hamda ma'lum sohadagi ishlab chiqarish texnologikini bajarish uchun zarur amaliy ko'nikma va malakalarni egallashlariga, ongli ravishda kasb tanlashga hamda jamiyat va shaxs farovonligi yo'lida texnologik faoliyatiga qo'shilishlariga imkon beruvchi shaxsiy sifatlarini va tafakkurlarini rivojlantirishga qaratilgan o'quv fanidir.

Davlat ta'lim standartida texnologik ta'limining maqsadi quyidagicha belgilangan:

- o'quvchilarda texnologik ta'lim bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning qiziqishlari, qobiliyatlari, kasbiy moyilliklariga ko'ra kasb-hunar turlarini tanlashga asos bo'ladigan xislatlarini, umumtexnologik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish;

- xalq xo'jaligining turli sohalari, ularda ishlatiladigan texnika va texnologiya to'g'risida bilimlar berish, texnologik faoliyatining turli sohalari bilan amaliy texnologik orqali yaqinroq tanishishlariga imkon yaratish, ularni xaridorgir mahsulotlar ishlab chiqarish texnologiyalariga o'rgatish;

- yuqori sinflarda texnologik ta'limida ishchi mutaxassisliklarning kasbiy faoliyatida qo'llaniladigan turli xil asbob-uskunalar, jihozlar, moslamalardan foydalanishni o'rganish;

- mexanizatsiyalashtirilgan va elektrlashtirilgan vositalar bilan ishlashni, texnologik bilim va malakalarni, texnologik qonunchiligi, havfsizlik texnikasi, sanitariya-gigiyena qoidalari asoslarini o'rganish;

- turli ishlab chiqarish sohalari mazmuniga taalluqli dastlabki ma'lumotlarni o'rganish, o'lchash-tekshirish asboblaridan, ma'lumotnomalardan foydalana olish, texnologik amaliyotlarini bajarish, olingan natijalarni qo'yilgan talablar bilan taqqoslash orqali xulosa chiqarishga o'rgatish;

- o'quvchilarga bilimga intilish va texnologikga muhabbat, texnologik kishisiga nisbatan hurmat hissini singdirish, ularni jamoatchilik, Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash;

- o'quvchilarni bozor iqtisodiyoti qonunlari talablari asosida sifatli, raqobatdosh iste'mol mollari, texnologik mahsulotlari yetishtirishga va yetishtirilgan mahsulotlarni iste'molchilarga yetkazish vositalarini o'rgatish, ish boshqaruvchi unsurlarini, homiylik, ishbilarmonlik sifatlarini shakllantirib borish va rivojlantirish;

- xalq hunarmandchiligi kasblarini o'rganish orqali xalqning milliy ruhini, yashash tarzini, an'analarini tiklash va rivojlantirish, milliy qadriyatlar, tarixiy yodgorliklar, xalq ustalarining boy merosini o'rgatish va ulardan o'z amaliy faoliyatlarida foydalanish ko'nikmalarini mustahkamlash;

- texnologik ta'limi va kasbga tayyorlash jarayonida axborot texnologiyalar va kompyuter texnikasi, yangi texnologiya va jihozlarning qo'llanilishi sohasini zamonaviy talablar darajasida va jahon tajribalariga mos holda o'rganishlarini ta'minlash.

Ushbu maqsadlarga erishish yoshlarni mehnat faoliyatiga va kasbga tayyorlash muammosini hal etishning o'rta bo'g'ini hisoblanadi.

Navbatdagi bosqichda kasbga yo'naltirish ishlarini amalga oshirishda quyidagi masalalar hal etiladi:

- kasblarni tanlash maqsadi, shart-sharoitlari, kasblar tasniflagichi. Kasb tanlash formulasi, kasbiy tavsifnoma. O'zbekistondagi kasblar turkumlari: odam-odam; odam-texnika; odam-tabiat; odam-belgilar tizimi; odam-badiiy obraz. Kasbiy mahorat asoslari. Kasb-hunar yo'nalishini tanlashda qiziqish, moyillik, qobiliyat, kasbiy yaroqlilikning ahamiyati bilan bosqichma-bosqich tanishtirib borish.

- o'quvchilarning hududiy, geografik, mahalliy sharoitlardan kelib chiqib, o'rta maxsus, kasb-hunar o'quv muassasalarida o'zlari qiziqqan sohalar yo'nalishini ixtiyoriy tanlashlariga yordamlashish. Sog'ligi tanlagan kasbga mos kelish-kelmasligini hisobga olish.

XII - XV asrlarda Movarounnaxr va Xurosonda hunar ilmi, ko'lam rivojlanishi eng yuqori pog'onaga ko'tarildi. Xar bir xalq ota-bobosidan meros bo'lib, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan o'zining tarixiy-madaniy birligi bilan ajralib, o'ziga xos-xususiyatlarni saqlab kelgan. O'zbeklar ham shular jumlasidandir. Respublikamiz xududida o'tkazilgan arxeologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hunarmandchilik bu erlarda ikki ming yillar oldin rivojlangan. Bu davrda sinfiy jamiyat paydo bo'lib, yirik mehnat taqsimoti negizida hunarmandchilik mustaqil soha bo'lib ajralib chiqqan.

IX - XII asrlarda hunarmandchilik keng rivojlanib, xalqimizning xorijiy davlatlar bilan iqtisodiy-madaniy aloqalari avj olgan. Ayrim manbalarda qayd etilishicha, 32 xil hunar turi mavjud bo'lgan aholi yashaydigan joyni shahar deb atashgan. 1897 yili birinchi aholi ro'yxati vaqtida katta shaharlarda aholining ko'pchilik qismi hunarmandlar hisoblangan. Masalan, Namangan aholisining 64 foizi, Qo'qonning 52 foizi, Chustning 54 foizi, Marg'ilonning 50 foizi, mustaqil kasb-hunar egasi hisoblangan. Hunarmandchilikning qadimiy davrlarda eng ko'p tarqalgan turi temirchilik, zargarlik, misgarlik va tunukasozlik bo'lgan. Hozirgacha keng tarqalgan qadimiy kasblardan biri yog'och buyumlari yasash hunarmandchiligidir.

XX asr boshlarida tikuv mashinalarini paydo bo'lishi bilan yangi hunarmandchilik kasbi - mashinachilik yuzaga keladi. O'zbeklarning eng keng tarqalgan uy kasblaridan biri do'ppido'zlikdir. Bulardan tashqari, hunarmandlar

teridan har xil buyumlar yasaganlar, poyafzalchilar o'z mahsulotlarini shahar va qishloqlarda yurib aholiga sotganlar. Nonvoylik, qandolatchilik va qassoblik ham kasblardan bo'lib ularning do'konlari har qadamda uchragan. Katta to'y-ma'rakalar o'tkazish odati maxsus oshpazlik kasbini yuzaga keltirgan. Sharqning buyuk mutafakkirlari, allomalari deyarli barcha davrlarda o'zasarlarida, she'r va g'azallarida, adabiy meroslarida halol mehnatni, kasb-hunar egallashni muqaddasligini va zarurligini ta'kidlab, ulug'lab o'tganlar. Ulug' bobokolonimiz A.Navoiy o'z g'azallarida yoshlarni ilm-hunar egallashga chaqiradi. Ilm kasbini qildi to'joni bor, hunar o'rgandi onga ki imkoni bor. X asrda yashab ijod etgan ulug' bobokolonimiz Abunasr Al - Forobiy ham kishilarni halol mehnat qilishga va kasb-hunar egallashga chaqiradi. Forobiyning fikricha, inson - "Ojiz banda", "Hech narsaga qodir bo'lmagan mavjudot" emas, balki u eng oliy kamolot bo'lib "Aql-idrok ziyosiga ega, o'zi uchun zarur bo'lgan hamma narsani yaratishga qodir borliqdir"². Forobiy mehnat va kasb - hunar qo'nikmalarini axloqiy fazilatlarni hosil qilish lozimligini ta'kidlab: "Agar kasb-hunar fazilati tug'ma bo'lganda, podshohlar ham o'zlari istab va harakat qilib emas, balki podshohlik ularga faqat tabiiy ravishda muyassar bo'lgan, tabiat talab qilgan tabiiy bir majburiyat bo'lib qolar edi. Kasb-hunar fazilati tug'ma bo'lmas ekan, xalqlar va shahar ahllarida, odob-axloq, rasm-rusm, kasb-hunar, odat va irodani hosil qilishi uch insondagi zo'r kuch va qudrat talab qilinadi. Bu ikki yo'l bilan: ya'ni ta'lim va tarbiya yo'li bilan hosil qilinadi.

Ta'lim degan so'z xalqlar shaharlar o'rtasida nazariy fazilat va amaliy kasb-hunar fazilatlari birlashtirish degan so'zdir" degan edi. Kasb-hunar egallashni ahamiyati to'g'risida qomusiy olim Abu Ali Ibn Sino (980-1037)ning asarlarida ham ko'ramiz. Uning fikricha bolaga yoshligidan biror kasb-hunarni o'rgatish lozim. Bola kasb-hunarni ma'lum darajada o'zlashtirib bo'lgandan so'ng o'z kasb-hunaridan hayotda foydalanish, yani halol mehnat bilan mustaqil hayot kechirishga o'rgatish kerak. "Yoshlarga ilm bera borib, ularga hunar o'rgatmoq muhim ma'suliyatli ishdir. Hunar o'rganish birla yoshlar har qanday nojo'ya hatti-harakatlardan holi bo'ladilar", deb takidladi. Hunarli bo'lishga chorlangan nasihatlar hozirgi kunda ham muhim qimmatga ega: Oltin olmaginu o'rgangin hunar hunarni oldida xasdir

oltin zar. Sharq, Markaziy Osiyolik mutafakkirlar hamda o'zbek ma'rifatparvar shoirlari ham kasb-hunar egallashni ahamiyati to'g'risida o'z asarlarida qimmatli maslahatlarini qoldirganlar, bu meros hozirgi kunda ham yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega. Insoniyat tarixiy taraqqiyotida Sharqu - G'arbda ham yoshlarni kasb-hunar egallashlariga alohida e'tibor bilan qaralgan. Ularni kasb-hunar egallashlariga otalik, ustozlik maslahatlarini, yo'l-yo'riqlarini muntazam berib kelganlar. Rasman kasbga oid maslahat idoralari asrimiz boshlarida paydo bo'la boshlagan. Tarixiy ma'lumotlarga asoslanib aytishimiz mumkinki, kasbga yo'naltirish ishlari qadimdan shakllanib kelgan. Kasbga yo'naltirish ishlari ham insoniyat jamiyat taraqqiyotining ehtiyojlaridan kelib chiqqan va u ham jamiyat kabi o'z rivojlanish tarixiga ega. Tabiiyki, kasbga yo'naltirish kasblar paydo bo'lishidan va demak unga ehtiyoj yuzaga kelishidan ilgari paydo bo'lishi mumkin emas edi. Insonning bilim, ko'nikma va qobiliyatlarini tashxis qilish bilan bog'liq kasbga yaroqlilik darajasini baholash elementlarining paydo bo'lish tarixi uzoq asrlarga borib taqaladi.

Eramizgacha bo'lgan III ming yillikdayoq qadimgi Vavilonda mirzalar tayyorlovchi maktabda bitiruvchilar sinovdan o'tkazib borilgan. O'sha davrlar bilim darajasidan kelib chiqilganda kasbiy tayyorgarlik ko'rgan mirza Mesopatamiya tsivilizatsiyasida markaziy o'rinda shaxs turgan: u maydonlarni o'lchashni, mulkni bo'lishni, musiqa asboblari ijro uslubini va ashula aytishni bilgan. Sinov davrida uning gazlamalarni, metallarni, o'simliklarni turlarini bilishi, shuningdek barcha to'rt arifmetik amallarni bajara olish ko'nikmalari tekshirib ko'rilgan. Qadimiy Misrda kasbni egallashga da'vogarlar suhbatdan o'tkazilib, uning tarjimai holi, bilim saviyasi, tashqi ko'rinishi hamda suhbatni olib borish qobiliyatlari aniqlangan. So'ngra mehnat qilish, eshitish sukut saqlash qobiliyatlari olov, suv va o'lim bilan qo'rqitish vositasida sinab ko'rilgan. Aytilishicha, sinab ko'rish va tanlovdan o'tkazishning bunday jiddiy tizimini o'tmishning buyuk allomasi Pifagor o'z boshidan o'tkazgan. O'qishdan so'ng Gretsiyaga qaytgach, u o'zi bosib o'tgan sinovlar tizimi asosida talabalar tanlab olinuvchi maktab ochgan. Pifagor intellektual qobiliyatlarga asosiy e'tiborni qaratgan va badiiy qilib aytganda "Har qanday

yog'ochdan ham merkuriyni yo'nib bo'lmaydi"- deb hisoblangan. Shuningdek, u yosh insonlarning o'zini tutishiga ham alohida e'tiborni qaratgan va uni inson xarakterida namoyon bo'luvchi asosiy ko'rsatgichlar deb sanagan. Pifagor o'qituvchilar va ota-onalar tavsiyalariga etibor bilan qaragan, har bir yangi talabani sinchiklab kuzatib borgan. Shundan so'ng uni o'z fikrini erkin ifodalashga va suhbatdoshlar bilan bahslashishga o'rgatgan. Eramizgacha bo'lgan ming yillikda Xitoyda xukumat amaldori kasbi va mansabi keng tarqalgan. Mos ravishda ushbu kasbni tanlashdagi dastlabki elementlar ham shu erning o'zida yuzaga kelgan. Bunday kasbni egalashga jazm etgan yoshlar tantanavorlik ruxi bilan sug'orilgan muhitda davlat imtihonlari topshirgan. Imtihon savollarini ko'pchilik holatlarda imperator o'zi belgilagan, ham o'zi sinovdan o'tkazgan va da'vogarlarini saralash ko'p bosqichli usulda amalga oshirilgan. Sparta, Afina, Rimning qadimiy tarixida boshqa misollarni ko'rish mumkin. Spartada jangchilarni, Rimda gladiatorlarni tayyorlashning mukammal tizimi yaratilgan va muvaffaqiyatli amalga oshirilgan. "Odamlar - deb yozgan edi Aflotun - bir birlariga u darajada o'xshash bo'lib tug'ilmaydilar ularning tabiati va qobiliyatlari turlicha bo'ladi. Shu sababli barcha vazifalarni amalga oshirishda o'z tabiiy qobiliyatlariga mos ravishdagi yumushlar tanlaganda uni yaxshiroq, tez va ko'proq darajada amalga oshirish mumkin bo'ladi⁵. Aflotunning "Davlatchilik" asarida qanday amaldorni tanlash kerak degan savoliga Suqrot quyidagicha javob beradi: "Eng ishonchli, jasur va imkoniyatlari kengroq bo'lgan shaxslarga ko'proq etiborni qaratish: bundan tashqari nafaqat oliy tabaqadagi yuqori ma'naviyatli insonlarni, balki shu darajadagi tarbiya berishga loyiq odamlarni ham topish lozim. Ular bilimlarni tez qabul qila olishlari hamda tez fikrlay olishlari, mustahkam xotirali, o'z fikrida qat'iy turuvchi va barcha munosabatlarda mehnatkash insonlarni topish lozim"⁶. Eramizgacha bo'lgan 900 va 600 yillar oralig'idagi hind vedalarida zargarlar, temirchilik, arqonsozlar, to'quvchilar, bo'yoqchilar, duradgorlar, kulollar, uy xizmatchilarining turli toifalari, akrobatlar, folbinlar, naychilar, raqqoslar kasb sifatida sanab o'tilgan. Yana shuningdek aktyorlar, sudxo'rlar va savdogarlar ham mavjud bo'lgan. Bunday malumotlar ko'p bo'lib, ularning barchasi bugungi kunda

kasbiy tashxis qilish yoki kasb tanlash deb ataluvchi tushunchalarning qadimdan shakllanganligini bildiradi. Shaxs hislatlarini ilmiy tadqiq qilishning asoschisi F.Galton hisoblanadi. Bu turdagi tadqiqotlar maqsadini amalga oshirish uchun u Londonda o'tkazilgan tibbiyot jixozlari va sog'liqni saqlash uslublari 1884yil xalqaro ko'rgazmasidan foydalanadi. Ko'rgazmaga keluvchilar o'z jismoniy qobiliyatlari hamda fiziologik imkoniyatlarini 17 ta ko'rsatgich bo'yicha sinab ko'rishlari mumkin bo'lgan. Bular ichida inson bo'yi, tanasi og'irligi, panja va zarb kuchi, xotirasi, ranglarni ajrata olishi, ko'rish o'tkirligi va boshqalar bo'lgan. To'liq dastur bo'yicha 9237 kishi ko'rikdan o'tkazilgan. 1908 yilning yanvarida Boston shaxrida, o'smirlarga o'z hayotiy mehnat yo'lini tanlashiga yordam beruvchi yoshlarni kasbga yo'naltirish o'z ishini boshlagan. Bu byuro faoliyatini kasbga yo'naltirish ishlarining asosi sifatida qabul qilingan. Keyinchalik shu turdagi byuro Nyu-Yorkda ham tashkil etildi. Uning vazifalari qatoriga insonlarning turli kasblarni egallashida qo'yiladigan talablar, maktab o'quvchilari qobiliyatlarini chuqurroq o'rganish kabilar kirgan.

Byuro ishini o'qituvchilar bilan hamkorlikda test va anketalarda foydalanilgan holda olib borilgan. Shu davrda Angliyada maxsus vazirlik ruxsati bilan 17 yoshdan kichik bo'lgan o'quvchilarning kasb tanlashiga maslahat yoki ko'proq amaliy xarakterdagi malumotlar bilan yordam ko'rsatuvchi muassasalar ochish yo'lga qo'yilgan. Bu erda 1911 yilda mehnat birjalari hamda talim muassasalari hamkorlikdagi ishini muvofiqlashtiruvchi maxsus axborotnoma chop qilish yo'lga qo'yilgan. 1922 yilda Germaniyada kasbga yo'naltirish va maslahat to'g'risidagi qonun qabul qilindi va shu asosida ushbu tizimni amalga oshirish mezonlarini ifodalovchi «Nizom» tasdiqlandi. Rossiyada kasbga yo'naltirish ishlari XX asrning dastlabki yillarida amalga oshira boshlandi. Moskvadagi o'qituvchilar uyining Pedagogika muzeyida turli tipdagi maktablar o'qituvchilarining kasb tanlashiga oid qator izlanishi olib boriladi. Bunda asosiy etibor qaysi kasblarning ko'proq talabga ega ekanligi, ularni tanlashda o'quvchilarning qanday sabablarga asoslanishini tadqiq qilishga qaratildi. 1927 yilda Leningradda tashkil etilgan kasbiy maslahat byurosida amaliy tadqiqotlar bilan birgalikda ilmiy tadqiqotlar ham olib borilgan.

Kasbga yo'naltirish ishlarining ilmiy-pedagogik asoslarini ishlab chiqishga P.P.Blonskiy, A.S.Makarenko kabi atoqli rus olimlari muhim hissa qo'shganlar. Ular o'quvchilarni kasbga yo'naltirish ishlarining psixologik-pedagogik asoslarini yaratish uning keyingi taraqqiyoti uchun sharoit yaratib berdilar. Kasbga yo'naltirish ishlari politexnik ta'lim, mehnat ta'limi va tarbiyasi bilan uzviy aloqadorlikda olib borildi. 30-yillarning boshlarida kasbiy maslahat va kasbga yo'naltirish Markaziy laboratoriyasi faol tashkiliy ishlarni olib bordi, 1932 yilga kelib bu turdagi byurolar soni 54 taga etkazildi. Biroq bu davrdagi kasbga yo'naltirish ishlari taraqqiyotiga o'quvchilar mehnat ta'limiga bo'lgan e'tiborni susayib borishi salbiy ta'sir ko'rsatdi. Mehnat ta'limining bekor qilinishi kasbga yo'naltirish ishlarining to'xtab qolishiga olib keldi. 50-yillarning boshlarida kasbga yo'naltirishga bo'lgan e'tibor yana kuchaya boshladi va ma'lum darajadagi tashkiliy-uslubiy yondoshuv yuzaga keldi. Shundan keyingi davrlarda o'quvchilarning qiziqishlari va xalq xo'jaligi ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqilgan kasbga yo'naltirish ishlari besh yillik rejalar asosida tashkillashtirib borildi. Kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis ishlari holatini nazorat qilish, uni takomillashtirish choralarini ko'rish, tegishli dasturlar, me'yoriy hujjatlar va tavsiyalar ishlab chiqish; mamlakatimizdagi va xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini umumlashtirish, ommalashtirish va hayotga tadbiq etish; barcha bosqichdagi o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik hududiy tashxis markazlari va ta'lim muassalaridagi kasb-hunarga yo'naltirish vazifasi yuklatilgan mutaxassislarning malakasini oshirish bo'yicha chora tadbirlar ishlab chiqish; umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining hayotiy va kasbiy o'zligini anglash borasidagi ustuvor dasturlar va muammolar bilan ishlash respublika tashxis markazining eng muhim vazifalaridan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonunda ham o'quvchi yoshlarning kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlarda o'zlari tanlagan kasb va mutaxassislik asosida ta'lim olishi belgilab qo'yilgan. So'nggi yillarda mamlakatimizda ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish, jamiyatimizda o'qituvchi va pedagog xodimlarga, ilmiy va ijodkor ziyolilarga

bo'lgan hurmat e'tiborni yanada oshirish, o'quvchilarning kasbiy mahoratlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “ O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim, tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora tadbirlari to'grisida” gi farmoniga asosan 2021-2022 o'quv yilidan boshlab umumta'lim muassasalari bitiruvchilari o'z iqtidori va qiziqishlariga mos kasbni tanlab olishi, jamiyatda munosib o'z o'rnini topishi, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyat qozonishi uchun “ Kasbga yo'naltirish tizimi” joriy etilgan. Mazkur farmonda 7-8-9 sinfdan boshlab o'quvchilar o'rtasida interaktiv so'rovnomalar o'tkazish, kasb- hunarga bo'lgan qiziqishlarini aniqlash, o'quvchilar bilan birgalikda har oyda bir marta “ kasblar olamiga sayohat” mavzusida maxsus kurslar olib borilishi to'g'risida aytilgan. Interaktiv so'rovnomalar orqali o'quvchilarning qiziqish sohalarini o'rganilib, tahlil qilinadi va shu asnoda kasbga yo'naltirib boriladi. Kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis Interaktiv so'rovnomalar va amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilar kasb tushunchasi va kasblar haqidagi savollarga javob topadilar. Kelajakda egallamoqchi bo'lgan kasblari haqida tasavvurga ega bo'la boshlaydilar. Shuningdek, “kasb” so'zining ma'nosi insonlarning hunari, faoliyat turi va hayot kechirishi uchun manba bo'lib xizmat qiladigan mashg'ulot demakdir. Va bu mashg'ulot sevimli bo'lsa, inson albatta hayotidan zavq oladi. Kasb- bu ongli ravishda tanlangan faoliyat yo'lidir. O'quvchilarning tanlangan kasblari ularning qobiliyatlari, qiziqishlari, xarakter xususiyatlariga mos bo'lishi lozim. Chunki tanlangan kasb faqat ularning o'zlarigagina emas, balki jamiyatga ham foyda keltirishi kerak.

Ye.A.Klimov o'z ishlarida bu borada bir necha ta'riflarni ilgari suradi. Ta'rif quyidagicha " Kasb jamiyat uchun zarur va qadriyatli soha bo'lib, bunda insondan jismoniy va ruhiy kuch talab etadi",- bu kuchlar unga sarflangan mehnat o'rniga yashashi va rivojlanishi uchun muhim vositalar omili sifatida namoyon bo'ladi. Hozirgi kunda umumiy o'rta ta'lim maktab muassasalarida faoliyat olib borayotgan amaliyotchi psixologlar maktab o'quvchilari bilan kasb tanlash, kasbga yo'naltirish borasida turli xil so'rovnomalar, masalan, “ maktabdagi kasblar”, “ mening

kelajagim” nomli so’rovnomalari, “ kasb tiplarini aniqlash” savolnomalari, “ kasblar zanjiri” kabi amaliy mashg’ulotlar olib borilmoqda. Shular bilan bir qatorda, maktab o’quvchilariga tanlangan kasbga shaxsning moyilligi, layoqati va zarur bo’lgan sifatlariga oid ma’lumotlar ham berib boriladi. Yuqori sinf o’quvchilari bilan ham kasbga yo’naltirishga doir bir qancha mashg’ulotlar ularning yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda tanlanadi. “ o’quvchilarqiziqishlarini aniqlash” so’rovnomsini, “Kasblar va insonning kasbga yaroqliligi”, “ Maktab o’quvchisining kasbiy o’zligini anglash”, “ Kasbga yo’naltirish alifbosi” kabi mashg’ulotlar maktab psixologlar tomonidan o’tkaziladi, qiziqish qobiliyatlari aniqlanib, o’quvchilarning har birlari bilan individual shug’ullanib kerakli tavsiyalar berib borishadi.

“Mening kelajakdagi kasbim” mavzusida seminar-trening mashg’ulotlari olib boriladi. Seminar davomida o’quvchilarni kelajakda egallamoqchi bo’lgan kasblarga yo’naltirib boriladi. O’quvchilarning kasblarga doir fikrlari tinglaniladi. Bundan tashqari o’quvchilarning kasbiy moyilligi bo’yicha o’tkazilgan pedagogic-psixologik tashxislar natijalari asosida kelgusida aniq kasblar bo’yicha kasb maktablari ta’lim olishi mumkin bo’lgan o’quvchilar o’rtasida kasbga yo’naltirish ishlari olib borilmoqda. O’smirlarni o’rganilayotgan kasbga qiziqishini shakllantirish jarayonida ularning e’tiborligini ifodalaydigan materiallarni tavsiflaydigan holatlar kuzatiladi. Shuningdek kasbga qiziqishini shakllantirishni ta’minlaydigan intellektual komponentlarning tarkibiy qismlarini aniqlashda quyidagilarga alohida e’tibor berish lozim:

- Analiz va sintez;
- Diqqat va kuzatuvchanlik;
- Ajratish va umumlashtirish;
- Klassifikatsiyalash va isbotlash.

Hozirgi paytda, Harrison Assessments usuli bo’yicha kasbga yo’naltirish O’zbekistondagi birinchi va noyob kasbga yo’naltirish usuli bo’lib, u sizga

farzandingiz uchun qaysi mutaxassislikni tanlashni va qaysi kuchli tomonlarini rivojlantirishni aniqlashga yordam beradi.

Bu test usuli orqali biz:

- O'zimizni kuchli tomonlarimizni tahlil qila olamiz;
- Biz uchun muvaffaqiyatli bo'ladigan kasblar ro'yxatini bila olamiz;
- Yetakchilik fazilatlarimizni tahlil qila olamiz;
- Hayotimizda oldindan aniq reja tuza olamiz;
- Umrimizni behuda sarflanadigan vaqti va mablag'laridan asrab qolamiz;
- Psixolog va mutaxassislar bilan individual suhbat va maslahat olamiz.

Kasbga yo'naltirish bu kasbiy o'zini o'zi aniqlashga yordam berishga qaratilgan tadbirlar tizimidir. Kasbga yo'naltirish maqsadi — shaxsning ma'lum bir kasbiy faoliyat yo'nalishiga moyilligini aniqlashdir. Ushbu amaliyot har bir bola iste'dodli va ma'lum bir sohada o'z iste'dodini tatbiq eta oladi degan fikrga asoslanadi. Kasbga yo'naltirishning turli xil usullari mavjud — kelajakdagi kasbni tanlashda duch keladigan o'spirin bilan, uning qiziqishlari va sevimli mashg'ulotlarini muhokama qiladigan mutaxassislar bilan suhbatlar, shuningdek, standartlashtirilgan usullar mavjud, ularning natijalari kuchli va zaif tomonlarini tushunishga imkon beradi. Ulardan biri testni to'ldirishni o'z ichiga olgan «Harrisonn assessment» usuli bo'lib, uning natijalari talabaning rivojlangan fazilatlarini, shuningdek o'sish zonalarini ochib beradi. Ushbu amaliyot shuningdek, farzandingizga ushbu texnikaning natijalarini tushunishda yordam beradigan va rivojlanish rejasini tuzishda yordam beragigan psixolog konsultant bilan suhbatni o'z ichiga oladi

Kelgusi kasbiy hayot yo'lini ongli tanlay olish ko'nikmalarini shakllantirish.

O'quvchilarni texnologik ta'limi va kasbga yo'naltirish fanidan: bozor iqtisodiyoti sharoitida insonlarning yaxshi yashashida, faoliyatida to'g'ri kasb tanlashning ahamiyatini turli xil kasblarning insonga qo'yadigan talablarini; kasblar olami, kasblar shajarasi, O'zbekiston xalq xo'jaligidagi muhim kasblar, kasblar

tasniflagichi; kichik mutaxassislar tayyorlash tizimi; kasblar, texnologik shart-sharoitlari, vositalari, predmeti, maqsadi bo'yicha shajaralanishi, o'quvchilarni o'z qiziqish va moyilliklari, o'z xarakterining o'ziga xos xususiyatlarini, o'z nerv tuzilishi, psixikasi, o'z qobiliyati va ehtiyojlarini kasblar to'g'risida ma'lumot olish maktablarini ayrim kasb texnologik bozori talablari asosida ehtiyojning o'zgarib borishini, salomatligining tanlagan kasbga mos kelishi, hududda joylashgan o'rta maxsus, kasb-hunar o'quv yurtlarida ta'lim yo'nalishini ixtiyoriy tanlashi; o'qishni davom ettirish imkoniyatlari, kelgusi mavqeini bilishi zarur.

O'quvchilar kasblarni tahlil qila olishi, o'zlarining shaxsiy sifatlarini, qiziqishini va salomatlik darajalarini to'g'ri baholay olishlari, kasblarning insonga qo'yadigan talablari bilan o'zlarining individual xususiyatlarini taqqoslay olishlari, shaxsiy kasbiy rejalarini tuza olishlari zarur.

O'quvchilarning egallashlari lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar mezonlari quyidagicha ifodalanadi:

- kasblar tasnifi, ularning asosiy turkumlariga xos umumiy xususiyatlarini bilish;

- kasb tanlashda talab qilinadigan shart-sharoitlar bilan shaxsning qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlari, salomatligi va boshqa sifatlarining o'zaro muvofiqligini aniqlash usullarini bilish;

- kasb tanlashga doir shaxsiy rejaning mazmuni, bilimlari, vazifasi, kasbga tayyorgarlikni sinab ko'rish va kasb mahoratini oshirish usullari, vaqti, joyini belgilash, tuzatishlar kiritib borish, kasb tanlashda yuzaga keladigan xato va qiyinchiliklar sababini tahlil qilishni bilish;

- kasb tanlashdagi ongliklik va mustaqillik. O'z-o'zini tarbiyalash va kasb tanlashning mohiyati. Kasblarning murakkablik omillarini tahlil qilish. O'zi hohlagan kasbga yaroqli ekanligini aniqlash, o'z ruhiyatidagi kasbga moyillikni tarbiyalash usullarini bilish;

- kasbga yo'naltirish markazlari o'quv yurtlarining tasnifini bilish. Diagnostik (tashhisli) kasb maslahatidan foydalanishni, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarning o'quvchilariga bo'lgan talablarni, ularni bir-biridan farqini bilish.

Yuqorida zikr etilganlar kasbga yo'llash ishlarining maqsadi va mazmunini belgilaydi. Talabalar maktabda texnologik va kasb ta'limini amalga oshirishga tayyorlanar ekanlar ushbu maqsad va vazifalarni amalga oshirish yo'llarini, shakllarini, uslublarini nazariy va ilmiy yo'nalishlarini egallab olishlari zarur.

Kasbga yo'llash ishining vazifalariga quyidagilar kiradi:

-kasbga yo'llash Davlat tizimi faoliyati ish tartibini belgilab beruvchi me'yoriy hujjatlarni yaratish; lavozim qo'llanmalari, namunaviy hujjatlar, kasbga yo'llash markazlarining nizomlarini ishlab chiqish;

-o'quvchilarning shaxsiy qobiliyatlari, hohishlari, kasbiy qiziqishlari, shaxsiy xususiyatlarini baholash soni va izlanishlarning ilmiy asoslangan uslublarini ishlab chiqish va kasbga yo'llash markazlari ishiga amalda joriy qilish;

-joylarda kadrlar tayyorlash siyosatiga tegishli tuzatishlar kiritishni va kadrlarga bo'lgan ehtiyoj haqidagi ma'lumotlar bilan ta'minlash;

-kasbga yo'llash markazlari xodimlarining faoliyati va malakasini oshirishni tashkil etish;

-kasb tanlashga yoshlarni tayyorlash bo'yicha tashviqot-targ'ibot ishlarini olib borishni ommaviy axborot vositalari uchun mas'ul shaxslar bilan hamkorlikda amalga oshirish;

-kasbga yo'llash ishlaridagi ilg'or tajribalarni umumlashtirish va ommalashtirish kabi bir qator vazifalar.

Shahar va qishloq kasbga yo'llash markazlarining asosiy vazifalari yoshlarni mehnat faoliyatiga tayyorlashning umumiy maqsadlari bilan bog'liq.

Bu markazlar quyidagi vazifalarni hal qiladilar:

1. Ma'lumot berish ishlari: professiogrammalar bilan o'quvchilarni tanishtirish, turli kasblar bo'yicha kadrlarga bo'lgan ehtiyoj haqida ma'lumot berish, texnologik sharoiti haqida, texnologikga haq to'lash haqida, malaka oshirish imkoniyatlari haqida axborotlar bilan ta'minlash.

2. Eng ko'p darajada ehtiyoj sezilgan kasblar va kadrlar haqida ma'lumotlarni kasbiy targ'ibot qilish. Bu maqsadda ommaviy axborot vositalari va maxsus

plakatlardan, targ'ibot qilish ko'zda tutilgan nashrlar, bukletlar, ma'lumotnomalardan foydalaniladi.

3. Kasbiy diagnostika (tashhis): shaxsiy psixofiziologik xususiyatlarni, qobiliyatlarni, kasbiy qiziqishlarni aniqlash uchun yaratilgan va markazda mavjud bo'lgan barcha uslublar asosida ma'lum hududdagi o'quvchilarni to'la sikl bo'yicha markaz tomonidan diagnostik tekshirishdan yiliga bir yoki ikki marta o'tkaziladi. Bunda anketa, testlar, tashhis qilish texnik vositalari va olingan ma'lumotlarni EHMda qayta ishlash keng qo'llaniladi.

4. Kasb tanlash masalasini hal qilishda yoshlarga yordam ko'rsatish uchun kasbiy maslahatlar beriladi. Bundan tashqari kasbiy maslahat ota-onalar va yoshlarning ustozlari uchun ham beriladi.

5. Kasbga tanlash masalalarini hal etish va osonlashtirish maqsadida ilmiy asoslangan turli tavsiyalar ishlab chiqiladi. Turli kasblarni tayyorlash va ularni mintaqaga bo'yicha oqilona joylashtirish uslublarini ishlab chiqadi va amalga joriy etadi.

6. Xalq xo'jaligining turli tarmoqlarida yoshlarni ishtimoiy va kasbiy moslashishlarini yaxshilash bo'yicha hamkorlik faoliyatlarini tashkil etadi.

7. Ishlab chiqarish korxonalarida yoshlarni kasbiy tarbiyasi va maktab kasbga yo'llash kabinetlarini, markazlari, turli kengashlar, barcha davlat va jamoat tashkilotlari kasbga yo'llash faoliyatlarini o'zaro muvofiqlashtiradi.

8. Maktab, o'quv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalari va tashkilotlar kasbga yo'llash ishlari bo'yicha faoliyatlari natijalarini tahlil qiladi hamda shu asosida ilg'or tajribalarni umumlashtiradi va ommalashtiradi.

9. Kasbga yo'llash ishlari bilan shug'ullanuvchi ustozlar va pedagoglar malakasini oshirish ishlarini olib boradi.

Kasbga yo'llash tizimida maktab, o'quv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalari va tashkilotlar kasbga yo'naltirish markazlari muhim zveno sifatida qaratiladi. Bunday markazlar zimmasiga quyidagi vazifalarni hal etish yuklanadi:

-turli kasblar bilan o'quvchilarni tanishtirish, ishchi kasblarni targ'ibot qilish;

-kasbiy diagnostika: yoshlarning qiziqishlarini, kasbiy niyat va maqsadlarini, moyillik va qobiliyatlarni o'rganish;

-yoshlar va ularning ota-onalari bilan kasbiy maslahat ishlarini amalga oshirish. Bu jarayonda kasbiy niyat va maqsadlar aniqlanadi, kasb tanlash bo'yicha tavsiyalar beriladi, tegishli o'quv yurtlarida kasbni egallash, malaka oshirish yo'llari haqida ma'lumotlar beriladi;

-kasbiy diagnostika ma'lumotlari-natijalariga asoslangan holda amaliy jihatdan kasbga tanlash amalga oshiriladi;

-yoshlarni kasbiy tarbiyasini, ularning kasbiy va ijtimoiy moslashuvini amalga oshiradi, o'quv yurtlari o'quvchilarini o'qishga yoki ishga joylashtirish masalalarini hal etadi;

-kasbga yo'llash ishlari samaradorligini tahlil qiladi.

Konveyerda mayda detallar yig'uvchi, apparatchi, sirk gimnasti kabi kasblarga kasbiy yaroqlilikni tekshirish vaqtida fiziologik yondoshish muvaffaqiyatli qo'llanadi. Bunda ishchiga aniq talablar qo'yidigan kasblar haqida gap boradi. Lekin hozirgi zamon ishlab chiqarishdagi kasblarning ko'pi murakkab va havfli vaziyatlarga yaqindir. Bunday kasblarning eng ko'p tarqalgani dastgohchilardir. Ma'lumki katta yoshdagi dastgohchilar orasida malaka darajasi turlicha ishchilar borki, ulardan faqat ayrimlari yuqori mahorat darajasiga erishadilar, o'z ishining fidokorlariga aylanadilar, ulardan ba'zilar tanlagan kasblaridan pushaymon bo'ladilar, boshqalari esa o'z kasblariga moslashadilar, o'ziga xos ish uslubini hosil qiladilar.

Ish harakatning tegishli uslubi hosil bo'lishini umuman fiziologik tomondan me'yorni o'zlashtirish va texnologik dominatalarining shakllanishi belgilaydi.

Qo'llarni uzatib yuk kitaradigan kishilar, laboratoriya modeli yordamida aniqlanishicha 10 kg yukni daqiqada 30 marta harakat qilish sur'atiga, 25-30 daqiqa ko'tarib turish qobiliyatiga ega ekanlar. Biroq tekshirilgan shaxslardan ayrimlari ish qobiliyatining berilgan darajasiga juda tez, boshqalari juda sekin erishganlar.

Tekshirilayotgan shaxslarda ishchi harakatlarining tezligi sekundning 40 dan 1 ulushigacha aniqlik bilan, ularning vaqtida makonda taqsimlanishi, turli

operatsiyalarni bajarish vaqtida o'ng va chap qo'lining biomexanik sxemasi nuqtalarini aniqlovchi eng ko'p tezlikning ortishi batafsil tekshirib chiqiladi. Shunday qilib, dastgohchining qo'lida eng ko'p tezlik namoyon bo'lgan, harakat to'htagan va pasaygan vaqt momentlari va nuqtalari aniqlanadi. Bu biomexanik jarayonlar texnologik operatsiyasining bajarilayotgan qismlari bilan bir vaqtda qiyoslab ko'riladi. Natijada shu narsa ma'lum bo'ladiki, dastgohda texnologik operatsiyalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun muayyan daqiqalarda eng ko'p tezlikni rivojlantirish kerak ekan, bundan maqsad to'plangan kinetik energiyadan foydalanib, zarur vaqtda ishlayotgan qo'lni fazoning tegishli nuqtasiga keltirishdir. Bunday harakatlarni tejamli va tez bajarish uchun nerv uyg'onishi va muskul qisqarishlari vaqt va makonda tanlanishi kerak. "Muskul kuchini bir joyga to'plash" deb ataladigan tegishli fiziologik jarayon dastgohchilar kasbiy qobiliyatining muhim belgilaridan biridir.

Kasbga yo'llash ishlarining vazifalari. Kasbga yo'naltirish tushunchasi haqida. Kasbga yo'llash rivojlangan nazariya va metodologiyaga tayangan holdagina uning maqsad va vazifalari to'la to'kis muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. Tasodifiy bo'lmasdan amaliy ishlar samaradorligini oshirish imkonini beruvchi tushunchalar nazariya va metodologiyasi g'oyalar, qarashlar, tasavvur, shakllar, uslub va printsiplar tekshiriladi va yo'nalishi o'zgartiriladi.

Kasbga yo'llash tushunchasi hammaga ma'lumdek tuyuladi. Bu o'quvchilarni u yoki bu kasbga yo'llashni anglatadi. Kasbga yo'llashni, yoshlarga kasb tanlashlarida yordam ko'rsatuvchi sifatida qaraladigan metodik qo'llanmalarda ham xuddi shunday talqin qilinadi. Bundan tashqari kasbga yo'naltirishni kasbiy o'z-o'zini anglash momentida o'quvchilarga yordam berish, kasbiy yo'nalishni rivojlantirish maqsadida ilmiy asoslangan kasb yoki tarbiyaviy ishlar tizimini tanlashda, hayotga qadam qo'yayotgan odamlarga yordam beruvchi tadbirlar tizimi sifatida ham tushuniladi. Shunday qilib, shu tushunchani ifodalash kasbga yo'llash bo'yicha bir necha va bu faoliyatlar rivojlanishi oqibatida sodir bildi. Vaqt o'tishi bilan talablar ham o'zgarib boradi, ular bilan birga mazmun va tushunchalar ham o'zgaradi.

Bir qator ilmiy tushunchalar kabi kasbga yo'llash tushunchasi ham o'zgarishsiz qotib qolishi mumkin emas. Kasbga yo'llashning mohiyati, shakli, uslubi, vazifasi va maqsadi haqida jamiyatning tasavvuri o'zgarishi bilan kasbga yo'llash ham rivojlanib boradi. Bu tushunchaning o'zgarib borishi mavjud ta'riflarda ham o'z ifodasini topgan. Bu ta'riflarning har biri kasbga yo'llashning u yoki bu qirralarini, ya'ni funktsiyasini ajratib ko'rsatish, amaliy yoki nazariy rivojlanish darajasini belgilash, pedagogika yoki psixologiya pozitsiyasidan qarash, boshqarish nazariyasi va shu kabilarni boshqarishga nisbatan yaxshiroq yoritishda ajralib turadi:

Shuning uchun kasbga yo'llashga umuman ta'rif berishdan avval, 3 ta asosiy tashkil etuvchilar haqidagi tasavvurni aniqlab olamiz. Ya'ni: "Faoliyat", "Kasb", "Yo'nalishni aniqlash".

Falsafiy qarashlarda faoliyat insonni tashqi dunyo bilan faol munosabatini maxsus shakli sifatida ta'riflanadi, uning mazmuni tarkibida esa maqsadni o'zgartish va qayta tashkil etish yotadi. Kasbga yo'llash tushunchasida ko'rilyotgan faoliyat kategoriyasiga kirish kasbga yo'llashni amaliygina emas balki nazariy faoliyat ham ekanligini tasavvur qilishga imkon beradi. Bir qator bilimlar to'planishi va bu bilimlarni olishdagi faoliyatning fanlararo ilmiy yo'nalishidir.

Amaliy faoliyat sifatida paydo bo'lgan kasbga yo'llash asta-sekin nazariya bilan boyib bormoqda, bu esa kasbga yo'llashga amaliy va nazariy faoliyat birligida qarash imkonini beradi. Kasb (lotinchadan "rotessio"-rasman ko'rsatilgan mashg'ulot, ixtisoslik, "protiter"-o'z ishim deb e'lon qilaman). Texnologik faoliyati turi, mashg'ulot, yashash manbai hisoblanadi va ma'lum tayyorgargik talab etadi.

Akademik S.G.Strumilining fikricha, bir-biriga bog'liq kasblar bitta gruppaga birlashtirilishi mumkin. Masalan, temirchilar, yog'ochga ishlov beruvchilar, musiqachilar. Ba'zi kasblarni esa ixtisoslik bo'yicha turlashadi, masalan, duradgorlar, yumshoq yog'och ishlaydiganlar. Ixtisoslik bu kasbning o'zi lekin u faqat bir kishi texnologik faoliyatining aniq turini bildiradi va xususiy nomlanishlarga ega bo'ladi. Masalan, o'qituvchi kasbi. Texnologik o'qituvchisi. fizika o'qituvchisi, matematika o'qituvchisi ixtisosliklari.

"Yo'nalishini aniqlash" tushunchasi bir qator fanlarda ishlatiladi. Geometriyada to'g'ri, qiya, tekislikda yo'nalishini aniqlash, kimyoda molekula yo'nalishini aniqlash. Bu tushuncha astronomiya, geografiya, topografiyada ham ishlatiladi. Shunday qilib "Yo'nalishni aniqlash", tushunchasi ushbu fanlarning barchasida turgan joyni aniqlash va harakat yo'nalishini tanlash bilan u yoki bu darajada bog'liq.

Lug'atda "Yo'nalishni aniqlash" (fr. "orientation" ruscha "bukvalno-napravlyat na vostok"; lat. "oriens"-vostok-sharqqa yo'naltirish yoki sharq) to'g'ridan to'g'ri yoki ko'chirilgan ma'noda aniqlanadi. To'g'ridan-tig'ri ma'noda o'zining turgan joyini aniqlash, ko'chirilgan ma'noda esa ilmiy jamiyat va boshqa faoliyatlarni aniq bir tomonga yo'nalishi. "Yo'nalishni aniqlash" tushunchasiga qanday ta'riflar berilishidan qat'iy nazar kasb tanlash bo'yicha ko'rilayotgan holatda ularning hammasi asosiy yo'nalishni tanlash bo'yicha faoliyat bilan bog'liq. Agar yosh inson kasblar dunyosida yo'nalishni u yoki bu aniq bir kasbni o'zining hayotiy intilishlariga qanchalik darajada mos kelishini harakat qilar va faol oydinlashtirishni boshlar ekan, bunday hollarda uning kasbga yo'nalishi haqida gapirish kerak bo'ladi. Jamiyat va unga mos keluvchi kasb tanlash maqsadida agar u pedagog va boshqa ta'sirlar obyekti bo'lib qolsa, "Yo'nalishni aniqlash" haqida gapirishda yaxshisi uning kasb tanlashga yo'llash ma'nosida qabul qilish kerak. Demak, kasb tanlashga yo'llash faoliyat mohiyatini to'g'riroq, aniqroq ifodalaydi. Biroq amaliyotda yo'nalishni aniqlash haqida gapirganda kasbga yo'naltirish va boshqa ma'nolarda ifodalash an'ana bo'lib qoldi.

Yo'nalishni aniqlash tushunchasi haqida yagona fikrning yo'qligi boshqa sabablar bilan ham izohlanadi. Masalan, bu kompleks muammo bo'lib uning yechimini topish yo'nalishlari ham turlicha bo'lishi mumkin. Agar kasb tanlashga yo'llash o'qituvchi va o'quv jarayoni xodimlari ustivor ta'sirida pedagogik amaliyot prizmasi orqali, hamda bu fikrni bosh va yagona deb qabul qilinishi, kasb tanlashga yo'llash pedagogik obrazini yaratadi.

Agar bu jarayonni psixologiya fani prizmasi orqali ko'riladigan bo'lsa u yoki bu tanlovni o'ziga xos xususiyatini anglatuvchi psixologik tushuncha va

kontseptsiyalar birinchi planga chiqib oladi. Shunday yondashish doirasida, o'zaro bog'liq ikki tomonni tashkil etuvchi, psixologik jarayon sifatida, kasb tanlashga yo'llashning tegishli obrazi shakllanadi:

- a) o'z kasbiy tanlovi haqida o'quvchilar tomonidan qaror qabul qilinishi;
- b) bir vaqtning o'zida jamiyat ehtiyojlari va shaxs qobiliyati va qiziqishlari bilan mos keluvchi kasb tanlashni amalga oshirish, kasbiy niyatlarni shakllantirish maqsadida o'quvchilar ruhiyatiga ta'sir ko'rsatish.

Uchinchi yondashuv-ijtimoiy. Bunda kasb tanlashga yo'llash jarayoni yoshlarni ijtimoiy yo'llash umumiy jarayonining bir qismi sifatida qaraladi. Mos ravishda kasb tanlashga ijtimoiy guruhda, shartli umumiy hayot yo'nalishida jamiyat ijtimoiy tizimida aniq joyni egallashga shaxsning intilishidan dalolat sifatida qaraladi.

Yoshlarni u yoki bu kasbga yo'naltirish amaliy ishlari, kasb tanlashga yo'llashga oid mohiyatini tushunish masalalari kabilardan fanlararo yondashishni amalga oshirish zaruriyati kelib chiqadi. Kasb tanlashga yo'llash tushunchasining yuqorida aytilganidek, nazariy va amaliy ishlar bilan birligi quyidagicha ta'rif berishga imkoniyat yaradi. Kasb tanlashga yo'llash- turli darajadagi kvalifikatsiya va turli kasbdagi kadrlarga jamiyatdagi ehtiyoj bilan bir vaqtning o'zida shaxsning qiziqishi, moyilligini qobiliyatiga mos holda asoslangan kasbiy tanlovga yoshlarni tayyorlash bo'yicha maqsadli faoliyatdir. Bu ta'rif amaliy faoliyat birligini o'zida ifodalab, faqatgina o'quv-tarbiya jarayonidagina emas, balki rivojlanayotgan nazariyada qo'llaniladi. Bunda nazariya muhim ahamiyatga ega.

Aynan shu yerda u yoki bu g'oya yo'nalishini o'zgartirib amaliy ishlarni ilmiy-amaliy ishlarga aylanishiga yordam beradi. Faoliyat bilan birgalikda qoidaga ko'ra nazariya paydo bo'lmaydi. Kasb tanlashga yo'llash amaliyotini takomillashtirishga ta'sir etuvchi nazariyani shakllantirish uchun izlanishlar, kuzatishlar, rivojlantirish yo'llari kerak bo'ladi. Masalani amaliy tomoni davlat va jamiyat tashkilotlari, korxonalar, birlashmalar, maktab va ota-onalarning, jamiyat va shaxs manfaatlari yo'lida ijtimoiy va kasbiy o'z-o'zini anglash jarayonini takomillashtirish bo'yicha faoliyatlarini qamrab oladi.

Kasb tanlashga yo'llash nazariyasini quyidagicha ko'rinishda ifodalash mumkin. Bu bildirilgan fikrlar majmui, kasb tanlashga yo'llash faoliyatini samarali amalga oshirishga qaratilgan g'oya va tasavvurlar, tanlangan shaklda aks ettirilgan kompleks qarashlardir.

Bu ta'rif nisbatan umumiy va sodda, nazariya olamiga kirish uchun foydali, lekin har qanday faoliyat nazariyasini ta'riflashda duch kelinadigan ilmiy talabchanlik nuqtai nazaridan yetarli emas. Bir muncha chuqurrok tarif quyidagicha: kasb tanlashga yo'llash nazariyasi-bu ikki jarayon ya'ni yoshlarni shaxsiy qiziqishlari, moyilliklari, qobiliyatlariga mos holda kasbiy o'zini-o'zi anglashi va jamiyatda kadrlarga talab sezilgan kasblarga ularni yo'naltirishning jiddiy bog'liqligi va qonuniyatlari haqida to'la tasavvur beruvchidir.

Xulosa

Yuqorida aytib o'tilgan fikrlarimning isboti sifatida, kuni kecha Buxoro viloyati Kogon shahar 4 umumiy o'rta ta'lim maktabining amaliyotchi psixologlari tomonidan o'quvchilar uchun "Kasbim kelajagim" mavzusida tashkil etilgan sayohatni aytib o'tmoqchiman. Bu sayohat uchun 9- sinf o'quvchi qizlari tanlandi. O'quvchi qizlarni kasbga yo'naltirish maqsadida Kogon shahridagi 15- son "Erkatoy" maktabgacha ta'lim muassasasiga olib bordik. O'quvchilar bog'chada tarbiyalanayotgan bolalar uchun yaratilgan shart-sharoitlar bilan tanishdilar. Tarbiyachi va bolajonlarning birgalikdagi faoliyatlarini kuzatdilar. "Erkatoy" MTM mudirasi o'quvchilarga bog'cha faoliyati haqida ma'lumot berdi. Bog'chaning kun tartibi, kerakli me'yoriy hujjatlar bilan birma-bir tanishtirdi. Mazkur maktabgacha ta'lim muassasasiga uyushtirilgan ekskursiyadan o'quvchi qizlar mamnun bo'lishdi. O'quvchilar orasida kelgusida tarbiyachilik kasbini egallamoqchi bo'lganlar ham topildi va ular o'zlari uchun kerakli bo'lgan barcha ma'lumotlarni olganliklarini bildirdilar. Guvohi bo'lganingizdek, bu kabi sahoyatlar, ekskursiyalar o'quvchilarning kasb tanlashlarida yordam beradi. Nafaqat, ta'lim muassasalari balki ishlab chiqarish zavod- fabrikalariga, oily ta'lim dargohlari: universitet va institutlarga o'quvchilarni olib borish va ularni mazkur tashkilotlar faoliyati bilan

yaqindan tanishtirish kelgusida yoshlarni kasb yo'llarini tanlashlarida ko'maklashiga hech qanday shubha yoq.

Bu kabi ekskursiyalar, sayohatlar, amaliy trening mashg'ulotlarning bari o'quvchilar o'z-o'zlariga “ kasb tanlashga tayyormanmi?” degan savolni berganlarida hech ikkilanmasdan “ Xa” deya olishlari uchun xizmat qiladi. Sanab o'tilgan mashg'ulotlar “ o'tmish, bugun, kelajak” kabi tushunchalar bilan uyg'unlashtirilsa, bu tushunchalarning kasb tanlashdagi ahamiyati haqida fikr-mulohaza yuritilsa, yosh avlod albatta o'zi mustaqil kasb tanlay oladi, tanlagan kasbi jamiyat hayotida naqadar muhim o'rin tutishishini anglay oladi va mas'uliyat his qila boshlaydi. Zero, o'tmish hikmat bulog'i. Inson o'z o'tmishidan hikmatdan boshqa hec narsa olmasligi lozim. Yoshi ulug', keksa nuroniylarning ko'p yillik tajriba va bilimlariga tayanib ish ko'rmog'imiz lozim. Bugungi kun esa sizga, bizga, barchamizga berilgan eng katta ne'mat. Uni go'zal, yoqimli qilish har birimizning o'z qo'limizdadir. Kelajak esa bugundan boshlanadi. Bugundan boshlangan har kungi umrimiz, olayotgan bilimlarimiz, oldimizga qo'yayotgan ezgu orzu niyatlarimiz kelajakni barpo etadi. O'smirlarni kasbga tayyorlash jarayoni, mehnatga munosabatini tarbiyalash, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish va shakllantirish ishlarini o'z ichiga oladi. Kasbiy yo'naltirish va tarbiya vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun o'qituvchi yuksak g'oyaviy, prinsipial, siyosiy yetuk va ma'naviy barqaror inson bo'lishi shart.

Nazorat uchun savolar:

1. Kasbga yo'llash markazlarining asosiy vazifalari yoshlarni mehnat faoliyatiga tayyorlashning umumiy maqsadlarini qanday markazlar qiladi?
2. Bo'lajak mutaxassis o'qituvchilardan o'quvchilarni kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirishga tayyorlashda nechta tarkibiy qismlarini farqlash talab etiladi?
3. O'quvchilarning egallashlari lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar mezonlari qanday ifodalanadi?
4. Kasbga yo'llash ishining vazifalariga nimalar kiradi?
5. Kasbiy mahorat deganda nimani tushunasiz?

3-mavzu. Kasb-hunarga yo‘naltirishning ijtimoiy va psixofiziologik asoslari

REJA:

1. Kasb hunarga yo‘naltirish ishlarining ijtimoiy asoslari. Kasb hunarga yo‘naltirish ishlarining psixologik asoslari.
2. Kasb hunarga yo‘naltirish ishlarining fiziologik asoslari.
3. Kasb hunarga yo‘naltirish ishiga raxbarlik qilish va uni rejalashtirish.
4. Bo‘lajak o‘qituvchilarni kasb hunarga yo‘naltirish ishiga tayyorlash tizimi.

Kasb hunarga yo‘naltirish ishlarining ijtimoiy asoslari. Kasb hunarga yo‘naltirish ishlarining psixologik asoslari. Bugungi kunda umumta'lim maktablarining eng zarur hayotiy vazifalardan biri o‘quvchi-yoshlarni kasb tanlashga to‘g‘ri yo‘naltira olishdir. Bu sohada ota-onalar bilan hamkorlikda ish olib borish juda ham muhim hisoblanadi. Respublikamiz mustaqilligidan keyingi yillar davomida bu sohaga jiddiy e‘tibor berila boshlandi, ta’lim sohasi rivoji uchun yetuk mutaxassislar, olimlar jalb etildi, ular tomonidan ilmiy-amaliy qo‘llanmalar, darsliklar, metodik tavsiyanomalar yozilib, o‘quvchiyoshlarni kasbga yo‘llash ishlari bo‘yicha amaliy ishlar boshlab yuborildi. Bugungi kunda jahon mehnat texnologiyasi va psixologiyasi tezkorlik bilan rivojlanmoqda. Yevropa, Amerika va Osiyo qit‘alaridagi rivojlangan mamlakatlar 21 asrning birinchi choragida malakali kadrlar yetkazish, ularni yangi, zamonaviy, murakkab texnikalarga o‘rgatish maqsadida yangi texnologik tizim dasturini ishlab chiqarmoqdalar. Shuning uchun ham ayni damda barcha ishlab chiqarish, iqtisodiyot, qishloq xo‘jaligi sohalarini tezkor rivojlantirish imkonini beradigan keng tarmoqli malakali kadrlarning yangi avlodini tayyorlash zarurati sezilmoqda. Darhaqiqat, raqobatga bardosh beradigan kadrlar tayyorlamasdan turib, raqobatbardosh iqtisodiyotni barpo etish ham mumkin emas. Shunday qilib, 21 asr bo‘lag‘asida juda ko‘plab davlatlarda bo‘lgani kabi, dunyo kartasida munosib o‘rin olgan mustaqil O‘zbekistonda ham barcha sohalarda tub islohotlar boshlandi. Bu islohatlarning hammasi inson omilini har qachongidan ham yuqori saviyaga ko‘tarib, uning kuchi, idroki, salohiyati, ruhiyati hamda

ma'naviy barkamolligini bevosita taraqqiyot, rivojlanish va sivilizatsiya bilan uzviy bog'ladi. Bu esa shakllanayotgan o'smir yoshlarning o'zining psixologik imkoniyatlarini bilishi, o'zligini anglashi, har qanday sharoitda ham turli o'zgarishlarga psixologik jihatdan tayyor turishi, yangicha fikrlash va mulohaza qilishi, mehnat sharoitida ro'y berayotgan psixologik jarayonlarni to'g'ri idrok etishi, qobiliyatini rivojlantirish kabi vazifalarni kun tartibiga qo'ymoqda. Yoshlarini kasbga yo'naltirish ishlariga ilmiy jihatdan qaraganda dastlabki bosqich bo'lib, bu muhit va jamiyat bilan hamkorligida uzoq vaqt davom etadigan murakkab psixologik jarayondir. Boshqacha aytganda, nafaqat umumiy va maxsus qobiliyatlar, shaxs xususiyatlari, balki, shu bilan birga, shaxsga moddiy va ma'naviy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan ta'sir etuvchi tashqi muhit ham kasb tanlashga o'z ta'sirini o'tkazadi. Ushbu jarayonlarda har bir o'smirda bo'lajak kasbga ongli va to'g'ri, muayyan sohaga nisbatan ozmi-ko'pmi ijtimoiy, ijobiy munosabatlar shakllanadi. Shu sababli o'quvchining kasb tanlashga tayyorligi deganda, kasbni to'g'ri tanlashga imkon beradigan kasbiy ta'limning muvaffaqiyatini ta'minlaydigan, qulay imkoniyatlarni yuzaga keltiradigan shaxs rivojlanishining muayyan bosqichi yoki holati tushuniladi. Bu esa kasbga yo'naltirish faoliyatining maqsadi asosan o'quvchi yoshlarning bo'lajak kasbini ongli va mustaqil ravishda to'g'ri tanlashlariga qaratilgan bo'lishi kerak, degan fikrga kelishga asos bo'ladi. O'tkazilgan pedagogik-psixologik kuzatishlar, tajribalar natijasi shuni ko'rsatadiki, yuqori sinf o'quvchisi birinchi galda sinf jamosining a'zosi sifatida, pedagogik ta'sirning sifatida namoyon bo'ladi. Turli psixologik omillar bu jarayonga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Muayyan kasbni tanlashi lozim bo'lgan o'quvchi shaxsining shakllanishi bu kasbga nisbatan munosabatining qanchalik ongli darajada ekanligi, o'quvchi faoliyatining o'quv va ishlab chiqarish jarayonidagi birligi, ma'lum ishlab chiqarish borasida mehnat sharoitining ustoz-shogirdlik, murabbiylik ishlarining to'g'ri yo'lga qo'yilishi singari muhim omillarga bog'liqdir. Bizning fikrimizcha, kasbga yo'naltirish samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq bo'lishi mumkin:

- O'quvchi mehnatning ijtimoiy qimmatini yaxshi tushunishga;

- Mehnat sharoitlari hozirgi zamon talablariga to'la javob bera olishiga;
- O'quvchilar o'z qurblari yetgan mehnatni jamiyatga foydasi tegadigan darajada bajara olishlariga;
- Oilalarda va murabbiylik harakatlarida o'quvchilarda muayyan kasbga nisbatan to'g'ri ijodiy intilish hosil qilinishiga.

Ta'lim tarbiya jarayonini shunday tashkil etish, bizning nazarimizda, o'quvchilarda ishlab chiqarish topshiriqlarini bajarishda yuksak mas'uliyatni his qilish, qat'iyat ko'rsatish va pirovard natijaga erishish, o'z-o'ziga talabchanlik, o'z kasbga ijodiy yondashish kabi zarur fazilatlarni tarkib topdiradi. Umumta'lim maktabi o'quvchilarining kasbga qiziqishlari samarali bo'lishi uchun bir qator jarayonlarni bosqichma-bosqich to'g'ri amalga oshirish talab etiladi:

1. O'quvchilarda kasbga qiziqishni bosqichma-bosqich o'stirib borish.
2. Ularni bosqichma-bosqich kasb haqidagi bilimlarga ega qilish.
3. Aniq tasavvur etuvchi kasbiy faoliyati haqida o'smirlarda dastlabki kasb ko'nikmasini hosil qilish, bu ko'nikmaning o'smir psixologik rivojlanishiga mos bo'lishini ta'minlash.

Kasbni ongli ravishda tanlashning mohiyati haqida akademik G.S.Kostyuk quyidagilarni qayd etadi:

- a) jamiyat manfaatlari yo'lida mehnatga ijobiy munosabat, mehnatsevarlik, mehnat har bir insonning burchi ekanligini to'g'ri anglash;
- b) muayyan kasb-hunarlar haqidagi bilimlarga ega bo'lish;
- v) o'z-o'ziga to'g'ri baho bera olish.

Tarbiya jarayonida o'quvchining qobiliyatlari, bu qobiliyatlarning rivojlanish bosqichlari, u yoki bu kasb haqida muayyan ma'lumotga ega bo'lish, bolalar psixologiyasini hisobga olish talab etiladi. O'qituvchi o'quvchilarning turli o'quv predmetlarini, mehnat darslarida, mehnat faoliyatining xilma-xil turlarini egallash malakalarini shakllantirar ekan, maktab yoshlarini ijodiy mehnat qilishga tayyorlash

uchun da'vat etganligini e'tiborga olish kerak. O'quvchining mehnatga munosabati tarzini belgilaganda ikkita asosiy shartdan kelib chiqish kerak:

- o'quvchida mehnat faoliyatining u yoki bu turiga nisbatan individual qobiliyatlar mavjudligini hisobga olishni:
- ishtiyoq bilan, ijodiy mehnat qila olish ko'nikmasi mavjudligiga ahamiyat qaratishni.

Kasb hunarga yo'naltirish ishlarining fiziologik asoslari. Hozirgi kunda kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini amalga oshirishda bir qancha muammolarni bartaraf etishimizga to'g'ri keladi. Bizning vazifamiz kelajagimiz bo'lgan o'quvchilarni kasb-hunarga, ijtimoiy-iqtisodiy bilimga ega bo'lgan, bozor sharoitini biladigan har tomonlama tushunadigan, ma'lumotli yigit - qizlarni tayyorlash. Bu ishlar asosan uch bosqichda olib boriladi:

1. Yoshlarga dastlabki kasb-hunar ko'nikma va malakalarini oilada, maktabda, akademik litsey, kasb-hunar kollejlarida beriladi;
2. Maxsus mutaxassislik bo'yicha oliygohda o'qib, tajriba oshiradi;
3. Olingan bilim ish joyida amaliy mashg'ulotda malaka oshirish jarayonida mustahkamlanadi.

Ongli ravishda kasb tanlash uchun o'quvchilarning bir qator kasblarni yetarlicha bilishi, bilganda ham ularning o'ziga jalb qiladigan tomonlarini emas, balki qiyinchiliklarini ham yaxshi bilishi, o'zining shaxsiy sifatlariga ko'ra tanlangan kasbini muvaffaqiyatli egallay olishi va keyingi ish jarayonida o'z malakasini takomillashtirish talab qilinadi. Hozirgi vaqtga qadar kasbga yo'naltirish ishlari yetarlicha yuqori saviyada olib boriladi, ko'pincha rasmiy tusda bo'ldi. Natijada maktabni tamomlaganlarning kasb tanlashi tasodifiy bo'ladi. Yoshlarning ko'pchiligi u yoki bu kasbni nimadan iborat ekanligini aniq tasavvur qilmas edi. Hunar-texnika bilim yurtlarining besh mingga yaqin o'quvchilari bilan savol-javob qilinganda shu narsa aniqlandiki, ularning faqat 5% i kasbini maktabning tavsiyasiga binoan, 30% o'rtoqlarining maslahatiga ko'ra, 15% i ro'znoma, radio, televideniye orqali berilgan e'lonlarga, qo'shnilar, tanish-bilishlarning maslahatlariga muvofiq

15%i ota-onalarning maslahati, 12%i hunar-texnika bilim yurtlari xodimlarning tavsiyalari bo'yicha tanlanganlar. Albatta, bu ma'lumotlar har davrda va har xil mintakalarda obyektiv holda turlicha, ammo shu narsa ravshanki, o'quvchilarning aksariyat ko'pchiligi kasblarni tasodifiy ravishda tanlaydilar. «Siz nima uchun shu kasbni tanladingiz? - degan savolga 41,1 % o'quvchi «Bu xaqida o'ylab ko'rganim yo'q», - deb javob bergan.

Kasbni anglamay turib, tasodifiy anglash shunda namoyon bo'ladiki, o'qishning dastlabki paytlarida o'quvchi qandaydir qiziqish bilan qaraydi. Keyinchalik esa bu qiziqish sunib boradi. Hunar-texnika bilim yurtida birinchi yil o'qiyotgan o'quvchilardan so'raganda ularning 14,9%i, ikkinchi yil o'qiyotganlardan so'ralganda esa 10,7%i tanlangan kasbidan mamnunligini aytgan. Hozirgi vaqtda yoshlarni kasbga yo'naltirish masalalari bilan davlat, jamoat va yoshlar tashkilotlari, sanoat korxonalari shug'ullanadilar. Biroq bu ishda maktab asosiy o'rin egallaydi. Hozirgi kunda bozor munosabatlarini va uzluksiz ta'limga o'tish munosabati bilan maktab yoshlarini ongli ravishda kasb tanlashga, jamiyat uchun foydali va zarur bo'lgan muayyan mehnat faoliyatiga tayyorlashda yana ham katta rol o'ynaydi. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish ularning har biriga alohida-alohida yondoshishni talab etadi bunda shaxsning temperamenti, irodasi, diqqati, beliglangan maqsadga erishishda qat'iylik, tashabbuskorlik, uyushqoqlik, intizomlik. topshirilgan ishni bajarishga ma'suliyat bilan munosabatda bo'lish kabi fazilatlarini e'tiborga olish zarur. Bundan tashqari, kasbga yo'naltirish davomida kasbni tanlash sabablarini; kasbning ijtimoiy ahamiyati, qiziqish va havas, kasbga tayyorgarlik, oila an'analari, ota-onalar, pedagoglar, o'rtoqlarning maslahatini hisobga olish lozim. Har bir yosh davrga, insonni shaxs sifatida shakllanishiga va aqliy taraqqiyotini hisobga olgan holda o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish psixologik tashxis masalalarini olib boradi. Psixolog-kasbiy maslahatchi insonga kasbni to'g'ri tanlay olishda yordam beradi. Psixolog o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda ularning qiziqishi va qobiliyatlarini hisobga olgan holda o'quvchilarni psixologik tekshiruvda o'tkazadi va kasbga yaroqligini tashkil qiladi, o'quvchining iqtidorli o'rganadi. O'quvchilarni uzoq vaqt o'rganish natijasida sinf rahbarlari ularning har biriga tavsifnoma

tuzadilar. Bunday tavsifnoma kasb tanlash va o'quvchiga yoki bu kasbni tanlashni taklif qilish uchun nasos bo'ladi. Kasbga layoqatlikni tanlash maxsus komissiya tomonidan amalga oshiriladi. Unga o'qituvchilar, psixologlar, ishlab chiqarishdagi muxandis yoki boshqa mutaxassislar, sotsiologlar, vrachlar kiradi. Ular har bir o'quvchiga qanday kasb tanlash kerakligini aytadilar va buning sababini asoslab beradilar. Masalan, xolerlik temperamentli bola yaxshi andoza asovchi usta slesar' bo'la olmaydi, chunki unga makaronning o'ndan bir ulishigacha aniqlik erisha borib, uzoq vaqt o'lchov asboblarini ishlash qiyinlik qiladi, yoki melanxonlik tez javob berishni talab qiladigan mashinalarni boshqarishni muvaffaqiyatli egallab ololmaydi. Sezgi a'zolarida biron-bir nuqsoni bo'lgan bolalarga bu kasblarni tavsiya qilib bo'lmaydi. Masalan, ba'zi rang-tuslarini farq qila olmaydigan (dal'tonik) bolani har qanday transport turini boshqarishga qo'yib bo'lmaydi. Ko'rishida shunday kamchiligi bo'lganlar metallurg bo'lib ishlashi mumkin emas. Vestibulyar apparati buzilgan o'quvchilar uchuvchi, dengizchi, yuqori inshootlar montajchisi bo'la olmaydilar. Kasb xususiyatlarini va ularning tavsiyanomalarini o'rganish uchun, har bir kasb uchun professiogramma tuziladi. Malaka tavsiyanomalari professiogramмага qo'shimcha bo'lib xizmat qiladi. Professiogramma mazmuniga taxminan qo'yidagilar kirishi kerak:

1. Mazkur kasbdagi mutaxassis talab etilayotgan xalq xo'jaligi sohasi tavsifnomasi, sohaning kadrlarga bo'lgan ehtiyoji, avtomatlashtirish va kompleks mexanizatsiyalash munosabati bilan shu kasbdagi ishlarning rivojlanish istiqbollari.
2. Ixtisoslik tavsiyanomasida tavsiya qilingan kasbning mazmuni, mehnat obe'ktlari, vositalari.
3. Ishchiga qo'yiladigan talablar (ma'suliyat darajasi, tashabbus va mehnatning ijodiy elementlari, ishning gigeinik sharoitlari, tibbiy va psixofiziologik ko'rsatkichlari yoki to'g'ri kelmasligini ko'rsatuvchi belgilar, ayollar mehnatini qo'llash mumkinligini va boshqalar).
4. Boshlang'ich ixtisoslik razryadi doirasida o'quvchining muvaffaqiyatli ishlashi uchun umumiy ma'lumoti va kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar (ishlab chiqarish malakasini yanada oshirish hisobga olgan holda).

5. Mehnatni tashkil etishning iqtisodiy sharoitlari, mehnat haq to'lash sistemasi.
6. Mazkur kasb vakillari (ishlab chiqarish novatorlari, ilg'orlari, mehnat qahramonlari) ning biografik ma'lumotlari.

Kasb hunarga yo'naltirish ishiga raxbarlik qilish va uni rejalashtirish. O'ta ma'suliyatli va ish sharoitlari xafli deb ta'riflanadigan ishlar uchun professiogramma qator talablar bilan to'ldiriladi. Ular uzoq vaqt mobaynida tez ishlash malakasini, qo'l barmoqlarining kuchini, oyoqlar kuchini, barmoqlarning harakatchanligini; ko'z, qo'l va oyoqlar muvofiqligini, har ikkala qo'lning ixtiyoriy harakatlarini talab etadi. Professiogrammalar korxonalar yoki maxsus muassasalar (kabenitlar, laboratoriyalar) tomonidan tuziladi. Ularni ishlab chiqishda muhandislar, psixologlar, vrachlar, o'qituvchilar ishtirok etishi kerak. Suhbatlar o'tkazish yo'li bilan o'quvchilar proyefssiogramma bilan batafsil tanishtiriladi. O'quvchining alohida talablar qo'yiladigan kasblarni egallab olishga uzil-kesil imkoniyat yaraladi. Kasb tanlashda maktabning ota-onalar bilan mustahkam aloqasi katta ahamiyatga ega. O'quvchilarda kasbga oid qiziqishlarning paydo bo'lishi va rivojlanishidagi muvaffaqiyat ko'p jihatdan maktab va ota-onalarning birgalikdagi samarali ishlariga bog'liqdir. Ishchilar sulolasi an'analari har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ommalashtirish va targ'ib qilish kerak. Tegishli adabiyotlar o'qish ham ko'pgina kasblar bilan tanishishda jiddiy yordam beradi. Bunday adabiyotlar maktab kutubxonasida bo'lishi kerak, albatta.

O'quvchi topshiriqni osongina emas, ayni paytda ishtiyoq bilan, iloji boricha yaxshiroq natijalarga erishish istagi bilan bajargan taqdirdagina faoliyatining muayyan turiga barqaror munosabat haqida gapirish mumkin. Demak, o'quvchining mehnatga munosabatini faqat muntazam kuzatishlar negizidagina belgilash mumkin. Kuzatish jaryonida o'qituvchi quyidagi shaxs fazilatlariga e'tibor berishi kerak: intizomlilik; mehnatsevarlik; tejamkorlik; jamoatchilik; mehnat natijalriga o'zi baho berishi. Kuzatish va tajribaning ko'rsatishicha, o'quvchilarning mehnat ta'limigaqiziqishi ko'proq ular maktab ustaxonalarida birinchi marta bo'lganliklarida vujudga kelgan tasavvurlar bilan belgilanadi. Shuning uchun ustaxona o'quvchilarda yoqimli taassurot qoldirishi zarur. U ozoda, yorug',

yetarlicha issiq va shamollatiladigan bo'lishi kerak. Ustaxonadagi butun vaziyat mehnatga jalb etilishi, unda qattiy tartib sezilib turishi lozim. O'quvchilarni bo'lajak kasbiy qarorlarini shakllantirishda ijodiy texnologik yondashuv asosida tashkil etish birinchi navbatda muayyan mavzu bo'yich kompyuterga programlashtirilgan dars rejalashtirishi talab etiladi. Nazarda tutilgan darsni o'tkazilishidan ko'zlangan asosiy maqsad o'quvchilarni ta'limning keying turi va bosqichiga ongli ravishda jalb etish hamda turli kasblar orasidan tanlangan kasbi orqali kelajagi haqida tasavvur hosil qilish. Ushbu maqsadga erishish imkonini berish uchun ijobiy hal etilishi lozim bo'lgan vazifalarning qat'iy, aniq va ravshan belgilab olishi, dars mazmuni (senarisi)ning puxta ishlab chiqilishi, shakllantirilgan mazmun mohiyatini to'laqlik ochib berishga xizmat qiluvchi maqbul shaxs metod va vositalarning to'g'ri tanlanganligini taqozo etadi. Ikkinchidan dars jarayoning asosiy sub'ekti sifatida kasb-hunarga yo'naluvchi shaxsning nomoyon bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Uytirilayotgan darsning umumiy natijasiga ma'sullik kasbga yo'naltiruvchi va amalyotchi psixologlar zimmasiga yuklanishi darkor. Shunday sharoitdagina o'quvchilar shaxsiy imkoniyatlarini namoyon etish, o'z fikrini erkin ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Zero, kasbiy pedagogik texnologiya (kasblarni kompyuterda programmashtirilgan versiya) larning afzalligi osib kelayotgan yosh avlodning mustaqil fikir egasi, erkin, shuningdek kelajagi haqida aniq tasvurga ega shaxs bo'lib tarbiyalanishlarini ta'minlashga yo'naltirilganligidir. Yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi o'qituvchi, ustoz, murabbiy, ta'lim hodim, mutaxassis, rahbar nafaqat bilimdon, balki eng avvalo, yuksak insoniy sifatlar sohibi bo'lishi lozim. Darhaqiqat o'quvchi yoshlarning fanga qiziqishi yoki kasb-hunar tanlashni, uni o'rnatish, malakali mutaxassis bo'lib yetishishiga talim-tarbiya beruvchilarning malakali mutaxassis bo'lib yetishida ta'lim-tarbiya beruvchilarning ma'naviyati axloqiy fazilati bilimda maxorati texnologik sevarligi fidoiyligi bir so'z bilan aytganda, ijtimoiy-madaniy komolati muhim ahamatga ega. Shuningdek ularning kasb madaniyati ham alohida o'rin tutadi. Zero mutaxassis hodimning maxorati yoki kasb madaniyati qanchalik yuksak bo'lsa, uning faoliyati shunchalik samarali bo'ladi. Ma'lumki, hamma kasblar uchun bir xilda ta'lim bo'lgan odob-qoidalar

yoki madaniyat mavjud. Masalan, o'qituvchining kasb madaniyati ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ta'lim-tarbiya beradigan o'qituvchi nafaqat bilimdon, balki tarbiyalangan, ya'ni madaniyatli ham bo'lishi lozim. Demak, mamlakatimizning buyuk kelajakini yaratuvchi yoshlarni tarbiyalovchi mutaxassis xodimlar, eng avvalo, insoniy sifatlar sohibi bo'lishi, kasb madaniyatini mukammal egallashlari lozim. Pedagog kadrlarni kasb mahoratini oshirishni, kasb madaniyatini yuksaltirishni hayotning o'zi taqozo etmoqda. Buning uchun esa o'quv tarbiya muassalarida o'qituvchining kasb mahorati va kasb madaniyati haqida tez-tez kengash va suhbatlar o'tkazib turish ma'ruzalar o'qish foydadan holi bo'lmaydi. O'qituvchilar zamon talablaridan kelib chiqqan holda o'z faoliyati va bilimlarini nazorat qilish va baholash, xatolarini tahlil qilish, o'ziga o'qituvchilik sifatlarini rivojlantirish, o'z-o'zini qayta tayyorlash va tarbiyalash imkoniyatlariga duch keladi. Hozirgi vaqtda ta'lim-tarbiya ishi nafaqat vatanimiz kelajaki bo'lishi yoshlar hayotida, balki har bir kishi faoliyatida, umuman jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy tizimda o'ta ahamiyatlidir. Ta'lim-tarbiyasiz kelajakda o'z samaralarini beruvchi islohat yo'q. Axloq va madaniyatni yuksaltiruvchi vosita ta'lim-tarbiyadir madaniyatsizlik esa illat. Ijtimoiy hayotni takomillashtirish uchun insonning o'zi axloqiy jihatdan komol topishi lozim inson butun hayoti orqali butun umri mobaynida tarbiyalanadi. Inson o'z umrining har bir davri, yani bolalik, o'smirlik, yoshlik, yetuklik, qarilik chog'ida o'ziga xos axloqiy olamga ega bo'ladi. Buni yaxshi tushunmagan kishi turli yoshdagi odamlar bilan muloqat qilishda qiyinchiliklarga duch keladi. Kasb madaniyati yuksak insongina turli yoshdagi kishilar ko'ngliga to'g'ri yo'l topa oladi, samarali yutuqlarga erishadi. Kasb madaniyatining rivojlanishi shaxs va ijod erkinligiga umumiy madaniyatdagi izchillik va an'anaviylikka bog'liq. Aks holda kasb madaniyati rivojlanmaydi, inqirozga yuz tutadi. Qanchadan qancha madaniyat nomoyondalari ko'plab ijod axli kasb madaniyati yaratish huquqidan ma'lum bo'ladi. Chunki ma'naviy ishlab chiqarish ijod qilish yaraqtish ham mafkuralashtiriladi. Kasbiy madaniyatga hamisha uni shakillantiruvchi ma'naviy asos mujassam bo'ladi. U hamisha g'oyalar, bilimlar, inson maqsadlarining ramziy ifodasidir. G'oyasiz, bilimsiz, maqsadsiz, kasbiy

madaniyat ham shakllanmaydi. Ma'naviy madaniyat maxsuli esa moddiy shakldagina o'z ifodasini topadi. Ular huddi ana shu tarzda moddiylashadi va ijtimoiy hayot damiga aylanadi. Kasb madaniyati mohiyatini aniqlashtirib, aytishimiz mumkinki, kasb madaniyati yoki madaniyatining har qanday tashqi ifodalanishini insonning rivojlanish yoki kamolati darajsini ko'rsatadi. Demak madaniyat inson kamolatining o'lchovi, Inson o'z-o'zini faoliyati jarayonida madaniy tarixiy mavjudot tarzida shakillantiradi. Biologik nuqtai nazardan qaraganda, inson ma'lum tuzilish, vazifa qobiliyatga ega bo'lgan organizimdan boshqa xech narsa emas, shuning uchun ham madaniyat insondagi insoniylik o'lchovi desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Madaniyat inson faoliyatining o'ziga xos Texnologiyasini tashkil etadi. Biror avlod tomonidan topilgan tajriba endilikda shaxsiy tajriba bo'libgina bo'libgina qolmay va butinlay yo'qalib ham ketmaydi. Shu bois aytish mumkinki, ijtimoiy munosabatlar va demak madaniyat ham bitta manba tarbiyaga bo'lgan moddiy amaliy munosabatlar natijasidagina kelib chiqmagan, shuningdek, u inson faoliyatining zaruriy shakliga aylangan. Inson dunyoga kelgandan keyin tirikchilik o'tkazish uchun albatta biror kasb hunar bilan mashhur bo'ladi. Busiz inson umrida ma'zmun ma'no yo'q faoliyat ko'rsatishi inson hayot yo'lining zaruriy shartidir. Dunyoda esa kasb-hunarlar juda ko'p. Avvalo shunday bir kasb borki, uni barcha kasblarning ulug'I sharaflisi desak mubolag'a bo'lmaydi. Bu o'qtuvchilik kasbi. Chunki bilish ziyosi orqali aql-idrokimizni shururimizni yoritadi, qalbimizni g'aflatdan uyg'otadi. O'quvchilarning kasb madaniyati, shubxasis, uning kasbiy faoliyati bilan bog'liqdir. Bu sohalarda katta muvoffaqqiyatlarga erishish uchun esa, albatta o'qtuvchining kasb mahorati, uning kasb madaniyati juda yuksak bo'lishi lozim. "Kasb madaniyati nima?" degan savolga ham turlicha javob berish mumkin. Har qanday kasb madaniyati kishi umumiy madaniyatining tarkibiy qismidir. Madaniyatlilik insondan yana juda ko'p fazilatlarni talab etadi. Insoniy fazilat manbai murakkab jarayondir. Buning uchun esa inson o'zi bilan o'zi kurashishi, yana dangasalik va nafsni yengishi, insoniy mohiyatini kashf etishi, ruhini kamol topdirishi lozim. Negaki texnologiksevarlikka o'rganmagan inson diyonatdan yiroq kimsadir. Garchand

axloq-odob, yaxshi kiyish, shirinso'zlik madaniyat belgisi bo'lsada ular to'la ma'noda madaniyat ko'rsatkichi bo'la olmaydi. Madaniyatlilik nihoyatda murakkab va keng ma'noli tushunchadir. Chunki o'z vatani va xalqiga yuksak muhabbati bo'lgan, o'zi bilan yonma-yon yashayotgan yoki xizmat qilayotgan odamlarni hurmat qilgan hamisha o'zgalarga yaxshilik kishiga intilgan, o'z manfa'tini boshqalarnikidan yuqori qo'ymagan kishilarning baxt – saodati uchun xizmat qiluvchi o'z kasblarining fidoisi, halol, vijdonli, baxt va hayot ma'nosini to'g'ri tushungan, ma'sulyat anglagan hamda boshqa insoniy sifatlar sohibi bo'lgan kishi oilyjanob deb hisoblash mumkin. Demak kasb madaniyati kishining umumiy madaniyatiga bog'liq. Gap o'qtuvchilik kasbi madaniyati haqida borar ekan, u eng avvalo texnologikga to'g'ri va ijobiy munosabatda bo'lmog'i, o'z fanini chuqur bilib, pedagogik mahoratga ega bo'lishi, o'zi ta'limga yangilik kiritishi, kiritgan yangiliklarni esa maktab yoki kollej faoliyatiga singdira olishi lozim. Garchand kasb madaniyati kishi umumiy madaniyatining tarkibiyqismi bo'lsada, undan o'ziga xos jihatlari bilan farq qiladi. Kasb madaniyati tushunchasi hamma vaqt u yoki bu shaxsning kasbiy faoliyati "sifati"ni baxolash va xamisha uni yuksak na'munaviy kasbiy faoliyatlar, kasbiy qadiryatlar bilan taqqoslash imkonini beradi. Duyoda hech bir inson tayyor insoniy fazilatlar bilan tug'ilmagani kabi, unga tayyor kasb madaniyati ham berilmydi. Har qanday odamning madaniyat, yaxshilik, adolat, haqiqat, mehr-oqibat, insoniy fazilatlar haqida eshitishi, so'zlashishi lekin anashu fazilatlarini o'zida shakillantirishi va barqarorlashtirishi, hayot tarzida yashash usuliga aylantirilishi boshqa masaladir. Kishining kasbiy madaniyati o'z kasb korini va unga bo'lgan qiziqishi, muhabbati, bilishi, jamoa orasida o'zini tuta bilishi va bosha ahloqiy fazilatlarini bilan belgilanadi. Biz ko'pincha malaka oshirish kursiga kelgan tinglovchilarga bir necha savollar bilan murojaat qilishimiz. Sizlar, albatta, madaniyat haqida tasavvurga egasiz, demak kasb madaniyatining nima ekanligini bilasiz. Ehtimol kasb madaniyati yoki madaniyatli inson qanday bo'lishi kerakligi haqida ma'ruza o'qishga ham unchalik zarurat bo'lmasa kerak. Albatta bilamizda. Siz yaxshisi kasb-hunar kolleji o'qtuvchilariga kasb madaniyati qanday qilib shakillantirish borasida so'zlab bering. Xo'sh qanday kishini madaniyatli inson deya

olamiz? Madanyatlik komillik belgisimi. Kasb madaniyati nimaning hosilasi. U holda komil inson bo'lish osonmi. Xullas savollar ketidan savollar tug'ilaveradi. Xonada bir zum sukut hokum suradi. So'nglar faol tinglovchilar savolga turlicha javob bera boshlaydilar, yaxshi kiyingan xushmuomala inson madaniyati....

Halol - tartib intizomli, oily janob, texnologikkash.....

Rahm-shavqatli, marxamatli kasb madaniyati.....

Bo'lajak o'qituvchilarni kasb hunarga yo'naltirish ishiga tayyorlash tizimi. Bo'lajak o'qituvchi-pedagogik maktabda o'qituvchilarni kasbga yo'naltirish ishiga tayyorlashning samarasi ko'p jihatdan uni qay darajada politexnizm tamoyili asosida amalga oshirish bog'liqdir. Kasbga yo'naltirish tamoyillarini yaratishda qo'yidagilarga e'tibor beriladi:

-onglilik tamoyili;

- mos kelish tamoyili shaxs qiziqishlari, qonuniyatlari bilan jamiyat uchun zarur kasblarga bo'lgan ehtiyojning mos kelishi.

- kasb tanlashda faollik tamoyili;

O'quvchining o'zligini tushunishi, o'z kuchi va imkoniyatlarini, shu jumladan o'z qobiliyatlarini to'g'ri baholay bilishi, keyin esa shaxsiy qiziqishlari va imkoniyatlari kasb talablari bilan solishtirib ko'rish kasbni muvaffaqiyatli tanlash shartlaridan biridir. Vatanimizda va chet eldagi psixologik adabiyotda o'quvchini shaxsning turli tomonlarini mustaqil baholash, shu jumladan kasb tanlashda o'z yo'lini belgilash jarayonida qobiliyatlarini va kasbga layoqatligini mustaqil baholashni tahlil qilishga urinish hollari uchrab turadi. O'quvchilarning qobiliyatlari va kasbga layoqatligini mustaqil baholashning shuningdek mikromuhitni baholashning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash uchun qo'yidagilar zarur:

1. O'quvchilarning bu fazilatlarini o'qituvchilar, ota-onalar, o'rtoqlari tomonidan tahlil qilinishi;

2. Mehnat faoliyati u yoki bu sohadagi layoqatlilikni mustaqil baholash bilan o'quvchilarning kasbga oid niyatlarini ana shu mustaqil baholashning shakllanish sharoitlari o'rtasidagi nisbatini aniqlash;

3. O'quvchilarning mustaqil baholashi bilan tashqaridan bergan baholarni taqqoslash asosida o'qituvchilar, otaqonalar, o'rtoqlari baxolarining o'xshashlik darajasini aniqlash.

Bunday qobiliyatlarni, mustaqil berilgan baho darajalarini (birinchi, ikkinchi, uchinchi) hisobga olgan holda mustaqil baholashning qo'yidagi parametrlari (yetarli baholamaslik, ortiqcha baho berish, baholarning mosligi) bo'yicha qarab chiqish kerak. Reyting va muayyan qoidalarini qo'llagan holda anketalar orqali so'rash hamda o'quvchilar faoliyatida natijalarni o'rganish metodlari bilan xuddi shunday tahlil o'tkazish zarur. Qobiliyatlarni, keyinchalik esa kasbga layoqatlilik mustaqil baholashning shakllanish sharoitlarini o'rganish uchun uch tipdagi maktablarni: tabaqalashtirilgan ta'lim va kasbga yo'naltirish ishlarni bo'lmagan maktablarni, tabaqalashtirilgan ta'lim elementlarini va kasbga keltirish ishlari bo'lgan maktablarni, maxsus kasbga yo'naltirish tadbirlari bo'lmagan holda fizika matematika yo'nalishidagi maktablarni olish darkor.

Kasb madaniyati kasbga, mehnatga, ijodga, ish jarayoni va odamlarga bo'lgan munosabatlar asosida shakllanadi. Zero, kasbiy faoliyat shu ijodiy jarayon, munosabatlardan iborat. Endi kasb madaniyatini pedagogika nuqtai nazardan talqin etib ko'raylik. O'qituvchilik faoliyati, ta'lim –tarbiya, ma'rifat, ma'naviyat, o'qituvchilar bilan doimiy munosabatlar jarayonidan iborat. Umuman, madaniyatni ta'lim- tarbiyasiz, bilimsiz, ma'rifatsiz, ma'naviyatsiz, ijodsiz ta'savvur etib bo'lmaydi. Barcha munosabatlarga, moddiy va ma'naviy qadryatlarning asosini, insonning insoniylik sifatleri mazmunini jamiyatning taraqqiyot, ta'lim- tarbiya darajasi, fan imkoniyati, ma'rifat va madaniyat kuchi belgilab beradi. Inson qaysi kasb yoki hunar bilan shug'ullanmasin, doimo munosabat bo'ladi, bu munosabat darajasi, tartibi, saviyasi, uning madaniyatini qay darajada o'zlashtirib olganiga bog'liq. Kasbga o'rganish ham madaniyat va bu jarayonlardagi o'zaro munosabatlq

ham madaniyatdir. Agar o'qtuvchi o'z o'quvchisini kasb hunari yoki dars beradigan fani orqali tarbiyalamoqchi bo'lsa, unga kasb madaniyatini o'rgatmoq uchun eng avvalo o'z fanini yaxshi ko'rishi va yaxshi bilishi uning o'zi madaniyatli bo'lishi kasb madaniyatini yaxshi o'zlashtirib olgan bo'lishi lozim. Kasb-hunar yoki fanni sevadi hamda ustoziga o'xshab madaniyatli bo'lishga harakat qiladi. Agar fanni yoki kasb hunarni o'qtuvchining o'zi yaxshi ko'rmasa, uning o'zi madaniyatli bo'lmasa, kasb madaniyatidan bexabar bo'lsa, u holda qanchalik o'quvchilarni majbur qilmasinbaribir bu fan ularga xech qanday tarbiyaviy ta'sir ko'rsatmaydi, ularni madaniyatli ham qila olmaydi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, respublikamizda amalga oshirilayotgan bunyodkorlik ishlarining zahirida davlatimizni yetakchi demokratik davlatlar ko'rsatkichiga chiqarish bosh maqsadi yotibdi.. O'quvchilarda o'zlarining qiziqishlari asosida kasb tanlashga yo'llash bugunning dolzarb masalalaridir. Texnologiya darslari va tabiiy fanlarni o'qitishda o'quvchilarni kasbga yo'llash imkoniyatlari chegaralanganligi sababli ularni to'garak faoliyatida amalga oshirish mumkin. To'garaklarda o'quvchilarni bajaradigan faoliyatidan kelib chiqib kasblarga yo'naltirish imkoniyatlari kattadir.

Nazorat uchun savolar:

1. Kasbga yo'naltirish tamoyillarini o'ziga xos xususiyatlari qanday?
2. Ijtimoiy kasbiy yo'naltirishda qanday asosiy omillar mavjud?
3. Kasb xususiyatlarini va ularning tavsiyanomalarini o'rganish uchun nima tuziladi?
4. Kasbga yo'llash tizimidagi faoliyat turlari qanday?
5. Pedagogik mezonning psixologik mezondan farqi nimada?
6. Kasbga yo'llash ishlarida asosan qanday omillarga e'tibor beriladi?
7. Kasbiy ma'lumotlar necha xil usulda va qanday yetkaziladi?
8. Kasbiy maslahatlar necha xil usulda va qanday amalga oshiriladi?

4-mavzu. Kasblar xarakteristikasi professiogramma

REJA:

1. Professiogramma haqida tushuncha

2. Professiografiyaning psixologik asoslari
3. Kasb-korning (hunarning) mamlakat iqtisodiyoti uchun ahamiyati
4. Kasb va ixtisoslikning ijtimoiy tavsifi
5. Kasbning ijtimoiy psixologik ahamiyati va tavsifi

Kasblar xarakteristikasi – professiogramma. Kasb hunarga yo‘naltirish ishlariga qo‘yiladigan talablar. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida” gi qonuni yoshlarni o‘qitishi va tarbiyalash ishlarini tubdan yaxshilash masalasi qo‘yilgan. Jumladan dasturga “Inson, uning har tomonlama uyg‘un kamol topishi va faravonligi. Shaxs manfaatlarini ro‘yabga chiqarishning sharoitlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq atvorini andazalarini o‘zgartirishi respublikada amalga oshirilayotgan isloxlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi ko‘zgudir. Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot fan texnika va texnologiyalarining yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O‘zbekiston taraqqiyotining muhim shartlaridir”.-deb ko‘rsatilgan.

Prezidenimiz tomondan ta’lim-tarbiya sohasida belgilab berilgan vazifalar qatoriga yoshlarimiz dunyoqarashini mamlakatimizda mustaqillik yillarida sodir bo‘lgan ulkan o‘zgarishlar va mavjud muammolar ko‘lami hamda extiyojlardan kaelib chiqqan holda shakllantirish katta o‘rin egallab turibdi. Prezidentimiz ta’kidlaganidek “bugungi kunda oldimizga qo‘ygan buyuk maqsadlarimizga, ezgu ishlarimizga erishganimiz, jamiyatimizning yangilanishi, hayotimizning taraqqiyoti va istiqboli amalga oshirilayotgan islohatlarimiz, rejalarimizning samarali taqdiri bularning barchasi avvalambor, zamon talablariga javob beradigan yuqori malakali ongli mutaxassis kadrlar tayyorlash muammosi bilan chambarchas bog‘iqligini barchamiz anglab yetmoqdamiz.” Bugungi kunda ta’lim-tarbiya borasidaib borilayotgan islohatlarnipedagogik va axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Inson omilini inobatga olgan holda manashu ikkita texnologiya ta’lim tarbiya samaradorligi omiliga aylanib ulgurdi. Jamiyatimizda fan va texnika texnologiyalar rivojlanishi ta’sirida bo‘layotgan o‘zgarishlar ta’lim tarbiyaga bo‘lgan talabi o‘zini ta’sirini ko‘rsatmoqda. Texnologik ta’limini yo‘nalishlaridan biri xisoblanmish qishloq xo‘jalik va ularni kasbga yo‘naltirish kunning dolzarb

masalalaridan hisoblanadi. Qishloq xojaligi darslarida ishlab chiqarish jaraynlari bilan o'quvchilarni tanishtirish imkoniyatlari juda kattadir. O'quvchilar o'zlari otalariga qishloq xo'jalik ishlarida yordam beradilar va yashash joyi atrofidagi dalalardagi qishloq xo'jalik mashinalari ishlarini ko'radilar. Qishloq xo'jalik kasblari haqida dastlabki ma'lumotlarga ega bo'ladilar. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda men o'zimning bitiruv malakaviy ishimni mavzsini "Texnika to'garaklarida qishloq xo'jaligi kasblariga yo'naltirish" deb qabul qildim. Kasb-hunarga yo'naltirishdan maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashdir. Ularni kasb hunarga yo'naltirish orqali, bo'lajak kasbiy qarorlarni shakillantirish, kasbni erkin va mustaqil tanlashlari uchun kasb –hunarga yo'naltirish ishlariga mustahkam zamin yaratuvchi ilmiy-amaliy tizim sifatida qarash lozim. Bu tizim orqali har bir o'quvchi shaxsini kasbga yo'naltirishda individual xususiyatlarni ham xalq xo'jaligi manfaatlari nuqtai nazardan texnologik reurslarini to'laqonli ta'minlash zaruratini hisobga olish kerak. Lekin bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning ilmiy amaliy tizimi yetarlicha ishlab chiqilmagan, ilmiy pedagogic asoslari talab darajasida yaratilmagan. Bundan tashqari hozirgi kun talablari asosidagi tezkor yangiliklar, zamonaviy texnologik o'quv qo'llanmalar, dars ishlanmalari, ko'rgazmali vositalarning kamligi, kasb tanlash mezon va me'yoring belgilanganligi, kasb tanlash bo'yicha tezkor aloqning o'rnatilmaganligi kabi muammolar dolzarb masalardan biridir. Kasb tanlash uchun o'quvchi o'z imkonoyatlarini baxolay olish ko'nikmasiga, ya'ni qiziqishi mos kasblar bo'yicha ma'lumotga ega bo'lishi, bu kasblarning imkoniyatlari, kelajagi haqida axbort va yangiliklardan habrdor bo'lishi zarur. Ushbu talablaardan kelib chiqqan holda,. Hukumat qaroralarining ijrosini ta'minlash yuzasidan o'quvchilarning kasbiy qiziqishi va layoqatini shakillantirishda, ularni ta'limning keying turiga to'g'ri jalb qilish uchun kasbga yo'naltirishda qo'llaniladigan o'quv –metodik qo'llanmalar, ilmiy –uslubiy tavsiyalar, me'yoriy hujjatlar, jamiyatda qadimdan mavjud bo'lgan hamda yangilanib, o'zgarib borayotgan kasblar haqidagi ma'lumotlarni ta'lim-tarbiya jarayoniga zamon bilan hamnafas yetkazish samaradorligiga bog'liqdir. Shu

bois ayni vaqtda O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimida tashkil etilgan huquqiy me'yoriy hujjatlar mazmunini yanada takomillashtirish vazifalarini hal etishi borasida bir qator ilmiy-amaliy yangiliklar amalga oshirilmoqda. Jumladan, umumta'lim maktablari o'quvchilarning qiziqishlari va maylliklari, tug'ma layoqatlari hamda qobiliyatlarini aniqlash borasida "O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda qo'llaniladigan psixologik-pedagogik tashxis metodikalari"ning yangi taxrirdagi majmuasi yaratildi. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ni amalga oshirish va Vazrlar maxkamasining 2004 yil 9 iyuldagi "2004-2009 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturini amalga oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi 321-sonli qaroriga asosan o'quvchilarni kasb –hunarga yo'naltirish va psixologik- pedagogic tashxis ishlari samaradorligini oshirish, ularni psixalogik-pedagogik tashxis qilishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab-chiqarish, amalga tatbiq etish mqasadida xalq ta'limi vazirligining 2006 yil 17 martda "O'quvchilarni kasb- hunarga yo'naltirish va psixalogik –pedagogik Respublika tashxis markazining tashkiliy va metodik asoslarini takomillashtirish to'g'risida"gi 60-sonli buyrug'i asosida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning zamon talablari darajasida, ilmiy-metodik kengashi, o'quv-me'yoriy xujjatlarning yangi tahriri ishlab chiqildai. Shuningdek, o'quvchi-yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini samarali tashkil etishda, ushbu jarayonni ta'lim muassasalarida amalga oshiruvchi o'qituvchilar, pedogog hodimlar hamda aholi o'rtasida(mahalla, ota-onalar) profilaktika ishlarini olib borish maqsadida hamkorlik ishlari amalga oshirilmoqda. Bularning zamirida o'quvchi yoshlarni kasbiy qobiliyati va layoqatini aniqlash asosida ularni kasbiy qarorlarini shakillantirishga qaratilgan yaxlit faoliyat jarayonida ta'limning keyingi turi va bosqichiga to'g'ri yo'naltirish yotadi. O'quvchilarni kasbiy qarorlarini shakillantirish-bu o'quvchi-yoshlarga o'zlashtirilgan nazariy bilimlarni amalyotga malakali mutaxassislar ko'magida kasbga bo'lgan layoqatiga ishonch hosil qilish, kasbiy vazifalarni qo'llay olish tajribasini hosil qilish, kasbiy madaniyat sifatleri (kasbiy idrok, kasbiy bilimdonlik, kasbiy tafakkur, kasbiy salohiyat va hakoza)ni tarbiyalashga yo'naltirilgan izchil,

tizimli, uzluksiz hamda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan pedagogik faoliyat jarayonidir. Chunki, o'quvchilarni kasb hunarga to'g'ri yo'nalganligini tashkil etish murakkab, uzoq muddatli dialektik jarayon bo'lib, uning metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishi ko'zlangan maqsadga erishish muvaffaqiyatini kafolatlaydi. Mavjud obektiv va subektiv omillardan unumli faydolana olish ham o'quvchilarga kasb-hunarni to'g'ri tanlashlariga hissa qo'shadi. Bundan tashqari uzluksiz ta'lim tizimini joriy etilishiga yangi akademik litsey va kasb-hunar kollejlarning ishga tushirilishi natijasida umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9-yillik ta'limga o'tishga bitiruvchilarni ta'imning keyingi turi va bosqichiga to'liq qamrab olish samaradorligini ta'minlash mazkur jarayonlarni tashkil etishga nisbatan yangicha yondashuvni qaror topdirish ta'lim islohatlari doirasida dolzarb masala sifatida qo'yilmoqda.

Boshqa soha mutaxassisliklar bilan tanishtirish. O'quv muassasasi atrofidagi korxonalar bilan tanishtirish. O'quvchi-yoshlar o'ratasida kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirishni tashkil etishga nisbatan yangicha yondashuv o'z mohiyatiga ko'ra texnologik bo'lishi lozim. Chunki muayyan faoliyatga nisbatan texnologik yondashuv ushbu faoliyatning yaxlit jarayoni to'g'risida oldindan to'laqonli ma'lumotga ega bo'lish imloniyatini beradi. Minglab kasblar olamidan o'quvchi tanlagan kasbiy qarori bo'yicha turli vaziyatlarni oqilona baholash asosida faoliyat mazmuniga ma'lum o'zgarishlar, yangiliklar kiritib, tarbiyalanuvchilarga mavjud bo'lgan kasbiy sifatlarni hisobga olish va ularni boyitish xususida qat'iy fikrga ega bo'lishi, kasb-hunarga yo'nalganligini samaradorligini muhim omillari bo'la oladi. Kasb-hunarga yo'naltirishni tashkil etishga nisbatan texnologik yondashuv-bu o'quvchi oshlar tomonidan o'zlashtirilagan nazriy amaliy ko'nikma va malakaga aylantirish, ularga faol kasbiy yo'naltirishni tashkil etish tajribasni yuzaga keltirish hamda kasbiy qobiliyat va layoqatlari asosida kasbiy qarorlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonida amalyotchi psixolog va kasb-hunarga yo'naltiruvchilar uchun kasb-hunarga yo'naltirishni tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish majmuyi bo'lib xizmat qiladi. U quyidagi tarkibiy tuzilmaga asoslanadi.

Ichki omillari;

Faoliyat mazmuni, shakli, metod va vositalar.

Tashqi omillar

Vazifalar

Maqsad

Kasbga yo'naltiruvchi (o'quvchi) faoliyati:

- faoliyat ko'nikma va malakasining o'zlashtirilaishi:
- faoliyatni tashkil etish:
- faoliyatni nazorat qilish:
- natijalarni baholash:
- kamchiliklarni bartaraf etish:
- faoliyatni ikkilamchi tashkil etish:
- kasbiy sifatlarga ega bo'lish:
- kasbiy qaror qabul qilish:

Boshqarish

Tavsiya berish.

Nazorat qilish.

Maslaxat berish

Kasbiy komillikni aniqlab berish

Kasbga yo'naltiruvchi (o'qituvchi) faoliyati.

O'quvchilarni ishlab chiqarish, texnologik turlari, kasb ta'limi tizimi bilan tanishtirishning muhim shakli ekskursiyadir. O'qituvchi ekskursiyalar o'tkazishni oldindan rejalashtirishi, ekskursiyalar vaqtida o'quvchilar e'tibor berishi lozim bo'lgan konkret topshiriqlar tizimini savollar shaklida ishlab chiqishi kerak. Bu savollar ishchi va mutaxassislar texnologikining mazmuniga, ish o'rinlarini tashkil etishga, texnologik sharoitlariga, kasbning shaxsga qo'yadigan talablariga, kasbiy o'sish va xokazolarga taalluqli bo'ladi.

Maktabdan tashqari tashkilotlarga ekskursiyalarni tashkil qilish, ommaviy axborot vositalarining ahamiyati. Ekskursiya korxona faoliyatiga halal bermasligi va ta'limiy jihatdan maksimal darajada samarali bo'lishi uchun

o'quvchilarni sexlar, ish uchastkalariga (4-5 kishi) guruhlarga bo'lib olib kirish maqsadga muvofiqdir. Ekskursiyalarni o'tkazishga korxona vakillari, ishlab chiqarishning yosh ilg'orlari va boshqalarni jalb qilish tavsiya etiladi. Ular o'qituvchiga ekskursiyada gruppalarni almashtirishning aniq grafigini tuzishda yordam berishlari mumkin.

Shuningdek, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarga ekskursiyalarni rejalashtirishda ular o'quvchilarga kelgusidagi kasblarni tanlashda yordam berishini hisobga olish mumkin.

Ishlab chiqarishda kasbga yo'naltirish ekskursiyalarini, masalan, quyidagi talablar bo'yicha o'tkazish mumkin:

"Xalq xo'jaligi kasblari, ularning klassifikatsiyasi", -maktabga yaqin korxonadagi kasblar bilan tanishish;

"Salomatlik va kasb tanlash", -o'quvchilarning ish kunining uzunligi, ish kuni mobaynida texnologik rejimini realizatsiya qilish, chang, shovqin, titrashga qarshi kurash tadbirlari, ishchining kiyimlariga qo'yiladigan talablar va xokazolar haqida ma'lumotlarni to'plash.

Ekskursiya jarayonida o'quvchilar texnologik kashlarning hayoti, axloqiy sifatlari haqida muayyan bilimlarga ega bo'ladilar.

Ishlab chiqarish korxonalariga uyushtirilgan o'quv ekskursiyalarining taxminiy vazifalari va mazmuni quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Ekskursiyaning tarbiyaviy vazifalari:

-odamning texnologiki natijalariga hurmatni, ularga avaylab munosabatda bo'lishni tarbiyalash;

-jamoa, yakka tartibdagi, pudrat, ijara usulida bajariladigan texnologikning afzalligini ko'rsatish;

-o'z shahri (qishlog'i) kishilariga hurmatni tarbiyalash;

-hozirgi davrdagi texnologikning o'ziga xos xususiyatlari haqidagi tasavvurni shakllantirish;

-texnologikga ijodiy munosabatda bo'lishning zarurligini ko'rsatish;

-texnologik ahliga hurmatni tarbiyalash, notanish kasblarga e'tiborni jalb qilish, texnologik madaniyatini ko'rsatish.

2. Ekskursiyaning asosiy mazmuni.

-keng iste'mol biyumlarini ishlab chiqarish bilan tanishish. O'quvchilarga kerak bo'ladigan kitob, maktab formalari va xokazolarni tayyorlash uchun qanchalik ko'p texnologik, texnika va odam kerak bo'lishini ko'rsatish;

-zavod va daladagi barcha ish jarayonlarining o'zaro bog'liqligini, texnologikning jamoa xarakterini, texnologik an'analarini ko'rsatish;

-texnologik mahorati bilan eng yaxshi ko'rsatgichlar, ilg'or kishilar texnologiki bilan tanishtirish;

-ixtirolar va texnologikni takomillashtirishni ko'rsatish, odamlar bilan tanishtirish;

-kasbga qiziqish iyg'otish.

O'quv yurtlari, akademik litsey va kasb - hunar kollejlariga tashkil etiladigan ekskursiyalar quyidagicha bo'lishi mumkin:

Kirish suhbatida o'quvchilarni kasb-hunar kolleji (akademik litsey) ning tarixi, o'quv jarayonining xususiyatlari, ta'limning ixtisosliklari, o'quvchilarni ixtisoslar bo'yicha taqsimlash tartibi bilan, malaka berish qoidalari bilan qisqacha tanishtirish maqsadga muvofiqdir. O'quvchilar oldiga ekskursiya oxirida javob beriladigan quyidagi savollar qo'yiladi:

- kasb - hunar kollejida qaysi ixtisosliklar bo'yicha ta'lim beriladi?
- kasb - hunar kollejaridagi ta'limning maqsadi nima?
- qanday korxonalar kasb-hunar kolleji uchun baza korxona hisoblanadi?
- o'quvchilarning ishlab chiqarish amaliyoti qayerda o'tadi?
- ta'lim ixtisoslari bo'yicha taqsimot qanday amalga oshiriladi?

Obzor ekskursiya vaqtida o'quvchilar o'quv korxonalari va ustaxonalarni, ulardagi asbob uskunalarni, texnik ijodkorlik to'garaklari ishlaydigan xonalarni, o'quvchilar yasagan buyumlar ko'rgazmasini ko'zdan kechiradilar, o'qituvchilar va ishlab chiqarish ta'limi ustalari bilan tanishadilar.

Ekskursiyani yakunlashda berilgan savollar bo'yicha o'quvchilar bilan suhbat o'tkaziladi; so'rash (og'zaki yoki yozma) natijalari bo'yicha o'quvchilarning dastlabki kasbiy qiziqishlari belgilanadi.

O'quvchilarga amaliy tanishish uchun tavsiya etiladigan ixtisoslarning umumiy soni turlicha bo'lishi mumkin (kasb-hunar kolleji yoki akademik litsey ixtisosliklarining nomenklaturasiga, o'smirlar qiziqishlarining xususiyatlariga, mahalliy ishlab chiqarish muhiti va xokazolarga bog'liq holda). Lekin uchtdan kam bo'lmasligi kerak. Quyida o'quvchilarni kasbga yo'naltirish maqsadida o'tkaziladigan ekskursionlardan namunalar keltiramiz.

I. Kasb-hunar kollejiga ekskursion o'tkazish.

Maqsad. O'quvchilarni kasb-hunar kollejida kasb egallashning xususiyatlari, bilim yurtida o'rgatiladigan kasblar bilan chuqur tanishtirish.

Ekskursionga tayyorlanish. Ekskursion konkret kasb-hunar kollejlari va kasbga qiziqadigan sinflar uchun ham, o'quvchilarning ayrim guruhi uchun ham o'tkazilishi mumkin. O'qituvchi oldin kasb-hunar kollejiga boradi va ma'muriyat bilan birga ekskursion rejasini ishlab chiqadi, o'qituvchi guruhlarining harakat mashg'ulotini, kirish suhbatining mazmunini, kasbga doir ma'lumot berishning ko'rsatmali vositalardan foydalanishni belgilaydi. Ekskursiondan oldin o'tkaziladigan mashg'ulotlarda, o'quvchilarga ekskursion maqsadini tushuntiradi va bilim yurtiga boradigan o'quvchilar guruhini tuzadi. Shu bilan birga o'quvchilarni ekskursiondan so'ng javob qaytariladigan quyidagi savollar bilan tanishtiradi:

1. Kasb-hunar kollejida qanday kasblar bo'yicha ta'lim beriladi?
2. Kasb-hunar kollejiga qabul qilish shartlari qanday?
3. O'quvchilarning o'quv va texnologik faoliyati rejimi qanday?
4. Kasb-hunar kollejining o'quvchilariga va bitiruvchilariga qanday imtiyozlar beriladi?
5. Mazkur bilim yurtini bitirganlar qaysi korxonalarda ishlaydilar?
6. Ularni keyingi kasbiy kamolot yo'llari qanday?

Ekskursioning borishi:

1. Kirish suhbat. Ekskursovod malakali ishchilar tayyorlashda kasb-hunar ta'limi tizimini roli haqida, bilim yurtining tarixi, an'analari, uni bitirganlarni texnologikdagi yutuqlari, o'quvchilarni nazariy va amaliy tayyorgarligi mazmuni, ularning dam olishi va to'g'arak ishlarini tashkil etish to'g'risida so'zlab beradi.

2. Kasb-hunar kollejining o'quv kabinetlari, laboratoriya va ustaxonalari, bilim yurti o'quvchilari ta'lim va ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida tayyorlagan mahsulot turlarini ko'rish.

3. Kasb-hunar kolleji o'quvchilari bilan bilim yurti haqida va ular o'rganayotgan kasb to'g'risida suhbatlar. Bilim yurti haqidagi bukletlarni, ochiq eshik kunlariga taklifnomalarni tarqatish.

4. Ekskursiyani yakunlash. Ekskursiya oldidan berilgan savollar bo'yicha suhbat. O'quvchilar uy vazifasi sifatida ekskursiya to'g'risida yozma hisobot tayyorlashlari lozim.

II. Maktab yaqinidagi korxonaga ekskursiya o'tkazish.

Ekskursiya obyekti sifatida korxonaning yigiruv sexi, ta'mirlash ustaxonasi, avtoxo'jaligi, mexanizatsiyalashtirilgan fermasi, qishloq xo'jalik mashinalari parki va xokazolar olinishi mumkin.

Maqsad. O'quvchilarni maktabga yaqin korxona misolida "Odam-texnika" tipidagi kasblarning talablari bilan tanishtirish. Professiogrammalar tuzish uchun ana shu tipdagi kasblar bo'yicha texnologik mazmunini kuzatish.

Ekskursiyaga tayyorlanish. O'qituvchi ekskursiya obyektni sinchiklab o'rganadi. Korxona xodimlari bilan ekskursiyani o'tkazish tartibini kelishib oladi va o'quvchilar texnologik faoliyatini kuzatadigan ishchilarni ajratish to'g'risida kelishib oladi. Ekskursiyadan oldin o'tkaziladigan mashg'ulotlardan biri o'quvchilarga bo'lajak ekskursiyaning maqsadi va rejasini ma'lum qiladi, professiogrammalarning mazmuni bilan o'quv qo'llanmasi bo'yicha mustaqil tanishib chiqish topshirig'i beriladi.

O'quvchilarga ekskursiya natijasida javob berishlari lozim bo'lgan savollarni yozib olish tavsiya etiladi:

1. Sexda qaysi kasblar bo'yicha mutaxassislar ishlaydi?

2. U kasblardagi ishchilarni texnologik mazmuni va sharoiti qanday?
3. Ular ishni bajarishida qanday texnologik vositalaridan foydalanadilar?
4. Mazkur kasblar ishlovchilarning umumiy va alohida qobiliyatlariga, salomatligiga qanday talablar qo'yadi?
5. Ekskursiya vaqtida o'zingiz tanishgan kasblardan birini, masalan, mexanika-yigiruv mashinalari chilangari kasbini ta'riflang.

Ekskursiyaning borishi.

1. Kirish suhbat va o'quvchilarga instruktaj berish. Ekskursovod sexdagi ishchilar texnologikining mazmuni, maqsadi, rejimi, ishlab chiqarishning mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish vositalari haqida so'zlab beradi: o'quvchilar diqqatini turli ixtisosdagi ishchilar kasb faoliyatining xususiyatiga qaratadi; obyektни ko'rish vaqtidagi texnologik havfsizligi qoidalari bilan tanishtiradi.

2. Obyektни ko'rib chiqish. Sexdagi yigiruv ishlarining turlari bilan tanishish, mexanika-yigiruv ishlari chilangari bajaradigan usul va operatsiyalarni, uning texnologik sharoiti va mazmunini kuzatish. Ishchi bilan uning kasbi, bilim va malakasiga, salomatligiga, shaxsiy sifatlariga qo'yiladigan talablarni aniqlash maqsadida suhbat o'tkazish.

3. Yakunlash. Ekskursiya oldidan berilgan savollar bo'yicha o'quvchidan so'rash. Kasbning tafsilotini yozish uyga vazifa qilib beriladi. Yuqorida qayd etilgan namunalar asosida ekskursiyalar tashkil qilinadi va ekskursiya jarayonida o'quvchilarda kasbga qiziqish hosil bo'lishiga erishish maqsad qilib qiyiladi.

Uzluksiz boyib borayotgan milliy texnologik an'analari va respublika maktablari pedagogik jamoalarining tajribalarini hisobga olish tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning quyidagi shakllarini oydinlashtirish imkonini beradi:

-mexanizatorlar, paxtakorlar, chorvadorlar, cho'ponlar, yilqichilar, bog'bonlar, sohibkorlar, sabzovotchilar kunlari;

-an'anaviy milliy bayramlar: navro'z, gullar bayrami, hosil bayrami, sumalak va xokazolar.

-milliy texnologik an'analari, odatda marosimlar (masalan, hashar).

Kasbga yo'llashda milliy an'analardan, boshqa metod va vositalar bilan birlikdagina samarali foydalanish mumkin. O'quvchilarning ishlab chiqarish brigadalarini, to'g'arak ishlari, xususan, o'zbeklar texnologikining eng an'anaviy turlarini o'rganish to'garaklari, texnologik bayramlari, taniqli kishilar bilan uchrashuvlar o'quvchilarni xalq an'analari ruhida tarbiyalash uchun keng imkoniyat ochadi. Masalan, "Nonni e'zozlang" mavzusida o'tkaziladigan kecha katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Bolalar o'qituvchi bilan birgalikda non kombinatining ilg'orlarini mehmonga taklif qiladilar. Bu mehmonlar g'allakorlarning qiyin hayrli texnologiki to'g'risida so'zlab beradilar, bolalarning kombinatdagi kasblar haqida bergan savollariga batafsil javob qaytaradilar. Shu maktabda o'qigan texnologik zarbdorlarining xikoyasi juda qiziqarli bo'ladi. Mehmondan o'z kasbini qanday tanlagani so'ralganda, u 10 yil burun ishchi bo'lishga ahd qilganini va bilim yurtiga o'qishga kirganini aytadi. Uning xikoya qilishicha maktabni bitirgach, ko'p narsa unga g'ayrioddiy bo'lib ko'ringan. Kitob o'qish, kino, teatr, muzeylarga borish uchun bo'sh vaqti bo'lishi yoki bo'lmasligi haqida o'ylagan. Lekin hadiksirashi behuda bo'lib chiqqan. O'quv yurtidagi kun tartibi hamma narsaga vaqt yetadigan tarzda yo'lga qo'yilgan ekan. U ishchi ixtisosligini egallash bilan birga umumiy ta'lim va nafosat tarbiyasi ham olgan, sport bilan shug'ullangan. Hozir esa mamlakat uchun eng kerakli korxona-non kombinatida ishlamoqda.

Bolalarni o'quvchilar jamoasining an'analari ruhida tarbiyalash ham sinfdan tashqari ishlarda katta ahamiyatga egadir. Maktablarda anchagina yaxshi an'analarni mavjud. Bular birinchi qo'ng'iroq, oxirgi qo'ng'iroq, maktabning sobiq bitiruvchilari bilan uchrashuv va boshqa tadbirlarini o'tkazishdir. So'nggi yillarda maktablarda texnologik an'analari ham keng tus olmoqda va ularni mustahkamlash juda ham muhimdir. O'quvchilarning turli qo'llanmalar tayyorlashi maktab xonalarini boyitishda yordam beradi. Ularning bog'lar va gulxonalarni barpo etishda ko'chalar va hiyobonlarni ko'klamzorlashtirishda qatnashishlari sharaflilik texnologik an'anasi bo'lib qoldi. Shuningdek, jamoa xo'jaliklariga turli yumushlarni bajarishda ko'maklashish ham yaxshi texnologik an'anasiga aylandi.

O'quvchilarning dehqonchilikdagi ijtimoiy foydali unumli texnologiki juda katta tarbiyaviy ahamiyatga molikdir.

Ijtimoiy foydali texnologikga alohida e'tibor berish kerak. O'quvchilar texnologik darslari uchun materiallar to'plash, makulatura, metall parchalari yig'ish, bolalar texnik ijodiyoti ko'rgazmalari uchun modellar va priborlar tayyorlash kabi ishlarda qatnashishlari, maktabni, uning buyumlarini, tuzatishda baholi-qudrat yordam beradilar.

Murabbiylarning o'quvchilarni tarbiyalash sohasidagi eng muhim vazifasi o'g'il va qizlarda o'zlari tanlagan kasbga qiziqish va muhabbatni oshirish, ularni korxona jamoasiga yaqinlashtirish orqali ijtimoiy foydali texnologikga jalb etish, o'quvchilarni korxonaning texnologik an'analari bilan tanishtirish; ularda texnologikga mas'uliyatli munosabatni yanada takomillashtirish va xokazolardan iborat. Kasbga yo'naltirish to'garagining asosiy vazifasi o'quvchilarga o'zlarini shaxs sifatida anglashlarida, o'zlarining psixik xususiyatlarini tushunib olishlarida yordam berish; ularning e'tiborini kasb tanlash masalasiga qaratish, kasb tanlashni hayotdagi ahamiyatini yoritish; kasbni to'g'ri tanlash uchun jamiyatga foyda keltirish uchun ma'naviy sifatlarni shakllantirish zarurligini ko'rsatishdir. Kasbga yo'naltirish va to'garak vazifalari yuqorida zikr etilgan tarbiya jarayonlarida ham hal etilishi ko'zda tutiladi.

O'quvchilarga beriladigan ijodiy topshiriqlar (insholar, psixologik masala va vaziyatlar, referatlarni yoqlash va boshqalar) ularda to'garak ishiga qiziqishni oshiradi.

Texnika to'garagidagi mashg'ulotlarda shahar va qishloq maktablarining o'quvchilarida kasbkorlikda qiziqishni tarkib toptirish shartlarining farqi yaqqol namoyon bo'ladi. Shaharlik o'quvchilar o'zlarining texnikaga individual qiziqishlarini rivojlantirish imkoniyatiga egadirlar, ya'ni shaharda texnika to'garaklarining soni ko'pligidan tashqari, ularning har xil turlari ham mavjuddir.

Shuni nazarda tutib qishloq maktablarida ham aviomodelchilar, avtomodelchilar, elektrotexniklar va boshqa texnika to'garaklarini tashkil qilish kerak. Ularda o'quvchilarning sanoat ishlab chiqarishi uchun zarur ko'nikmalarni

egallashga imkoniyat yaratish lozim. Bunda to'garaklar ishini maktabdan tashqari muassasalar va umumiy ta'lim maktablarining dasturi asosida olib borish mumkin.

To'garak qatnashchilarining ko'pchiligi maktabni bitirgach ixtisosligiga muvofiq kasblarni ishonch bilan tanlaydilar.

O'quvchilarning ijtimoiy-foydali, unumli texnologikga mas'uliyatli munosabatini ta'minlaydigan motivlashtirish sohasining rivojlanishi muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun maktabning oila va ishlab chiqarish bilan aloqasini bevosita amalga oshiradigan sinf rahbarlarining maqsadga muvofiq faoliyati zarur. Xususan, sinf rahbari har bir o'quvchiga, uning oilasiga tushuntirish ishlarini olib borib, oilaning tarbiyaviy ishlarini yo'lga soladi. Texnologik tarbiyasining har qanday, hatto, eng mukammal sismavzusida ham bolalarning kelajakdagi taqdiri ota-onalarini xayajonlantirmay qolmaydi. Ota-onalar ta'sirining oqilona va kuchli bo'lishini ta'minlash sinf rahbarining muhim vazifasidir. Bo'sh vaqtni tashkil qilish esa o'quvchilarning kasbga qiziqtirish va moyilligini yanada rivojlantirishga yordam berishi kerak.

Ota-onalar oiladagi texnologik tarbiyasining mazmuni haqida umumiy bilimlarga ega bo'lmasalarda, ko'pincha uni tashkil qilishda ancha qiyinchiliklarga duch keladilar, tarbiyaning yo'llari va usullarini bilmaydilar. Ular odatda bolalarni tarbiyalashning umumiy yo'l va usullaridan foydalanadilar. Usul va yo'llarning texnologik faoliyati motivlarini rivojlantirish jihatdan eng samaralilarini ajratish lozim.

Bu usullar uch guruhga bo'linadi: kasb-kor bilimlarini berish usullari, kasb-kor yo'nalishini aniqlash usullari, o'quvchilarni kelgusidagi texnologikga amaliy ravishda tayyorlash usullari.

Kasb-korlik bilimlarini berish usullariga: kasblar bo'yicha tanishuv suhbatlari, birgalikda texnologik kasblar haqidagi, texnologik faoliyatining har xil turlari haqidagi, turli kasb egalari haqida kitoblarni o'qish, kinofilmlarni ko'rish va muhokama qilish; bolalar bilan birga ularning ota-onalari ishlaydigan korxona, tashkilot, jamoa xo'jaliklari va shu kabilarni kuzatish, ustaxonalariga borish va boshqa tadbirlar kiradi.

Kasb-kor yo'nalishini aniqlash usullariga: o'quvchilarning amaliy faoliyatini maqsadli kuzatish uslubi, muammoli vaziyatni vujudga keltirish uslubi, texnologikning har xil turlarini tajriba uchun tashkil qilish uslubi va xokazolardan iboratdir. Ana shu tadbirlar bolalarning qiziqishlari, moyilliklari va qobiliyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Nihoyat, texnologikning muayyan sohasiga ishlashga amaliy ravishda tayyorlash uslublari. Tanlangan kasbga oilada amaliy ravishda tayyorlash oila tarbiyasining zaif joyi bo'lib qolmoqda. Kasblar bo'yicha bilimlar berish va kasbga yo'naltirishni ozmi-ko'pmi amalga oshirayotgan ayrim ota-onalar bolalarga muayyan texnologikni amaliy ravishda o'rgatishda yordamga muhtojdirlar.

O'quvchilarning o'z kasblarini aniqlab olishlari faqat maktabning ana shu yo'nalishda muntazam yo'sinda olib boradigan muvaffaqiyatli ishlariga emas, balki oiladagi tarbiyaga ham bog'liqdir. Lekin ota-onalarning kasb tanlashga ta'siri har doim ijobiy bo'lavermaydi. Chunki ularning ko'pchiligi o'z bolalarining qiziqishi, moyilligi, qobiliyatlari va tanlangan kasblarning xususiyatlari to'g'risida yetarli darajada yaqqol tasavvurga ega bo'lmaydilar. Ota-onalar o'z bolalarida hayotiy rejalarini shakllantirishga to'g'ri yondasha olmasliklari sababli xatoga yo'l qo'yadilar. Ular bolalarining haqiqiy imkoniyatlari bilan hisoblashishni istamaydilar, ba'zan o'z bilganlaricha ish tutaveradilar, o'z obro'larini kuchi bilan bolaga kasbni zo'rlab yopishtiradilar. Ko'pincha bolalarga yordam berishni astoydil istagan ota-onalar ham bu ishni qanday amalga oshirish kerakligini aniq bilmaydilar. Ana shunday hollarda maktab ota-onalarga ko'maklashuvi lozim. Bunda, avvalo, ota-onalarga pedagogik bilimlar berishga tabaqali yondoshishni ta'minlash kerak.

Nazorat uchun savollar

1. Kasb-hunar kollejida qanday kasblar bo'yicha ta'lim beriladi?
2. Kasb-hunar kollejiga qabul qilish shartlari qanday?
3. O'quvchilarning o'quv va texnologik faoliyati rejimi qanday?
4. Kasb-hunar kollejining o'quvchilariga va bitiruvchilariga qanday imtiyozlar beriladi?
5. Mazkur bilim yurtini bitirganlar qaysi korxonalarda ishlaydilar?

6. Ularni keyingi kasbiy kamolot yo'llari qanday?

5-mavzu. O'zbekiston xalq xo'jaligining asosiy tarmoqlari

REJA:

1.Xalq xo'jaligining asosiy tarmoqlari: sanoat – qishloq xo'jaligi, kichik korxonalar, kichik biznes.

2. Xalq xo'jaligidagi kasblar va ularning malaka tavsifnomalari.

3.Kichik mutaxassislarni tayyorlash tizimi.

O'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ish-harakat usullari, ko'nikmalari qo'yidagilar:

Dehqonchilik bo'limi—qishloq xo'jaligi moddiy ne'matlar ishlab chiqarishning asosiy tarmoqi ekanligi va uning muhim sohalari (dehqonchilik va chorvachilik)ning ahamiyat hamda o'ziga xos xususiyatlari.

O'zbekiston Respublikasining qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini rivojlantirish uchun mavjud tabiiy va iqtisodiy sharoitlari. O'zbekiston hududining qishloq xo'jaligini rivojlantirish nuqtai nazaridan tog' va tog' oldi, obikor— sutoriladigan va cho'l joylarga bo'linishi hamda ularning umumiy xususiyatlari; o'simliklarning yashashi va rivojlanishi uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar (yorug'lik issikdiq havo, namliq oziq moddalarning) ahamiyati:

Tuproq va uning unumdorligi. Tuproqning tuzilishi va asosiy xususiyatlari (donadorligi, suv simiruvchanligi, solishtirma qarshiligi va hokazo). Erga ishlov berish (haydash va ekishdan oldin yumshatish)ning ahamiyati, erni haydash muhitlari, chuqurligi va unda ishlatiladigan texnologik qurollari va mashinalar (plug)ning turlari, umumiy tuzilishi, ishlash jarayoni, pluglar bilan erni ishlash tartibi, ularni tuzatish va saqlash. Erga ekindan oldin ishlov berish qurollari (kultivatorlar, borona, rushchalniq mola va shu kabi mashinalar). Er sho'rlanishi hamda botqokdanishning sabablari va ularning oldini olish chora-tadbirlari: Tuproq unumdorligi va ekin hosildorligini oshirishda o'g'itlarning ahamiyati: o'g'it turlari, o'g'itlash me'yori, usullari, muddati va samarasi, o'tit ishlab chiqarish va dalaga sepish mashinalari. Almashlab ekishning dehqonchilikdagi ahamiyati va

o`simliklar biologiyasi. Urug`lik va ularga qo`yilgan talablar. Uruglarning tozaligi, unuvchanligi, namligi, to`qligi, yirikligi, kasallanmaganligi, sifat ko`rsatkichlarining hosildorlikka ta`siri. Urug`larni saralash ishlarining mohiyati va unda ishlatiladigan moslamalar, texnologik qurollari. Urur ekish muddati, me`yori, usullari va chuqurligi. Urur ekish va ko`chat o`tqazish mashinalari. Ularni bir tekis undirib olish chora-tadbirlari va shart-sharoitlari. Ekin qator oralariga ishlov berish tartibi, muddati, chuqurligi, kengligi va unda qo`llaniladigan mashina va texnologik qurollari.

Ekinlarni sug`orish va ularning meliorativ holatini yaxshilashda ishlatiladigan moslamalar, texnologik qurollari va mashinalar majmui. Suv manbalari va ulardan foydalanish.

Begona o`tlarning qishloq xo`jaligi ekinlariga ta`siri va ularni yo`qotish chora-tadbirlari. Kimyoviy zaharli moddalar bilan ishlashdagi sanitariya-gigiena va hayot xavfsizligi qoidalari. Ekinlarni begona o`tlar, zarar-kunandalardan va kasalliklardan himoya qilish usullari va unda ishlatiladigan moslamalar va mashinalar.

Ralla (javdar, burdoy, arpa, suli, makkajo`xori, oqjo`xori, sholi) va shu kabi ekinlar etishtirish-ning xalq xo`jaligidagi ahamiyati.

O`zbekistonda g`alla mustaqilligining mohiyati. g`alla va dukkakli o`simliklar hosilini yirib olish mashinalari — kombaynlar. Boshqali ekinlar tashqi tuzilishidagi o`xshash va farkli jihatlari hamda o`sishi va rivojlanishi uchun zaruriy shart-sharoitlar.

Tolali (paxta, zirir, kunjut, kanop) va moyli (kungaboqar, soya) ekinlar etishtirishning xalq xo`jaligidagi ahamiyati. Paxta hosilini yig`ishtirish. Paxtadan olinadigan mahsulotlar.

Ro`zalarning o`suv shoxlarini chilpish, ro`za barglarini sun`iy to`kish, unda ishlatiladigan kimyoviy moddalar va mashinalar haqida umumiy ma`lumot. Em-xashak tayyorlashning chorvachilikdagi o`rni, ularni tayyorlash muddati va usullari. O`rim ishi qurollari (beda, sebarga, sudan o`ti va boshqalar).

Chorvachilik bo`limi — Chorvachilikning ahamiyati va tarmokdari

(qoramolchilik qo'ychilik echkichilik tuyachilik parrandachilik baliqchilik asalarichilik quyunchilik mo'ynachilik cho'chqachilik ipakchilik). Fan-texnika va ilg'or texnologiyalarning chorvachilikda qo'llanilishi. Chorvachilikni mexanizatsiyalashtirish, avtomatlashtirish-ning ahamiyati va istiqbollari.

Chorvachilik majmualarida texnologikni ilmiy tashkil qilish va uning iqtisodiy masalalari. Chorva mollarining tana tuzilishi, biologiyasi. Kavsh qaytaruvchi va kavsh qaytarmaydigan hayvonlar oshqozonida em-xashak hazm bo'lishi.

Em-xashak turlari: ko'k o'tlar va pichan (silos, senaj, o't uni va emlar) oziq-ovqat sanoatining chiqindilari (kunjara, shrot, yorsiz sut, zardob va b.), ularning eaqqlanishi, tayyorlanishi va oqilona foydalanilishi.

qishloq xo'jaligi mashinalari. Traktorlar. qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida mexanizatsiyalashgan ishlarni tashkil etishning ahamiyati, shart-sharoitlari va iqtisodiyoti.

Mexanizatsiyalashgan ishlarni bajarishda traktor-mashina agregatlarini yig'ish. Traktorlarning vazifasi, turlari, umumiy tuzilishi va qo'llanilishi. Ichki yonuv dvigatellarining turlari, xarakterli xususiyatlari, umumiy tuzilishi va ishlash tartibi. Ichki yonuv dvigatellarida qo'llaniladigan yonilfilar va ularning turlari, xususiyatlari.

Kirvoship — shatunli mexanizmlarning vazifasi, tuzilishi va ishlashi. Gaz taqsimlash va demopression mexanizmlar-ning vazifasi, tuzilishi va ishlash tartibi. Ta'minlash, moylash, sovutish, dvigatellni yurgizib yuborish yoki o't oldirish tizimining vazifasi, tuzilishi, ishlashi. Avtotraktorlar elektr jihozlarning vazifasi, tuzilishi. Kuch uzatmasi va yurish qismining tuzilishi, o'ziga xos xususiyatlari, ishlashi. Traktorlarni boshqarish va tormozlash tizimining tuzilishi, ishlash tartibi. Traktorlarning ish va qo'shimcha jihozlarning vazifasi, xillari va joylashishi. Traktor va qishloq xo'jalik mashinalarida uchraydigan nuqsonlar, ularning oldini olish va bartaraf etish yo'llari. Traktor — mashina agregatini ishga tayyorlash. Ta'mirlash ustaxona-larining turlari, jihozlari va ularga qo'yiladigan talablar. qishloq xo'jalik

texnikalari bilan ishlashda texnik va xavfsizlik qoidalari hamda yonringa qarshi ko`rash qoidalari, chora-tadbirlari. Ilmiy-texnika va ilror texnologiyalarning qishloq xo`jaligi ishlab chiqarishiga ta`siri. Fermer xo`jaliklarning xususiyatlari, istiqboli va ularga kichik o`lchamli traktor va mashinalar ishlab chiqarish rejalari.

«O`zbekiston qishloq xo`jaligi davlat tomonidan eng ko`p boshqariladigan iqtisodiyot tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Katta yirik qishloq xo`jaligi ishlab chiqaruvchilari — dehqonlarning mulk huquqi juda zaif himoyalangan. Ularning faoliyatini tartibga solish usullari aslida sovet o`tmishidan olingan, qishloq xo`jaligi mahsulotlarining ko`p turlari, ishlab chiqarish resurslari va sektor uchun xizmatlar ishlab chiqilmagan. Qishloq xo`jaligi sektori islohotga muhtoj bo`lib qolmoqda», — deydi iqtisodchi Yuliy Yusupovning CABAR.asia gazetasida chop etilgan maqolasida.

Qishloq xo`jaligi — O`zbekiston iqtisodiyotining yetakchi tarmoqlaridan biri. 2018 yilda qishloq xo`jaligining O`zbekiston yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 28,8 foizni tashkil qildi (bu va boshqa joylarda, agar boshqa ilova keltirilmagan bo`lsa, O`zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo`mitasi ma'lumotlari).

2018 yilda qishloq xo`jaligi mahsulotlarining 53,2 foizi o`simlik mahsulotlarini, 46,8 foiz chorvachilik mahsulotlarini tashkil etdi. 2017 yilda qishloq xo`jaligida 3,7 million kishi ish bilan ta'minlandi (jami ish bilan ta'minlanganlarning 27,2 foizi). Mamlakat aholisining deyarli yarmi qishloq joylarida yashaydi (2019 yil 1 yanvar holatiga ko`ra O`zbekistonda 33,25 mln. kishi, shu jumladan, qishloq joylarda 16,45 mln kishi (aholining 49,5 foizi) yashaydi).

Shu bilan birga, qishloq xo`jaligi iqtisodiyotning eng ko`p boshqariladigan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Katta yirik qishloq xo`jaligi ishlab chiqaruvchilari, dehqonlarning mulk huquqi o`ta himoyasiz, ularning faoliyatini tartibga solish usullari, de fakto sovet o`tmishidan olingan, qishloq xo`jaligi mahsulotlari va ishlab chiqarish resurslari hamda sektor uchun xizmatlar bozori

ishlab chiqilmagan. Qishloq xo‘jaligi sektori islohotga muhtoj bo‘lib qolmoqda. O‘zbekiston ikki yil davomida tizimli iqtisodiy islohotlar kursini aniqlagan bo‘lsada, qishloq xo‘jaligida deyarli o‘zgarish yo‘q.

O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarining asosiy toifalari

Sobiq sovet ittifoqining boshqa respublikalari singari O‘zbekiston 1980-yillar oxiridan boshlab bozor iqtisodiyotiga, shu jumladan qishloq xo‘jaligiga o‘tishni boshladi. 1989 yildan buyon sobiq qishloq va fermer xo‘jaliklaridan qishloq aholisi uchun qishloq xo‘jaligi yerlarining ko‘p qismi alohida fermer xo‘jaliklarini tashkil etish uchun ajratildi. 1994 yilga kelib barcha kollektiv va fermer xo‘jaliklari kooperativ fermer xo‘jaliklariga yoki shirkat xo‘jaliklariga aylantirildi. 2000-yillarning boshida shirkat xo‘jaliklari qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishning asosiy sub'yektlari sifatida fermer xo‘jaliklariga almashtirildi. Shu bilan birga, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining ko‘pchiligi ular tomonidan emas, balki kichik dehqon xo‘jaliklari tomonidan ishlab chiqariladi. 2018 yilgi ekin maydonlari, bog‘lar va uzumzorlar uchun ajratilgan yerlarning 85,2 foizini fermer xo‘jaliklari tashkil etadi (2017 yildagi ma'lumotlar). 2018 yilda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishning 70,0 foizi dehqon xo‘jaliklari hisobiga amalga oshirilib, ekin maydonlari, bog‘lar va uzumzorlar uchun ajratilgan yerlarning atigi 11,3 foizini tashkil etadi. Vaziyat sovet o‘tmishini eslatadi, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining katta qismi katta xo‘jaliklarda (kollektiv va fermer xo‘jaliklarida) emas, balki shaxsiy yer maydonlarida ishlab chiqarilgan.

Biroq dehqon xo‘jaliklarining qishloq xo‘jalik mahsulotlarining hajmi bo‘yicha ma'lumotlari ishonchliligi borasida katta shubha bor, chunki ma'lumotlar sotsiologik tadqiqotlar natijalaridan olingan. Bu ko‘rsatkichlarning ba'zilar muntazam ravishda soxtalashtirilgan, masalan, sut sog‘ilishi. Bundan tashqari, paxta va g‘alla davlat tomonidan fermer xo‘jaliklaridan arzon narxlarda

sotib olishni hisobga olish kerak (quyida batafsilroq), bu tabiiy ravishda qishloq xo‘jalik mahsulotlarining umumiy qiymatida ularning ulushiga ta'sir qiladi.

Fermerlar ijaraga olgan yerlardan foydalanish huquqi juda cheklangan va yaxshi himoyalangan:

- Fermerlar paxta va bug‘doy yetishtirilishi uchun ajratilgan yerdan (paxta va g‘alla fermer xo‘jaliklari uchun bu yerning katta qismi) paxta va g‘alla sotish bo‘yicha rejani bajargan yoki bajarmaganliklaridan qat'i nazar boshqa maqsadlar uchun foydalanishlari mumkin emas.

- Fermerlarning yer uchastkalari osongina olib qo‘yilishi mumkin. Mahalliy hokimiyat idoralari tashabbusi bilan (rejalashtirilgan maqsadlarni bajarmaganlik, yerdan samarasiz foydalanish yoki «ixtiyoriy-majburiy tartibda» yerdan foydalanish huquqidan voz kechish shaklida), yoki Toshkentdan chiqqan tashabbus tarzda fermer xo‘jaligining «kengayishi va ajratilishi» oqibatida.

Natijada fermerlar o‘zlarini yerning haqiqiy egalari, deb his qilmaydilar va uning unumdorligini oshirishga uzoq muddatli investitsiyalarni jalb qilishmaydi. O‘zbekiston agrar sektorining asosiy xususiyati shundaki, ikki qishloq xo‘jalik ekinlarini (paxta va bug‘doy) ishlab chiqarish asosan davlat ehtiyojlari uchun yetishtiriladi. So‘nggi yillarda majburiy ravishda paxta uchun ajratilgan yerlarning bir qismi meva va sabzavot mahsulotlarini ishlab chiqarish foydasiga qisqardi. Shu bilan birga, 2017 yilda ekin maydonlari, bog‘lar va tokzorlar uchun ajratilgan barcha yerlarning uchdan ikki qismidan ko‘pini paxta va bug‘doy ekinlari tashkil etdi. 2017 yilda paxta va bug‘doy ekin yerlari barcha ekin uchun ajratilgan yerlarning (meva bog‘lari va uzumzorlarni hisobga olmaganda) 82,2 foizini tashkil etdi.

Davlat buyurtmasini shakllantirish va narxlash tizimining mavjud mexanizmlari fermerlarning ko‘pchiligiga paxta va g‘alla yetishtirish orqali foyda ko‘rishni qiyinlashtiradi [4]. Misol uchun, 2005-2013 yillarda davlat xaridlari va bug‘doyning ichki bozor bahosi o‘rtasidagi farq. (2-jadvalga qarang). Bir necha yillar mobaynida ushbu farq 3 marta oshgan.

Bundan tashqari, fermerlar uchun majburiy bo'lgan ekinlar uchun ajratilgan yer uchastkalari mavjud tizimda yerning tuproq xususiyatlari va iqlimi, suv mavjudligi, xodimlar malakasi va boshqalarni hisobga olgan holda ishlab chiqarish tuzilmasini optimallashtirishga imkon bermaydi. Ko'pincha boshqa yerlar paxta va bug'doy uchun ajratilgan yerlardan samaraliroq bo'ladi. Biroq dehqon paxta va bug'doy uchun ajratilgan yerga o'xshab ishlab chiqarish tuzilmasini optimallashtirishga qodir emas, boshqa maqsadlarda foydalanish esa taqiqlanadi. Misol uchun, mamlakatdagi iqlim sharoiti tufayli non mahsulotlari uchun mo'ljallangan bug'doyni yetishtirish qiyin. Davlat bu muammolarni mamlakat va hatto har bir mintaqaning tuproq va iqlim sharoitlariga moslashtirilgan yangi navlarini tanlashga sarflash orqali hal qilishga urinmoqda, ammo bu uzoq va ko'p mablag' sarflanadigan jarayondir. Shu bilan birga, ko'plab fermer xo'jaliklari don ekinlariga nisbatan ko'proq tabiiy, tarixiy, texnologik va malakali afzalliklarga ega bo'lgan meva-sabzavot mahsulotlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashishi ancha foydaliroq bo'lar edi.

Yana bir misol. Chorvachilik mahsulotlari majburiy davlat buyurtmalari amaliyotidan zarar ko'radi: 1992–1997 yillarda chorva mollari sonining sezilarli darajada o'sishi bilan bir vaqtda yem-xashak ekiladigan yerlarning miqdori 3,7 marta kamaydi.

Paxta va bug'doy uchun davlat buyurtmasi amaliyoti natijasida:

- ko'plab fermer xo'jaliklari achinarli moliyaviy ahvolda;
- fermerlar yangi axborot va agrotexnologiyalar, shu jumladan, suv tejashni joriy qilish uchun rag'batlantiruvchi va moliyaviy resurslarga ega emas;
- fermerlarning tuproq unumdorligini saqlab qolish va yaxshilash uchun rag'batlantiruvchi va moliyaviy resurslari yo'q (bu mulk huquqlarining zaif muhofazasi bilan ham bog'liq);
- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining umumiy salohiyati potensialdan past (mavjud tizim qiyosiy ustunliklarni hisobga olgan holda ishlab chiqarish tarkibini optimallashtirishga imkon bermaydi).

Bularning barchasi tarmoqni rivojlantirish, qishloq aholisi va aholi farovonligini oshirish imkoniyatlarini cheklaydi.

Bundan tashqari, majburiy davlat buyrug'i tizimi — fermerlarning yerni ijaraga berish bo'yicha shartnomada ko'rsatilgan huquqlarini doimiy ravishda buzishining asosiy sababidir. Davlat buyurtmasini bajarish uchun ko'pincha yerni yo'qotish va qayta taqsimlash amalga oshiriladi.

Mahsulot va resurs bozori. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining asosiy turlarini (paxtadan tashqari) ishlab chiqarish yil sayin ortib bormoqda. Bu ayniqsa meva va sabzavot mahsulotlariga tegishli, ishlab chiqarish bilan birga uni qayta ishlash va eksport qilish ham o'sib bormoqda. Chorvachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishda ham sezilarli o'sish kuzatilmoqda. (Chorvachilik mahsulotlarining asosiy qismi fermer xo'jaliklarida ishlab chiqilganini va ularning statistik hisobotlari o'ziga xos tarzda olib borilishini hisobga olib, ushbu ko'rsatkichlar ehtiyotkorlik bilan ko'rib chiqilishi kerak). 1992 yildan keyin bug'doy yetishtirishning sezilarli darajada o'sishiga ta'sir etgan omillar — bu ekin maydonlarining kengayishi hamda bu bug'doyning hosildorligi sezilarli darajada oshganidir. Shunday qilib, 1991–2014 yillar oralig'ida hosildorlikning qariyb to'rt barobar 12,8 sentner/ga'dan 48,6 sentner/gektarga o'sdi. Biroq, bug'doyning hosildorligi va hajmi sezilarli darajada oshirilganga o'xshaydi, bunga sabab statistik hisobot usullari. Fermerlar davlatga bug'doyning 40 foizini topshirishga majburlar, ammo ular bajarishi shart bo'lgan rejalashtirilgan vazifalar ham mavjud. Statistik hisob-kitoblarga ko'ra, agar davlat buyurtmasi fermerlar tomonidan yetishtirilgan hosilning 40 foizini tashkil qilsa, fermerlar davlat buyurtmasi bo'yicha rejadan ko'ra 2,5 barobar ko'proq bug'doy o'stirishi kerak. Boshqacha aytganda, statistik ma'lumotlarga ko'ra, fermerlar tomonidan bug'doy yetishtirish hajmlari 2,5 ga ko'paytiriladi. Haqiqiy ishlab chiqarish miqdori noma'lum. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va eksport qilishning sezilarli darajada oshishiga qaramasdan hozirda mavjud bo'lgan davlat buyurtmalar tizimi va

eksportni boshqarish amaliyoti qishloq xo'jaligi mahsulotlari uchun erkin bozorlarni shakllantirishga imkon bermaydi.

Paxta bozori erkin emas, chunki davlat monopolist va faqatgina davlat xomashyoni sotib oladi. Keyin esa paxta eksport uchun va ichki iste'molchilar uchun taqsimlanadi. Bugungi kunda tajriba sifatida «agrosanoat majmuasi» joriy etilmoqda, unda fermerlar paxtani davlatga emas, balki to'g'ridan-to'g'ri klasterdagi qayta ishlash korxonalariga sotishlari kerak bo'ladi. Ammo bunday model paxta bozorining paydo bo'lishini anglatmaydi, balki «krepostnoy qaramlik»ni yaratadi, faqat fermerlar hozirgidek davlatga emas, balki paxtani qayta ishlovchi fermerlarga tobe bo'ladi. Davlat uzoq vaqt davomida (ehtimol, 2019 yil davomida ham) meva va sabzavotlarni eksport qilishni markazdan turib tartibga solishga harakat qilmoqda. O'tgan yillarda bunday tartibga solishning asosiy vositalari sifatida quyidagilar xizmat qildi:

- mahsulotlarni eksport qilish uchun kvotalar ajratish (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining oylik qarorlar),
- davlat savdo kompaniyalari orqali majburiy eksport,
- minimal eksport narxini belgilash (mahsulot sotish taqiqlangan),
- 100 foiz oldindan to'lov talabi,
- valuta tushumini kechiktirilgani uchun jarima (100 foiz oldindan to'lov talabini bartaraf etish mumkin bo'lgan hollarda) va h.k.

2017-2018 yillar mobaynida meva va sabzavotlarni eksport qilish bo'yicha ma'muriy to'siqlarning ko'pi yo'q qilindi. Biroq yangi mexanizm 2019 yildan boshlab qanday ishlashi, bu tizim ma'muriy aralashuvlardan qanchalik ozod bo'lishi hozircha aniq emas. Maqola nashrga tayyorlanayotgan vaqtida, meva-sabzavot va to'qimachilik mahsulotlarining kontrakt qiymatini monitoring qilish bo'yicha hukumat qarori loyihasi ishlab chiqildi. Hujjatning mohiyati shundaki eksportchilar o'z mahsulotlarini Tashqi savdo va Investitsiyalar vazirligi tomonidan belgilangan narxlardan ko'ra arzonroq narxda sotmasliklari zarur.

Ya'ni, mansabdor shaxslar yana meva va sabzavotlarni eksport qilishni nazorat qilmoqchi ekanliklari tasdiqlandi.

Sanoatni ma'muriy tartibga solish tizimi resurs bozorlariga ham taalluqli. Qishloq xo'jaligi texnikasi, yoqilg'i-moylash materiallari, o'g'itlar, ozuqa, urug'lar, biologik va kimyoviy o'simliklarni himoya qilish mahsulotlari va boshqa mahsulotlar fermerlarga davlat monopolistlari tomonidan yetkazib beriladi. Ba'zi mahsulotlar narxlari ko'pincha subsidiyalanadi. Past (subsidiyalangan) narxlarda sotib olinishi mumkin bo'lgan mahsulotlar miqdori cheklangan va ular paxta va bug'doyning ekin maydonlari miqdori, ularning kutilayotgan rentabelligi bilan belgilanadi. Fermerlar yoqilg'i, o'g'itlar va urug'larni faqat davlat tomonidan ochilgan punktlarda olishlari mumkin. Yetkazib beruvchilar o'rtasida raqobat yo'q, bu ularning sifatsiz xizmat ko'rsatishiga olib keladi. Hukumat buyurtmalariga bo'ysunmagan mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun ishlab chiqaruvchilar moddiy resurslarni bozorda mavjud narxlarda o'zlari sotib olishlari kerak. Bundan tashqari, davlat korxonalari qishloq xo'jaligi texnikasi xizmatlarini ko'rsatishadi (traktorni haydash, kombaynda yig'ib olish, hosilni yetkazib berish va hokazo), mashina-traktor parklari tarmog'i mavjud. Nihoyat, davlat ishlab chiqarishni avans orqali amalga oshiradi: fermerlar ko'pincha paxta va bug'doy sotishdan keladigan daromadlarni hisobga olib resurslarni avans to'lovi orqali oldindan sotib oladi. Shu bilan birga, dehqon, ma'lum bir vaziyat yoki mahalliy sharoitga qarab, avans qilib olingan naqd pulni erkin tarzda sarflay olmaydi. Fermer pul emas, balki davlat narxlarida to'langan resurslarni oladi, bu esa fermerning moliyaviy mustaqilligini cheklaydi. Shunday qilib, paxta va g'alla uchun davlat buyurtmasini bajarayotgan fermerlar o'z mahsulotlarining bahosini yoki resurslar narxini nazorat qila olmaydi. 1996 yildan buyon amalga oshirilayotgan import o'rni bosish siyosati doirasida qishloq xo'jaligini davlat tomonidan tartibga solishning mavjud tizimi jadal industrializatsiya qilish vazifalari doirasida shakllantirildi. Qishloq xo'jaligi sektori iqtisodiyotning «strategik tarmoqlari»ni rivojlantirishga

(Stalin sanoatlashtirish yillarida ham shu usuldan foydalanilgan) yirik moliyaviy in'eksiya donorlari rolini topshirdi. Ushbu siyosat muvaffaqiyatsizlikka uchradi, O'zbekiston kuchli sanoat davlatiga aylanmadi, ammo iqtisodiy rivojlanishda sezilarli darajada orqada qoldi. 2017 yilda boshlangan tizimli islohotlar samarasiz iqtisodiy modelni tark etishni nazarda tutadi. Biroq, qishloq xo'jaligi sohasidagi ma'muriy tartibga solish mexanizmlariga hali ham muhim o'zgarishlar kiritilmagan.

Sektor radikal islohotga muhtoj, uning asosiy mazmuni quyidagilardan iborat:

- ayrim ekinlar uchun yerni majburiy kvotalashni bekor qilish (agar davlat buyurtmasi saqlanib qolsa-da, fermerlarga ishlab chiqarish tarkibini optimallashtirish uchun yerlardan erkin foydalanish imkoniyati berilishi kerak).

- paxta va g'alla ishlab chiqarish bo'yicha rejalashtirilgan maqsadli dasturlar amaliyotidan voz kechish (agar bir vaqtning o'zida bo'lmasa, keyinchalik rejalashtirilgan maqsadlarni kamida bosqichma-bosqich, yillik qisqartirish).

- paxta va bug'doy uchun erkin va raqobatbardosh bozorlarni shakllantirish va rivojlantirish.

- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilish bo'yicha barcha ma'muriy to'siqlarni bartaraf etish.

- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar uchun resurslar va xizmatlar uchun erkin va raqobatbardosh bozorlarni shakllantirish va rivojlantirish.

- qishloq xo'jaligi yerlarini xususiy mulkka egalik qilish imkoniyatlarini hisobga olgan holda yer lizing huquqlarini mustahkamlash, mavjud lizing shartnomalarini himoya qilish.

Yuqoridagi islohotlarni amalga oshirish qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining moliyaviy ahvolini mustahkamlash, yerlardan samarali foydalanishni rag'batlantirish va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini diversifikatsiya

qilish, shu jumladan meva-sabzavot va yem-xashak ekinlarini ko'paytirish imkonini beradi. Bu o'z navbatida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining umumiy hajmini hamda agrar sektorning eksport salohiyatini oshirishga imkon beradi.

Nazorat uchun savollar

- 1.O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarining asosiy toifalarini sanab bering?
2. Xalq xo'jaligidagi kasblar va ularning malaka tavsifnomalarini sanab va aytib bering?
- 3.O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarining asosiy toifalarini tushuntiring?

6- Mavzu:Kasblar to'g'risida ma'lumotlar berish, kasblar ularning tiplari, turkumlari

Reja:

- 1.Kasblar to'g'risida ma'lumotlar berish.
- 2.Kasblar tiplari.
3. Kasblar turkumlari

"Kasb" so'zi lotincha "professio" dan olingan bo'lib, "rasmiy mashg'ulot, mashg'ulot" degan ma'noni anglatadi. Ushbu atamaning zamonaviy ta'rifi ko'proq hajmli va shunday yangraydi: "Kasb - bu tarixan paydo bo'lgan shakl. texnologik faoliyati amalga oshirish uchun shaxs ma'lum bilim, ko'nikma, qobiliyat, shuningdek, kasbiy muhim fazilatlariga ega bo'lishi kerak.

Bizning kasblar ro'yxati doimiy ravishda yangilanadi va o'sib boradi.Rossiya Texnologik vazirligi tomonidan tasdiqlangan kasblarning maxsus ro'yxati mavjud

(afsuski, tavsifni topib bo'lmaydi) - " Butunrossiya tasniflagichi ishchilarning kasblari, xodimlarning lavozimlari va tarif toifalari"(OKPDTR). Qoida tariqasida, qattiq tarif shkalasi aslida faqat davlat va byudjet muassasalari. xususiy firmalar va tijorat tashkilotlari ta'lim, kasb va lavozim o'rtasidagi tafovutga ko'proq sodiqdirlar.Kasb-hunar yo'nalishi bo'yicha maslahatlar sizga ushbu muhim masalada nafaqat axborot yordami sifatida yordam beradi, balki sizning qobiliyatingizga mos keladigan yo'nalish va mezonlarni belgilaydi. Darhaqiqat, kelajakda muvaffaqiyatli martaba va munosib hayot qurish uchun ma'lum bir kasbga moyillikni aniqlashning o'zi etarli emas. Psixolog sizning iste'dodlaringizga mos keladigan kasbni tanlashda yordam beradi, lekin turli sohalarda - hozirgi kunda eng rivojlangan va kelajakda istiqbolli.Kasblar dunyosi nihoyatda xilma-xil va katta. Bu xilma-xillikda adashmaslik uchun kasblar shartli ravishda guruhlariga bo'lingan: inson-inson, inson-texnologiya, inson-tabiati, inson-badiiy obraz.Sizning istaklaringizni tushunishingiz va kerakli ma'lumotlarni olishingiz uchun biz hamma narsani qilamiz.Professional qo'llanma sizga quyidagilarni beradi:

- oldinga siljish uchun kuch
- yangi narsalarni o'rganish imkoniyati
- o'zingizni yangi tomondan bilish, hayratga tushish va bu kashfiyotlardan zavqlanish.

Kasb tanlashda ikkita asosiy mezonni hisobga olish kerak: shaxsiy fazilatlar va qobiliyat deb ataladi. Oddiy qilib aytganda, inson nafaqat ma'lum bir sohada ishlashni xohlashi, balki unda o'zini o'zi anglash uchun ma'lum bir salohiyatga ega bo'lishi kerak.

"Texniklar" va "gumanistlar" - kasbiy yaroqlilik mezoniga ko'ra odamlarning eng elementar bo'linishi. Tegishli qobiliyatlarni talaffuz qilish mumkin, ammo shunday bo'ladiki, odam texnik va gumanitar fanlarga taxminan bir xil moyillikka ega. Qanday bo'lmasin, ushbu ikki kasb guruhining har birida ko'plab kichik guruhlar mavjud va shuning uchun tanlov juda keng.Hatto qadimgi rimliklar ham mala herba cito crescit ("begona o'tlar tez o'sadi") va yaxshi hosil olish uchun siz qattiq va

mohirlik bilan ishlashingiz kerakligini payqashdi. Bugungi kunda insoniyatning yetti milliarddan bir qismi uchun oziq-ovqat xavfsizligini agronomlar, bog‘bonlar, fermerlar, mexanizatorlar va hatto o‘rmonchilar – yerda ishlaydigan yoki o‘simlikchilik bilan professional ravishda shug‘ullanuvchilarning barchasi ta‘minlamoqda. Xavfsizlik bilan bog‘liq kasblar ro‘yxati ham texnik, ham ijtimoiy va gumanitar bo‘lishi mumkin yoki bu ikki sohaning kesishmasida bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, ushbu sohada energiya xavfsizligi va axborotga bo‘linish mavjud. IT va muhandislik muhofazasi sohasidagi xavfsizlik, ayniqsa, korxona darajasida va yong‘in va harbiy xavfsizlik- Bular, qoida tariqasida, davlat xizmati masalalari. Harbiy kasblar vakillari "ishlamaydi", balki olib yuradi davlat xizmati. Bundan tashqari, harbiy bo‘lish uchun odatda maktab Yoshidan tegishli ta‘lim olish kerak. Harbiy professional soha mamlakatni mas‘uliyatli qarorlar qabul qila oladigan va qodir bo‘lgan, malakali strategiya‘ni amalga oshiradigan, shuningdek, uning texnik rivojlanishiga hissa qo‘shadigan odamlar bilan ta‘minlaydi. Bir so‘z bilan aytganda, tinch va osoyishta davlatni himoya qilish missiyasi urush vaqti. Bir vaqtning o‘zida bir nechta toifalarga kiritilishi mumkin bo‘lgan yoki aksincha, hech qanday mutaxassislik ro‘yxati ga to‘g‘ri kelmaydigan kasblar mavjud: masalan, mutaxassis yoki ruhoniylar. Biz ushbu bo‘limda ular haqida gapiramiz.

“Muhandis” kasbining nomi lotincha ingenium so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “qobiliyat, zukkolik” degan ma‘noni anglatadi. Darhaqiqat, muhandislar nafaqat texnik jihatdan malakali quruvchilar, neftchilar, mexaniklar, issiqlik energetiklari yoki korroziv texnologikni muhofaza qilish bo‘yicha mutaxassislar, balki amaliy ishlanmalar va tadqiqotlar bilan shug‘ullanadigan ijodkorlar - dizaynerlar, konstruktorlar, empirik fiziklardiraylantiring ijodiy kasblar etarlicha keng. Ro‘yxatga badiiy, teatr, estrada, raqs va san‘at bilan bog‘liq boshqa sohalar kiradi. Agar siz o‘zingizni ijodkor va iste‘dodli deb bilsangiz, ijodkorlik va san‘at o‘zingizni ifoda etishingiz mumkin bo‘lgan sohalar bo‘lsa, unda siz ushbu bo‘limni albatta o‘qib chiqishingiz kerak. Oddiy qilib aytganda, kompyuter bilan bog‘liq bo‘lgan mutaxassisliklar bevosita bog‘liq bo‘lgan kasblarning katta guruhini o‘z ichiga oladi. axborot texnologiyalari. IT (inglizcha versiyada IT - axborot texnologiyasi)

matn, video yoki audio ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash, saqlash va uzatish usullari va vositalari to'plamidir. Ushbu uyg'un tizimdan foydalanish va rivojlantirish IT-mutaxassislari, boshqacha aytganda, IT-mutaxassislari: veb-ishlab chiquvchilar, dasturiy ta'minot testerlari, dasturchilar, kontent menejerlari, tizim ma'murlari va kompyuter texnikasi, dasturiy ta'minot va ulardan foydalanish bilan shug'ullanadigan o'nlab boshqa mutaxassislar tomonidan ta'minlanadi. Osmon bilan bog'liq kasblarni, albatta, she'riy jihatdan eng ulug'vor deb atash mumkin va ular yuz foiz romantiklarga mos keladi. Ammo siz havo harakati dispetcheri, styuardessa yoki uchuvchining ixtisosligi juda dunyoviy va mutlaq fidoyilikni talab qilishiga tayyor bo'lishingiz kerak - kosmonavtlar va sinov uchuvchilari o'z texnologiklari uchun Rossiya Qahramoni unvoniga sazovor bo'lishlari bejiz emas. 21-asrda go'zallik va moda kuchli sohalarga aylandi, demak ularda ishlash uchun professionallar kerak, va juda boshqacha: bo'ya'nish rassomlari, sartaroshlar, stilistlar, moda dizaynerlari. Bu sohada o'z nomini egallash oson emas, lekin ishlash juda qiziq. O'yinchoqlar va esdalik buyumlaridan tortib to uy-ro'zg'or buyumlarigacha bo'lgan keng turdagi iste'mol tovarlarini ishlab chiqaradigan sohalar yig'indisini tushuning, ularsiz amalga oshirish mumkin emas. Kundalik hayot. Bularning barchasi vakillar tomonidan ishlab chiqilgan va ishlab chiqarilgan turli kasblar: kiyim-kechak dizaynerlari, modelerlar, tikuvchilar, tikuvchilar, poyabzalchilar, to'quvchilar, mebel ishlab chiqaruvchilar.

Hozirgi zamon tilshunoslari endi Bayron va Pushkin she'rlari lug'atini qiyoslaydigan yoki yo'qolib borayotgan xalqlar shevalari lug'atini tuzish uchun shahar va qishloqlarga bo'lgan ekspeditsiyalarda sheva iboralarini to'playdigan sof gumanistlar emas. Bugungi kunda nazariy o'rganish bilan bog'liq kasblar ro'yxati va amaliy qo'llash turli tillar, nafaqat tarjimon va tilshunos, balki nutqni aniqlash dasturlari, matnni avtomatik qayta ishlash va boshqa dasturlarni ishlab chiqishda ishtirok etuvchi axborot intellektual tizimlari bo'yicha mutaxassislarni ham o'z ichiga oladi. Shunday qilib, har bir mijo'zhar doim supermarket javonlarida, butik kolleksiyasida va salonda topa oladi. maishiy texnika aynan unga kerak bo'lgan tovarlar, xarid qilish, tashish, saqlash tizimi aniq belgilanishi kerak. Bularning

barchasi savdo menejerlari, xaridorlar, merchandayzerlar, supervayzerlar, brokerlar, brokerlar, logistiklar, omborchilar, ekspeditorlar va savdo sohasiga tegishli boshqa kasb vakillari tomonidan amalga oshiriladi. Shifokorlar, hamshiralar, genetika, virusologlar va tibbiyot fanining boshqa tadqiqotchilari o'z davrida shifokorlik kasbini tanladilar. Bu sohadagi mas'uliyat darajasi miqyosdan tashqariga chiqadi va ish uchun zarur bo'lgan bilimlar ba'zan kimyo, fizika, biologiya va hatto muhandislik kabi fanlar chorrahasida bo'ladi. Shifokorlar uchun mutaxassisliklar ro'yxati uzoq emas. Bugungi kunda tibbiyot muassasalari anesteziolog, bolalar va kattalar reanimatologlari, narkolog va psixiatr, tez tibbiy yordam shifokorlari va tibbiy laboratoriya diagnostikasi sohasi xodimlariga doimiy ehtiyoj sezmoqda. Har bir oshpaz davlatni boshqarishi mumkin bo'lgan umumiy ibora asl nusxada boshqacha ko'rinadi va mutlaqo qarama-qarshi ma'noga ega: bu barcha darajadagi boshqaruvni o'rganish kerakligi bilan bog'liq. Etakchilik san'atini olganlar mukammal qiladi Oliy ma'lumot HR, mijozlarga xizmat ko'rsatish yoki turizm menejerlari, inqiro'z menejerlari, tijorat va moliyaviy direktorlar va boshqa ma'muriy kasblar vakillari. Dengizlarda, to'lqinlarda - hozir bu erda, ertaga u erda. Agar siz shunday ritmda yashashga tayyor bo'lsangiz, dengiz kapitani, dengizchi, navigator, mediner yoki sho'ng'in kasblari aynan siz uchun. Dengiz flotida ishlashni oson deb atash mumkin emas, ammo dengiz mutaxassisliklari uzoq vaqtdan beri va abadiy eng romantik maqomini olgan. Universitetlarda har bir kishi turli xil o'quv fanlarini o'rganadi, ko'plab oliy o'quv yurtlari bitiruvchilari uchun fan kasbga aylanadi. Tarixchilar va faylasuflar, etnograflar va antropologlar, arxeologlar va paleontologlar, ekologlar va sotsiologlar, san'atshunoslar va madaniyatshunoslar, yadro fiziklari va biokimyogarlari, meteorologlar va kartograflar, geologlar va gemologlar - ularning barchasi fundamental yoki amaliy fanlarning turli sohalarida ishlaydi. Nodavlat ta'lim segmentining rivojlanishi bilan pedagogik kasblar vakillariga talab darajasi keskin oshdi. Bundan tashqari, so'nggi paytlarda xususiy repetitorlik amaliyoti juda keng tarqalgan. Bolalarga qarash va ish bilan ta'minlash maktabgacha ta'lim muassasalari nomzoddan pedagogik bilim olishni ham talab qiladi. Bolalar va kattalar uchun zamonaviy o'quv, ko'ngilochar va sport

studiylarida raqs, til va ijodiy mashg'ulotlar mavjud. Bu sohalarning barchasida o'qituvchilik kasbi talabga ega. Har bir inson mazali ovqatlanishni yaxshi ko'radi, lekin agar biz uyda tez-tez tez-tez va Xudo buni qalbimizga qo'yganidek, "qurilgan" havaskor omlet tuxumlari bilan ishlasak, unda sanoat miqyosi mutaxassislar pazandachilik va oziq-ovqat ishlab chiqarish bilan shug'ullanadilar: texnologlar Ovqatlanish, oshpazlar, novvoylar, restavratorlar va hatto taom ta'mini shaxsan sinab ko'radigan va vino ro'yxatlarini tuzadigan tatib ko'radiganlar va sommelierlar. Davlat xizmatchilari - bu ijro etuvchi, qonun chiqaruvchi, viloyat va shahar hokimiyatlari xodimlari, politsiya, prokuratura, sudlar, Favqulodda vaziyatlar vazirligi va hatto harbiy xizmatchilar. Ya'ni, bular nafaqat ko'pchilik uchun odatiy ma'noda amaldorlar, balki umuman davlat fuqarolik yoki fuqarolik sohasida ishlaydigan barcha mutaxassislardir. kuch tuzilmalari. Shuning uchun, umuman olganda, siyosatchilar va diplomatlarni davlat xizmatchilari deb atash mumkin.

Odamlar bilan ishlash bilan bog'liq kasblar yoki ma'lum bir ijtimoiy foyda keltiradi yoki bir o'zboshqacha maqsadlarni ko'zlagan ikki (yoki undan ko'p) faoliyat sohalari chorrahasida joylashgan. Shunday qilib, agar biz, masalan, o'qituvchi va kadrlar menejeri kasbini solishtiradigan bo'lsak, unda birinchisi faqat odamlar bilan va odamlar uchun (umuman) ishlaydi, ikkinchisi esa korporativ manfaatlarni ko'zlaydi. Shuning uchun odamlar bilan ishlash juda umumiy tushuncha bu esa barcha hollarda xodimdan yuksak axloqiy insoniy fazilatlarni namoyon etishini talab qiladi. Yovvoyi va uy hayvonlarini bizning kichik birodarlarimiz deb bejiz aytishmaydi: ular, odamlar kabi, malakali mutaxassislarga muhtoj. tibbiy yordam, professional parvarish, to'g'ri ta'lim va ishonchli himoya. Bularning barchasi aholi uchun yovvoyi tabiat uy hayvonlari bilan esa veterinariya shifokorlari, feldsherlar, kinologlar, sovchilar, zoologlar, trenerlar, ovchilar - bir so'z bilan aytganda, hayvonlar bilan bevosita yoki bilvosita aloqada bo'lgan mutaxassislar shug'ullanadi. Har qanday korxona va har bir tashkilot yaxshi muvofiqlashtirilgan organizm sifatida ishlashi kerak - aks holda oqilona natijalarga erishib bo'lmaydi. bozor raqobati. O'rta va ayniqsa yirik kompaniyalarda ma'muriy-xo'jalik bo'limi xodimlari

va kam bo'lmagan darajada idora kasblari vakillari: ma'murlar, kotiblar, kotiblar ishlab chiqarish mexanizmining uzluksiz ishlashini ta'minlaydi. Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi nafaqat mulkdorlarning yelkasida xizmat ko'rsatuvchi kompaniyalar, mehmonxona imperiyalari va VIP yoki byudjet sayohat agentliklari. Bosh sahifa « belgilar va ijrochilar" undagi - mehmondo'stlik sanoatining turli sohalaridagi barcha korxonalar xodimlari: bosh ofitsiantlar, gidlar, ofitsiantlar, turizm menejerlari va hattoki dam oluvchilarni xushnud qiladigan va ularning yaxshi kayfiyati uchun mas'ul bo'lgan animatorlar. Mablag'lar sohasida ommaviy axborot vositalari nashriyotlarda esa bir necha o'nlab mutaxassisliklar vakillari ishlaydi. Ularning barchasi kitoblar, gazetalar, jurnallar nashr etishni ta'minlaydi. So'nggi o'n yilliklarda ushbu soha uchun ko'plab an'anaviy kasblar, masalan, jurnalist, muharrir yoki illyustrator, ularning mohiyatini o'zgartirmagan holda elektron ommaviy axborot vositalari va virtual axborot platformalarining xususiyatlariga moslashdi. Yuzlab yillar oldin bo'lgani kabi, muxbirlar, sharhlovchilar, muxbirlar, korrektorlar, matn terish ustalari va boshqa mutaxassislar o'quvchi qaysi formatda taqdim etilishidan qat'i nazar, yuqori sifatli ma'lumot olishini ta'minlash uchun hamma narsani qiladilar. Muhandislik va texnologiya sohasi aniq fanlarga moyil bo'lgan odamlar uchun javob beradi: matematika, kimyo, fizika, informatika. Tegishli kasblar yuqori dinamizm bilan ajralib turadi: bu doimiy ravishda davom etayotgan sanoat va texnik rivojlanish bilan bog'liq. Grafiklar, ro'yxatlar, chizmalar va hisoblar - bu texnik kasblarning asbob bazasi. Bunday ishdan zavqlanish uchun nafaqat bularning barchasini qila olish, balki aniq fanlarni ham chin dildan sevish kerak.

Transport mamlakat xalq xo'jaligida muhim o'rin tutadi. Bunga, o'z navbatida, texnologik taraqqiyot katta ta'sir ko'rsatadi. Nafaqat ko'lam o'sib bormoqda tashish, shuningdek, qulaylik darajasi, marshrut liniyalarining texnik jihozlari va boshqalar. Transportni boshqaradigan va unga xizmat ko'rsatadigan odamlar doimo talabga ega, ammo transport kasbini tanlash katta mas'uliyat bilan bog'liq. Bu sohaning dinamikligi ham xodimlardan doimiy ravishda malaka oshirishni taqozo etadi.

Iqtisodiyot, muhandislik va texnologiya kabi, aniqlik va aniqlikni yaxshi ko'radi. Biroq, uning dunyosida faqat aniqlik etarli emas: boshqa narsalar qatori, iqtisodiy

kasblarning o'ziga xos xususiyatlari bor, bu prognozlash, joylashtirish va tahlil qilishning doimiy ehtiyojida yotadi. Tadbirkorlik kasb sifatida yuqorida aytilganlarning barchasini birlashtiradi, chunki bozor jarayonlari turli xil qonunlarga bo'ysunadi. iqtisodiy fanlar, va muvaffaqiyatli biznes uchun siz ushbu faoliyat sohasining barcha omillarini mutlaqo hisobga olishingiz kerak.

Yuridik kasblar ro'yxati an'anaviy ravishda adolat bilan bog'liq, ammo paydo bo'lgan (rivojlanayotgan) huquqiy davlat sharoitida bu ishning oxiri emas. Ham davlat, ham tijorat tashkilotlari advokatlar yordamiga murojaat qilishadi va ko'lamida juda boshqacha bo'lishi mumkin - korxonadan jahon miqyosigacha. Faoliyat notijorat tashkilotlar huquqiy normalarga ham bo'ysunadi, shuning uchun yaxshi advokatlar ishsiz qolmaydi.

Kitoblar

- Elektr jihozlarini tekshirish va sozlash (PM. 02), Olifirenko Natalya Aleksandrovna, Galanov Konstantin Dmitrievich, Ovchinnikova Inna Vasilevna. Qo'llanma Federal davlat ta'lim standarti asosida ishlab chiqilgan ...
- PM 02 elektr jihozlarini tekshirish va sozlash, Olifirenko N., Galanov K., Ovchinnikova I. (muallif-komp.). Darslik Federal Davlat ta'lim standarti asosida ishlab chiqilgan .Har bir insonga, albatta, kasb kerak. Bolaligidanoq u kim bo'lishni xohlayotgani haqida o'ylashni boshlaydi. Kimdir ota yoki ona kabi bo'lishni xohlaydi, kimdir o'z manfaatlariga tayanadi. Ammo endi o'z tanlovingizni qilish vaqti keldi. Sizning oldingizda butun dunyoning kasblari ochiq. Asosiysi, xato qilmaslik.Dunyo bo'ylab kasblar. Qaerda to'xtash kerak?

Shunday qilib, batafsilroq. Dunyo bo'ylab kasblar har kimga o'zini tanlash imkoniyatini beradi hayot yo'li. Ko'pincha buni qilish unchalik oson emas. Axir men kasb talabchan va yuqori maoshli bo'lishini xohlayman. To'g'ri, bu dunyoda abadiy hech narsa yo'qligini unutmasligimiz kerak. Texnologik bozori doimo o'zgarib turadi. Bir marta nufuzli kasblar ahamiyatsiz bo'lib qoladi. Ularning o'rnini yanada ulug'vor mutaxassisliklar egallaydi - marketologlar, reklama bo'yicha mutaxassislar, savdo menejerlari va boshqalar. Xo'sh, bugungi kunda qaysi kasblar eng ko'p talabga ega? Keling, buni tushunishga harakat qilaylik.

Butun dunyo kasb-hunarlarini ta'riflar ekan, albatta, ularni tilga olmaslik mumkin emas. Bu odamlar bugungi kunda yiliga taxminan 98 ming dollar oladi. Aholining doimiy o'sishi jiddiy muammoga - sayyorada ochlikka olib kelishi mumkin. Hozir ham ko'plab rivojlanmagan mamlakatlarda oziq-ovqat tanqisligi mavjud. Va yerning o'sish qobiliyati to'g'ri miqdor mahsulotlar unchalik katta emas.

Reklama menejerlari

Kasblar reytingida bu yigitlar o'ntalikka kiradi. Bozorda turli xizmatlar va turli xil mahsulotlar soni ham juda tez o'sib bormoqda. Ularni targ'ib qilish yo'llari eng original va yorqin kerak. Bugungi kunda oddiy ishlab chiqarish sifatli mahsulot yetarli emas. Unga o'ziga xos tasvir kerak ijobiy tasvir. Xaridor uni sotib olishni xohlamasligi kerak, lekin buni albatta qilish kerak. Shunday qilib, bu mutaxassislik paydo bo'ldi.

IT mutaxassislari

Ayrim "IT xodimlari"ning maoshi yiliga 100 ming dollarni tashkil qiladi. Hech kimga sir emaski, bugungi kunda kompyuter texnologiyalari hamma narsani boshqaradi. IT mutaxassislari tizimlarni xakerlikdan himoya qiladi, rivojlantiradi dasturiy ta'minot. Bir so'z bilan aytganda, bu mutaxassislik bizning texnologik kelajagimizdir.

Advokatlar

Butun dunyodagi kasblar ushbu mutaxassislikni talab bo'yicha reytingda birinchi o'rinda turadi. Aynan advokatlar barcha turdagi huquqiy nizolarni hal qilish bilan shug'ullanadilar. DA zamonaviy dunyo ularning aralashuvisiz biro'rta ham shartnoma tuzilmaydi, bitta hujjat imzolanmaydi va biro'rta ham yirik bitim amalga oshirilmaydi.

Bozor tahlilchilari. Keling, kasblar reytingini batafsil ko'rib chiqaylik. Bozor tahlilchilari bugungi kunda yiliga taxminan 112 ming dollar oladi. Ular mahsulotingizni muomalaga chiqarishga arziydimi va qachon buni qilish yaxshiroq degan savollarga javob berishga yordam beradi. Mutaxassislar kerakli ma'lumotlarni to'playdi, tahlil qiladi, kelajakdagi potentsial sotuvlarni, mijozlar mavjudligini va biznes muvaffaqiyatini bashorat qiladi.

Dori

Kelgusi yillarda - bu tibbiyot sohasida ko'rinadi. Masalan, stomatologiya xizmatlariga bo'lgan talab taklifdan to'rt baravar ko'p. Yangi stomatologiya kabinetlari muntazam ravishda ochiladi, ammo ular hali ham bu joyni to'liq to'ldira olmaydi.

Anesteziologlar ham ko'p pul topishadi. Bu lavozim, ayniqsa, chet elda mashhur. Bu faqat operatsiya vaqtida behushlik dozasini tanlaydigan shifokor emas. Bu operatsiya davomida ham, uni tugatgandan keyin ham bemorning xavfsizligini ta'minlaydigan professionaldir.

Jarrohlar yiliga 350 ming dollar oladi. Operatsiyalarni bajarishdan tashqari, ularning vazifalariga ko'plab "qog'ozlar" va bemorlarni doimiy tekshirish kiradi. Shunga ko'ra, bunday yuqori darajadagi ish haqi juda munosibdir.

Uchuvchilar

"Barcha kasblar kerak" degan bolalar qofiyasini eslang. Bugungi kunda uchuvchilarga talab shifokorlardan kam emas. Havo transporti- dunyodagi eng tez va eng mashhur. Shuning uchun uchuvchi kasbi eng nufuzli va yuqori haq to'lanadigan kasblardan biridir. Ammo buning uchun juda ko'p talablar mavjud: aniq ko'nikmalar, mashg'ulotlar, psixologik stress, odamlar hayoti uchun mas'uliyat. Bugungi kunda, albatta, uchuvchisiz samolyotlar allaqachon paydo bo'lmoqda. Biroq, ular yaqin orada tirik odamlarni butunlay siqib chiqara olmaydilar.

Ijtimoiy kasblar

Keyingi element. ijtimoiy kasblar ko'p afzalliklarga ega. Ular turli xil qiziqarli mashg'ulotlar bilan shug'ullanish imkoniyatini beradi, ufqlarini kengaytiradi, shaxsning o'zini o'zi anglashini ta'minlaydi.

Ijtimoiy va gumanitar kasblarga quyidagilar kiradi: murabbiy, psixolog, sotsiolog, Ijtimoiy ishchi, ijtimoiy pedagog, etnograf, arxeolog, blogger, kopirayter, ommaviy axborot vositalari xodimi, siyosatshunos, pedagog, o'qituvchi, yollovchi, ekskursiya gid, grafik dizayner, PR bo'yicha mutaxassis, tilshunos, tarjimon,

logoped, madaniyatshunos, muzey xodimi, kutubxonachi. Ijtimoiy va iqtisodiy mutaxassisliklarga quyidagilar kiradi: buxgalter, marketolog, menejer, iqtisodchi.

Noyob kasblar

Shunday qilib, talab qilinadigan pozitsiyalar hisobga olinadi. Endi e'tiboringizni eng ko'piga qaratishga arziydi kamdan-kam kasblar dunyoda. Bu guruh imo-ishora tili tarjimoni lavozimini o'z ichiga oladi. Stilist (buyurtma bo'yicha parik, soqol, kiprik, yonbosh, mo'ylov va o'rash tikuvchi), gugurt zavodida mexanizator (osierator), kavist (alkogolli ichimliklar bo'yicha mutaxassis) kasblari. o'ziga xos taom), choyni tatib ko'radigan (choy destegi), ko'katchi (futbol, beysbol, regbi, golf va boshqalar uchun yashil maysazorlar holati uchun mas'ul bo'lgan mutaxassis), oenolog (vino tayyorlash uchun uzum navlarini tanlaydigan mutaxassis) va nutq muallifi (siyosatchilar uchun yozuvchi) va ishbilarmonlar).

Noyob erkak kasblari

Va endi aniqroq. Erkaklar orasida dunyodagi eng kam uchraydigan kasblar ba'zan o'zlarining o'ziga xosligi bilan hayratga soladi. Ular orasida: dergal (yig'uvchi mutaxassis dengiz o'tlari yiliga uch oy), organ quruvchi, toqqa chiqish uskunalarini sinovdan o'tkazuvchi, samolyot yuvuvchi, monsterolog (monster tadqiqotchisi), sigir qirqishchi, striptizchi kuzatuvchisi. Ikkinchisi ikki oy davomida qizlarning raqslarini tomosha qiladi, qayd qiladi va oladi ish haqi oyiga 10 ming dollar miqdorida.

Kamdan-kam uchraydigan ayol kasblari

So'nggi paytlarda erkaklar va erkaklar o'rtasidagi chegara tobora ko'proq xiralasha boshladi. Shunga qaramay, ayol bilan uchrashish kamdan-kam uchraydigan kasblar mavjud. Misol uchun, dunyoda faqat bitta ayol gondolyer bor. Ushbu kasbni egallash uchun venetsiyalik olti oylik tayyorgarlikdan o'tishi va imtihonlardan o'tishi kerak edi.

Kamdan-kam hollarda siz yuk tashuvchi ayollarni ham uchratishingiz mumkin. Biroq, bunday holatlar sodir bo'ladi. Ayollar katta yuk mashinalarini haydamoqda. Shu bilan birga, ular quradilar oilaviy hayot, bolalarni tarbiyalash.

Ma'lumki, ayollar shisha puflovchilarning ishini erkaklarnikidan yomonroq emas. Bundan tashqari, ular nozik ayollik ta'mi tufayli durdona asarlar yaratishlari mumkin.

Dunyodagi eng kam uchraydigan kasb

Dunyodagi eng kam uchraydigan kasb jannat orolining qo'riqchisi hisoblanadi. Bu Avstraliya orollaridan birida bayramlarni targ'ib qila oladigan odam kerak bo'lganda paydo bo'ldi. Lardan biri sayyohlik kompaniyalari. Olti oy davomida erkak oroldagi villada yashashi, basseynda suzishi, suvga sho'ng'ishi, suratga tushishi, golf o'ynashi va blog yuritishi kerak edi. Ushbu kasbning baxtli egasi Gamilton orolida o'tkazgan olti oy davomida 110 ming dollar ishlab olishga muvaffaq bo'ldi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak: "Har birining o'zi uchun!". Yuqoridagi iqtibosni unutmang - "Barcha kasblar kerak!".

Kasblarning turkumlari va tiplari. Texnologikning maqsadi odam faoliyati mazmunining muhim xarakteristikasi hisoblanadi. Texnologikning maqsadlari xilma-xil bo'lishiga qaramasdan, ularni uchta katta gruppaga: bilish, o'zgartirish, oylab topish gruppalariga bo'lish mumkin. Texnologikning maqsadiga qarab kasblarni uch turkumga ajratib ko'rsatish mumkin.

1. Gnostik kasblar (G). Bu kasblarning nomi lotincha «gnosis»—bilim, bilish degan ma'noni anglatuvchi so'zdan olingan. Agar siz aqliy texnologik (ya'ni bilib olish, gnostik texnologik) bilan faqat ish stolida, xonada shug'ullanish mumkin deb o'zingizga odat bo'lib qolgan tarzda oylaydigan bo'lsangiz, u holda bunday fikrdan vo'zkechishga to'g'ri keladi. Bilish, o'rganish texnologiki bilan bog'liq bo'lgan ko'pgina kasblar mavjud bo'lib, ular bilan bevosita moddiy ishlab chiqarish jarayonida shug'ullanishga to'g'ri keladi. Masalan, nazoratchilar, sortga ajratuvchilar, pirometristlar ana shunday kasbdagi kishilardir.

2. O'zgartiruvchi kasblar (P). Juda ko'p kasblar texnologik predmetlarini o'zgartirish bilan bog'liq bo'ladi.

Odamning o'zgartiruvchi faoliyati faqat buyumlargagina qaratilib qolmay, shu bilan birga energiya turlariga, axborotlarga, jarayonlarga, ijtimoiy hayotning tuzilishiga qaratilgan bo'lishi ham mumkin. Mana, bunga faqat birgina misol keltiramiz. Etakchi o'quvchilarni uyushtirdi va ular ko'chat o'tqazishda faol ishtirok etdilar. Mana shu misolda faqat tabiatning o'zgarganligi to'g'risida gapirish kifoya qilmaydi. Bu yerda eng muhimi bolalarning texnologikga, bir-birlariga bo'lgan munosabatlari o'zgaradi va hokazo.

3. Tadqiqotchilik kasblari (I). Mazkur turkumning nomi izoh berishni talab qiladi. Bu nomga qarab, mazkur kasb qidiruv ishlari bilan (masalan, geologik qidiruv ishlari bilan) yoki ilmiy tadqiqotlar bilan, albatta, bog'liq kasb bo'lsa kerak, deb oylamaslik kerak. Bu yerda o'zgartiruvchi turkumga yaqin bo'lgan kasblar to'g'risida gap boradi.

Mazkur turkumdagi kasbda qilinadigan texnologikning maqsadi — qandaydir bir noma'lum narsani, buning ustiga ko'pincha cheklangan bir vaqt sharoitida qidirishdan iborat bo'ladi.

Nazorat uchun savollar

1. "Muhandis" kasbining nomi va ma'nosini aytib bering?
2. Kasblar to'g'risida ma'lumotlar bering?

7- Mavzu: Kasblarning bo'limlari, gruppalari va kasb tanlash formulasi.

Reja:

1.Kasblarning bo'limlari

2. Kasblarning gruppalari va kasb tanlash formulasi

Dunyoda juda ko'plab kasblar mavjud. Mana shu minglab kasblarni bir-biridan qanday qilib ajratish-toifalash mumkin?

Buning uchun kasblarklassifikatsiyasi zarur. Kasblarni klassifikatsiyalash uchun turli xil belgilarni asos qilib olish mumkin. Ko'p hollarda kasbning nomi, uning qanday atalishi kasb tanlayotgan kishiga ma'lum bo'lmaydi. Masalan, bir o'quvchi yaxshi rasm chizasiz, bu mashg'ulot unga juda yoqadi va u bundan keyin ham o'zidagi mana shu rasm chizish qobiliyati kerak bo'ladigan joyda ishlashni xohlaydi. Lekin u gazmol ishlab chiqarishda rasmlardan nusxa ko'chiruvchi degan kasb borligini, poligrafiyadadizayner, kolorist, retushyork kasbi, badiiy-zargarlik buyumlari ishlab chiqaradigan korxonalarda inkrustator kasbi borligini bilmasligi mumkin. Kasblarni ular xalq xo'jaligining qaysi sohasiga taalluqli ekanligiga qarab ham joylashtirib chiqish mumkin. Bunday klassifikatsiya korxonalar va o'quv yurtlarining rahbarlari uchun qulay bo'lsa ham, lekin kasb tanlayotgan kishiga unchalik qo'l kelmaydi. Shuning uchun ham tarmoq belgilari bo'yicha tuzilgan klassifikatsiyadan

emas, texnologikdabevosita ishtirok etadigan kishining o'zidan kelib chiqadigan belgilarga qarab tuzib chiqilgan klassifikatsiyadan foydalanish kasb tanlayotgan kishi uchun qulay bo'ladi.

Chindan ham, odam ishlayotgan vaqtda uning diqqat e'tibori sohaga emas, balki texnologik predmeti (ob'ekti) ga qaratilgan bo'ladi. Mana shu predmetni ishlatib, nimadir qilish kerak (bu endi texnologikning maqsadi bo'ladi). Har qanday texnologikda qurollar, vositalar mavjuddir. Nihoyat, odam uchun uning qanday sharoitda ishlashi muhim ahamiyatga egadir. Kasblar klassifikatsiyasini to'rt qavatli yaruslardan iborat piramida shaklida tasavvur qilish mumkin.

Uning yaruslari:

kasblarning tiplari;

kasblarning turkumlari;

kasblarning bulimlari;

kasblarning gruppalaridan iborat bo'ladi

Kasb tanlash formulasi.

- ***1.Qadam--Mos keladigan kasblar ro'yxati ni tuzish***
- ***2.Qadam-- Tanlangan kasbga nisbatan talablar ro'yxati ni tuzish***
- ***3.Qadam--Har bir talabning qay darajada ahamiyatliligini aniqlash***
- ***4.Qadam –Har bir kasb talabiga o'zining qay darajada mos kelishingni aniqlash***
- ***5.Qadam--Natijalarni hisoblash va qayta tashxislash***
- ***6.Qadam –Natijalarni tashxislash***
- ***7.Qadam*** – ***Muvaffaqiyatga qaratilgan asosiy amaliy qadamlarni belgilash.***
- ***Mutaxassis sifatida kamol topish uchun esa bir qator masalalarga e'tibor qaratish zarur:***
- ***-kasbni ongli ravishda tanlash;***
- ***-kasb egallash uchun aniq maqsad qo'yish;***
- ***-kasbning ijtimoiy nufuzi va qadr qimmatini yaxshi bilish;***

- *-mutaxassis sifatida kamol topish uzoq vaqtni talab etishini anglash va boshqalar.*

Kasblarning tiplari

- 1.«Odam-tabiat»
- 2.«Odam-texnika».
- 3.«Odam-odam».
- 4.«Odam-belgilartizimi».
- 5.«Odam-badiiyobraz».

Kasblarning turkumlari

Kasblarning bo‘limlari

Kasblarning gruppalari

Assisment metodi.

- **Mashq qilish "Vaqt mashinasi" (Boshlash)**
- **O'zingizning professional kelajagingizni qanday ko'rishni xohlayotganingizni yozing -**
 - xususan,
 - realistik,
 - ijobiy
 - belgilangan muddatda (olti oydan besh yilgacha).
- **Kasb tanlash formulasi.** Piramidaning to‘rtta-qavati to‘ldirilgan Beshinchisi hozircha bo‘sh qoldirilgan. Bu yerga siz o‘zingiz tanlagan kasbning bir necha harfdan iborat bo‘lgan formulasi shartli belgisini yozib qoyishingiz kerak. Bu harflar siz yoqtirgan kasbning tipiga, turkumiga, bo‘limiga, guruhiga muvofiq keladi.
- Masalan, siz o‘simliklar bilan ish olib borishni xohlaysiz, deylik. Siz qo‘l texnologikini engillashtiradigan ish qurollaridan foydalanib faol ravishda o‘zgartiruvchilik faoliyati bilan mashg‘ul bo‘lasiz. Lekin bunda o‘z

texnologikingiz kundalik, oddiy, maishiy sharoitlarga yaqin bo'lgan bir vaziyatda kechishini istaysiz. Bunday vaqtda siz tanlagan kasbning formulasi shunday bo'ladi: PPRB («Odam-tabiati» tipidagi kasb, o'zgartiruvchi kasblar guruhidan, qo'l texnologiki ishlatiladigan kasblardan, texnologik sharoiti — maishiy). Mana shu yo'nalishda olib borilgan aniq maqsadni ko'zlovchi izlanishlar mashg'ulotning konkret turini topishga yordam beradi: masalan, ushbu formulaga tevarak-atrofdagi iqlimdan himoya qilingan tuproq sharoitida (teplitsa xo'jaligida) ishlovchi meva-sabzavotchi (gulchi) kasbi to'g'ri keladi.

- Siz endi yaxshi bilasizki, har qanday kasbni muayyan klassifikatsiya to'riga faqat shartli ravishdagina kiritish mumkin. Amalda esa bir kasbning o'sha klassifikatsiya'ning bir necha turiga tegishli ekanligini ko'rsatuvchi misollar juda ko'p. Axir, bir tipga mansub bo'lgan har qanday kasbda albatta, boshqa kasbga xos bo'lgan belgilar ham uchraydi. Hamma gap shundaki, mana shu o'xshash jihatlarining qaysilari asosiy belgilar - u, qaysi biri ikkinchi rejaga olinishini, lekin baribir muhim belgi bo'lib qolishini aniqlab olish kerak. Shularning hammasini formulada hisobga olish mumkin. Buning uchun unga qo'shimcha harfli indekslar kiritish lozim. Masalan, siz o'zingiz xohlagan bo'lg'usi kasbingizda Tab. va B.o. tipiga xos belgilar bo'lishini istaysiz, deylik (buni biz Tab., B.o. deb belgilaymiz). Bunda sizga yoqadigan kasblarning biri gulchilik-dekordinatorlik bo'lib chiqadi.
- Shunday ham bo'lishi mumkinki, hosil qilingan formulaga hozircha hech bir kasb to'g'ri kelmaydi, ya'ni hali hayotda bunday kasbning o'zi yo'q. U holda formulani boshqatdan tuzishga to'g'ri keladi, uni real hayotga yaqinlashtiriladi. Bunday qilinayotgan vaqtda kasb tanlashga: «kerak, qo'limdan keladi, xohlayman» degan shior asos qilib olinmog'i kerak.

8- Mavzu: Kasb- hunarga yo'naltirishda o'quvchilarga qo'yiladigan talablar

Reja:

1. Qiziqish, mayl va qobiliyatlarning kasb tanlashga ta'siri.
2. Kasb tanlashda qobiliyatning ahamiyati

KASBIY QIZIQISH VA MOYILLIKLARNI SHAKLLANTIRISH

Kasbiy qiziqish va moyilliklarni shakllantirishda hamma uchun zarur bo'lgan umumiy qobiliyatlar (masalan, ijodkorlikka bo'lgan qobiliyat) yoki juda ko'p kasblar va faoliyat turlari uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar (tashkilotchilik qobiliyatlari) ayrim kasblar yoki nisbatan tor doiradagi kasblar uchun muhim hisoblangan maxsus qobiliyatlar hisobga olinadi, masalan, elektromexanik releni sozlovchi qiluvchi kishining qo'llarida sezuvchanlik juda yaxshi rivojlangan bo'lishi kerak, bir xil ohangdagi qo'zg'atuvchilarga nisbatan bardoshlilik — transport vositalarini haydovchi kishi uchun zarur, chizmalarga karab murakkab buyumlar tayyorlaydigan kishilar uchun esa jismlarning fazodagi holatini tasavvur qila olish qobiliyati yaxshi rivojlangan bo'lmog'i kerak. Har qanday kasbda ham umumiy va maxsus qobiliyatlar birga qo'shib kelgan takdirdagina ishning muvaffaqiyati ta'minlanishi mumkin.

Xo'sh, agar kishida tanlangan kasb uchun zarur qobiliyatlarning hammasi bo'lmaschi? Bunday holda ikki yo'l bo'lishi mumkin: yo tanlangan kasbni o'zgartirish yoxud yetishmayotgan yoki kam namoyon bo'lgan qobiliyatlar o'rnini qoplash yo'llarini qidirib ko'rish kerak bo'ladi. Masalan, xotirada kamchilik bo'lsa, muntazam ravishda har xil yozuvlar olib borish, kartoteka tuzish va boshqa shunga o'xshash tadbirlar bilan o'sha yetishmovchilik o'rnini qoplash mumkin. Jismning fazodagi tasvirini tasavvur etishdagi kamchiliklarni to'ldirish uchun hajmli modellardan foydalaniladi va hokazo. Qobiliyatning bo'sh rivojlanishi o'rnini qoplash — bu odatdagi va zarur

hodisa bo'lib, agar kishi o'z ishi sohasida chindan ham yuksak mahoratni egallashi kerak bo'lsa, qo'shimcha mashg'ulotlar uning hayotida katta o'rinni egallashi kerak.

Maktabda olib boriladigan faol o'quv faoliyati sizning har biringizga o'z aqliy qobiliyatingizni va eng avvalo tafakkur tiniqligini, mantiqan to'g'ri fikrlashni, tafakkurning mustaqil va original bo'lishini, topqirlikni, chuqur mulohaza qilishni, aqliy teranlik va o'ziga tanqidiy munosabatda bo'lishni rivojlantirish imkonini beradi.

Irodaviy sifatlarni, ya'ni: dadillik, qat'iyat, intizomlilik, o'ziga va o'z kuchiga ishonish, o'zini idora qila bilish, og'irvazmin bo'lish singari fazilatlarni rivojlantirishga ham harakat qilish kerak. Mana shu sifatlarning hammasi birga qo'shib texnologikga bo'lgan qobiliyatni ta'minlaydi.

QIZIQISH

QOBILIYAT

MAYL

Qiziqish, mayl va qobiliyatlarning kasb tanlashga ta'siri.

Qiziqishlar, mayllar va qobiliyatlarning kasb tanlashga ko'rsatadigan ta'sirini sxema tarzida tasavvur qilish mumkin. Shunday kilib, har bir kishi aniq faoliyat sohasida o'z qiziqishlari, mayllari va qobiliyatlarini shakllantirib hamda rivojlantirib, tanlanadigan kasbga yaxshi tayyorgarlik ko'rib bormog'i kerak.

KASB TANLASHDA QOBILIYATNING AHAMIYATI

Qobiliyatlar kiziqish va mayllar bilan mahkam bog'liq bo'ladi hamda odamning kasbga layoqatini ko'rsatuvchi belgilarning ajralmas kismi hisoblanadi.

Xo'sh, qobiliyatning o'zi nima? Odamning biror faoliyat sohasida muvaffaqiyat qozonishiga yordam beradigan har qanday individual psixologik xususiyatni qobiliyat deb hisoblash mumkin. Qobiliyatni faqat bilim va malakalardan iborat deb hisoblab bo'lmaydi. Masalan, agar odam hidlarning bir-biridan farkini yaxshi bilsa va ularni esda saqlab qola olsa, u

holda bunday fazilat ximik uchun, degustator uchun, oshpaz va boshqa shunga o‘xshash kasbdagi kishilar uchun juda zarur bo‘lgan qobiliyat hisoblanadi. Basharti, kishining xotirasida juda ko‘p raqamlar, harflar, so‘zlar yoki tashqi alomatlar yaxshi (mustahkam) saqlanib qoladigan bo‘lsa, u kishi mana shu o‘z xotirasidagi ma’lumotlarni kerak paytda ishlata olsa, u holda bu ham juda zarur fazilat, matematikka, dasturchiga, konstruktorga va boshqa shunga o‘xshash kasbdagi kishilar uchun zarur bo‘lgan qobiliyat hisoblanadi.

Har qanday faoliyat muayyan qobiliyatlar jamini ishlatishni taqozo etadi. Masalan, veterinariya feldsheri yoki shifokor kuzatuvchan yoki tashabbuskor kishi bo‘lishi, chuqur aqlidrokka ega bulgan chaqkon-epchil odam bulmog‘i, o‘z ishiga g‘oyat halol munosabatda bo‘lishi kerak. O‘quvchilarning kasbga qiziqishi va qobiliyatini o‘rganishga oid xujjatlarni o‘rganish.

Ularda ifodalangan, shu jumladan uzluksiz pedagogik amaliyot davridagi vazifalarni bajarish yo‘llarini bayon qilish.

Olingan ma’lumotlarni batafsil taxlil qilib, ishning natijalari to‘g‘risida referat yozish.

O‘quvchilarning kasbga qiziqish va qobiliyatlarini o‘rganishga oid hujjatlar
O‘quvchilarning kasbga qiziqish va qobiliyatlarini o‘rgshanishga oid maxsus xujjatlarni ishlab chiqish hamda ulardan foydalanish ishi maktablarda keng yo‘lga qo‘yilgan. Quyida chiqqan “Kasbiy maslahat varaqasi” va “Kasb tanlash varaqasi” ni namuna tariqasida keltiramiz va shular asosida har bir maktab o‘z xujjatlarini ishlab chiqishi mumkin.

Kasbiy maslahat varaqasi

1. Tibbiy ma’lumotnoma

salomatligining umumiy xolati;

nuqsonlar va normadan chetga chiqish;

surunkali kaslliklar;

kelgusida egallanadigan kasb yuzasidan shifokorning tavsiyalari.

Ota-onalar haqidagi ma'lumotnoma:

ota-ona qanday kasbni tavsiya qiladi;

Qiziqish, mayl va qobiliyatlarning kasb tanlashga ta'siri.

Qiziqishlar, mayllar va qobiliyatlarning kasb tanlashga ko'rsatadigan ta'sirini sxema tarzida tasavvur qilish mumkin. Shunday kilib, har bir kishi aniq faoliyat sohasida o'z qiziqishlari, mayllari va qobiliyatlarini shakllantirib hamda rivojlantirib, tanlanadigan kasbga yaxshi tayyorgarlik ko'rib bormog'i kerak.

KASB TANLASHDA QOBILIYATNING AHAMIYATI

Qobiliyatlar kiziqish va mayllar bilan mahkam bog'liq bo'ladi hamda odamning kasbga layoqatini ko'rsatuvchi belgilarning ajralmas kismi hisoblanadi.

Xo'sh, qobiliyatning o'zi nima?

Odamning biror faoliyat sohasida muvaffaqiyat qozonishiga yordam beradigan har qanday individual psixologik xususiyatni qobiliyat deb hisoblash mumkin. Qobiliyatni faqat bilim va malakalardan iborat deb hisoblab bo'lmaydi. Masalan, agar odam hidlarning bir-biridan farkini yaxshi bilsa va ularni esda saqlab qola olsa, u holda bunday fazilat ximik uchun, degustator uchun, oshpaz va boshqa shunga o'xshash kasbdagi kishilar uchun juda zarur bo'lgan qobiliyat hisoblanadi. Basharti, kishining xotirasida juda ko'p raqamlar, harflar, so'zlar yoki tashqi alomatlar yaxshi (mustahkam) saqlanib qoladigan bo'lsa, u kishi mana shu o'z xotirasidagi ma'lumotlarni kerak paytda ishlata olsa, u holda bu ham juda zarur fazilat, matematikka, dasturchiga, konstruktorga va boshqa shunga o'xshash kasbdagi kishilar uchun zarur bo'lgan qobiliyat hisoblanadi.

Har qanday faoliyat muayyan qobiliyatlar jamini ishlatishni taqozo etadi.

Masalan, veterinariya feldsheri yoki shifokor kuzatuvchan yoki tashabbuskor kishi bo'lishi, chuqur aqlidrokka ega bulgan chaqkon-epchil odam bulmog'i, o'z ishiga g'oyat halol munosabatda bo'lishi kerak.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish davlat ahamiyatiga ega bo'lgan masala. Yosh avlodni hayotga, texnologikga tayyorlash g'oyat muhim vazifadir. Shu boisdan yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish muammosi umumiy o'rta ta'lim maktabi ishida katta o'rin tutadi. "Mening orzuim", "Kim bo'lsam ekan", "Men sevgan kasb", "Kasbning yomoni yo'q", "Kasbim faxrim" degan mavzular har bir maktab bitiruvchi yigit va qiz oldida turgan asosiy muammolardan biridir. O'quvchilarning o'qishga bo'lgan chanqoqligini qondiruvchi birinchi ziyo – chashma bu maktabdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilarda kasblar tiplarini mustaqil holda bilish (Inson-tabiati, inson-texnika, inson-badiiy timsol, inson-belgili tizim), tanlayotgan kasbning talablarini o'z shaxsiy sifatleri bilan qiyoslay olish, o'z moyilligi, qobiliyati, salomatligi tanlanayotgan kasbga muvofiqligini to'g'ri baholash ko'nikmalari shakllanishi lozim. O'qituvchining kasb-hunarga yo'naltirishdagi asosiy vazifasi – har bir bitiruvchi o'quvchini, uning kasbga va bilimga qiziqishlarini, moyillik, ehtiyojlari, atrof-muhitni, oilaviy ahvolini yaxshi va har tomonlama o'rganishdan iborat bo'lishi kerak. O'qituvchi ushbu maqsad va vazifalardan kelib chiqib o'quvchilarga: - "kasb" tushunchasining ma'nosini yoritib berish, ularni kasblarning klassifikasiyalari bilan tanishtirish; - "kasbiy qiziqish", "mayillik" tushunchalari bilan tanishtirish; - kasb tanlashga asosan o'quv va ijtimoiy – texnologik uyushmasiga nisbatan ongli yondoshishga erishish; - kasb tanlashda o'z salomatligini hisobga olish zarurligini tushuntirish; - "Kasbiy layoqat" tushunchasining mohiyatini ochib berish, kasb tanlashga mulohaza bilan yondoshishni shakllantirish; - kasb tanlashning ahamiyatini tushuntirish, umumiy va alohida qobiliyatlar haqida tasavvur hosil qilish; - har bir o'quvchiga tanlangan kasbini egallashi uchun amaliy yordam ko'rsatishi, unda ijtimoiy-texnologik uyushmasiga ijodiy yondoshishni rivojlantirish. Hozirgi kunda pedagogik oliy ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifa – ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirish, bitiruvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorligi hamda uni shakllantirish masalalari hisoblanadi. Bu masalani hal qilish uchun maktab bitiruvchilarining modeli qanday bo'lishi kerak, degan muammo ustida to'xtalish zarur. Bo'lajak mutaxassis o'qituvchilardan o'quvchilarni kasb-

hunarga to'g'ri yo'naltirishga tayyorlashda 3 ta tarkibiy qismlarini farqlash talab etilishi mumkin: 1. Bo'lajak o'qituvchining kasbiy ahamiyatiga bo'lgan sifatlar; 2. O'quvchi shaxsining rivojlanish jarayoni haqidagi bilimlarga ega bo'lishi; 3. Pedagogik jarayonni tashkil etish uchun zarur bo'ladigan ko'nikma va malakalar.

O'quvchilar bilan ishlashda quyidagilarni bilish zarur: - o'quvchi shaxsi va uning ayrim sifatlarini kompleks metodlar yordamida o'rganish; - o'quvchi shaxsi va ularni jamoasini rivojlantirishni loyihalashtirish; - ta'lim jarayonini rejalashtirish va amalga oshirish; - ta'lim jarayonida o'quvchilarni tarbiyalash; - o'quvchilarga qat'iy, ahloqan asoslangan talablar qo'ya bilish; - o'quvchilar jamoasida mikroiqlimni tashkil qilish; - sinf rahbari sifatida ishlashni rejalashtirish va amalga oshirish.

Kasbni to'g'ri tanlash asosida o'z qobiliyatlari va qiziqishlarini yaxshiroq ro'yobga chiqishlari hamda jamiyatga ko'proq naf keltirishlari mumkin. Demak, o'quvchilarni kasb tanlashda yo'llash, kasb-xunarga yo'naltirish ishlarining asosiy ijrochisi maktablarda texnologiya fani o'qituvchisi zimmasiga tushadi. Shuning uchun kasb tanlashga yo'llash va texnologiya fanidan dars beradigan o'qituvchilar yuqori natijalarga, dars samaradorligiga erishishi uchun albatta quyidagilarga alohida e'tiborni qaratishlari zarur: - zamonaviy ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning va ma'naviy-moddiy qadriyatlari mohiyatini chuqur tushuna bilishi; - pedagogik va innovatsion texnologiyalarning asl mohiyati va uslublarini tushinib, qo'llay bilishi; - o'quvchilarni mustaqil kasb-hunar o'rganishga, erkin kasb tanlashga sharoit yaratishi; - pedagogik texnologiyalardan foydalanar ekan, o'zi ham yangi yaratuvchi yangi xilma-xil ("Kasb darsi", "Aqliy hujum", "Zinama-zina" va b.) uslublarni o'ylab topishi, amalda qo'llashi; - an'anaviy darslar orqali o'qituvchilarning yakka tartibda (individual) ishlashga erishishi; - test topshiriqlarni o'quvchi faoliyati darajalariga mos holda tuzish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lishi shart.

Umumiy ta'lim maktablarida kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini boshlang'ich sinflardan boshlab quyidagi talablar qo'yilishi o'rinlidir: - milliy g'urur – bu o'z yurtining tarixini bilish; - ularni erkin fikrlashga tayyorlash, o'z-o'zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish; - umuminsoniy fazilatlariga ega bo'lish; o'z millati va vatanini sevish, u bilan faxrlanish, milliy urf-odatlar, milliy qadriyatlarni hurmat qilish; -

milliy istiqlol g'oyasi va mafkura asoslariga amal qilish; - mustaqil va ijodiy fikrlash; - ma'naviy-ahloqiy madaniyatga ega bo'lish; - kasbiy-texnologik faoliyatida ekologik mas'uliyatni his qilish; - kompyuter va boshqa telekommunikatsiya vositalaridan foydalana olish; - maqsadni o'z oldiga to'g'ri qo'ya bilish; - maqsadga erishish uchun bilim, ko'nikma va malakaga ehtiyoj sezish; - bilim va qobiliyatni namoyon qilishga ehtiyojni kuchaytirish; - o'ziga nisbatan talabchanlik, hulqi, xatti-harakatlaridagi kamchiliklarga tanqidiy munosabatda bo'lish; - ta'lim muassasasi faoliyati jarayonida faol ishtirok etish. Xulosa o'rnida, hozirgi kunda o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda pedagogik-psixologik va umumtexnik va kasb ta'limi mutaxassislari olib borayotgan ishlar salmoqli o'ringa egaligi ma'lum. Darhaqiqat, o'quvchi yoshlarning kasbiy bilimlar va ko'nikmalarini shakllantirish, ularga to'g'ri yo'nalish berish ishlari ko'proq kasb-hunarga yo'naltiruvchi mutaxassislar, pedagog-psixologlar zimmasiga tushadi. Shu munosabat bilan o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishga mas'ul mutaxassislarning quyidagi pedagogik-psixologik va umukasbiy tayyorgarligiga ega bo'lishi va kasb-hunarga yo'naltirish ishlariga qo'yilgan talablarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, birinchidan - o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltiruvchi va pedagog-psixologlarni hamda umumtexnik va kasbiy ta'lim mutaxassislari malakasini va saviyasini oshirib borish, ularga o'quv kursi va seminarlar tashkil qilib amaliy yordam berish va moddiy ehtiyojlarini qondirilishi; ikkinchidan - o'quvchilarning kasb-hunarga qiziqishlarini, moyilliklarini kuchaytirish maqsadida har xil kasb-hunar navatorlari bilan davra suhbatlari, baxsmunozaralar, hunarmandlar maydoniga sayohatlardan mahorat bilan foydalanishi; uchinchidan - o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda mahalla va otaonalarining rolini oshirish, sinf rahbarlari bilan ota-onalar hamkorlikda har oyda bir marta "Kasbiy maslahatlar kuni"ni tashkil etib, ular bilan turli kasb-hunarlariga tayyorlashda uchraydigan muammo va echimlar to'g'risida davra suhbatlarini uyushtirib turish; to'rtinchidan - bir necha yillar davomida halol texnologik bilan elga tanilgan xalq xunarmandlari va texnologik faxriylari bilan "Texnologik, texnologikning tagi rohat",

“Texnologik-baxt keltiruvchi omil”, “Kasb-u kamol xusn-u jamol” kabi mavzularda uchrashuvlar tashkil etish kabi tadbirlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Nazorat savollar:

- 1.Kasbiy maslahat varaqasida qanday ma'lumotnomalar mavjud bo'ladi?
2. Texnologik o'qituvchisini ma'lumotnomasida nimalar yoritilishi kerak?
- 3.O'quvchilarni kasbga qiziqish va qobiliyatlarini o'rganishga oid hujjatlarga nimalar kiradi?

9-MAVZU: Kasb hunarga yo'naltirish ishining asosiy bosqichlari va yo'nalishlari.

Reja:

- 1 Kasb hunarga yo'naltirish haqida tushuncha.**
- 2 Kasb hunarga yo'naltirishning asosiybosqichlari.**
- 3 Kasb hunarga yo'naltirishning asosiy yonalishlari.**

Bugungi kunda zamonaviy texnologik bozoridagi vaziyat juda aniq. Zamonaviy iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlari tufayli, shuningdek, siyosiy vaziyat, asarning o'zi biroz o'zgargan, sizning xarakteringiz kabi, va sizning maqsadlaringiz. Endi insonning psixofiziologik xususiyatlariga alohida talablar qo'yilmoqda, va uning kasbiy vakolati vac hidamliligi darajasi yuqori bo'lishi kerak. Ta'lim jarayonida maktab o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirishga alohida e'tibor berilishi kerak, dolzarbligi ham bir necha bor oshdi. U butun tizim va omillarni chuqur bilishdan boshlashi kerak, kasbiy niyatlarnin gshakllanishiga ta'sir qilish.

Maktab o'quvchilariga kasbga yo'naltirishning maqsadlari:

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining asosiy maqsadi talabalarni tanlashga yordam berishdir, o'quv profili sifatida, va keyingi kasbiy faoliyat.Har qanday kasbga yo'naltirish loyihasi yoshlar o'rtasida ongli va ijobiy munosabatni shakllantirish shaklida maqsadlarni belgilaydi.

Professional o'zini o'zibelgilash, ozod, ammo shu bilan birga ongli tanlov, kim aniq dalillarga taya'nishimumkin – bularning barchasi kasbga yo'naltirish ishlarining dastlabki maqsadlari.

Vazifalar quyidagilarni o'zichiga oladi:

Talabalarining ob'ektiv va keng qamrovli ma'lumotlarini olish, ularning qobiliyatlari, o'qitish profillari bo'yicha ularni muvaffaqiyatli va to'g'ri taqsimlash uchun afzalliklar.

Nostandart usullardan foydalanish, shuningdek, Yoshlarga kasbni tanlash uchun keng imkoniyatlarni berish uchun kasbiy o'zini o'zi aniqlash shakllari. Bunday usullar har tomonlama bajarilishi kerak va o'quv ishlarida muntazam ravishda foydalanib boriladi.. Bugungi kunda bir nechta innovatsion usul mavjud, bu o'qituvchiga keng tanlov maydonini beradi.

Maktab o'quvchilarini qo'llab-quvvatlash, kasb-hunarga yo'naltirish va kelajakda ish bilan ta'minlash bilan bog'liq muammolar bo'lishi taxmin qilinayotganlar. Bularga tuzatish sinflarida o'quvchilar kirishi mumkin., o'quv faoliyati juda yomon bo'lgan talabalar va boshqalar.

Shahar va viloyatlarda qo'shimcha kasb-hunar ta'limi muassasalari bilan o'zaro aloqalar tizimini yaratish. Maktab o'quvchilariga kasbga yo'naltirishning maqsad va vazifalari, yoshga qarab:

Yosh o'quvchilar uchun kasbgayo'naltirish(1-4-sinf).

Quyi sinflarda kasbiy ta'rif bo'yicha ishlarning asosiy maqsadi texnologikga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishdir, uning qiymatini ko'rsating, insonning o'ziga kelsak, va butun jamiyat uchun. Shuningdek, bolalarda o'qish va o'rganishga bo'lgan qiziqishni rivojlantirish kerak., ularni o'quv-bilish faoliyatining har xil turlariga qo'shish, tadqiqotlarni o'z ichiga oladi, texnologik, o'yin va boshqalar.

Maktab o'quvchilari uchun kasbga yo'naltirish (5-7 sinflar).

Ushbu bosqichda har bir talaba shaxsiy ma'nosini anglashi kerak., bilim tajribasi sifatida, va kasbiy faoliyatga qiziqish. Talabalar allaqachon o'z manfaatlarini himoya qilishi kerak, o'zingizning "men" ni shakllantirish va o'zingizning imkoniyatlaringiz to'g'risida tasavvurga ega bo'lishingiz. Shu bilan birga, ular faoliyatning turli sohalarida tajriba to'plashlari kerak.: madaniyat, texnika, san'at, tibbiyot va boshqalar.

Maktab o'quvchilari uchun kasb-hunarga yo'naltirish(8-9 sinflar). Bu o'quvchilarni kasbga yo'naltirish nuqtai nazaridan maktabni o'qitishning eng muhim bosqichlaridan biridir.. Axir, sakkizinchi va to'qqizinchi sinflarda o'qituvchilar fakultativ mashg'ulotlar orqali ta'lim talabini aniqlashtirishlari kerak, shuningdek, kelajakdagi mutaxassislikni tanlash uchun turli xil kurslar. Bundan tashqari, kelajakdagi kasb va shunga o'xshash boshqa tadbirlar to'g'risida etarli qaror qabul qilish uchun individual maslahatlarga ehtiyoj bor. Asosiy maqsad bolaga qiziqishlariga muvofiq kelajakdagi profilini tanlashga yordam berishdir., shuningdek, qobiliyatlar.

Kasbiy rahbarlik katta(10-11 sinflar).

Ushbu bosqich

avvalgi ishlarnin gsarhisobidir.. Ushbu sinflarda kasbga yo'naltirish dasturi quyidagi maqsadga ega bo'lishi kerak: tanlangan mutaxassislikka tayyorgarlikni tuzatish va baholash, shuningdek talabaning keyingi rejalari.

Maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirish bo'yicha ishlar yo'nalishlari. Kasb-hunarga yo'naltirish ishlari maktabga borgan birinchi yildan boshlab doimiy ravishda olib borilishi kerak. Va bu butun jarayonning boshida sinf rahbaribor, bu quyidagi yo'nalishlarda ish olib borishi kerak.Bolalarga kerakli professional ma'lumotni bering.

Unda kasblar to'g'risida asosiy ma'lumotlar mavjud, ushbu sohada ishlash uchun zarur bo'lgan fazilatlar, shuningdek, ta'lim muassasalari va tegishli ta'lim olish usullari to'g'risida ma'lumot. Va o'qituvchilarning vazifasi bu ma'lumotlarni talabaga etkazishdir., kasbga yo'naltirishning turli shakllaridan foydalangan holda.Kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha ta'lim.

Bu holda o'qituvchining vazifasi, o'quvchilarni sinf kabi turli shakllarda qatnashishga undash, va sinfdan tashqari ishlar. Va ularni o'zlarining kuchlari va samarali ishlarining faol sinovlariga moyil qiling. Shunday qilib, siz talabalarga moyillikni mashq qilishlari va ma'lum ko'nikmalarni rivojlantirishlari uchun ruxsat berishingiz mumkin. Talabalarga o'zlarini turli tadbirlarda sinab ko'rishga imkon berish juda muhimdir. Buning uchun maktab sinfdan tashqari ishlarning xilma-xil turlarini taqdim etishga majburdir.

Professional konsalting. Talabalarga maslahat berishni boshlashdan oldin, mutaxassis ularning shaxsiyatini o'rganishi kerak. Chunki maslahat ko'pincha individualdir, sinf rahbari o'z o'quvchilarining rivojlanishini kuzatish imkoniyatiga ega, ularning natijalarini ta'lim sifatida o'rganish, va sinfdan tashqari tadbirlar. Anketalar ham batafsil tahlil qilish uchun ishlatiladi., savollar bilan shakllarni to'ldirish, psixologik-pedagogik xususiyatlarni jamlash, shuningdek, ota-onalar bilan maslahatlashish.

Maktabda kasbga yo'naltirishning asosiy tamoyillari:

1. **Tizimli va izchil.** Bu eng muhim tamoyillardan biridir, chunki yaxshi natija uchun ish muntazam ravishda amalga oshirilishi kerak, birinchi sinfdan bitiruvgacha. Maktab o'quvchilarining kasbiy o'zini o'zi belgilash bo'yicha ishini yuqori sinflarda boshlash va kichik maktabda unga kamroq e'tibor berish tubdan noto'g'ri..
2. **Talabalarga individual yondashuv.** Differentsial yondashuv eng muvaffaqiyatli va samarali hisoblanadi, chunki u kuchlarni to'g'ri taqsimlashga imkon beradi, topshiriqlar va har bir talaba uchun to'g'ri usullarni tanlash. Buning uchun o'qituvchi doimo o'quvchilarning qiziqishlarini shakllantirishdan xabardor bo'lishi kerak., ularning qadriyatlari va hayotiy yo'nalishlari haqida, va, albatta, muvaffaqiyat darajasi haqida.

3. Guruh darslarining individual bilan to'g'ri kombinatsiyasi. Talabalar bilan individual ishlash katta ahamiyatga ega, ammo, guruh maslahatlashuvlari bilan birgalikda u yanada mazmunli bo'ladi..
4. Maktab o'rtasidagi munosabatlar, universitetlar va boshqa tashkilotlar, bandlik bilan bog'liq.
5. Kasbga yo'naltirish haqiqiy hayot bilan bevosita bog'liq bo'lishi kerak. Bu degani, Talabalarning kasbiy o'zini o'zi belgilash bo'yicha muvaffaqiyatli ishlashi uchun pedagogik xodimlar kerak:
 - Kasblarning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlari haqida ma'lumotga ega bo'lish.
 - Taklif etilayotgan kasblar istiqbollari haqida bilimga ega bo'lish.
 - Taklif etilayotgan kasblarning kasbiy talablarini bilish.

Kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etish bosqichlari

1. Passiv qidiruv davri (1-7 sinflar)

Ushbu bosqichda bolalar birinchi marta kasb tanlashadi.. Birinchi sinfdan to to'rtinchi sinfgacha o'qituvchi qiziqishni rivojlantirishi kerak, shuningdek, talabalarning qobiliyati, kasbiy o'zini o'zi belgilashga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish uchun. IN 5-7 darslar, fakultativ va to'garaklar sonini ko'paytirish zarur, shuningdek, maktab o'quvchilarini jamoada ijodiy faoliyatga jalb qilish. Bundan tashqari, juda yaxshi, agar birinchi sinfdan o'qituvchi har bir bola uchun portfel saqlasa. Bunday portfel bolaga o'qishni tugatgunga qadar hamroh bo'ladi va to'liqroq tushunishga yordam beradi, talabani qaysi kasbiy yo'nalishda surish kerak.

2. Faol qidiruv davri (8-9 sinflar)

Ushbu bosqichda o'qituvchi o'z talabalariga o'zlari uchun aniq maqsad va vazifalarni shakllantirishga yordam berishni maqsad qilib qo'yishi kerak., kelajak kasbi bilan bog'liq. Buning uchun o'smirlarga tanlagan yo'lida psixologik-pedagogik yordam ko'rsatish zarur.. Ta'lim muassasalari bilan haqiqiy tanishuv aynan shu bosqichda

boshlanadi., ularni maqomiga ko'ra, kasbning texnologik bozoridagi mavqei bilan. IN 9 sinfda tematik ota-onalar yig'ilishlarini tashkil qilish tavsiya etiladi.

3. Kasbiy ta'riflash bosqichi (9-11 sinflar)

Eng muhimi, qo'shimcha ma'lumot va maslahatlar orqali adekvat tanlovga tayyorgarlik ko'rishdan tashqari, talabalarga alohida fanlarni chuqur o'rganish imkoniyatini ham berishdan iborat. **Kasbiy o'zini o'zi belgilash bo'yicha dars soatlari uchun mavzular**

Mavzular ro'yxati mavjud, talqin qilish mumkin, o'zgartirish, lekin shu bilan birga ular hali ham kasbga yo'naltirish jarayonida mavjud bo'lishi kerak.

1-4 sinflar:

- "Mening qiziqishlarim".
- "Har bir ish o'ziga xos tarzda yaxshi".
- "Ota-onalarimiz nima qilishadi?".
- "Mening orzularim kasbi".

5-8 sinflar:

- "Odamlar va texnologiya".
- "Go'zallik dunyoni qutqaradi" – go'zallik salonlariga ekskursiyalar, sartaroshlar va boshqalar..
- "Xavfsizlik qo'riqchisi" – huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari bilan uchrashuv.
- "Astronomiya ajoyib dunyo" – planetariyga ekskursiya.
- "Salomatlik g'amxo'rligida" – dorixonaga ekskursiya, bu tibbiyot maktabiga kirish istagini keltirib chiqarishi mumkin..

9-11 sinflar:

- "Kasb tanlashda asosiy omillar" mavzusidagi so'rovnoma.
- Kasb tanlash motivlari haqida suhbat.
- "Ular bizdan o'rgandilar" – maktabning muvaffaqiyatli yoki taniqli o'quvchilari bilan tanishish.
- Suhbat "Istiqbolli kasblar".
- Kasblarning "psixologik" xususiyatlari.

Bugungi kunda kasb-hunarga yo'naltirish sohasida mavjud bo'lgan ilmiy xulosalar va tavsiyalar hamda umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini kasbhunarga yo'naltirish, xususan, kasblar olami bilan tanishtirish usullarini yangilash zarurati yuzaga kelmoqda. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimi kasbiy targ'ibot va tashviqotni o'z ichiga olgan kasbiy ma'rifat (kasbiy axborot); u yoki bu soha, kasbga bo'lgan shaxs qiziqish va qobiliyatlarining birlamchi kasbiy tashxisi, kasb tanlashda mutaxassislar tomonidan individual, guruh yordam erishishi mumkin bo'lgan kasbni tanlab olishga qaratilgan kasbiy tanlov, ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida amalga oshiriluvchi ijtimoiy-kasbiy moslashuv, tanlangan kasbni o'rganish jarayonida burch, mas'uliyat, kasbiy or-nomus hislarini o'quvchilarda shakllantirishga qaratilgan. Undan ko'zlangan maqsad o'quvchilarga kasblar olami, kasblarning belgi va xususiyatlari, kasb klasifikatsiyasi, kasblar professiogrammasi, hududning qaysi kasblarga ehtiyoji borligi to'g'risidagi axborotlarni berishdan iborat bo'lib, ular asosida o'quvchi o'zini qiziqtirgan, jamiyat uchun zarur bo'lgan kasbni tanlaydi. Ushbu ma'lumotlar orasida kasb klasifikatsiyasi alohida ahamiyatga ega bo'lib, uning qanchalik aniq va mukammal o'zlashtirib olinishi o'quvchining ko'plab kasblar orasidan o'z imkoniyatlariga mosini to'g'ri tanlashini belgilaydi.

Kasb klassifikatsiyasi haqida so'z yuritishdan avval o'quvchilarning kasb va mutaxassislik tushunchalari hamda ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniq ajratib olishlariga erishish lozim. Keyinchalik kasb klassifikatsiyasi asosida turli

interfaol mashqlarni bajarishda bu tushunchalarning ma'no va mazmunini ajrata olish o'quvchilarga yordam beradi. Buning uchun ushbu tushunchalarning ta'riflarini keltirish kerak. Kasb-bu jamiyat uchun zarur bo'lgan, ijtimoiy texnologik taqsimoti natijasida chegaralangan, insondan jismoniy, aqliy, ma'naviy kuch talab etuvchi va sarflangan kuch evaziga insonga mavjud bo'lish hamda rivojlanish imkonini beruvchi faoliyat sohasidir, masalan, o'qituvchi, shifokor, injener, dizayner va hokazo. Mutaxassislik esa bitta kasb ichida tor doiradagi faoliyat turidir. Masalan, tarix o'qituvchisi, matematika o'qituvchisi, stomatolog, kardiolog, pediatr, quruvchi-muhandis, loyihalovchi-muhandis, injener-konstruktor, badiiy libos dizayneri va hokazo. Bundan tashqari, mansab, lavozim hamda ilmiy unvon tushunchalariga ham to'xtalib №4 2022 12 o'tish foydadan holi bo'lmaydi.

Lavozim – bu egallangan kasb va mutaxassislik doirasidagi texnologik jarayonini tashkil etish va unga rahbarlik, boshchilik qilish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat turidir. Masalan, maktab direktori, o'quv-tarbiya ishlari bo'yicha rahbar o'rinbosari, bo'lim boshlig'i, bosh injener, zavod direktori, bosh shifokor va hokazo.

Ilmiy unvon – bu egallangan kasb va mutaxassislik sohasi bo'yicha kiritilgan yangilik va kashfiyotlar uchun beriladigan ilmiy darajadir. Masalan, fan nomzodi, dotsent, fan doktori, professor va h.k. Barcha kasb-hunarga yo'naltirilgan ishlarni o'rganishda shunday xulosalarni chiqarish mumkin. Ya'ni, kasbiy ma'rifat (kasbiy axborot) o'quvchiga kasblar olamida “kompas” vazifasini bajaradi: aksariyat hollarda o'quvchilar ommaviy va nufuzli bo'lgan kasblarni tanlashga intiladilar; ayrim hollarda o'quvchilarning kasblar haqidagi bilim va tajribalari yuzaki bo'lib, uning yaqqol ko'zga tashlanuvchi, tashqi belgilari hamda xususiyatlariga tayanib qolishadi; kasbiy muvaffaqiyat zahirida mashaqqatli texnologik yotishi haqidagi ularning bilimlari ko'p hollarda tor va sayoz bo'ladi; o'quvchilarni kasb-hunarga samarali yo'naltirish uchun ular albatta kasblar olami haqida muayyan bir tasavvurlarga ega bo'lishlari, ya'ni shu bugungi kungacha yer yuzida mavjud bo'lgan kasb-hunar va mutaxassisliklar, lavozim o'rtasidagi farqlar, ularning paydo bo'lish hamda yo'qolib ketish sabablarini bilishlari lozim.

Shuningdek, to'g'ri kasb tanlashga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, ishlovchi shaxsning jismoniy, aqliy, ruhiy, axloqiy xususiyatlariga bo'lgan kasb talablari, texnologik xususiyatlari va ularning insonga ta'siri, zamonaviy ishlab chiqarish sohalari va turlari, kasb-hunar ta'limi hamda ta'lim muassasalari haqidagi ma'lumotlardan xabardor bo'lishi, har bir o'quvchi o'zining shaxsiy, individual-psixologik-fiziologik xususiyat va sifatlarini yaxshi bilishi hamda ularni hisobga olgan holda o'zi uchun ko'proq mos keluvchi texnologik faoliyati sohaslarini tanlay olish malakasiga ega bo'lishi kerak.

Kasb klassifikatsiyasi mavzusini o'quvchilarga tushuntirishdan avval bu atamaning mazmunini biroz kengroq tushuntirib berish lozim.

Klassifikatsiya – bu narsa va hodisalarning anglangan tartibi bo'lib, ularni birorbir muhim belgisi bo'yicha turlarga ajratishdir. O'quvchilar turli klassifikatsiyalar bilan botanika, zoologiya, ona tili va boshqa fanlarni o'rganishda tanishib chiqishgan hamda uning qulayligini anglashgan. Masalan, hayvonot dunyosi klassifikatsiyasi fan dunyosini o'rganishga yordam berib, o'quvchi biror notanish jonivorga to'qnash kelganda tashqi belgilariga qarab uning xarakteristikasini, ma'lum bir tur va oilaga kiritishi yoki aksincha, jonivorni ko'rmay turib, biroq uni ma'lum bir tur va oilaga kirishini bilgan holda asosiy belgilari bo'yicha xususiyatlarini tuzishi mumkin bo'ladi. №4 2022 13 Kasb klassifikatsiyasi turlari bilan o'quvchilarini tanishtirishdan oldin kasb klassifikatsiyasi uchun asos qilib tanlangan belgiga bo'lgan talablar o'quvchilarga aytib o'tilishi lozim, chunki klassifikatsiya uchun kasblarning hohlagan belgilarini olish mumkin emas. Kasb klassifikatsiyasi uchun asos qilib tanlangan belgi quyidagi talablarga javob berishi kerak: Tanlangan kasb belgisi o'zgarmas, muntazam bo'lishi. Tanlangan kasb belgisi barchaga tushunarli. Tanlangan kasb belgisi aniq, yorqin bo'lishi. Tanlangan kasb belgisi bitta belgi bo'yicha faqat bitta guruhga tegishli bo'lishi. Ushbu talablarning biriga javob bera olmasa, bu kasb belgisini klassifikatsiya qilish uchun asos qila olmaymiz. O'quvchilar e'tiboriga kasblarning beshta belgisi (texnologik nomi; texnologik xarakteri; texnologik mahsuloti; texnologik qilish uchun talab etiladigan bilim, ko'nikma, malaka darajasi, kasblarning mamlakat xo'jaligining biror sohasiga

tegishli bo'lishi) havola etiladi. Ular har bir kasb belgisidagi kamchilik, ya'ni kasb klassifikatsiyasi uchun tanlanayotgan belgilarning to'rtta talabdan qaysi biriga javob bera olmasligini aniqlashlari lozim.

Hozirgi kunda yoshlarni kasbga yo'naltirishdan maqsad o'sib kelayotgan barkamol avlodni o'zining hayot yo'lini to'g'ri belgilashlarida, o'zining qobiliyat, qiziqish va moyilligini hamda ijtimoiy ehtiyojini hisobga olgan holda kasb tanlashlarida ko'maklashishdan iboratdir. Bizning jamiyatimiz har bir shaxsning qobiliyatlari to'lik namoyon bo'ladigan, yuqori samara bilan ishlay oladigan faoliyat va shart-sharoitlar bilan band bo'lishiga katta e'tibor bermoqda. Yosh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga yo'naltirish yoshlarning kasbni erkin va mustahkam tanlashlari uchun mustaqil zamin yaratuvchi ilmiy-amaliy tizim sifatida qarash lozim. Bu shaxsning ma'naviy, aqliy, texnologik, estetik va jismoniy tarbiyasi, ya'ni barchasi birgalikda ta'lim muassasalaridagi o'quv-tarbiya jarayonida uzviylikda amalga oshiriladi. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishda birinchi navbatda ularning kasblar klassifikatsiyasi, kasblarning tiplari to'g'risidagi bilimlarini shakllantirish kerak bo'ladi.

Kasb o'zi nima? degan savol tug'iladi.

Kasb so'zining ma'nosi – insonlarning hunari, faoliyat turi va hayot kechirishlari uchun manba xizmatini o'taydigan mashg'ulotni bildiradi.

Kasb – ma'lum darajadagi tayyorgarlikni talab etadigan, davlatning qonun hujjatlarida taqiqlanmagan, bajaruvchiga iqtisodiy foyda keltirishi imkoniyati mavjud bo'lgan alohida faoliyat turidir. Har qanday shaxs hayotining xotirjamligi va moddiy farovonligining asosi uning kasbidir. Har qanday inson o'z hayotida muvaffaqiyatga erishishni xohlasa u to'g'ri tanlangan o'z kasbining egasi bo'lishi kerak. Faqat muvaffaqiyatni xohlamagan befarqlar uchungina kasb tanlash muhim tuyulmaydi. Har qanday muvaffaqiyatga erishganlar o'zining kasbidan faxrlanishlari shart. Buning uchun nima ekanligini yuzaki emas, chuqur his qilgan holda tushunib olish talab etiladi.

Kasblar klassifikatsiyasini ko'rsatuvchi sxema Texnologik predmetiga qarab barcha kasblar beshta tipga bo'linadi.

1. «Odam — tabiat». Tabiat bilan munosabatda bo'lish talab etiladigan faoliyat turlari. Bu yerda texnologikning asosiy, etakchi predmeti jonli tabiatdir. Bu tipga, masalan, quyidagi kasblar kiradi: urug'shunos, meva-sabzavotshunos, davlat urug'chilik inspeksiyasining laboranti, chorvador-usta, ximik-bakteriologik analiz laboranti, zootexnik, agronom.

2. «Odam-texnika». Texnik sistemalar bilan munosabatda bo'lish talab qilinadigan kasblar. Bunday kasblar tipida texnologikning asosiy etakchi predmeti texnika ob'ektlari (mashinalar, mexanizmlar va boshqa shunga o'xshashlar), materiallar, energiya turlaridan iborat bo'ladi. Jonsiz tabiat ob'ektlari (Er osti boyliklari, tuproq, suv, o'rmon va qishloq xo'jaligi mahsulotlari) ham ko'p jihatdan shularga o'xshagan bo'ladi.

3. «Odam-odam». Bu yerda asosiy texnologik predmeti odamlardir. Mazkur texnologik sohasida mayllar, kiziqishlar qay darajada ekanini aniqlashda o'quv predmetlaridan tashqari, siz shaxsan o'zingiz jamoa bo'lib o'tkaziladigan tadbirlarni tashkil etishda ishtirok etib orttirgan tajribangiz ham yordam beradi. Makzur tipga kiradigan quyidagi kasblarni ajratib ko'rsatish mumkin: - Radioelektron apparatlar va asboblarni montajchisi elektr va radiotexnika sohasida chuqur bilimga ega bo'lmog'i kerak.

4. «Odam-belgilar tizimi». Kasblarning bu tipida shartli belgilar, raqamlar, kodlar, tabiiy yoki sun'iy tillar asosiy etakchi texnologik predmeti hisoblanadi. Hozirgi zamon kishisi belgilar va belgi tizimlari dunyosida tekstlar, chizmalar, sxemalar, kartalar, jadvallar, formulalar, yo'l belgilari ichida yashaydi. Binobarin, bularning hammasini biladigan tegishli mutaxassislar ham zarur. «Odam-belgilar tizimi» tipidagi kasblar quyidagilarni o'z ichiga oladi: hujjatlarni (ona tilida yoki chet tilida) rasmiylashtirish, ish yuritish, matnlar va ularning qayta yozilishi, qayta kodlashtirilishi bilan bog'liq bo'lgan kasblar: tarjimon, sekretarmashinistka, telegrafchi, texnik redaktor va boshqalar;

5. «Odam badiiy obraz». Kasblarning bu tipida badiiy obrazlar, ularning tuzilish usullari etakchi texnologik predmeti hisoblanadi. Bu yerda quyidagi kasblarni ajratib ko'rsatish mumkin: tasviriy faoliyat bilan bog'liq bo'lgan kasblar; badiiy mebellar ishlab chiqarish bo'yicha duradgor, toshga oyib gul soluvchi, yoritish elektrotexnigi (teatrda), poyabzal kanstruktor-modeleri, dizayner-rassom va boshqalar. Texnologik predmetlari bo'yicha kasblarning tasniflari O'quvchilarga kasblar turkumlari va kasblarning texnologik vositalariga qarab guruhlanishi to'g'risida ham ma'lumotlar berish kerak bo'ladi. Kasblarning turkumlari. Texnologikning maqsadi odam faoliyati mazmunining muhim xarakteristikasi hisoblanadi. Texnologikning maqsadlari xilma-xil bo'lishiga qaramasdan, ularni uchta katta gruppaga: bilish, o'zgartirish, oylab topish gruppalariga bo'lish mumkin. Texnologikning maqsadiga qarab kasblarni uch turkumga ajratib ko'rsatish mumkin.

1. Gnostik kasblar (G). Bu kasblarning nomi lotincha «gnosis»—bilim, bilish degan ma'noni anglatuvchi so'zdan olingan. Agar siz aqliy texnologik (ya'ni bilib olish, gnostik texnologik) bilan faqat ish stolida, xonada shug'ullanish mumkin deb o'zingizga odat bo'lib qolgan tarzda oylaydigan bo'lsangiz, u holda bunday fikrdan voz kechishga to'g'ri keladi. Bilish, o'rganish texnologiki bilan bog'liq bo'lgan ko'pgina kasblar mavjud bo'lib, ular bilan bevosita moddiy ishlab chiqarish jarayonida shug'ullanishga to'g'ri keladi. Masalan, nazoratchilar, sortga ajratuvchilar, pirometristlar ana shunday kasbdagi kishilardir.

2. O'zgartiruvchi kasblar (P). Juda ko'p kasblar texnologik predmetlarini o'zgartirish bilan bog'liq bo'ladi. Odamning o'zgartiruvchi faoliyati faqat buyumlargagina qaratilib qolmay, shu bilan birga energiya turlariga, axborotlarga, jarayonlarga, ijtimoiy hayotning tuzilishiga qaratilgan bo'lishi ham mumkin. Mana, bunga faqat birgina misol keltiramiz. Etakchi o'quvchilarni uyushtirdi va ular ko'chat o'tqazishda faol ishtirok etdilar. Mana shu misolda faqat tabiatning o'zgarganligi to'g'risida gapirish kifoya qilmaydi. Bu yerda eng muhimi bolalarning texnologikga, bir-birlariga bo'lgan munosabatlari o'zgaradi va hokazo.

3. Tadqiqotchilik kasblari (I). Mazkur turkumning nomi izoh berishni talab qiladi. Bu nomga qarab, mazkur kasb qidiruv ishlari bilan (masalan, geologik qidiruv ishlari bilan) yoki ilmiy tadqiqotlar bilan, albatta, bog'liq kasb bo'lsa kerak, deb oylamaslik kerak. Bu yerda o'zgartiruvchi turkumga yaqin bo'lgan kasblar to'g'risida gap boradi. Mazkur turkumdagi kasbda qilinadigan texnologikning maqsadi — qandaydir bir noma'lum narsani, buning ustiga ko'pincha cheklangan bir vaqt sharoitida qidirishdan iborat bo'ladi.

Texnologik vositalariga qarab kasblar bo'limlarga bo'linadi.

1. Qo'l texnologikidan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan kasblar (Q). Mazkur kasbda ishlovchi kishilar qo'l texnologikidan va mexanizatsiyalashtirilgan texnologik qurollaridan foydalanadilar. Masalan, otvyorka, skalpel (jarrohlik pichog'i), shtixel (yog'ochga yoki metallga oyib gul solish asbobi), reysfeder, tortsovka (boyoqchilar cho'tkasining bir xili), elektr drel, buyoq purkagich, pnevmatik otboyka bolg'asi va hokazolar ana shunday ish quroli hisoblanadi.

2. Qo'lda boshqariladigan mashinalardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan kasblar (M). Boshqacha qilib aytganda, ularni ham mashinada, ham qo'lda ish bajariladigan kasblar deyish mumkin — tokar, frezerchi, kran mashinisti, keng profildagi traktorchi-mashinist, elektrovoz mashinisti va boshqalar ana shunday ham qo'l texnologiki, ham mashinadan foydalaniladigan kasblar qatoriga kiradi. Bunday kasblarda ishlaydigan kishilardan faqat texnologik bilimlarga ega bo'lish talab qilinmasdan, shu bilan birga ulardan qo'l texnologiki malakasiga ega bo'lish ham talab qilinadi.

3. Avtomatlashtirilgan va avtomatik sistemalardan, apparatlardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan kasblar (A). Avtomatlashtirish darajasiga qarab ishlayotgan kishining zimmasiga har xil vazifa tushishi mumkin. Bu vazifa umuman agregatni va uning ta'miri bilan bog'liq bo'lgan ishlarni boshqarishdan tortib o'sha agregat ishini kuzatib turish va agar zarurat tug'ilsa, kerakli mutaxassisni chaqirishgacha bo'lgan ishlarni o'z ichiga oladi. Mazkur kasb bo'limining vakillari prokat stanining operatori, energosistema dispetcheri, kimyo ishlab chiqarishi apparatchisi,

avtomatik liniyalar operatori, po'lat quyuvchi va boshqalardir .

Biroq, kasb-hunar ta'limiga ijtimoiy sheriklarni jalb qilishning real mexanizmi hali ishlab chiqilmagan. Ish beruvchilar bilan hunar ta'limi tizimi boshqaruv organlari o'rtasidagi o'zaro munosabat davlat darajasida qonun yo'li bilan mustahkamlangan. Tadbirkorlar, ayniqsa kichik korxonalar avvalo bozorda o'zlarining tovarlarini raqobatbardoshligini oshirishga intilmoqdalar. Ular kadrlar tayyorlashda ishtirok etishdan manfaatdor emaslar, sababi ular asosan davlat ta'lim tizimidan tayyor xodimlarni oladilar. Bundan tashqari ko'pchilik korxonalar o'zlarining xodimlarini tayyorlash va ularning malakasini oshirish uchun etarli mablag'ga ega emaslar. To'lov asosida, ya'ni buyurtmachi kadrlar tayyorlashga to'la yoki qisman pul to'lashi ko'zda tutiladigan shartnomalar tuzish hali keng tarqalmagan. SHunday qilib, ishlab chiqaruvchilarni kadrlar tayyorlash ishiga jalb qilishni sekinlatadigan sabablardan biri, bu masala bo'yicha me'yoriy-qonuniy bazaning mavjud emasligi hisoblanadi. Kadrlar tayyorlashga mablag' sarflaydigan korxonalar uchun soliq to'lashdagi mavjud imtiyozlar kam samaralidir. Kadrlar tayyorlashning tashkiliy jihatdan ta'minlanishi quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

- me'yoriy-qonuniy;
- moddiy-texnik;
- o'quv-metodik;
- kadrlar.

Ma'lumki, o'quvchilar kasblarga oid ma'lumotlarning asosiy hajmini umumiy o'rta ta'lim maktabining 8-9 sinflarida texnologik ta'limi jarayonida egallaydilar. Tadqiqot ishida dastlabki paragraflarda bu jarayonning muhimligini ta'kidlovchi ikki omil tahlil qilib berildi, ya'ni birinchidan, kasbga moslashtirish ishlari to'g'ri yo'lga qo'yilganida o'quvchilar o'z qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlari, salomatligi va boshqa sifatlaridan kelib chiqib kelajagini to'g'ri belgilab olishini ta'minlaydi; ikkinchidan, jamiyatimizning har bir jabhasida o'z kasbini mahorat darajasida

egallagan, mustaqil 113 va ijodiy fikrlovchi mutaxassislarga ega bo'ladi. O'quvchilarni kasbga moslashtirishda o'qitishning yangi pedagogik texnologiyalaridan foydalanish xususiyatlari mazmun-mohiyati tahlili asosida darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilish maqsad va vazifalari, o'quvchi kasbiy sifatlarini dastlabki pedagogik-psixologik tashhis qilish, tanlagan kasbi to'g'risida axborot berish, o'quvchi shaxsini ijtimoiy-kasbiy moslashtirish, kasbiy maslahatlar, kasbiy-iqtisodiy tarbiya metodlarini qo'llash yo'llari ko'rsatib berildi. SHu bilan birgalikda darsdan tashqari mashg'ulotlari, ommaviy shakldagi darsdan tashqari mashg'ulotlar hamda o'quvchilarning texnologik birlashmalari kabi mashg'ulot shakllaridan foydalanishga oid tavsiyalar berildi. SHuningdek, darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda kasbga moslashish ishlari texnologiyasining funksional tuzilmasi ishlab chiqildi. Unga ko'ra ta'lim jarayonini loyihalash va maqsadini belgilash bosqichining tashqi omillar, ta'lim jarayoni, ichki omillar ta'sirida amalga oshirilish mazmuni ko'rsatib berildi. Darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilish o'quvchilarni kasbga moslashtirish jarayoni bilan uyg'unligini ta'minlash mexanizmini ishlab chiqish maqsadida o'quvchilarni kasbga moslashtirish tuzilmasi ishlab chiqildi. Tuzilmaning ikki asosiy tashkil etuvchisi: texnologik ta'limi darslari jarayoni va darsdan tashqari mashg'ulot turlarining bir-birini rivojlantirishini ta'minlash uchun ularning har bir bo'g'inining o'zaro bog'liqlik asoslari ishlab chiqildi. Bu vazifani amalga oshirishda texnologik ta'limi davlat ta'lim standarti va tadqiqotchi tomonidan ishlab chiqilgan kasbga moslashtirishga asoslangan darsdan tashqari mashg'ulotlarning umumiy tuzilmasi asos sifatida olindi. Kasbga moslashtirish ishlari tizimli ravishda, izchil takomillashtirib borilgandagina kelajakda mukammal kasb egasi bo'lishiga erishiladi. Bu maqsadda ishlab chiqilgan ganchkorlik, tikuvchilik, yosh hunarmand, naqqoshlik, elektrotexnika, yosh duradgor to'garaklarining o'quv reja va dasturlari o'quvchilarning umumiy o'rta ta'lim muassasasidagi darsdan tashqari davrini qamrab olgan holda, umumta'lim fanlari bilan uzviy aloqadorlikda amalga oshirilishi, nazariy va amaliy bilimlarining ta'lim standartlari darajasiga to'la javob bera oladigan 114 bitiruvchilar tayyorlash imkonini beradi. O'quvchilarni kasbga

moslashtirishning ishlab chiqilgan texnologiyasi hamda to'garaklar o'quv dasturlarini amaliyotga tadbqiq etishning eng samarali echimi sifatida kasbga moslashtirish ishlarini tashkil qilishda darsdan tashqari mashg'ulotlar mazmunini tanlashning tashkiliy-pedagogik mezonlari ishlab chiqildi. Ushbu mezonlarda o'quvchiga tushuncha berilayotgan kasbning turlari va nomlari bo'yicha real mavjud kasblarning mikdoriga nisbatan optimal munosabatni sakdash, kasb tanlash ishida mahalliy va mintaqaviy ehtiyojlar asosida kasbga moslashtirishning ustuvorligi, bo'lajak kasb turi bilan bog'liq faoliyatning mazmuni va tuzilmasini asoslash, o'quvchining o'zi moslashtirilayotgan kasb ob'ektlarining xususiyatlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'lishligi kabi holatlar o'z aksini topgan. Darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda o'quvchilar umumii o'rta ta'lim o'quv dasturi bilan uzviy bogliq ravishda kasbga moslashtirish oid tushunchalarni uzluksiz egallab bordilar. To'garaklar uchun ishlab chiqilgan dasturlarni amalga oshirish murakkab pedagogik-psixologik hamda tashkiliy jarayonlarni o'z ichiga olganligi sababli, tadqiqot ishida o'quvchilar qabul qilishi lozim bo'lgan barcha axborotlar oqimini guruhlar buyicha tizimlashgirib chiqildi. Bunda o'quvchilarni kasbga moslashtirish ishlarini axborot bilan ta'minlash tuzilmasini taxlil qilish asosida o'quvchilarning umumiy o'rta ta'lim o'quv dasturi asosida dars jarayonida tanishishi mumkin bo'lgan tanlagan kasbi va u to'g'risidagi axborotlar jamlandi hamda tizimlashtirildi. Amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlari natijasida o'quvchilarni darsdan tashqari mashqulotlar jarayonida kasbga moslashtirishning tavsiya etilayotgan pedagogik texnologiyasini ta'lim muassasalari amaliyotiga joriy etish yo'li bilan o'rganildi. Bunda dastlab, darsdan tashqari mashqulotlar jarayonida kasbga moslashtirish ishlari xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'quvchi shaxsini shakllantirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish shakllari va mazmuni ishlab chiqildi. So'ngra shu asosda ishlab chiqilgan ta'lim mazmuni va metodlari bevosita o'quvchilarning darsdan tashqari mashqulotlari jarayonida sinab ko'rildi. O'quv qo'llanmada o'quvchilarni kasbga moslashtirish texnologiyasining ishlanganlik darajasi taxdil qilinib, ta'limda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llashning eng

maqbul yo'nalishiga o'quvchilarni kasb moslashtirish ishlariga to'g'ri yo'naltirish orqali erishish mumkinligi ilmiy asoslandi.

10-mavzu. Kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha ta'lim muassasasi jamoasining faoliyati.

REJA:

1.2019 yil 23-avgust kuni Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida xalq ta'limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma'naviyatini yuksaltirish masalalariga bag'ishlangan yig'ilishda ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini oshirish bo'yicha vazifalar..

2.Sinf rahbari. Sinf rahbarining kasb hunarga yo'naltirishdagi o'rni. O'quv muassasasi rahbarining kasb hunarga yo'naltirishni tashkil etishi.

3. O'quv ishlari bo'yicha rahbar o'rinbosarlarining vazifasi. O'quv muassasasidan tashqari tarbiyaviy ishlarning takomillashtirish mazmuni.

4.Talabalarni kasb hunarga yo'naltirish ishiga tayyorlashning mazmuni.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 23 avgust kuni xalq ta'limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma'naviyatini yuksaltirish masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishi bo'lib o'tdi.

Prezidentimiz yig'ilishda maktab ta'limi tizimini isloh qilish bo'yicha mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, bu borada oldimizda turgan dolzarb vazifalar haqida fikr yuritdi.Maktablardagi kamchiliklarni tuzatish, ta'lim sifatini nazorat qilish uchun ota-onalar, keng jamoatchilikning ishtiroki zarurligiga alohida e'tibor qaratildi."Maktab o'qituvchisini moddiy rag'batlantirmasak, uning hayot sifati darajasini oshirmasak, islohot, natija haqida gapira olmaymiz", - deya ta'kidlagan davlat rahbari.Maktablardagi ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etish, "Milliy g'oya", "Odobnoma", "Dinlar tarixi", "Vatan tuyg'usi" kabi fanlarni birlashtirgan holda, yagona "Tarbiya" fanini joriy qilish zarurligi qayd etildi. Maktablarga buyuk allomalar, davlat va siyosat arboblari, mashhur sarkarda ajdodlarimizning nomlarini berish muhimligi ta'kidlandi.Oiladagi ta'lim-tarbiya

muhiiti, ota-onalarning mas'uliyati va o'qituvchilar bilan hamkorligi masalalariga ham e'tibor qaratildi. Maktab hayoti, fidoyi o'qituvchilar haqida badiiy va hujjatli filmlar, spektakl va videoroliklar yaratish bo'yicha tavsiyalar berildi. Sinf rahbari fan o'quv ishlariga nisbatan tarbiyaning ko'p qirrali muhim vazifalarini bajaradi. SHuning uchun uning oldiga juda katta pedagogik va psixologik talablar qo'yilgan, bu talablar tarbiyaviy ishlarni yuqori darajaga ko'tarishda muhim rol o'ynaydi. Sinf rahbariga nisbatan qo'yiladigan talablar: yuqori g'oyaviylik va onglilik;

sinf rahbari katta obro'ga, ehtiromga va hurmatga ega bo'lishi; pedagogik mahorat;

madaniy qobiliyatining mavjudligi; pedagogik odobga ega bo'lish; yosh avlodga nisbatan hurmat va ehtiromli bo'lish; tashkilotchilik malakasi va mahoratiga ega bo'lish; tarbiyaviy ishlarga nisbatan ijodiy munosabatda bo'lish; sinf rahbari kasbini yuqori ko'tarish va mustaqil bilim olish qobiliyatiga ega bo'lish.

Rasmiy hujjatlarga sinf rahbarining vazifalari qisman bayon qilingan bo'lsa ham biz quyida sinf rahbarining jamoani birlashtirish bo'yicha vazifalarni aniq tarzda ko'rsatishni zarur deb bildik. Sinf rahbarinig vazifalari:

1. O'quvchilarning anatomik, fiziologik va psixologik xususiyatlarini o'rganish;
2. O'quvchilarning kundalik davomati, odob xulqi va jamoat ishlariga qatnashishini tekshirib borish;
3. O'quvchilarning rejiga rioya qilishlari va uyga berilgan vazifalarni tayyorlab borishlarini kuzatish;
4. Sinfda ishlaydigan fan o'qituvchilari bilan majlislar o'tkazish;
5. Darsda o'quvchilar davomatini ta'minlash, sinfdagi va o'quv yurtida navbatchilikni tashkil etish, xonani jihozlash, honadagi o'quv asboblari saqlashga o'rgatish, o'quvchilar bilan suhbatlar o'tkazish;
6. Sinf majlislarini tizimli o'tkazish;
7. O'quvchilar bilan darsdan tashqari o'qishlari va anjumanlarini o'tkazish;

9. Sinf o'quvchilari bilan sport , harbiy vatanparvarlik tarbiyasi borasida tadbiriy choralar ko'rish, o'quvchilar sog'ligini muntazam nazorat qilish, jismoniy tarbiya o'qituvchilari, harbiy ta'lim o'qituvchilari bilan doimiy aloqada bo'lish;

10. O'quvchilarni rag'batlantirish va zarur vaqtlarda ularga nisbatan chora ko'rish;

11. O'quvchilarning ota-onalari bilan tarbiya borasida doimiy aloqada bo'lish va ular bilan individual suhbatlar o'tkazish;

12. O'quvchilarning shaxsiy va sinf rahbariga oid hujjatlarini tartibli olib borish.

Sinfda tarbiyaviy ishlarga doir masalalarni har tomonlama hal qilish maqsadida sinf rahbari o'quvchilarining ta'lim olishlari, sinfni uyushtirishining tahminiy rejasini tuzadiki, bu reja o'quvchilar bilan tizimli ish olib borishga katta imkoniyatlar yaratib beradi.

Hozirgi davrda maktab, akademik litsey, kollej va undagi o'quv- tarbiya jarayoni jamoa oldiga juda katta ijtimoiy ahamiyatga molik vazifalar qo'yimoqda.

Maktab yosh avlodning dunyoqarashini tarkib toptirishi, g'oyaviy va siyosiy jixatdan chiniqtirishi, yuksak axloqiy fazilatga ega qilishi , texnologikga va ongli kasb tanlashga tayyorlashi lozim.

Sinf rahbaridan madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilish, har bir o'quvchi shaxsini inson sifatida xurmat qilish bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmazlik, tashkilotchilik malakalariga ega bulish, uz malakasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondoshish talab qilinadi.

Muhimi shundaki, sinf rahbarining bolalarni tarbiyalamoqchi bo'lgan g'oyaviy-axlokiy g'oyaga mos bo'lishi kerak.

Tarbiyadagi oldiga qo'yilayotgan talablar tarbiyachi harakterda xamisha ham namoyon bo'lavermasligidadir.

Sinf rahbarining faol jamoatchi sifatida hamisha namuna ko'rsatishi muhim ahamiyatga ega. Ayni vaqtda u kommunikativ (kattalar bilan ham, kichiklar bilan ham tez aloqa o'rnata olish qobiliyatiga ega bo'lishi, ro'y berayotgan xodisalarni

faqat pedagogik qoidalarga bog'lab baholashgina emas, balki ro'y berish sababiga qarab xukm ham chiqarishi pedagogik optimizmga, ijod qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Sinf rahbarining ta'lim muassasasining bajaradigan texnologikning o'lchovi, chegarasi yo'q. Uning bilmagan ishi, uddasidan chika olmaydigan soxasi bo'lmaydi.

SHu bilan bir qatorda u beg'araz, xolis va ta'masiz shaxs bo'lib, jamoatchilik asosida ishlaydi. Sinf rahbari pedagoglar, ota-onalar va o'quvchilarni o'zaro bog'lovi shaxs sifatida barcha tomonlarning nuqtai nazarini xisobga olishi, harakatlarni bir markazga birlashtirishi, o'zaro aloqalarning to'g'ri bo'lishiga ta'sir o'tkazishi va ayni vaqtda o'zining pozitsiyasini aniq ta'minlay olishi kerak. Bu esa donolikdir.

Mana shu fazilatlar sinf rahbarining tarbiyaviy ishlari samarasini oshirishga va uning muvaffaqiyatini ta'minlashga garov bo'ladi.

Sinf rahbarining faoliyati ko'p qirrali va sermazmundir. U o'zi rahbarlik qilayotgan sinf o'quvchilarini tarbiyalash bilan bir qatorda o'quv yili davomida nimalar qilish kerakligi, o'quvchilar hayotining nima bilan band qilish va tanlangan ish turini amalga oshiroishini bexato aniqlash kabi ancha murakkab muammoni uchadi. Bu borada sinf rahbariga turli xil manbalar yordam beradi. Sinf rahbarining ish stolida «O'quvchilarni tarbiyalash ishining mazmuni» bo'lishi kerak. CHunonchi,

- dunyoqarash asoslarini tarkib toptirish;
- siyosiy onglilikni tarbiyalash va ijtimoiy faoliyatni rivojlantirish,
- axloqli, ongli intizomni va xulq madaniyatini tarbiyalash;
- o'qishga ongli munosabatni tarbiyalash, bilish faolligini va aqliy texnologik madaniyatini rivojlantirish
- texnologikga va ijtimoiy mulkka munosabatni tarbiyalash, politexnika bilim doirasini kengaytirish, kasbni ongli tanlashga tayyorlash;
- o'z huquqini anglab yetishga o'rgatish, fuqarolik mas'uliyatini tarbiyalash;
- estetik madaniyat asoslarini tarbiyalash va badiiy qobiliyatni rivojlantirish;
- jismoniy barkamollik, salomatlikni, mustahkamlash va sanitariya-gigiyona

madaniyati kabi muhim masalalar alohida qayd etiladi.

Sinf rahbarining pedagogik faoliyati va mahorati o'quv faoliyatida ham, o'qishdan tashqari faoliyatda ham zarur bo'lgan umumiy pedagogik malakalar majmuidan tashkil topadi.

Xo'sh, tarbiyachining pedagogik mahorati, texnikasi qanday malakalarni o'z ichiga oladi? Ularning pedagogik ta'sir ko'rsatishdagi roli qanday?

Avvalo, pedagogik texnikaning tarkibiy qismi sifatida pedagogning nutq malakalarini, ya'ni savodli gapirish, o'z fikr va his tuyg'ularini so'zda aniq ifodalash malakalarini aytib o'tish mumkin.

Pedagogik texnikaning boshqa tarkibiy qismi sinf rahbarining mimik va pantomimik ifodaliligidir. Aniq imo – ishora, maxnoli qarash, rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum pedagogik ta'sir ko'rsatishda ko'p so'zli tushuntirish yoki e'tiroz bildirishga qaraganda ancha samarali muomala vositalari bo'ladi.

Pedagogik o'zaro ta'sir ko'rsatishda sinf rahbarining o'z hissiy holatini boshqarish, o'zida eng qulay hissiy jiddiylik darajasini va umidbaxshlik, xayrixohlik kayfiyatini saqlash, o'zining hissiy dam olishini tashkil etish mahorati muhim rol o'ynaydi. Bu mahorat pedagogning kasbiy jihatdan o'z – o'zini nazorat qilishni ta'minlaydi. Ko'p yillar davomida sog'lom asab sistemasini saqlab qolish, asabiy buzilishlardan, hissiy va aqliy zo'riqishdan o'zini tiyishga yordam beradi.

Samarali o'zaro ta'sir ko'rsatishni tashkil etish uchun pedagog aktyorlik va rejissyorlik mahorati tarkibiy qismlarini egallashi zarur, ular pedagogga tarbiyalanuvchilar bilan muomala qilishda tarbiyalanuvchilarning aql – idorkigagina emas, balki ularning his tuyg'ulariga ham ta'sir ko'rsatishga yordamlashadi.

SHunday qilib, sinf rahbarining pedagogik texnikasi – bu shunday bir malakalar yig'indisidirki, u sinf rahbariga tarbiyalanuvchilar ko'rib va eshitib turgan narsalar orqali ulaga o'z fikrlari va qalbini yetkazish imkonini beradi.

A.S.Makarenko shularni nazarda tutib, «Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq, jahldor bo'lishni bilishi lozim, u o'zini shunday tutishi kerakki, uning har biri harakati tarbiyalasin», deb yozgan edi. Pedagogik texnikani

egallashning asosiy yo'llari pedagog rahbarligidagi mashg'ulotlar (pedagogik texnikani o'rganish) va mustaqil ishlash (kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash) dir

11-mavzu. Pedagogik-psixologik fanlarni o'rganishda talabalarni kasb hunarga yo'naltirish ishiga nazariy-metodik jihatdan tayyorlash.

REJA:

1. Psixologiya fanining kasb hunarga yo'naltirishdagi ahamiyati.
2. Pedagogika faninining kasb hunarga yo'naltirishdagi ahamiyati.
3. O'quvchilarni kasb hunarga yo'naltirish tizimida testlarning o'rni.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2019 yul 19 mart kuni yoshlarga e'tiborni kuchaytirish, ularni madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, ularda axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish, yoshlar o'rtasida kitobxonlikni targ'ib qilish, xotin-qizlar bandligini oshirish masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishi bo'lib o'tdi.

Sh.Mirziyoyev

Insoniyat paydo bo'libdiki, u har doim o'zini boqishga, ehtiyojlarini va manfaatlarini qondirishga harakat qilgan va hozirda ham shu yo'ldan bormoqda. Inson o'z ehtiyojlarini eng awalo oziq - ovqat, boshpana, kiyim - kechaklarga

bo‘lgan ehtiyojlarni qondirishdan boshlagan. Keyinchalik yangi sivilizatsiyalar paydo bo‘lgach, ya’ni insoniyat madaniylashib borgan sari o‘z ehtiyojlariga kerak bo‘lgan mahsulotlarni ishlab chiqara boshlagan. Bular eng awalo shu sohadagi kasb egalarni paydo bo‘lishiga va jamiyatni shu mahsulotlarga bo‘lgan ehtiyojini qondirishga intilishlarni paydo qilgan. Jamiyat rivojlana borgan sari yangi kasblar paydo bo‘lgan va rivojlanib borgan. Insonlar esa yaxshi va baxtli yashashga intilganlar. Buning uchun kasb tanlaganlar, tajriba oshirganlar va bilimlarni to‘plaganlar. Kasb - inson ish faoliyatining ma’lum tajriba, tayyorgarlik talab etadigan faoliyat turi, sohasi, hunardir. Kasbga umumiy yoki maxsus ma’lumot hamda amaliy tajriba yo‘li bilan erishiladi. Kasb ichida texnologik faoliyatining eng tor xarakteri bilan ajralib turuvchi ixtisoslari bor. Ba’zi kasblarda bir qancha ixtisoslar masalan: chilangar kasbida - remontchi chilangar, asbobsoz chilangar, yig‘uvchi chilangar kabi yo‘nalishlar mavjud. Demak, har bir kasbga xos bo‘lgan yo‘nalishlar mavjud bo‘ladi. Bu esa inson faoliyatini kengayib borayotganligini, har bir sohani o‘ziga xos tor jabhalari borligini tasdiqlaydi. 5 Hayotiyjarayonlar kasblarni doimiy emasligini ko‘rsatadi. Kasblarni ayrimlari paydo bo‘ladi ayrimlari yo‘q bo‘lib ketar ekan. Bu kasblarni ayrimlari texnika va texnologiya sohalarni taraqqiyoti bilan bog‘liq holda takomillashib boradi, yangi ko‘rinishga ega bo‘lgan kasblarni paydo qiladi, eskilarini yanada takomillashtiradi. Misol uchun hozirgi zamon to‘quvchisining ishini ilgari zamondagi to‘quvchi texnologik bilan taqqoslab boimaydi. Hozirda to‘quvchi stanoklarni avtomatlashganligi tufayli bir qancha to‘quv stanoklarini bir vaqtda boshqaradi. Albatta bu jarayonlarni taqqoslab bo‘lmaydi, ulardagi texnologik sharoiti, stanoklarni boshqarishga va to‘qishga bog‘liq bo‘lgan yangi bilimlar tizimi va shu kabilar ularning farqini ko‘rsatib turadi. Kasblarni o‘zgarib borishiga ijtimoiy - iqtisodiy tuzum ham o‘z ta’sirini o‘tkazib boradi. Deylik, hozirda boshqaruvchi - master yoki inspektorlar mavjud bo‘lib ular boshqa sohalardan tubdan farqlanib turadi. Bunga misol qilib shifokorlik kasbini olishimiz va uni jamiyatdagi rolini ko‘rsatib berish mumkin. Jamiyatdagi “erkin tadbirkorlik” jarayoni shifokorni endi nafaqat davolovchi, balki tadbirkorlik ishi bilan shug‘ullanuvchi qilib qo‘ydi. Endi tadbirkor shifokor o‘z ustida ishlash,

davolashning yangi va samarador tomonlari ustida bosh qotirishga, o'z kapitalini o'stirib borishga intilishi kerak bo'ladi. Bu jarayon hamma kasblarga ham taalluqlidir. Jamiyatda yashayotgan har bir insonga qulaylik yaratish, uning ehtiyojlarini qondirish, yaxshi yashashi uchun sharoitlar yaratish bor kasblarni takomillashtirishga va yangi kasblarni paydo bo'lishiga olib keladi. Insoniyat hayot faoliyati uchun zamon bo'lgan ehtiyojlarini qondirish davomida yangi kasblar ham paydo bo'lib bormoqda. Dunyoda 60 ming (qiyoslash uchun Rossiyada 20 ming) O'zbekistonda 6 mingdan ziyod kasblar mavjud. Shuni aytish joizki, jamiyat rivojlangan sari kasblar ham ko'payib boradi. Shu bilan birga kasb bu jamiyatdagi qabul qilingan huquqiy - normativ Qonunlarga amal qilishi zarur bo'ladi. Jamiyatda qabul qilingan va uning ahloqiga to'g'ri kelmaydigan kasblar jamiyat tomonidan taqiqlanadi va jazolanadi. O'zbekistonda uning taraqqiyoti bilan bog'liq holda ko'pgina kasblar hayotga kirib kelmoqda. Bular haqida esa maktabda va boshqa o'quv maskanlaridagi o'qituvchilar, psixolog-lar talabalarga ma'lumotlar berib ularni tanishtirib borishlari kerak bo'ladi. Jamiyatdagi har qanday texnologikga layoqatli inson o'zining texnologik bilan jamiyat taraqqiyotiga o'z ulushini qo'shib boradi. Inson o'zining texnologikida jismoniy, aqliy, psixologik imkoniyatlarini sarflab, o'z qobiliyatlarini, ijodiy imkoniyatlarini sarf qiladi. Bular uni ijodiy texnologikdan qoniqishini ta'minlaydi. Jamiyatda bo'layotgan o'zgarishlar yoshlarni ham kasb tanlashda o'yantirib qo'yimoqda. Jamiyatda ko'plab yangi kasblar paydo bo'lmoqda, ularni fan yangiliklari, texnika va texnologik yangiliklar asosida shakllanib borishi yoshlarda ko'plab yangi mutaxassisliklar bilan tanishishlarini talab qilmoqda va bu ularni kasb tanlashlarini qiyin, murakkab ahvolga solib qo'yimoqda. Bundan tashqari jamiyatni olg'a rivojlanib borishi yoshlarni olayotgan kasblarini raqobatbardoshligini, kerakligini va yashashlari uchun imkoniyatlar yaratib bera olishlariga ishonтира bilishini ham talab qilib bormoqda. Hayotiy jarayonlar, yashashga beriladigan imkoniyatlar, kasbga bo'lgan intilishlar tabiiy ravishda amaliy psixologiyani bir bo'lagi bo'lgan kasb psixologiyasiga bo'lgan talabni zaruriy qilib qo'ydi va bu fanni paydo bo'lishiga olib keldi. Hozirda O'zbekistonda bu fan endi rivojlanishi kerak bo'lgan va yoshlarni

tarbiyalashda, ularga kasb tanlashlariga yordam beruvchi asosiy mutaxassislik fani bo'lib bormoqda. Kasb psixologiyasini mohiyati bu insonni kasbga xos xatti - harakatini va kasb tarixi bilan bog'liq tomonlarni ko'rsatib berish, shuningdek yoshlarni, kasb tanlovchilarni o'zlari qiziqqan kasbni tanlashlarida yo'l - yo'riqlar berish, maslahatlar bilan o'z layoqatlarini, imkoniyatlarini sinab olishlariga, shuningdek keyinchalik kasbdan ketishlariga, ya'ni nafaqaga chiqishlarida ham yordam berish kabi tomonlarini o'rganib borish hisoblanadi. 9 Dunyoga kelgan bola haqida, uning kelajagi haqida, qanday kasbni egallashi haqida ko'proq uning ota - onasi bosh qotiradi. Bolani maktabga chiqqanidan boshlab uning ota - onasi "Mening bolam kelajakda vrach bo'ladi", yoki ma'lum bir kasbni oldindan orzu qilib tayyorlab qo'yadilar. Lekin hayotning o'zi bolani shaxs sifatida rivojlanishi, biologik taraqqiyoti, psixologik imkoniyatlari asosida o'ziga xos bo'lgan kasbni tanlashlariga imkoniyat yaratadi. Dunyoga kelgan bolada xuddi daraxt kurtagi tarzida o'ziga xos bo'lgan imkoniyatlar mavjud bo'ladi. Ya'ni bola o'sib, rivojlanib borgan sari unda ma'lum bir kasbga qiziqish paydo bo'ladi va taraqqiy etib boradi. Shaxs bo'lib borayotgan bolada psixologik xususiyatlar yuzaga chiqib, uni borliqqa bo'lgan qiziqishini orttirib boradi. Ayrim bolalar yosh davrlaridanoq o'simliklarga, ularning tuzilishiga qiziqadilar, ayrimlari harakatdagi hasharotlarga, hayvonlarga qiziqadilar. Qo'ng'izni ko'rgan bola uni harakatlanishini kuzatib uni nima harakatlantirmoqda degan savol bilan tekshirib ko'radi. Uni bo'laklarga ajratadi. Bunday bolalardan tarbiyalab borish orqali ko'plab yaxshi vrachlar, injenerlar, konstruktorlar yoki qassoblar chiqadi. Keyinchalik bunday shaxslar o'zida shu kasbga xos bo'lgan xususiyatlarni rivojlantirib boradilar. Bu ularning qiziqishlaridan kelib chiqadi. Shu sohaga xos bilimlar ularni kasbiy imkoniyatlarini orttirib boradi. Shaxs sifatida bolada shu sohani bilishga ehtiyojlar rivojlanadi. Tanlagan mutaxassisligi bo'yicha bilimlar to'plab boradi. Bu maktabda, oliygohda, atrofdagilarning avtib berishlari va o'zining mustaqil o'rganishlari bilan shakllanib boradi. Maktabda bolalarga kasb bilan bog'liq bo'lgan tanishtirish darslarini ham tashkil etish zammir bo'ladi. Bunda bolalar ko'pchilik kasblar haqida bilib oladilar va kasb tanlashlari uchun imkoniyatlar kengayadi. a)O'quvchilarni kasbga

yo'naltirishni va pedagogik-psixologik diagnostikasini metodik ta'minlash kichik guruhining umumiy faoliyatiga rahbarlik qilish, yillik ish rejasini ishlab chiqish hamda uni amalga oshirilishini ta'minlash;

b)umumta'lim muassasalarida kasbga yo'naltiruvchi vazifasini bajaradigan o'qituvchi va psixologlar hamda o'quvchilarni kasb va mutaxassisliklarning zamonaviy turlari, kasbiy ta'lim shakllari va shartlari bilan tanishtirish;

v)o'quvchilar va ularning ota-onalariga akademik lisey, kasb-hunar kollejlari mutaxassisliklari va tayyorgarlik yo'nalishlari bo'yicha kasbga yo'naltirish bilimlari hamda kasb-hunarga yo'naltirish targ'ibotini amalga oshirish;

g)umumiy o'rta ta'lim maktablarining kasbga yo'naltirish xonalarini axborot, ma'lumotnoma, professiografik, tashxislash (anketa, test, metodika, so'rovnomalar) va boshqa materiallar bilan jihozlashda metodik va amaliy yordam ko'rsatish;

d)o'quvchi yoshlarni kasbga yo'naltirish masalalari bo'yicha bandlik xizmatlari, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'lim, sog'liqni saqlash va madaniyat muassasalari, korxona va tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro hamkorlik qilish;

e)o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi muassasalariga ekskursiyalar va ma'ruzalar o'tkazish, turli kasb vakillari bilan uchrashuv, suhbatlarni tashkil etishda umumiy o'rta ta'lim maktabi rahbarlariga amaliy yordam ko'rsatish;

j)umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini uzluksiz kasb-hunarga yo'naltirishning dolzarb muammolariga bag'ishlangan metodik seminarlarni tuman (shahar) miqyosida tashkil qilish;

z)o'rta maxsus kasb-hunar ta'lim muassasalari bilan birgalikda "Ochiq eshiklar kuni", "Kasblar festivali" kasbga yo'naltirish tadbirlarini o'tkazilishini ta'minlash;

i)sanitariya-gigiena talablari, texnologikni muhofaza qilish, texnika va yong'in xavfsizligi qoidalari talablariga rioya qilish.

Bo'lim psixologining lavozim vazifalari:

a)umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilari bilan uzluksiz kasbga yo'naltirish vazifalari bilan bog'liq (1-9-sinflar) psixologik-pedagogik tashxis va korreksion ishlar bo'yicha tadbirlarni tashkil etish;

b)6-7 yoshli bolalarni maktabning 1-sinfiga qabul qilish komissiyasi faoliyatida ishtirok etish, bolalarni diagnostik tekshirishni o'tkazish, ularning umumiy o'rta ta'lim maktabida o'qish va moslashishiga psixologik tayyorgarligini aniqlash va tegishli xulosani rasmiylashtirish va ota-onalarga tavsiyalar berish;

v)turli yoshdagi iqtidorli va salohiyatli bolalarni aniqlash tadbirlarini o'tkazish, ularni saralash va xalq ta'limi tizimining ixtisoslashtirilgan maktablariga qabul qilish komissiyasi faoliyatida ishtirok etish;

g)o'quvchilarning qiziqishlari, moyilliklari va kasbiy maqsadlarini namoyon qilish, ularni psixologik-pedagogik tashxislash daftarini yuritish, umumiy o'rta ta'lim maktablari to'qqizinchi sinf bitiruvchilariga tavsiyanoma berish bo'yicha maktab psixologlariga metodik yordam berish;

d)to'qqizinchi sinf bitiruvchilarini akademik lisey va kasb-hunar kollejlariga yo'naltirish va qabul qilish hududiy komissiyalari faoliyatida ishtirok etish;

e)o'quvchilar, shuningdek, "Og'ir" xulqli bolalar va o'smirlarning "deviant" xulqi muammolari bilan bog'liq psixologik maslahat tadbirlarini o'tkazish;

j)maktabgacha ta'lim muassasalari va umumta'lim muassasalari psixologlarining funksional vazifalariga oid faoliyatini olib borilishini nazorat qilish;

z)o'quvchilarning aqli va idroki hamda shaxs sifatida rivojlanishini psixologik-pedagogik tashxislash va korreksiyalashning dolzarb muammolariga bag'ishlangan metodik seminarlar, guruhlarda psixologik treninglar o'tkazish;

i)amaliyotda o'quvchilarni psixologik-pedagogik tashxislash metodikalaridan (anketalar, psixologik testlar, shaxsiy so'rovnomalar va h.k.) to'g'ri foydalanish bo'yicha olingan natijalarning maxfiyligini ta'minlash;

k)sanitariya-gigiena talablariga, texnologikni muhofaza qilish, texnika va yong'in xavfsizligi qoidalariga rioya qilish.

Mamlakatimiz aholisining 30 foizini 14 dan 30 yoshgacha bo'lgan yigit-qizlar tashkil etadi. Ularning ta'lim olishi, kasb-hunar egallashi uchun keng sharoit yaratilgan. Shu bilan birga, yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishni tashkil

etish dolzarb masala hisoblanadi. Yoshlar qanchalik ma'naviy barkamol bo'lsa, turli yot illatlarga qarshi immuniteti ham shunchalik kuchli bo'ladi.

Ma'lumki, davlatimiz rahbari ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha 5 ta muhim tashabbusni ilgari surgan edi.

Birinchi tashabbus yoshlarning musiqa, rassomlik, adabiyot, teatr va san'atning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirishga, iste'dodini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Ikkinchi tashabbus yoshlarni jismoniy chiniqtirish, ularning sport sohasida qobiliyatini namoyon qilishlari uchun zarur sharoitlar yaratishga yo'naltirilgan.

Uchinchi tashabbus aholi va yoshlar o'rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni tashkil etishga qaratilgan.

To'rtinchi tashabbus yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish bo'yicha tizimli ishlarni tashkil etishga yo'naltirilgan.

Beshinchi tashabbus xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash masalalarini nazarda tutadi.

Ana shu ezgu g'oya Prezidentimizning Sirdaryo viloyatiga tashrifi chog'ida boshlanib, qisqa vaqtda ulkan ishlar amalga oshirildi. Mazkur hududdagi tuman va shaharlar kutubxonalariga 300 ming nusxada badiiy adabiyotlar yetkazib berildi. Musiqa va san'at maktablari cholg'u asboblari, sport ob'ektlari jihozlar bilan ta'minlandi. Bu ishlar Namangan viloyatida ham davom ettirilib, "Ma'rifat karvoni" tashkil etildi. Yoshlar uchun 25 ming dona kitob, 80 turdagi sport jihozlari va musiqa asboblari yetkazib berildi. Bir so'z bilan aytganda, ushbu 5 tashabbus xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz tomonidan katta qiziqish bilan kutib olindi. Yig'ilishda bu tajribani O'zbekistonning barcha hududlarida keng joriy qilish masalalari muhokama qilindi. Bugungi kunda mamlakatimizdagi 800 dan ortiq madaniyat markazlari, 312 ta musiqa va san'at maktablariga atigi 130 ming nafar o'g'il-qiz qamrab olingani, mazkur muassasalarning aksariyati o'quv qo'llanmalari, notalar to'plami, musiqa asboblari, mebel va jihozlar bilan yetarli darajada ta'minlanmagani

ko'rsatib o'tildi. Davlatimiz rahbari joylardagi madaniyat markazlari, musiqa va san'at maktablarining moddiy-texnik bazasi va ulardan foydalanish holatini o'rganib, ularning faoliyatini yaxshilash bo'yicha topshiriqlar berdi. Madaniyat vazirligi va Xalq ta'limi vazirligiga hokimliklar bilan birgalikda tuman (shahar) madaniyat markazlari va umumta'lim maktablarida yoshlarning qiziqishlaridan kelib chiqib, qo'shimcha 1,5 mingta to'garak tashkil etish vazifasi qo'yildi. Tashabbuskor iste'dodli yoshlar va mahalliy homiylarni jalb etgan holda, madaniyat markazlarida badiiy-havaskorlik jamoalari, yoshlar teatr-studiyalari va "Yoshlar klublari" tashkil qilish zarurligi ta'kidlandi. Atoqli san'atkor va iste'dodli ijodkorlarni tumanlardagi madaniy ishlarga ko'makchi sifatida biriktirish yaxshi natija berayotganini inobatga olib, bu tajribani butun mamlakatga yoyish bo'yicha ko'rsatmalar berildi. Unga muvofiq, taniqli artistlar tuman va shaharlarga ijodiy maslahatchi sifatida biriktirilib, o'sha joylarda madaniyat va san'atni rivojlantirishga mas'ul bo'ladi, tuman va shaharlar hokimlari esa ushbu ishlarga moddiy va tashkiliy jihatdan yordam beradi. Musiqa va san'at sohasida oliy ma'lumotli kadrlarni ko'paytirish masalasiga ham e'tibor qaratildi. Oliy va o'rta maxsus ta'lim hamda Xalq ta'limi vazirliklariga muayyan mavzular bo'yicha tarix darslarini muzeylar, tarixiy obidalar, qadamjo va teatrlarda sayyor o'tkazilishini tashkil qilish topshirildi. Ikkinchi tashabbusga doir masalalar muhokama qilinar ekan, diyorimizda 12 mingdan ziyod sport inshootlari borligi, lekin yoshlarni jismoniy tarbiya va ommaviy sportga qamrab olish darajasi yetarli emasligi qayd etildi. Umumta'lim maktablarining sport anjomlari bilan jihozlanish ko'rsatkichi mamlakat bo'yicha 56 foizni, jumladan, Surxondaryo viloyatida 12 foizni, Xorazmda 14 foizni, Qoraqalpog'istonda 15 foizni tashkil etadi, xolos. Yig'ilishda yoshlarni jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish borasidagi chora-tadbirlar belgilab berildi. Tuman va shaharlar hokimlarining yoshlar masalalari bo'yicha o'rinbosarlariga mutaxassislar bilan birgalikda yoshlarning sport turlariga qiziqishi hamda sport inshootlarining jihozlanish darajasini o'rganib, shu asosda takliflar berish, Vazirlar Mahkamasiga ularni amalga oshirish uchun zarur mablag'lar manbasini aniqlash vazifasi yuklatildi. O'lis va chekka qishloqlarda yengil konstruksiyali sendvich

panellardan kichik sport zallari va sun'iy qoplamali maydonlar qurish, tashabbuskor tadbirkorlarga sport inshootlari tashkil etish uchun yer ajratish zarurligi ta'kidlandi. Bunday tadbirkorlarga O'zmilliybank tomonidan "Yoshlar – kelajagimiz" dasturi doirasida imtiyozli kreditlar ajratiladi. Joylardagi sport maktablariga xalqaro musobaqalarda g'olib bo'lgan taniqli sportchilarni rahbar etib tayinlash, shuningdek, sportchilarni oliy o'quv yurtlarining maxsus sirtqi bo'limlarida maqsadli o'qitish yaxshi natija berishi qayd etildi. Bolalar va o'smirlar sport maktablari sonini ko'paytirish yuzasidan topshiriqlar berildi. Videoselektorda yoshlarni internetdagi zararli xurujlardan asrash, ularni axborot texnologiyalaridan unumli foydalanishga o'rgatish masalalariga ham alohida ahamiyat qaratildi.

Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligiga ilg'or xalqaro tajribalar asosida barcha shahar va tumanlar markazlarida Raqamli texnologiyalar o'quv markazlarini tashkil etish bo'yicha topshiriq berildi. Bu markazlarda elektron tijorat va dasturlash bepul o'rgatiladi, axborot texnologiyalari sohasida tadbirkorlik bilan shug'ullanish bo'yicha innovatsion ko'nikmalar beriladi, "startap" loyihalarga yordam ko'rsatiladi. Bugungi kunda barcha maktablarda kompyuter texnikasi bo'lishiga qaramasdan, internet xizmatidan yetarli darajada foydalanilmayotgani tanqid qilindi. Xalq ta'limi vazirligi, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligiga 2021 yilgacha barcha maktablardagi kompyuter sinflarini zamonaviy texnologiyalar va yuqori tezlikdagi internet tarmog'i bilan ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish vazifasi qo'yildi. Tashabbuskor tadbirkorlarni jalb qilgan holda, kompyuter o'yinlari markazlarini tashkil etish, ularda bolalar va yoshlarning bilim va dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladigan test, viktorina, rivojlantirish strategiyalari va boshqa foydali dasturlar bo'lishi zarurligi ta'kidlandi. Yoshlarda bolalik chog'idan kitobga mehr uyg'otish, mustaqil fikr va keng dunyoqarashni shakllantirish ularning hayot yo'llarida mustahkam zamin bo'ladi. Lekin ko'plab qishloq va mahallalarda buning uchun zarur sharoit mavjud emas. Ilgarigi kutubxonalar o'rnida tashkil etilgan Axborot-resurs markazlari o'zlariga yuklatilgan vazifalarni bajara olmadi. Shu holatlarni hisobga olib, yangi tashabbus doirasida yoshlar sonidan kelib

chiqqan holda joylarga qo‘shimcha kitoblar yetkazib berish rejalashtirilgan. Davlatimiz rahbari mutasaddi vazirlik va uyushmalarga “Ma’rifat karvoni” loyihasi doirasida badiiy, ma’rifiy, ijtimoiy mavzularda kitoblar chop etish hamda Qoraqalpog‘iston Respublikasi va barcha viloyatlarga 1 million nusxadan kam bo‘lmagan miqdorda yetkazib berish bo‘yicha topshiriq berdi. Yig‘ilishda mahalliy hokimliklar har bir shahar va tuman markazida bittadan namunali kitob do‘koni tashkil etishi kerakligi ta’kidlandi. Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligiga barcha shahar va tumanlarda ko‘chma kitob pavilonlarini joylashtirish, Qoraqalpog‘iston Respublikasi va barcha viloyatlarda “Bibliobus”larni yo‘lga qo‘yish orqali qishloq va ovullar aholisiga kutubxona xizmati ko‘rsatish vazifasi yuklatildi. Xotin-qizlarni ish bilan ta’minlash masalalari ham muhokama qilindi. Shu maqsadda 2019-2020 yillarda barcha tumanlarda sendvich panellardan 195 ta tikuv-trikotaj korxonalarini tashkil etish belgilangan. Ularni qurish uchun aholi zich yashaydigan, texnologik resurslari ko‘p joylar tanlab olingan. Bu korxonalarni tashkil etish natijasida xotin-qizlar uchun 24 mingdan ortiq doimiy ish o‘rni yaratish ko‘zda tutilgan. Prezidentimiz texnologik qilish istagidagi ayollar ish o‘rinlari sonidan ancha ko‘pligini hisobga olib, korxonalarda ishni 2 smenada tashkil etish, ularda xaridorgir mahsulotlar ishlab chiqarish zarurligini ta’kidladi.

Yig‘ilishda qayd etilgan 5 tashabbusni keng joriy qilish maqsadida barcha hududlarga mutasaddi rahbarlar mas’ul qilib biriktirildi. Shuningdek, bu vazifalarga Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi raisi, Toshkent shahri, viloyatlar, tuman va shaharlar hokimlari, “Nuroni”, “Mahalla” jamg‘armalari, Xotin-qizlar qo‘mitasi, Yoshlar ittifoqi rahbarlari shaxsan mas’ul va javobgar etib belgilandi.

Muhokama qilingan masalalar yuzasidan axborotlar tinglandi.

Maktabda faoliyat olib borayotgan to‘garak mashg‘ulotlari shaxsning barkamol kamol topishga, o‘ziga kelayotgan avlodning ijodiy qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishga, o‘quvchilarga texnologiksevarlikni singdirishga, shuningdek, ularning bo‘sh vaqtdan oqilona foydalanishga yo‘naltirilgan, uning asosiy vazifasi o‘quvchi yoshlarga qo‘shimcha ta’lim va tarbiya berish bilan birga ularning bo‘sh

vaqtini sarmazmun o'tkazish, yoshlarning ongiga milliy g'oya va vatanparvarlik tuyg'ularini singdirishdan iboratdir.

To'garak mashg'ulotining maqsadi: Vatan kelajagi, ravnaq topish uchun komil inson tarbiyalab ta'lim berib borishdan iboratdir. To'garak mashg'ulotlarini interfaol usullardan foydalanib olib borish ta'lim sifatini yanada oshiradi. Bola mashg'ulotda erkin fikrlay olishi, ijodkorlik mahoratini oshkora namoyish eta olishi lozim. To'garakda bola maktab darslaridan keyingi bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish uchun sharoit yaratilishi zarur. To'garak mashg'ulotlari bola o'z ustida ishlashi, o'zi qiziqqan yo'nalishi bo'yicha shug'ullana olishi, qo'shimcha bilimga ega bo'lishi uchun imkon beradi. Mashg'ulot davomida dars o'qtish bilan birga bolalarda o'zaro ijodiy tajriba almashishadi. Bir yo'nalishda izlanayotgan, bo'lajak yosh mutaxassislar shakllanadi. To'garak bolalarning to'garaklarni o'zlari erkin tanlashi, bir vaqtning o'zida bir necha to'garakka qatnashi va qiziqishiga ko'ra to'garakni almashtirishi mumkin. Bu kelajakda bolalarning biror-bir kasbni tanlashida boshlang'ich pog'ona vazifasini o'taydi. To'garak rahbari to'garak mashg'ulotida samaradorlikka erishish uchun to'garak mashg'uloti ishlanmasiga alohida e'tibor qaratishi, uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tuzishi lozim. Bunda to'garak rahbari oldiga qo'ygan har bir maqsadga xolisona, bolalar tushinishi uchun uning soddaligiga alohida e'tibor berishi kerak. To'garak rahbarlari to'garak mashg'ulotlari ishlanmasini quyidagi tartibda tuzishlari mumkin.

O'quvchilarni ishlab chiqarish, texnologik turlari, kasb ta'limi tizimi bilan tanishtirishning muhim shakli ekskursiyadir. O'qituvchi ekskursiyalar o'tkazishni oldindan rejalashtirishi, ekskursiyalar vaqtida o'quvchilar e'tibor berishi lozim bo'lgan konkret topshiriqlar tizimini savollar shaklida ishlab chiqishi kerak. Bu savollar ishchi va mutaxassislar texnologikining mazmuniga, ish o'rinlarini tashkil etishga, texnologik sharoitlariga, kasbning shaxsga qo'yadigan talablariga, kasbiy o'sish va xokazolarga taalluqli bo'ladi.

Ekskursiya korxona faoliyatiga halal bermasligi va ta'limiy jihatdan maksimal darajada samarali bo'lishi uchun o'quvchilarni sexlar, ish uchastkalariga (4-5 kishi) guruhlariga bo'lib olib kirish maqsadga muvofiqdir. Ekskursiyalarni

o'tkazishga korxona vakillari, ishlab chiqarishning yosh ilg'orlari va boshqalarni jalb qilish tavsiya etiladi. Ular o'qituvchiga ekskursiyada gruppalarni almashtirishning aniq grafigini tuzishda yordam berishlari mumkin.

Shuningdek, akademik litsey va kasb-hunar kollejlariga ekskursiyalarni rejalashtirishda ular o'quvchilarga kelgusidagi kasblarni tanlashda yordam berishini hisobga olish mumkin.

Ishlab chiqarishda kasbga yo'naltirish ekskursiyalarini, masalan, quyidagi talablar bo'yicha o'tkazish mumkin:

"Xalq xo'jaligi kasblari, ularning klassifikatsiyasi", -maktabga yaqin korxonadagi kasblar bilan tanishish;

"Salomatlik va kasb tanlash", -o'quvchilarning ish kunining uzunligi, ish kuni mobaynida texnologik rejimini realizatsiya qilish, chang, shovqin, titrashga qarshi kurash tadbirlari, ishchining kiyimlariga qo'yiladigan talablar va xokazolar haqida ma'lumotlarni to'plash.

Ekskursiya jarayonida o'quvchilar texnologik kashlarning hayoti, axloqiy sifatlari haqida muayyan bilimlarga ega bo'ladilar.

Ishlab chiqarish korxonalariga uyushtirilgan o'quv ekskursiyalarining taxminiy vazifalari va mazmuni quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Ekskursiyaning tarbiyaviy vazifalari:

-odamning texnologiki natijalariga hurmatni, ularga avaylab munosabatda bo'lishni tarbiyalash;

-jamo'a, yakka tartibdagi, pudrat, ijara usulida bajariladigan texnologikning afzalligini ko'rsatish;

-o'z shahri (qishlog'i) kishilariga hurmatni tarbiyalash;

-hozirgi davrdagi texnologikning o'ziga xos xususiyatlari haqidagi tasavvurni shakllantirish;

-texnologikga ijodiy munosabatda bo'lishning zarurligini ko'rsatish;

-texnologik ahliga hurmatni tarbiyalash, notanish kasblarga e'tiborni jalb qilish, texnologik madaniyatini ko'rsatish.

2. Ekskursiyaning asosiy mazmuni.

-keng iste'mol biyumlarini ishlab chiqarish bilan tanishish. O'quvchilarga kerak bo'ladigan kitob, maktab formalari va xokazolarni tayyorlash uchun qanchalik ko'p texnologik, texnika va odam kerak bo'lishini ko'rsatish;

-zavod va daladagi barcha ish jarayonlarining o'zaro bog'liqligini, texnologikning jamoa xarakterini, texnologik an'analarni ko'rsatish;

-texnologik mahorati bilan eng yaxshi ko'rsatgichlar, ilg'or kishilar texnologiki bilan tanishtirish;

-ixtirolar va texnologikni takomillashtirishni ko'rsatish, odamlar bilan tanishtirish;

-kasbga qiziqish iyg'otish.

O'quv yurtlari, akademik litsey va kasb - hunar kollejlariga tashkil etiladigan ekskursiyalar quyidagicha bo'lishi mumkin:

Kirish suhbatida o'quvchilarni kasb-hunar kolleji (akademik litsey) ning tarixi, o'quv jarayonining xususiyatlari, ta'limning ixtisosliklari, o'quvchilarni ixtisoslar bo'yicha taqsimlash tartibi bilan, malaka berish qoidalari bilan qisqacha tanishtirish maqsadga muvofiqdir. O'quvchilar oldiga ekskursiya oxirida javob beriladigan quyidagi savollar qo'yiladi:

- kasb - hunar kollejida qaysi ixtisosliklar bo'yicha ta'lim beriladi?
- kasb - hunar kollejlaridagi ta'limning maqsadi nima?
- qanday korxonalar kasb-hunar kolleji uchun baza korxona hisoblanadi?
- o'quvchilarning ishlab chiqarish amaliyoti qayerda o'tadi?
- ta'lim ixtisoslari bo'yicha taqsimot qanday amalga oshiriladi?

Obzor ekskursiya vaqtida o'quvchilar o'quv korxonalari va ustaxonalarni, ulardagi asbob uskunalarni, texnik ijodkorlik to'garaklari ishlaydigan xonalarni, o'quvchilar yasagan buyumlar ko'rgazmasini ko'zdan kechiradilar, o'qituvchilar va ishlab chiqarish ta'limi ustalari bilan tanishadilar.

Ekskursiyani yakunlashda berilgan savollar bo'yicha o'quvchilar bilan suhbat o'tkaziladi; so'rash (og'zaki yoki yozma) natijalari bo'yicha o'quvchilarning dastlabki kasbiy qiziqishlari belgilanadi.

O'quvchilarga amaliy tanishish uchun tavsiya etiladigan ixtisoslarning umumiy soni turlicha bo'lishi mumkin (kasb-hunar kolleji yoki akademik litsey ixtisosliklarining nomenklaturasiga, o'smirlar qiziqishlarining xususiyatlariga, mahalliy ishlab chiqarish muhiti va xokazolarga bog'liq holda). Lekin uchtdan kam bo'lmasligi kerak. Quyida o'quvchilarni kasbga yo'naltirish maqsadida o'tkaziladigan ekskursiyalardan namunalar keltiramiz.

I. Kasb-hunar kollejiga ekskursiya o'tkazish.

Maqsad. O'quvchilarni kasb-hunar kollejida kasb egallashning xususiyatlari, bilim yurtida o'rgatiladigan kasblar bilan chuqur tanishtirish.

Ekskursiyaga tayyorlanish. Ekskursiya konkret kasb-hunar kollejlari va kasbga qiziqadigan sinflar uchun ham, o'quvchilarning ayrim guruhi uchun ham o'tkazilishi mumkin. O'qituvchi oldin kasb-hunar kollejiga boradi va ma'muriyat bilan birga ekskursiya rejasini ishlab chiqadi, o'qituvchi guruhlarining harakat mashg'ulotini, kirish suhbatining mazmunini, kasbga doir ma'lumot berishning ko'rsatmali vositalardan foydalanishni belgilaydi. Ekskursiyadan oldin o'tkaziladigan mashg'ulotlarda, o'quvchilarga ekskursiya maqsadini tushuntiradi va bilim yurtiga boradigan o'quvchilar guruhini tuzadi. Shu bilan birga o'quvchilarni ekskursiyadan so'ng javob qaytariladigan quyidagi savollar bilan tanishtiradi:

1. Kasb-hunar kollejida qanday kasblar bo'yicha ta'lim beriladi?
2. Kasb-hunar kollejiga qabul qilish shartlari qanday?
3. O'quvchilarning o'quv va texnologik faoliyati rejimi qanday?
4. Kasb-hunar kollejining o'quvchilariga va bitiruvchilariga qanday imtiyozlar beriladi?
5. Mazkur bilim yurtini bitirganlar qaysi korxonalarda ishlaydilar?
6. Ularni keyingi kasbiy kamolot yo'llari qanday?

Ekskursiyaning borishi:

1. Kirish suhbat. Ekskursovod malakali ishchilar tayyorlashda kasb-hunar ta'limi tizimini roli haqida, bilim yurtining tarixi, an'analari, uni bitirganlarni texnologikdagi yutuqlari, o'quvchilarni nazariy va amaliy tayyorgarligi mazmuni, ularning dam olishi va to'garak ishlarini tashkil etish to'g'risida so'zlab beradi.

2. Kasb-hunar kollejining o'quv kabinetlari, laboratoriya va ustaxonalari, bilim yurti o'quvchilari ta'lim va ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida tayyorlagan mahsulot turlarini ko'rish.

3. Kasb-hunar kolleji o'quvchilari bilan bilim yurti haqida va ular o'rganayotgan kasb to'g'risida suhbatlar. Bilim yurti haqidagi bukletlarni, ochiq eshik kunlariga taklifnomalarni tarqatish.

4. Ekskursiyani yakunlash. Ekskursiya oldidan berilgan savollar bo'yicha suhbat. O'quvchilar uy vazifasi sifatida ekskursiya to'g'risida yozma hisobot tayyorlashlari lozim.

II. Maktab yaqinidagi korxonaga ekskursiya o'tkazish.

Ekskursiya obyekti sifatida korxonaning yigiruv sexi, ta'mirlash ustaxonasi, avtoxo'jaligi, mexanizatsiyalashtirilgan fermasi, qishloq xo'jalik mashinalari parki va xokazolar olinishi mumkin.

12-mavzu. Kasb hunarga yo'naltirish komissiyalari. O'quvchilar va ota onalar bilan ishlash.

REJA:

1.O'qituvchi shaxsi, fan o'qituvchilari, sinf rahbari; o'quv ishlari bo'yicha mudir, o'quv muassasalari psixologi.

2.Sinf rahbarining kasb hunarga yo'naltirishdagi o'rni. Kasb hunarga yo'naltirish komissiyalarini tashkil qilish.

3.O'quvchilar bilan ishlash. Ota-onalar bilan ishlash.

4. 2019 yil 23-avgust kuni Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida xalq ta'limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma'naviyatini yuksaltirish masalalariga bag'ishlangan yig'ilishda ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini oshirish bo'yicha qator ilgari surilgan tashabbuslar.

Tarbiyachilik texnikasi sinf rahbarining asosiy qurolidir. Chunki tarbiyachilik talanti juda ko'p sifatlarni chuqur bilish, keng fikr doirasi, ishga jon dildan ko'ngil qo'yish bolalarga bo'lgan cheksiz muhabbat, muomalada nazokatlik, qalb yoshligi, serzavq, temperament, aql va odoblilik namunasi, aloqada nazokat va sipolik, vazminlik va kamtarlik kabi fazilatlarining bo'lishini taqozo qiladi. Bunda yana tarbiyachilik texnikasi qo'shilsa ishda muvaffaqiyat ta'minlanishi tabiiydir. Sinf rahbaridan madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilish, har bir o'quvchi shaxsini inson sifatida hurmat qilish bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmaslik, tashkilotchilik malakalariga ega bo'lish, o'z malakasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondoshish talab qilinadi. Muhimi shundaki, sinf rahbarining o'zi bolalarda tarbiyalamoqchi bo'lgan g'oyaviy-axloqiy g'oyaga mos bo'lishi kerak. Tarbiyadagi xatolarning ko'pligiga asosiy sabab o'quvchilarning oldiga qo'yilayotgan talablar tarbiyachi harakterda hamisha ham namoyon bo'lavermasligidadir. Sinf rahbarining maxsus kasbiy va ijtimoiy vazifalariga odilona baho beruvchi xolis hakam – tarbiyalanuvchilar. Avvalo, sinf rahbarining amaliy faoliyati faqat yarimi tarbiya texnologiyaga asoslanganligini nazarda tutish kerak. Uning ikkinchi yarimi bu san'at. SHu tufayli sinf rahbariga qo'yiladigan dastlabki talab – unda pedagogik qobiliyat mavjud bo'lishi kerak. Sinf rahbarining qobiliyati – bu o'quvchilar bilan ishlashga ishtiyoq, bolalarga nisbatan muhabbat, ular bilan bo'lgan munosabatdan mamnun bo'lish bilan ifoda bo'ladigan shaxsning sifatlari. Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Qobiliyat uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi hisoblansa. Qobiliyatning rivojlanishi uchun esa yana iste'dod, layoqat va zehn, ya'ni inson asab tizimida anatomo-fiziologik xususiyat bo'lishi ham zarur. Tarbiyaviy faoliyatning samarali bo'lishi uchun sinf rahbarida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i va tarbiyalab yetishtirilmog'i lozim.

Sinf rahbari uchun juda muhim xislat – insonparvarlik, ya'ni o'sayotgan insonga oliy qadriyat kabi munosabat qilish lozim. Insoniy munosabatlar 7 o'quvchiga nisbatan xayrixohlik, unga yordam berish, ularning fikriga quloq solmoq, uning o'quvchilik faoliyatiga yuksak talabchanlikdan iborat. Sinf rahbari

doimo faol, ijodkor shaxsdir. U o'quvchilarning kundalik hayotini uyushtiruvchi hamdir. O'quvchilarda qiziqish uyg'otish, ularni o'zi bilan yetaklash faqat yuksak irodali insonning qo'lidan keladi. Auditoriya, o'quvchilar jamoasi kabi murakkab organizmlarga pedagogik rahbarlik qilishi sinf rahbaridan topqir, zehni o'tkir, har qanday vaziyatni mustaqil yechishga doim tayyor bo'lishligini talab qiladi. Unga kasbiy jihatdan kerakli xislatlardan biri – sabr-toqat va dadillikdir. O'qituvchining birdan sarosimaga tushgani, o'z nochorligini o'quvchilar sezmasligi lozim. SHuni hamisha esda tutish kerakki, sinf rahbari o'z harakati va axloqini nazorat qilish, hech qachon arzimagan narsalarga asabiylashmasligi kerak. Muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning birinchi sharti - bu sinf rahbarining talabchanligi. Dastlab talabni u o'ziga qo'yishi kerak, chunki o'zingda bo'lmaganni o'zgadan talab qila olmaysan. Talabchanligi bilan birga oqilona tarbiyachi ham bo'lishi lozim. Pedagogik jarayonlarda yuz berib turadigan keskinliklarni bartaraf etish uchun tarbiyachiga hazil-mutoyiba tuyg'usi yordam beradi. Uning ko'lamida tayyor hazil, maqol, yaxshi, do'stona piching – ijobiy emotsional holat yaratishga imkon berib, o'quvchilarni o'ziga jalb qildiradi. SHaxs axloqini harakterlaydigan belgilardan biri – ma'suliyatdir. Sinf rahbarining ma'suliyati - tarbiyachining faoliyati va ta'lim-tarbiya jarayonining aniq vazifalarini ham o'z ichiga oladi. Tarbiyachi zimmasiga bolaning shaxs sifatida har tomonlama kamol toptirish ma'suliyati yuklanadi. U o'quvchiga chuqur nazariy bilim berishi, uni hayotga, texnologikga tayyorlashi lozim. SHu bilan birga u o'quvchidagi mavjud layoqat va qobiliyatni o'z vaqtida payqab, individual munosabatda bo'lishi, unda mavjud bo'lgan ijobiy axloqiy sifatlarni avaylab o'stirishi darkor. Sinf rahbari maktabdagi eng universal pedagogik hisoblanib u bajaradigan texnologikning o'lchovi, chegarasi yo'q. Uning bilmagan ishi uddasidan chiqa olmaydigan sohasi bo'lmaydi. SHu bilan bir qatorda, u beg'araz, xolis va ta'masiz 8 shaxs bo'lib, jamoachilik asosida ishlaydi. Sinf rahbari pedagoglar, ota-onalar va o'quvchilarni o'zaro bog'lovchi shaxs sifatida barcha tomonlarning nuqtai nazarini hisobga olishi, harakatlarni bir markazga birlashtirishi, o'zaro aloqalarning to'g'ri bo'lishiga ta'sir o'tkazishi va ayni vaqtda o'zining pozitsiyasini aniq ta'minlay olishi kerak. Bu esa donolikdir. SHunday qilib,

pedagogik odobga ega bo'lgan sinf rahbari o'quvchilar orasida obro' qozonadi. Ustoz qanchalik obro' qozonsa, ta'lim va tarbiya mohiyatan shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi va aksincha, tarbiyachining shaxni qanchalik past bo'lsa, uning ta'siri shuncha bo'sh va o'quvchilarni voyaga yetkazish jarayoni ham shuncha zaif bo'ladi. Yuqori aytib utilgan fazilatlar sinf rahbarining tarbiyaviy ishlari samarasini oshirishda va uning muvaffaqiyatini ta'minlashga garov bo'ladi. Sinf rahbari nihoyatda ma'suliyatli va murakkab vazifani bajaradi. U sinfdagi tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi, o'quvchilarning murabbiysi, sinfni tashkil etadi hamda kamolot tashkilotchilari, o'qituvchilar, oila, keng jamoatchilik ahli bilan birga ish olib boradi. So'nggi yillarda sinf rahbarining faoliyati turli shakl va metodlar bilan boyitildi. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va o'tkazishda maktab jamoat tashkilotlarining roli tobora oshirildi. Ideologik muassasalar sifatida maktab oldida muhim tarbiyaviy vazifalar qo'yilgan, bu esa ayni vaqtda har bir sinf rahbarining asosiy vazifalari hisoblanadi, shunday qilib, alohida sinf birlashib maktabni tashkil etadilar. Alohida sinf jamoalari qo'lga kiritgan ta'lim va tarbiya borasidagi muvaffaqiyatlar butun maktab jamoasining muvaffaqiyatini minlaydi. SHu nuqtai nazardan sinf rahbarining ma'suliyati jamiyat oldida rahbarlik ma'suliyatidan kam emas. SHunnig uchun maktab direktorlari sinf rahbari vazifasiga tajribali, tashkilotchi, texnologiksevar, mahoratli, yosh avlodni sevadigan o'qituvchilarni tayinlab, ular bilan muntazam ish olib boradilar. Sinf rahbarining muhim vazifalaridan biri – bu o'quvchining o'qishga bo'lgan havasi, e'tiqodi va bilim, qobiliyatini rivojlantirish, kab-hunarga bo'lgan layoqatini, yosh va ruhiy xususiyatlar asosida rivojlantirish, har bir o'quvchining bo'lg'usi hayoti rejalarini amalga oshirish, o'quvchilarning salomatligini muhofaza qilishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 23 avgust kuni xalq ta'limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma'naviyatini yuksaltirish masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishi bo'lib o'tdi.

Davlatimiz rahbari prezidentlik faoliyatining dastlabki kunlaridan boshlab yurtimizda innovatsion va kreativ fikrlaydigan, zamonaviy kadrlar tayyorlash,

yoshlarni vatanparvarlik ruhida, yuksak ma'naviyat egalari etib tarbiyalash, shu maqsadda ta'lim tizimini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratib kelmoqda.

Prezidentimiz yig'ilishda maktab ta'limi tizimini isloh qilish bo'yicha mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, bu borada oldimizda turgan dolzarb vazifalar haqida fikr yuritar ekan, ulug' ma'rifatparvar bobomiz Mahmudxo'ja Behbudiyning "Dunyo imoratlari ichida eng ulug'i maktabdir" degan fikrini alohida ta'kidlab, bu masalaning mohiyati va ahamiyatiga atroflicha to'xtalib o'tdi.

Haqiqatan ham, jahondagi rivojlangan davlatlar tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ularda jamiyat hayotini o'zgartirishga qaratilgan islohotlar avvalo ta'lim tizimidan, bog'cha, maktab, tarbiya masalasidan boshlanganini ko'ramiz. Chunki maktabni o'zgartirmasdan turib, odamni, jamiyatni o'zgartirib bo'lmaydi. Ta'lim va tarbiyaning asosi, poydevori bu – maktab. Maktabni maktab qiladigan kuch esa o'qituvchilardir.

Ma'lumki, murakkab o'tish yillarida maktablardagi ma'naviy-ma'rifiy muhit, o'qituvchi kasbining obro'yi, nufuzi pasayib ketgani, yangi davr pedagoglarini tarbiyalash, pedagogika fanini rivojlantirish, innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etishga yetarli e'tibor berilmagani sohada bir qator jiddiy muammolarni keltirib chiqardi.

Keyingi yillarda ana shu muammolarni samarali hal etish, kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha mamlakatimizda ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz tomonidan xalq ta'limi tizimiga oid 6 ta farmon va qaror, Vazirlar Mahkamasining 21 ta qarori qabul qilinib, bu sohadagi islohotlarning huquqiy-me'yoriy asoslari mustahkamlandi.

Ota-onalar, jamoatchilikning istaklari inobatga olinib, yurtimizda 11 yillik maktab ta'limi tizimi tiklandi. So'nggi uch yilda yurtimizda 157 ta umumta'lim maktabi yangidan qurildi.

Ulug' allomalarimiz – Mirzo Ulug'bek va Muhammad Xorazmiy nomidagi iqtidorli bolalar maktablari, Hamid Olimjon va Zulfiya, Erkin Vohidov, Abdulla

Oripov, Ibroyim Yusupov, Ishoqxon Ibrat, Muhammad Yusuf, Halima Xudoyberdiyeva nomlari bilan atalgan ijod maktablari, “Temurbeklar maktabi”, Prezident maktablari, xususiy maktablar singari yangi va zamonaviy namunadagi ta’lim dargohlari tashkil etilgani yurtimiz farzandlari uchun ta’lim-tarbiya olish borasida yangi imkoniyatlar ochib bermoqda.

Ta’lim-tarbiya ishlarini samarali olib borishda erkak o’qituvchilarning alohida o’rni va ta’siri borligi hisobga olinib, ko’rilgan aniq chora-tadbirlar natijasida xalq ta’limi tizimiga 12 ming 871 nafar erkak o’qituvchi qaytdi. Pedagog xodimlar texnologikini rag’batlantirish bo’yicha katta ishlar qilinmoqda. Oxirgi 3 yilda o’qituvchilarning ish haqi o’rtacha 2,5 barobar oshirildi. Uzoq tumanlarga borib ishlayotgan pedagog kadrlar texnologikini rag’batlantirish bo’yicha aniq mezonlar belgilandi. Ularga 50 foizgacha qo’shimcha oylik ustamalar to’lanmoqda. Bu olis hududlarda yetishmayotgan mingdan ziyod o’qituvchini jalb etish imkonini berdi. Nafaqa yoshida faoliyatini davom ettirayotgan o’qituvchilarga pensiyasi to’liq miqdorda berilmoqda.

“Hurmatli muallimlarimiz, jonkuyar maktab direktorlarini, soha faxriylarini el-yurtimizning tayanchi va suyanchi, deb bilamiz, – dedi Prezidentimiz. – Maktablar tizimini rivojlantirish uchun bundan buyon ham mablag’ni, imkoniyatni aslo ayamaymiz. Kelajak avlodimiz taqdiri, butun millatimiz, xalqimiz, davlatimiz taqdiri muhtaram muallimlarga bog’liq”.

Ammo amalga oshirilayotgan ijobiy o’zgarishlarga qaramasdan, ta’lim tizimida hamon tizimli muammolar borligi, maktablarning moddiy-texnik bazasi, ayrim pedagog xodimlarning bilim va malakasi bugungi zamon talablariga javob bermasligi yig’ilishda tanqid qilib o’tildi.

Ta’lim-tarbiya sohasida zamonaviy va oqilona tizim yaratish, o’qitish metodlari, ta’lim standartlari, darslik va o’quv qo’llanmalarini yangilash zarurligi, bilim berishda chet eldagi ilg’or tajribalardan foydalanish, tarbiyada esa milliy an’ana va qadriyatlarga suyanish muhimligi qayd etildi.

Davlatimiz rahbari “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” degan tamoyilga asoslangan holda, milliy g’oya va uning mafkuraviy negizlarini puxta

ishlab chiqish, yosh avlodni bolalikdan milliy g'urur va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash dolzarb ahamiyatga ega ekanini ta'kidladi.

Maktablardagi kamchiliklarni tuzatish, ta'lim sifatini nazorat qilish uchun ota-onalar, keng jamoatchilikning ishtiroki zarurligiga alohida e'tibor qaratildi. "Maktab bu hayot-mamot masalasi, kelajak masalasi. Uni davlat, hukumat va hokimlarning o'zi hal qilolmaydi. Bu butun jamiyatning ishi, burchiga aylanishi kerak", dedi Shavkat Mirziyoyev.

Videoselektorda xalq ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish, muammolarni kompleks hal etish masalalari chuqur tahlil qilinib, kelgusidagi vazifalar muhokama etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining joriy yil 29 apreldagi farmoniga muvofiq, Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi. Unda 48 ta maqsadli ko'rsatkichlarga erishish bo'yicha aniq mexanizmlar belgilandi.

Masalan, 2030 yilga borib o'quvchilar bilimni baholash bo'yicha PISA xalqaro dasturi reytingida O'zbekistonning jahondagi yetakchi 30 ta mamlakat qatoridan joy egallashi maqsad qilib qo'yilgan.

Davlatimiz rahbari o'qituvchining maqomi va nufuzini oshirish, huquqlari va imtiyozlarini kengaytirish masalalariga alohida e'tibor qaratdi. "Maktab o'qituvchisini moddiy rag'batlantirmasak, uning hayot sifati darajasini oshirmasak, islohot, natija haqida gapira olmaymiz", dedi Prezident. Shu munosabat bilan Vazirlar Mahkamasi, Moliya va Xalq ta'limi vazirliklariga 2020 yilda xalq ta'limi xodimlari oylik ish haqini oshirish yuzasidan ko'rsatmalar berildi. Uzoq qishloqlardagi maktablarga o'qituvchilarni jalb etishni yanada rag'batlantirish uchun ularga uy-joylar, avtotransport uchun kreditlar berish ham ko'zda tutilgan.

Bu ishlar davlatimiz tomonidan izchil davom ettiriladi. Lekin bu – masalaning bir tomoni. Ikkinchi tomondan, o'qituvchi va murabbiylarning o'zi ham bilim va saviyasini oshirish, jamoat ishlarida faol ishtirok etish, halol texnologiki va tashabbuskorligi bilan bu kasbning obro'sini oshirishi kerakligiga urg'u berildi.

Nizomiy nomidagi universitet, hududlarda 6 ta pedagogika institutlari mavjud. Respublika ta'lim markazi, Abdulla Avloniy nomidagi xalq ta'limi tizimi rahbar va mutaxassis xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, viloyatlarda ham shunday institutlar bor. Lekin o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirish, o'qituvchilarning bilim va saviyasini yuksaltirishda, afsuski, ularning o'rnini sezilmayapti.

Yig'ilishda pedagogika yo'nalishidagi oliy o'quv yurtlari faoliyatini tanqidiy o'rganib, takomillashtirish, ularni eng nufuzli ta'lim muassasalariga aylantirish, pedagogiklikka moyilligi bo'lgan yoshlarni maqsadli tarbiyalab borish bo'yicha vazifalar belgilandi.

Prezident maktablari va ijod maktablari faoliyatini muvofiqlashtirish, ularning samaradorligini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi huzurida alohida tuzilma tashkil etilishi ma'lum qilindi.

Maktablardagi ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etish, "Milliy g'oya", "Odobnoma", "Dinlar tarixi", "Vatan tuyg'usi" kabi fanlarni birlashtirgan holda, yagona "Tarbiya" fanini joriy qilish zarurligi qayd etildi. Maktablarga buyuk allomalar, davlat va siyosat arboblari, mashhur sarkarda ajdodlarimizning nomlarini berish muhimligi ta'kidlandi.

Oiladagi ta'lim-tarbiya muhiti, ota-onalarning mas'uliyati va o'qituvchilar bilan hamkorligi masalalariga ham e'tibor qaratildi.

Maktab hayoti, fidoyi o'qituvchilar haqida badiiy va hujjatli filmlar, spektakl va videoroliklar yaratish bo'yicha tavsiyalar berildi.

"Moddiy va ma'naviy hayotni uyg'un rivojlantirishimiz kerak. Maktab bu borada asosiy bo'g'in bo'lishi lozim. Maktab ta'limini rivojlantirish biz uchun buyuk umummilliy maqsadga, umumxalq harakatiga aylanishi zarur", deb uqtirib o'tdi davlatimiz rahbari.

Yig'ilishda ishtirok etgan rahbar va mutasaddilar, ta'lim sohasida faoliyat yuritayotgan tajribali va fidoyi muallimlar, ziyolilar, mahalla faollari muhokama qilingan masalalar yuzasidan o'z fikr va takliflarini bildirdilar.

O'zbekiston Respublikasida yoshlarni kasbga yo'naltirish tadbirlari bo'yicha qabul qilingan qarorlar mazur ishni markazlashtirilgan tarzda boshqarishda katta rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining politexnik ta'lim bo'limi texnologik ta'limi va kasbga yo'naltirish bo'limiga aylantirildi. O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot institutida kasbga yo'naltirish sektori ishlay boshladi. Kasbga yo'naltirish bilan shug'ullanuvchi yangi tuzulgan va qayta tashkil qilingan bo'limlarning vazifasi tuman, viloyat va respublika miqqiyosida rahbarlikning tashkiliy tajribalarini umumlashtirishdan; kasbga yo'naltirish boshqarmasi bo'g'inlari ishini kuchaytirishning tashkiliy-metodik tadbirlarni ishlab chiqish va tajribada tekshirib ko'rishdan iborat edi. Shu tariqa respublikada kasbga yo'naltirishni boshqarish tizimining tarkib topishi va rivojlanishi 1970 yildan boshlanadi. U xalq xo'jaligining malakali qadrlarga talab-ehtiyojlarini hisobga olib, kasb tanlashda o'g'il va qizlarga yordam berishi; kasbga yo'naltirish ishini rejalashtirishi, uning mazmunini belgilashi; vazirliklar, idoralar, birgalikda kuch-g'ayratlarini mvofiqlashtirishi lozim edi. Kasbga yo'naltirishni ilmiy boshqarishni xukumat, korxonalar va tashkilotlarning ishchi kuchini reja asosida tayyorlash va yoshlarni ishchi kasblarga yo'naltirish sohasidagi harakatlari tizimi hisoblash lozim. Shu boisdan kasbga yo'naltirish ishining tashkilotchilari faqat tarmoqlarning emas, balki ayrim korxonalarning ham qadrlarga talab-ehtiyojlarini bilishlari va shu xaqda maktablar va o'qituvchilarga axborot berib turishlari, amaliy tadbirlar dasturini ishlab chiqishlari va uni bajarish uchun kuch va mablag'larni safarbar etishlari; boshqaruv tizimining barcha bo'g'inlari nazorat o'rnatishlari va ularga yordam berishlari lozim. Mustaqillikka erishgandan so'ng kasb tanlashga yo'llash ishlariga qaratilgan tadbirlar yana qayta jonlantirildi va har doimgidanda ko'proq e'tibor qaratila boshlandi. Bu borada ta'limni rivojlantirish maqsadida qabul qilingan "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" asosida faoliyat yuritish mamlakatimiz uchun ulkan muvaffaqiyatlarni olib keladi. Umumta'lim maktablarining 8-9 sinflarida texnologiya fani mashg'ulotlarida o'qitilayotgan kasb tanlashga yo'llash mavzularini samarali tashkil etish ham shular jumlasiga kiradi.

13- Mavzu Kasb tanlashga doir reja tuzish.

Reja:

1. Kasbga doir reja, va uni tuzishga qo‘yladigan talablar.

2. O‘quvchilarning shaxsiy kasbga doir rejasi va uni tuzish yo‘llari.

1. Kasbga doir reja, va uni tuzishga qo‘yladigan talablar.

Har bir o‘quvchi-Yosh o‘z texnologik faoliyatini yaqin kelajakda va uzok istiqbolda qanday tasavvur etishi va shu orqali o‘z shaxsiy kasbga doir reja tuzib chiqishi kerak va shu reja asosida o‘zining kasbiy kelajagini belgilashi mumkin.

Albatta kasbga doir rejaning yagona bir shaklini tavsiya etish qiyin uning mazmuni ham, tuzilish yo‘li ham o‘quvchilarning aql-idrokiga, uning umumiy bilim saviyasiga, e‘tiqodi va boshqa ko‘p narsalarga bog‘liq bo‘ladi. Shuning uchun Yoshlarning kasbga doir rejalarida mana shu aytilgan va boshqa ko‘plab omillar to‘liq xisobga olinishi shart.

Ko‘zda tutilgan asosiy maqsad kasbga doir rejaning negizini quyidagilar tashkil etishi kerak, ya’ni unda nima ish bilan shug‘ullanish, kim bo‘lib etishish, umumxalq ishiga qanday hissa qo‘shish, bu ishda kimlarga tenglashish va shu kabilar. Shu bilan birga mazkur maqsadga erishish uchun reja tuzishda har bir o‘quvchi-Yosh o‘z imkoniyatlariga: intilishlari, qizikishlari, mayllari va qobiliyatlariga, salomatligiga, shaxsiy va psixologik-irodaviy sifatlariga real-to‘g‘ri baho berishi zarur. Kasbga doir reja tuzish vaqtida maqsadga erishish yo‘llari va vositalarini: o‘z kuchini qaerda va qanday qilib sinab ko‘rish mumkinligini, kerakli ma’lumotni qaysi o‘quv yurtlarida olish mumkinligini, kasb mahoratini qanday qilib oshirish mumkinligi va hokazolarni belgilab olish kerak.

O‘z maqsadiga etishish yo‘lida uchrashi mumkin bo‘lgan barcha qiyinchiliklarni ham oldindan ko‘ra bilish kerak, bu behudao‘zini qiynash, iztirob

chekishning oldini olish va zarur xolatlarda, tanlangan kasbni boshqasi bilan almashtirish imkonini beradi. Shuning uchun bir nechta muqobils variantlarni ham nazarda tutish maqsadga muvofiqdir.

Kasbga doir rejada o'quvchilarning o'z-o'zini tarbiya qilish dasturi: tanlayotgan kasbga mos muhim bo'lgan qanday fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish, o'z sog'lig'ini qanday qilib mustahkamlash mumkinligi va boshqa shu singari tadbirlar ham o'z ifodasini topishi kerak. O'z bilimini mustaqil oshirib borish o'z ustida ishlash masalalariga ham: qanday adabiyotni o'qish, qaysi fanlarni ya'anada chuqurroq o'rganish, kanday to'garaklarda yoki qiziqish bo'yicha tuzilgan darsdan tashqari mashg'ulotlarda shug'ullanish, qanday ko'rgazmalarni borib ko'rish va ularda ishtirok etishi singari masalalarga ham alohida e'tibor berish lozim.

Shaxsiy kasbga doir rejalar puxta va har tomonlama o'ylangan bo'lishi kerak, ularni tuzish vaqtida har bir o'quvchi mustaqillik ko'rsatishi va unga mas'uliyat bilan yondashishi lozim.

Tuzilgan kasbga doir rejaga vaqt-vaqti bilan murojaat qilib o'z tanlash faoliyati qay darajada amalga oshayotganligini kuzatib tahlil qilib turish kerak bo'ladi. Qiziqishlar chuqurlashib, kasb to'g'risidagi bilimlar ortib, amaliy faoliyat sohasida muayyan tajriba to'planishiga qarab reja ham o'zgarib borishi, u ancha real rejaga aylantirilishi mumkin.

Kasb tanlash inson, jumladan o'quvchi-Yoshlar xayotida eng qiyin va mas'ulyatli qadam xisoblanadi. Insonning o'z kelajagini, kelgusi kasbini tanlashi tasodifiy bo'lmasligi kerak. Bu borada doimo mutaxassislar maslahatlaridan foydalanish kerak. Kasbni har tomonlama puxta o'ylab, o'z qobiliyatlari va xaqiqiy imkoniyatlarini to'liq xisobga olgan xolda, ichki ishonch bilan, chin ko'ngildan hohlab barcha ko'rsatgichlardagi "xa" va "yo'q" tomonlarni xisob qitob qilgan xolda tanlash kerak.

Buning uchun o'quvchilar o'z-o'zini chuqur o'rganishi zarur.

O'quvchilar o'z-o'zini chuqur o'rganishiga quyidagi talablar qo'yiladi:

- o'z qiziqishlarini to'liq (nima imidj sifatida qiziqish va nima kelgusidagi kasb sifatida qiziqish ekanligini), intilish va o'z xarakteridagi o'ziga xos tomonlarini, jismoniy imkoniyatlarini taxlil qilishi va aniqlashi;

- o'zining kuchli va zaif tomonlarini, asosiy va ikkinchi darajali sifatlarini taxlil qilishi va aniqlashi;

- o'z qiziqish va qobiliyatlariga mos keluvchi kasblarni aniqlash va ular to'g'risida to'liqroq ma'lumot va bilimlarga ega bo'lish maqsadida jurnal maqolalari va adabiyotlarni mutaola qilish;

- tahminiy (dastlabki) tanlangan kasb va unga turdosh bo'lgan kasblarni belgilash;

- tanlangan kasb egalari bilan yaqindan suxbatlashish, bu mutaxassislik ish joylariga tashrif buyurib, ish jarayoni va sharoitlari bilan tanishish;

- bu kasbda qachon va qaerda o'z kuch va imkoniyatlarini amaliyotda sinab ko'rishligini o'ylash;

- tanlangan kasbni egallash mumkin bo'lgan ta'lim muassasasi bilan tanishish;

- o'z shaxsiy sifat va imkoniyatlarini o'zi tanlangan kasbi talablari bilan solishtirib ko'rish;

- uchrashi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar oldida chekinmaslikka qaror qilish, ko'zlangan maqsadga erishishda qarorida qat'iy turish.

Shundan kelib chiqqan xolda o'quvchilarning shaxsiy kasbga doir rejasini tuzishda quyidagilarni xisobga olish zarur.

1.Asosiy maqsad (kelajakda kim bo'lishi, qanday bo'lishi, nimalarga erishishi, xayot va faoliyati mazmuni na'munasi nima bo'lishini bilishi) .

2.Faoliyatning yaqin kelajakdagi tarkibiy qismlari (zanjiri) va birmuncha alohida aniq maqsadlar(nimaga va qaerda o'qishni davom ettirishi, malaka oshirish istiqbollari).

3.Yaqin maqsadlarga erishish yo'li va vositalari (insonlar bilan suhbat, muloqat, o'z kuchini sinab ko'rish, mustaqil ta'lim olish, tayyorlov kurslari, ta'lim muassasasiga o'qishga kirish).

4.Maqsadga erishishning tashqi shartlari (qiyinchiliklar, mavjud qarshiliklar,u yoki bu shaxslarning qarshilik ko'rsatishlari).

5.Ichki shartlar(o'z imkoniyatlari: sog'ligi , kasb-faoliyatni nazariy yoki amaliy o'rganish qobiliyatlari, o'z fikrida qat'iy turishi, sabr-toqati, shaxsiy fazilatlari, tanlagan kasbi bo'yicha ishlay olishi).

6.Tanlagan asosiy variant (kasbi)da faoliyat yuritishida salbiy, nomuofiqliq, to'g'ri kelmaslik xolatlari yuzaga kelganda maqsadning alternativ variantlari va unga erishish yo'llari.

Shaxsiy kasbga doir reja quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak:

- rejaning aniy va tushunarli bo'lishi (agar shaxs-o'quvchi yakkayu-yagona kasb va unga mos keluvchi ta'lim muassasasini tanlasa);

- rejaning to'liq bo'lishi (kasb tanlashning barcha omillari: qiziqish, intilish, hohish, qobiliyat, sog'lik, ta'lim darajasi va boshqalar to'liq xisobga olingan xolda);

- rejaning turg'un bo'lishi (kasbni to'g'ri tanlanishi va rejaning amalga oshirilishi ishonchliligi bo'lgan xolatida)

- rejaning xaqiqiyliigi (reja va uni amalga oshirishning xaqiqiy ijtimoiy va psixologik ikoniyatlarga asoslangan xolatda);

- mantiqiy asoslanilganligi va ichki o'zaro kelishganlik (insonning intilish, hohish va qobiliyatlarining kasbning insonla qo'yadigan talablarining mos kelish xolatlarida);

- rejaning axloqiy o'zini oqlashi (agar kasbni tanlash mativlari faoliyat mazmuniga bog'liq bo'lsa);

- rejaning texnologik bazori ehtiyojlariga mos kelishi.

Shaxsiy kasbga doir rejani shakllantirish bosqichlari.

Shaxsiy kasbga doir reja tuzishda quyidagilar zarur:

- faoliyatning qaysi turi qiziqarli bo'lishini aniqlash, "Odam-tabiati", "Odam-texnika", "Odam-odam", "Odam-belgilar tizimi", "Odam-badiiy obraz" tipidagi kasblar bo'yicha ishga hohish qay darajada ekanligini tahlil qila olish, qiziqtirgan kasbni tanlash formulasini tuza olish;

- shaxs o‘zi yashayotgan xuddagi texnologik bazorida qaysi kasb egalariga ehtiyoj borligini aniqlashi;
- olingan ma’lumotlarni qiyosiy tahlil qilishi, kasbiy faoltyatning qaysi sohasida ishlashi mumkinligi to‘g‘risida xulosa chiqarish;
- qiziqtirgan kasbi vakillari bilan suxbatlashish, kasb professiogrammasi, maxsus adabiyotlardan foydalanish, ota-onalar bilan maslaxatlashish, shifokordan maslaxatlar olish asosida qiziqtirgan kasbi bilan yaqindan tanishish;
- o‘z shaxsiy xususiyatlarini tanlagan kasbining kasb egasiga qo‘yadigan talablariga moslashtirish;
- qiziqtirgan kasb mazmuni, texnologik sharoiti, kasbning kelajak istiqbollarini bilish;
- kasbni egallashning mavjud yo‘llari bilan tanishish; “Ochiq eshiklar kuni” tadbirlarida ta’lim muasasasiga tashrif buyurish;
- umumta’lim va kasbiy tayyorgarlik olishning turli yo‘llari va ularning yutuq hamda kamchiliklarini tahlil qilish.

Insonning kasb tanlash va u jarayonni boshqarish tamoyillari.

Onglilik tamoyili. Quyidagi xolatlarni ongli mushohada amalga oshirgan insongin kasbni to‘g‘ri tanlashi mumkin:

- u o‘zi nimani xoxlashini (o‘z maqsadini, hayotiy rejalarini, g‘oyalarini va natijaviy mo‘ljalga intilishni to‘g‘ri anglashini);
- u o‘zi aslida kim (o‘z shaxsiy va jismoniy xususiyatlarini);
- u o‘zi nimaga qodir (o‘z hohish-istak, qobiliyat va kamchiliklarini bilishini);
- ishda va texnologik jamoasida undan nima talab qilinishini.

Mos kelish tamoyili. Tanlangan kasb insonning qiziqishlari, intilishi, xoxishi, qobiliyatlari, sog‘ligi shu bilan birga jamiyatning shu kasb egalariga bo‘lgan eg‘tiyojlarining bir-biriga mos kelishi.

Faollik tamoyili. Kasbni shaxs-o‘quvchining o‘zi faol izlashi, topishi va tanlashi kerak. Bu jarayonda o‘quvchilarning o‘zini to‘garaklar, seksiya, fakultativ va shu kabi darsdan tashqari tadbirlardagi amaliy sinab ko‘rish faoliyati, adabiyotlarni mutaola qilishi, ekskursiyalar, mutaxassislar bilan tashkil etiladigan

uchrashuvlar, “Ochiq eshiklar kuni” tadbirlarida ta’lim muassasasiga tashrif buyurish, psixolog va kasbiy maslaxatchidan olgan mustaqil maslaxatlari katta rol o‘ynaydi.

Rivojlantirish tamoyili. Bu tamoyil o‘quvchilarda xar qanday kasb uchun zarur bo‘ladigan sifatlarni rivojlantirish g‘oyasining zarurligini yoritadi. Bular psixologik jarayon (idrok, xotira, diqqat) va xarakterning quyidagi qirralari: texnologiksevarlik, sofvijdonlilik, tashkilotchilik, intizomlilik, mustaqillik, tashabbuskorlik, qtiyatlik va boshqalar.

Kasb tanlashdagi xatoliklar va qiyinchiliklar.

1.Kasb tanlash qoidalarini bilmaslik:

- jamoaga qo‘shilgan xolda (o‘rtoqlari, atrofida gilar tanlagan) kasbni tanlash;
- kasb egasi bo‘lgan kishiga qaratilgan munosabatni kasbning o‘ziga ko‘chirish;

- o‘quv predmetining kasbga tenglashtirilishi;
- kasbda birdaniga yuqori malakani mo‘ljallash;
- kasbni egallash yo‘llarini to‘g‘ri aniqlashni bilmaslik.

2.O‘z-o‘zini bilmaslik(anglamaslik):

- o‘z jismoniy xususiyatlari-imkoniyatlarini bilmaslik yoki to‘g‘ri baholay olmaslik;
- o‘z psixologik xususiyatlari-imkoniyatlarini bilmaslik yoki to‘g‘ri baholay olmaslik;
- o‘z qobiliyatlarini kasbning shaxsga qo‘yadigan talablariga moslashtirishni bilmaslik.

3.Kasblar olami (kasblar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni) bilmaslik:

- kasbning faqat tashqi yoki xususiy bir tomoniga qiziqish;
- kasblar nufuzli va nufuzsiz bo‘ladi degan noto‘g‘ri qarash;
- kasbning insonga qo‘yadigan talablarini to‘g‘ri bilmaslik va unga amal qilmaslik;
- aniq biror bir kasbning xususiyatlari texnologik sharoitlari to‘g‘risida tasavvurlarning ma’lum darajada eskirganligi.

Kasbga doir reja tuzishda biz yuqorida ko‘rib chiqqan omillar, talablar va tamoyillar to‘liq e‘tiborga olingan taqdirdagina, bu tuzilgan reja imkon qadar mukammal bo‘ladi va o‘quvchilar shu reja asosida kasb tanlash faoliyatini amalga oshirsa bu faoliyat samarali bo‘ladi.

2. O‘quvchilarning shaxsiy kasbga doir rejasi va uni tuzish yo‘llari.

Shaxsiy kasbga doir reja tuzish uchun avvalom bor o‘quvchilar bir qancha savollarga javob topishlari maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu savollar asosan mutaxassislar tomonida tavsiya qilinadi. Berilgan barcha savollarga javob berilishi shart. Javoblar imkon darajasida qisqa, aniq va tushunarli bo‘lishi zarur. Har bir savolga ikki-uchta so‘z bilan erkin javob berilishi talab qilinadi.

Sahsiy kasbga doir reja tuzish maqsadida o‘quvchilar o‘zlarida javob topishlari kerak bo‘lgan savollar namunasini keltiramiz:

1.Xozirgi davrda vijdonar-chindildan, to‘g‘ri ishlash zarur deb o‘ylaysizmi? Nima sababdan?

2.Mustahkam va chuqur kasbiy ta‘lim olish zarur deb o‘ylaysizmi, yoki usiz ham yaxshi yashash mumkimi?

3.Xozirgi kunda mustaqil O‘zbekistonning rivojlangan mamlakatlar qatoriga qo‘shilishi, yanada gullab yashnashi uchun qanaqa kasblar zarur deb o‘ylaysiz?

4.Siz qaysi kasblarni eng nufuzli kasblar deb o‘ylaysiz? Nima sababdan?. Asoslab bering.

5.Siz qanday kasblarni bilasiz? Uch minut davomida nechta kasb nomlarini yoza olasiz?

6.Siz 20-30 yildan keyin kim bo‘lishni xohlar edingiz? Sizning kasbiy orzuingiz qanday?

7.O‘z kasbiy orzuingizni amalga oshirishning 5-6 ta bosqichini aytib, izohlab bering.

8.O‘zingiz tanlagan kasbning o‘ziga xos afzal xususiyatlarini qay darajada bilasiz?

9.O‘z tanlagan kasbingizni egallash uchun kelgusida ta‘lim olish zarur bo‘ladigan ta‘lim muassasasi nomini qo‘rsating.

10.Oldingizga qo'yilgan maqsadingizga erishishingiz yo'lida nimalar xalaqit berishi mumkin?

11.O'z kasbiy orzungizning amalga oshishiga insonlarning qarshiliq ko'rsatishini, halaqit beruvchi vaziyatlarni engib o'tish uchun qanday yo'l tutar edingiz?

12.O'z shaxsiy xayotiy rejalaringsizni amalga oshirishda sizning qaysi shaxsiy xususiyatlaringiz yordam beradi? Bu shaxsiy xususiyatlaringizning alohida foydali va zararli qirralarini ko'rsatib bering va ularni to'liq izoxlab ko'rsating.

13.O'z shaxsiy xayotiy rejalaringsizni amalga oshirishda muvaffaqiyatsizlikka erishgan taqdiringizda sizda o'z kasbiy orzungizning altirnativ varianti mavjudmi? Ular qanday?

14. O'z shaxsiy xayotiy rejalaringsizni amalga oshirish uchun nimalarni qila boshladingiz?

Sizning ochiq, samimiy javoblaringiz o'z kelajak kasbiy va xayotiy faoliyatingiz borasidagi jiddiy o'ylashingiz, fikr yuritishingizning boshlanishi xisoblanadi.

Taklif etilgan savollarga o'quvchilar tamonidan berilgan javoblarni baholash mezonlari quyidagicha bo'ladi:

1 ball - savollarga javob berishni rad qilgan xolda (mazkun masalada o'ylab ko'rish istagi yo'q).

2 balla - javobi yo'qligini tan olganda yoki noto'g'ri, yanglish javob berganda.

3 balla - javob berilgan, lekin javob juda aniq emas va to'liq oxirigacha o'ylanmagan, mulohaza qilinmagan javob berganda.

4 ball - asoslashga xarakat qilingan aniq javob berilganda.

5 ball - to'liq asoslangan aniq javob berilganda.

Shu baholash mezanlari asosida yuqoridagi savollarga javobi uchun yuqori baho olgan o'quvchilar o'z shaxsiy kasbiy ish rejalarini to'g'ri tuzishlariga ishonamiz. Ular o'z kasbiy orzunlarini to'g'ri mo'ljallaydilar va unga erishadilar.

Shu nuqti nazardan o'quvchilarning o'z shaxsiy kasbiy ish rejaları ularning

to'g'ri kasb tanlashi va uni egallashlarida muhim o'rin tutadi.

Quyida misol tariqasida kasbga doir rejanning qanday tuzilishi bo'yicha ma'limotlar va rejan na'munasini keltirib o'tamiz. Bu qishloq maktabi o'quvchilarining qishloq xo'jalik ekinlari etishtirish bilan bog'liq bo'lgan kasbni egallashni tanlagan VIII- o'quvchining kasbga doir rejasi.

VIII- o'quvchining kasbga doir rejasi.

Na'muna

№	Bajariladigan ishlar mazmuni	Ishlarning bajarilishiga mas'ul	Ishning bajarilish muddati
1.	O'zi yashayotgan xududdagi texnologik bazorida qaysi kasb egalariga ehtiyoj borligini aniqlashi.	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi, Texnologiya fani o'qituvchisi yordamida	O'quv yili boshida
2.	Kasbiy faoliyatning qaysi turi qiziqarli bo'lishini aniqlash, qiziqtirgan kasbni tanlash.	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi, Texnologiya fani o'qituvchisi yordamida	O'quv yili boshida
3.	Qiziqtirgan kasbi vakillari bilan suxbatlashish, ota-onalar, o'qituvchilar maktab psixologi, shifokoridan maslaxatlar olish asosida qiziqtirgan kasbi bilan yaqindan tanishish.	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi sinf rahbari yordamida	O'quv yili davomida
4.	O'z qiziqish va qobiliyatlariga mos keluvchi kasblarni aniqlash, ular to'g'risida to'liqroq ma'lu-mot va bilimlarga ega bo'lish maqsadida	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi sinf rahbari yordamida	O'quv yili davomida

	jurnal maqolalari va adabiyotlarni mutaola qilish.		
5.	O'z shaxsiy xususiyatlari o'rganish, aniqlash va uni tanlagan kasbning kasb egasiga qo'ya-digan talablariga imkon darajada moslashtirish.	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi sinf rahbari va maktab psixologi yordamida	O'quv yili davomida
	Biologiya va qishloq xo'jalik ekinlari agrotexnikasiga va mazkur kasbga doir qiziqarli kitoblar va maqolalar nomini to'plab kartoteka tuzish, shu sohaga doir kitoblarni yig'ib kutubxonacha tashkil etish.	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi Texnologiya va Biologiya fani o'qituvchisi va if rahbari yordamida	O'quv yili boshida
	Biologiya va qishloq xo'jalik ekinlari (sabzavotchilik) agro-texnikasi va mazkur kasbga oid adabiyotlarni o'qib-o'rganish.	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi Texnologiya va Biologiya fani o'qituvchisi yordamida	O'quv yili davomida
	O'quvchilar yozgi amaliyoti davomida o'quvchilar ishlab chiqarish brigadasi dalalarida ishlab, ekinlardan mo'l hosil olinishiga erishish.	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi Texnologiya o'qituvchisi va ICHhB rahbari yordamida	O'quvchilar yozgi texnologik amaliyoti davomida
	Sabzavot ekinlari etishtirish sohasidagi ish tajribalari yuza-sidan jamoa xujaligi (fermer) mutaxassislaridan, ilmiy muassasalarning xodimlari va olimlari-dan	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi Texnologiya o'qituvchisi va ICHB rahbari	O'quvchilar yozgi texnologik amaliyoti davomida

	topshiriqlar olish uchun ular bilan aloka o'rnatish.	yordamida	
1.	Boshqa maktablarning Yosh tabiatshunoslari, shu kasbni tanlagan boshqa o'quvchilar bilan tajriba almishish.	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi, Texnologiya fani o'qituvchisi yordamida	O'quv yili davomida
2.	Kasbni egallashning mavjud yo'llari bilan tanishish; "Ochiq eshiklar kuni" tadbirlarida ta'lim muassasasiga tashrif buyurish,	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi, Texnologiya fani o'qituvchisi yordamida	O'quv yili davomida
3.	Olingan ma'lumot va erishilgan natijalarni qiyosiy tahlil qilish asosida kasbiy faoltyatning qaysi sohasida ishlashi mumkinligi va qaysi kasbni tanlash to'g'risida xulosa chiqarish.	Mazkur kasbni tanlagan o'quvchi sinf rahbari va maktab psixologi yordamida	O'quv yili oxirida

Bu shaxsiy kasb tanlash rejasi na'muna bo'lib uni har bir o'quvchi o'z imqoniyati, qobiliyati bilim darajasiga qarab sinf rahbari va Texnologiya fan o'qituvchisi bilan maslahatlashgan xolda o'zlari tuzib chiqishi mumkin.

Nazorat savollari:

1. Shaxsiy kasbga doir rejalarning maqsad va vazifalari nimalardan iboran?
2. Shaxsiy kasbga doir reja tuzish maqsadida o'quvchilar o'z-o'zini chuqur o'rganishiga qanday talablar qo'yiladi?
3. O'quvchilarning shaxsiy kasbga doir rejasini tuzishda nimailarni xisobga olish zarur?
4. Shaxsiy kasbga doir reja tuzishda o'quvchilar nimalar qila oishlari zarur?
5. Insonning kasb tanlash va u jarayonni boshqarishning qanday tamoyillari mavjud va ularning mazmuni nimalardan iborat?

6. Kasb tanlashda qandav xatoliklar va qiyinchiliklari mavjud, ularning mazmuni nimalardan iborat?

7. Sahsiy kasbga doir reja tuzish maqsadida nima uchun o'quvchilar o'zlarida ayrim savollarga javob topishlari kerak? Bu savollar qatoriga qanday savollar kiradi?

8. O'quvchilar tomonidan berilgan javoblarni baholash mezonlari qanday bo'ladi?

9. O'quvchilarning shaxsiy kasbiy ish rejasi mazmuni o'z ichiga nimalarni oladi?

14 -Mavzu:Kasb tanlashda uchraydigan hatoriklar va ularni oldini olish omillari

Reja

1. Kasb tanlash vaqtidagi xatoliklar va qiyinchiliklarning asosiy sabablari
2. Kasb tanlashga yo'llash jarayonida yo'l qo'yiladigan xatoliklarni bartaraf etish yo'llari.

Maktab bitiruvchilarining har bir yangi avlodi, o'zlaridan oldin ushbu qiyin yo'lni bosib o'tganlarning xatolaridan saboq olishni istamay, o'zlari uchun ideal kasbni tanlashda bir maromda qadam qo'yishda davom etmoqda. Ushbu maqolada maktab o'quvchilari, abituriyentlar va kattalar ham "Kim bo'lish kerak?", "Qaysi kasbni tanlash kerak?" Degan abadiy savollarga javob topishga harakat qilishda yo'l qo'yadigan eng keng tarqalgan xatolarni keltiramiz. va "Qaerda o'qish kerak?" Qoida tariqasida, kasb tanlashda quyidagi barcha xatolar Yosh guruhiga bog'liq emas, lekin, masalan, faqat maktab bitiruvchilari tomonidan amalga oshiriladigan noyob variantlar mavjud, masalan, do'stlar bilan o'qishga borish yoki ota-onalariga qarshi chiqish. Maqolaning oxirida siz maqsadingizga erishish uchun bosqichma-bosqich harakatlarni tavsiflovchi kichik yo'l xaritasini taqdim etish orqali ko'pgina xatolarning oldini olishga yordam beradigan foydali maslahatlarni topasiz. Agar siz umuman kasbga yo'naltirishning bepoyon dunyosi bilan tanishishni boshlamoqchi

bo'lsangiz, avvalambor Rossiyada kasbiy taqdirni belgilash bilan bog'liq barcha asosiy tushunchalar, asosiy xatolar va mavjud vaziyatni umumlashtirgan "" maqolamizni o'qishni tavsiya etamiz. Kasblar dunyosini bilmaslik ko'pchilik boshqalarga ergashadigan kasb tanlashda eng asosiy va keng tarqalgan xatolardan biri. Bitiruv mashg'ulotlariga yaqinlashayotgan va birlashgan davlat imtihonlarini (USE va GIA) topshirish zarurati yaqinlashayotgan ko'plab maktab o'quvchilari kasblar nima ekanligini va hozirgi paytda texnologik bozorida nimalar bo'layotgani to'g'risida kam tasavvurga ega. Vaziyatni og'irlashtirmoqda, universitetlarga kirish va ma'lum bir mutaxassislik bo'yicha uzluksiz ta'lim olish uchun talab qilinadigan imtihonlar to'plamini zudlik bilan hal qilish zarur.

Siz uchun qiziqarli va mos bo'lgan kasblarni yanada muvaffaqiyatli tanlash va dastlabki tanishish uchun siz kasb-hunarga yo'naltirish uchun bepul psixologik testlardan o'tishni va bizning Katalogimizda taqdim etilgan ixtisosliklarning boy dunyosini batafsil bilib olishni tavsiya etishingiz mumkin. Keyinchalik aniq tanlov uchun malakali psixologlar - professional maslahatchilar xizmatlaridan foydalanganingizga ishonch hosil qiling. Har bir shaharda va deyarli har qanday ta'lim muassasasida tegishli xizmatlar va mutaxassislar mavjud. Davlat xizmatlari (<https://choosevoice.ru/uz/struktura-otdela-po-svyazyam-s-obshchestvennostyu-struktura-otdela.html>) ish bilan ta'minlash ushbu muammoni hal qilishda ham yordam berishi mumkin. Kasbning obro'siga e'tiboringizni qarating kasb tanlashda xatolarning yorqin vakili. Ko'pincha Yoshlar, kelajakdagi martaba yo'lini tanlashda, faqat ma'lum bir kasbning obro'si bilan boshqariladi. Natijada, yangi ishdan bo'shatilgan ko'plab mutaxassislar o'zlarini texnologik bozorida topmoqdalar, ular juma kuni va martaba o'zgarishini orzu qilgan holda, texnologikga o'xshab ketmoqdalar. Odatda, yuristlar, moliyachilar, sotuvchilar, bankirlar, shou-biznes va shunga o'xshashlar obro'li kasblar toifasiga kiradi. Bu shubhasiz yaxshi kasblar (<https://choosevoice.ru/uz/kuda-luchshe-postupat-na-perevodchika-gde-luchshe-uchitsya-professii-perevodchika-lichnyi-opyt-zachem-lyu.html>), lekin ular hamma uchun mos emas va siz faqat obro'ga asoslanib tanlamasligingiz kerak. Hech bo'lmaganda, texnologik bozoridagi talab, kasbga qiziqish, ma'lum bir professional

sohaga jismoniy va ruhiy moyillik kabi bir xil ahamiyatga ega tushunchalar mavjud. Boshqalarning bosimi ostida tanlov odatda, atrofdagilarning rolini chinakamiga va butun qalbi bilan sevimli bolasini eng yaxshi narsalarga, ularning fikriga ko'ra, faoliyat sohasiga qo'shishni xohlaydigan ota-onalar o'ynaydi. Afsuski, ko'pincha bolaning o'zi qiziqishlari, iste'dodlari, qobiliyatlari va intilishlari inobatga olinmaydi, bu oilalarda janjallarga yoki keyinchalik qayta o'qitish va kasbini o'zgartirish zarurligiga olib keladi. Ota-onalar bolada amalga oshirilmagan Yoshlik orzularini ro'yobga chiqarishga urinishganda, bu yanada yomonroq. Bunday hollarda, bola o'z manfaatlarini himoya qilish bilan birga o'z nuqtai nazarini himoya qila olishi kerak. Sizning xohishingizga qarshi o'qish qiyin, ishlash esa undan ham qiyin.

Maktab o'quvchilari uchun kasb tanlashda, boshqa birovga (masalan, o'qituvchi, aktyor, qo'shiqchi va hokazo) sevib qolganda yoki boshqa sevimli mashg'ulotlarini o'tkazishda keng tarqalgan xato, kerakli kasb yoki faoliyat sohasini oldindan belgilab qo'yishi mumkin. Ammo, aslida, insonga qiziqish va kasbga qiziqish hech narsadan kam emas, va mashg'ulotlar davomida umidsizlik paydo bo'lishi mumkin.

Agar imkoniyat bo'lsa, unda sizning kumiringiz bilan suhbatlashish, undan ish va uning talablari to'g'risida so'rash, bir xil kasbni tanlashga arziydimi va qaerga o'qishga borish yaxshiroq deb so'rash kerak. Dastur sifatida, hech bo'lmaganda kasb haqida iloji boricha ko'proq narsani o'rganish kerak, ehtimol bu uzoqdan tuyulgan kabi qiziqarli bo'lmaydi. Albatta, bu holda sizning imkoniyatlaringiz, qiziqishlaringiz va intilishlaringizni oqilona baholash zarur, shuningdek, bir nechta kasbga yo'naltirish testlaridan o'tish va malakali psixolog-professional maslahatchi bilan suhbatlashish tavsiya etiladi.

"Kompaniya uchun" o'qishga boring qayerda bo'lsa qiziqarli kasb. Bu topilmadi, ammo imtihonlar va universitetga kirish to'g'risida qaror qabul qilish shoshilinchdir, maktab bitiruvchilari etkazib berish uchun imtihon variantlarini va maktabga do'stlari bilan kompaniyaga kirish uchun universitetlarni tanlashadi. Ba'zan bu variant yomon emas bo'lib chiqadi, chunki allaqachon o'rnatilgan yoqimli

kompaniyada o'qish osonroq va qiziqarli bo'lib, u erda siz kasbni yoqtirasiz. Afsuski, ko'pincha bu butunlay boshqacha bo'lib chiqadi: qiziqish va muvaffaqiyat bilan maktab do'stlari yangi bilimlarni o'zlashtiradilar va ma'ruzada eshitganlaringizni muhokama qilishingiz, qo'shma loyiha uyushtirishingiz yoki tajribangizni o'tkazishingiz mumkin bo'lgan yangi tanishlar orttirasiz. tegishli iste'dodlar, qo'shma tadbirlarda ishtirok etish imkoniyatisiz orqada qolmoqda.

Aslida, bu holat shaxsiy javobgarlikdan vo'zkechish va uni boshqalarga yuklashdir. Ammo atrofdagilar har bir insonning kasb tanlash kabi qiyin tanlovi uchun to'liq javobgarlikni o'z zimmalariga olmaydilar. Lotereya chiqadi, unda siz omadli bo'lishingiz mumkin, lekin ko'pincha chipta yutuqsiz bo'lib chiqadi.

Kasb tanlashda bunday xatolar, hattoki o'quvchilarning kasbini aniqlash jarayoniga o'zlarining kurslarini o'tashiga yo'l qo'ygan va unda faol ishtirok etmagan maktab psixologlari va o'qituvchilarning etarli darajada ishi natijasida ham yo'l qo'yilmoqda. Faqat ma'lum bir joyda o'qish istagi muayyan kollejdagi yoki universitetda o'qish istagi o'z-o'zidan maqtovg'a loyiqdir, chunki u qiziqish va amalga oshirilgan ma'lumotlar to'plami haqida gapiradi. Yana bir narsa shundaki, sizga yoqadigan ta'lim muassasasida shunchaki mos va qiziqarli o'quv dasturi bo'lmasligi mumkin. Muammoni gumanitar va texnik sohalarda turli xil kasblarni qamrab oladigan, shuningdek o'qitish uchun ajoyib moddiy-texnik bazaga ega bo'lgan federal universitetlar biro'zyumshatmoqda. Ammo ular hatto ko'plab tor mutaxassisliklarni o'qit olmaydilar, odatda, ular alohida ta'lim muassasalari tomonidan o'qitiladi: shifokorlar, o'qituvchilar, yuristlar va boshqa ko'plab mutaxassisliklar ushbu yondashuv bilan kirish imkoniyatiga ega bo'lmaydilar.

Qadimgi, chiroyli bino yoki suzish havzasi talabalarning qiziqishsiz yoki xohlagan ixtisosdan uzoqroqqa o'qishga borishi uchun arziydimi yoki yo'qligini o'ylab ko'ring. Kasb haqida eskirgan yoki noto'g'ri ma'lumotlar Kasblar dunyosi bir joyda turmaydi va doimo o'zgarib turadi. Ba'zi mutaxassisliklar o'tmishga aylanib bormoqda, boshqalari endi paydo bo'lmoqda. Ilm-fanning rivojlanishi va yangi usullarning

paydo bo'lishi bilan deyarli mavjud bo'lganlarning barchasi doimiy o'zgarishlarga uchraydi. zamonaviy bozor texnologik kasbi.

Shuning uchun, aniqlash jarayonida hozirgi paytda u yoki bu kasb nima ekanligini yaxshi bilish kerak. Bunda bizning Kasblar katalogimiz yordam berishi mumkin yoki Internetda mutaxassislariga qo'yiladigan talablarni, ish jarayonining tavsifini mustaqil ravishda topishingiz yoki qiziqqan korxonalarda bo'sh ish o'rinlari yarmarkalariga va ochiq eshiklar kunlariga borishingiz mumkin. Shunday qilib, mavjud vaziyatni bilmaslik sababli kasb tanlashda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatolar minimallashtiriladi.

Faqat ko'rinadigan tomonni hisobga olgan holda

Ko'p odamlar taniqli aktyor, qo'shiqchi yoki boshlovchining martabasi haqida orzu qilishni yaxshi ko'radilar. Darhaqiqat, bir qarashda, bunday kasblar vakillari osongina to'la uylarni yig'ib, katta miqdordagi to'lovlarni olishadi, ammo bir vaqtning o'zida ishlarning haqiqiy holati va sahna ortidagi juda katta miqdordagi ish - bu cheksiz mashg'ulotlar, mamlakat bo'ylab sayohatlar yoki jismoniy holatni saqlash uchun mashq qilish. Majburiy reklama haqida unutmaylik, bu hammaga ham yoqmaydi. Nihoyat, tanlangan faoliyat sohasini tanlashdan oldin, uni har tomondan iloji boricha batafsil o'rganish kerak. O'zingizni tushunish istagining etishmasligi kasb tanlashda asosiy xato, biron bir sababga ko'ra odam o'zini tushunishdan, o'zining kuchli tomonlarini ta'kidlashdan va zaif tomonlar. Bunday sabablardan biri tanlangan tanlov uchun javobgarlikdan qochish va uni boshqalarga topshirish bo'lishi mumkin. Yana bir sabab, o'z-o'ziga umumiy shubha va past darajadagi hurmat bo'lishi mumkin. Qanday bo'lmasin, tanlov natijasi qoniqarsiz bo'lishi mumkin, ob'ektiv haqiqatni hisobga olmasdan qilingan va ish quvonch va mamnuniyat keltirmaydi.

Bunday holda, kasb tanlashda ota-onalar, boshqa yaqin qarindoshlar, do'stlar va hamkasblar kabi taniqli odamlar yordam berishlari mumkin. Shaxsning eng aniq va muhim xususiyatlarini ajratib ko'rsatish va ular asosida kasb tanlash mumkin bo'lgan tajribali psixolog - professional maslahatchining katta konsultatsiyasi, so'ngra

psixologik kasbga yo'naltirish testlaridan o'tish juda yaxshi tanlov bo'ladi. Sizning qobiliyatlaringizni noto'g'ri baholash o'zining kuchli va zaif tomonlarini noto'g'ri baholash, kasbni noto'g'ri tanlashiga va natijada ish jarayonidan noroziligiga va hayot sifatining pasayishiga olib kelishi mumkin. Agar siz boshqa odamlar bilan muloqot qilishda ishonchingiz komil bo'lmasa va muloqotdan ko'ra kitoblarni afzal ko'rsangiz, unda jurnalist yoki o'qituvchi kasbini tanlash qiyin emas. Kasb tanlashda xatolar o'z-o'zini hurmat qilish darajasi past yoki yuqori bo'lgan taqdirda ham yuz beradi, bu esa ma'lum bir faoliyat turi uchun iste'dod va qobiliyatga ega bo'lganlarni etarli darajada aniqlashni qiyinlashtiradi. Boshqa holatlarda bo'lgani kabi, kasb-hunarga yo'naltirish testlari muammoni onlayn yoki yozma ravishda hal qilishga yordam beradi, shuningdek, professional maslahatchisi bilan majburiy suhbat.

Sevimli maktab mavzusiga qo'shilish. Maktab fanidan tashqari ko'plab kasblar mavjud, bundan tashqari, ularning faoliyatidagi ko'plab mutaxassisliklar ko'plab sohalarni qamrab oladi va ularni ma'lum bir mavzu bilan bog'lash juda qiyin. Kasbni to'g'ri tanlash, boshqa narsalar qatori, yashash mintaqasining texnologik bozoriga va uning rivojlanish istiqbollari bog'liq. Kasbiy yo'lni tanlashda, albatta, gazeta va veb-saytlarni bo'sh ish o'rinlari, kasblarning tavsifi va kelgusi 5-10 yil ichida texnologik bozorida kutilayotgan o'zgarishlar to'g'risida tahliliy materiallar bilan tahlil qilish kerak.

Tahlildan so'ng, tanlangan kasb bir necha yildan so'ng mashhurligi yoki obro'sini yo'qotishi va mutaxassislik bo'yicha ish topish qiyin bo'lishi mumkin. Shuni e'tiborga loyiqlik, ko'pincha nufuzli bo'lmagan ishchilar va texnik mutaxassisliklar to'lanadigan texnologik bozorida tajribasi bo'lmagan boshqa Yosh iqtisodchiga qaraganda ancha yaxshi va ko'proq talab qilinadi. Shunday qilib, siz istiqomat qiladigan mintaqaning texnologik bozorini tahlil qilib, siz o'zingizning xohishingiz, xohishingiz va imkoniyatlaringizni hisobga olgan holda kasb tanlash xatolaridan qochishingiz va yaxshiroq tanlov qilishingiz mumkin. O'zingizning qobiliyatingiz va qiziqishlaringizga e'tibor bermaslik ko'pincha, kasb tanlashda odamlar o'zlarining qiziqishlari va qobiliyatlarining muhimligini ataylab rad etadilar, faqatgina darajani ta'kidlaydilar ish haqi yoki kasbning vaqtinchalik obro'si. Biroq, kam sonli odamlar

bunday tanlov bilan eng yuqori darajaga chiqishga qodir - bu yoqimsiz va rad etishga olib keladigan ishlarga mablag' kiritish juda qiyin va qiyin. Va bo'sh vaqtlarida sezilarli savdo nuqtasi bo'lmagan taqdirda, bunday odam doimiy ravishda baxtsiz bo'ladi, bu esa hayot sifatining pasayishiga olib keladi.

Kasb tanlashda bunday xatoga yo'l qo'yadigan oddiy echim aynan sizga yoqadigan va hayotingizning ko'p qismida qiziqadigan mutaxassislikni tanlash bo'ladi. Kasb tanlash muammolariga layoqatsiz odamlarni tinglang.

Eski xotira va yaxshi an'analarga ko'ra, ko'p odamlar deyarli har qanday vaziyatda maslahat berishga tayyor. Ammo o'z-o'zini o'zi belgilash kabi masalada qobiliyatsiz odamlarning maslahatlarini tinglash, ular yaqin va tanish bo'lsa ham, faqat bitta narsani anglatadi - o'z-o'ziga ataylab zarar etkazish. Ushbu masala bilan professional ravishda shug'ullanmaydigan biron bir odam, albatta, vakolatli maslahat bera olmaydi va kasb tanlashda Yoshligida yo'l qo'yilgan xatolar uzoq vaqt ta'sir qiladi. Maslahat beruvchi mutaxassis bo'lgan kasbning fikrini tinglash mumkin va zarur. Hech qanday holatda siz tajriba, bilim, izlanishlar bilan tasdiqlanmagan bekor taxminlarni tinglamasligingiz kerak. Buni bir yildan ortiq vaqt davomida qilgan o'z sohasidagi ishonchli mutaxassislarga murojaat qiling!

Oilaviy an'analarni o'z xohishlariga qarshi davom eting Bola ota-onasining izidan yursa, bu juda yaxshi va to'g'ri ish. Uning ixtiyorida boy tajriba, ilg'or tajriba va kasbning birinchi sirlari bor, va birinchi qadamda yaqin va tushunadigan odamlarning ko'magi va maslahatlari mutlaqo bebaho, foydali va o'z vaqtida. Aynan shunday oilalardan iqtidorli shifokorlar, muhandislar, aktyorlar, olimlar chiqadi. Ammo asalning bir bochkasida malhamda og'ir pashsha bo'lishi mumkin, bu esa ushbu yondashuvning barcha afzalliklarini inkor etadi. Bunday qoshiq bolaning ota-onasi izidan borishni va oilaviy sulolani davom ettirish istagi bo'ladi. Kimdir bosim ostida bo'lsa, belgilangan o'yin qoidalarini buzadi va qabul qiladi, kimdir o'z yo'lidan borish huquqi uchun kurashadi. Eng asosiysi, oila bunday xatti-harakatni xiyonat deb qabul qilmaydi va tush kasbiga erishish yo'lida g'ildiraklarga nutq qo'yishni

boshlamaydi. Bunday harakatlar faqat nizolarga va munosabatlarning buzilishiga olib keladi.

Kasbga mumkin bo'lgan yagona kasb sifatida qarang. Har qanday faoliyat sohasi doimiy ravishda o'zgarib turadi va tajriba, malaka va martaba o'sishi bilan mas'uliyat sohasidagi kasblar ham o'zgaradi. Tabiiyki, eng muvaffaqiyatli dastlabki bosqichlarni mukammal bosib o'tgan kishi bo'ladi.

Masalan, maktabda eng sevimli til bo'lsa ham xorijiy til, keyin kasb tanlash faqat bitta tarjimon bilan cheklanmaydi. Yana ko'plab variantlar mavjud: rahbar va tarjimondan tortib, mahalliy kompaniya va xorijiy korxonalar o'rtasida diplomat va vositachiga. Rossiyadagi eng mashhur kasb-hunarlarni batafsil tavsifi va faoliyatining namunalari bilan o'z ichiga olgan bizning kasb-hunar katalogimiz kabi xizmatlar kerakli faoliyat turini aniqlashga va ma'lum bir mutaxassislikni tanlashga yordam beradi. Shuningdek, yakuniy tanlov oldidan har bir bo'sh ish o'rinlari uchun o'ziga xos talablar va ma'lumotni ko'rsatadigan texnologik bozori va taklif qilingan vakansiyalarni batafsil o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Texnologik bozorining istiqbollari va talablarini bilishning etishmasligi

Kasbning o'zi bilan bir qatorda, martaba istiqbollari va texnologik bozorining holati bilan oldindan tanishib chiqing. Doimiy ravishda kasbiy rivojlanish, turdosh va shunga o'xshash kasblarni o'zlashtirish yoki hatto yo'nalishni tubdan o'zgartirishga tayyor bo'ling. Bularning barchasi sizni har doim talabga javob beradigan va muvaffaqiyatli bo'ladigan qimmatli mutaxassisga aylantiradi.

Shunday qilib, kasbni dastlabki tanlash butun kelajak taqdirini belgilaydigan yagona imkoniyat deb o'ylamaslik kerak. Istalgan vaqtda boshqa kasb yoki tegishli mutaxassislik bo'yicha qayta o'qitish mumkin bo'ladi va kasb tanlashda ilgari yo'l qo'yilgan xatolar to'g'ri qaror qabul qilishga yordam beradi.

Jismoniy xususiyatlaringiz va imkoniyatlaringizni kam baholash

Ba'zi kasblarda jismoniy imkoniyatlaringiz va xususiyatlaringizni iloji boricha oqilona baholash kerak. Harbiy xizmat, maxsus kuchlar, Favqulodda vaziyatlar

vazirligi, huquqni muhofaza qilish idoralarida xizmat qilish mukammal jismoniy tayyorgarlikni talab qiladi. Aviatsiya mukammal ko'rish va tezkor fikrlashni talab qiladi. Ijodiy kasblar uchun did va tegishli ko'nikmalar talab etiladi.

Ba'zi kasblarni maqsadga erishish yo'lida to'g'ri munosabat va doimiy harakatlar bilan egallash mumkin, boshqalari esa abadiy yopilishi mumkin. Bunday holda siz yaqin yoki nisbatan bog'liq bo'lgan kasblarni egallashingiz mumkin. Misol uchun, agar siz fuqaro aviatsiyasining uchuvchisi bo'lishga muvaffaq bo'lmasangiz, unda siz samolyotlarga texnik xizmat ko'rsatish bo'yicha mexanik, dispetcher yoki hatto styuard bo'lishga harakat qilishingiz mumkin.

Biror kishining jismoniy imkoniyatlarini noto'g'ri baholash, keyinchalik boshqa mutaxassislikni olish zarurligiga olib kelishi mumkin, bu vaqt va moliyaviy yo'qotishlarga olib keladi.

Kechiktirilgan tanlov yoki fors-major holatlar

Mamlakatimizda maktabga yo'naltirish bo'yicha achinarli vaziyatga "rahmat" qilgan holda, ko'pincha bitiruvchilar o'zlari xohlagan kasbni va shu sababli foydalanish uchun USE to'plamini aniqlashni zudlik bilan talab qiladigan vaziyatga tushib qolishadi. Bu holat kasb tanlashda juda ko'p xatolarga duch kelmoqda, bu haqda u biro'zyuqoriroqda yozilgan va maktab o'quvchilari tasodifan, do'stlari bilan kompaniya uchun yoki eng oson o'zlashtiradigan maktab fanlari asosida kasb tanlashni boshlaydilar.

Bunday vaziyatga tushib qolganlar uchun aniq echim yo'q. Siz shoshilinch ravishda kasb-hunarga yo'naltirish testlari va professional maslahatchilar bilan suhbatlardan o'tishingiz mumkin, buning asosida siz kasb tanlashingiz va kirish uchun zarur bo'lgan USE-dan o'tish imkoniyatini taxmin qilishingiz mumkin. Yana bir variantni yil tanaffusi deb atash mumkin, bu texnologik bozorini o'rganish, qaror qabul qilish va tanlangan mutaxassislikka sifatli tayyorgarlik ko'rish uchun sarflanadi. Vaqtning yo'qotish aniq, ammo kelajakda qayta tayyorlashdan boshqa vaqtinchalik yo'qotishlarni qoplashi mumkin.

Faqat ish haqiga e'tibor bering

Kasb tanlashda faqat kelajakdagi ish haqi miqdoriga e'tibor qaratish yomon amaliyotdir. Birinchidan, bo'sh ish o'rinlarida ko'rsatilgan ish haqi tajribaga ega bo'lgan mutaxassislarga to'g'ri keladi va shunga qadar o'sishi kerak. Ikkinchidan, sevimli yoki o'zlashtirish qiyin bo'lgan mutaxassislik uchun o'qish ruhiy va jismoniy jihatdan qiyin bo'ladi. Uchinchidan, faqat pul uchun ishlash, ishdan mutlaqo qoniqish hosil qilmaslik, kutilmagan oqibatlarga olib keladigan tezda hissiy charchashga olib keladi.

Kasbni nafrat bilan yoki birovga qaramasdan tanlash

Ko'pincha, Yoshlar o'zlarining ota-onalari yoki boshqa muhim odamlarning "Sizga dasturchi bo'lish qiyinmi?", "Ikki so'zni bir-biriga bog'lay olmaysiz, lekin siz jurnalist bo'lishni xohlaysiz!", "Siz bo'la olmaysiz!" Kabi so'zlariga qaramay, kasb tanlashadi. yaxshi mutaxassis, siz hech narsa qila olmaysiz! ". Ba'zan bunday gaplar haqiqatga to'g'ri keladi, ba'zida ular insonga zarar etkazish uchun hissiyot bilan aytiladi. Boshqalarga ularning noto'g'ri ekanliklarini isbotlash uchun qilingan tanlov noto'g'ri tanlovdir, chunki yoqimsiz izohlar bergan odamlar emas, sevimli yoki juda qiyin ishda ishlashlari kerak bo'ladi.

Faqatgina oliy ma'lumot olish uchun qobiq uchun o'qing

Kasb tanlashdagi barcha xatolar orasida bu asosan Rossiyaga tegishli. Bizda mavjud bo'lgan vaziyat mavjud oliy ma'lumot ob'ektiv ravishda kerak bo'lmasa ham, ko'plab vakansiyalarning zaruriy talabidir. Ba'zida ishchilarni tozalash yoki faqat amaliy tajriba va ma'lumot talab qiladigan boshqa kasblarni tozalash uchun oliy ma'lumot to'g'risidagi diplom majburiy bo'lgan bema'ni holatlar haqida gap boradi.

Yana bir og'irlashtiruvchi omil - bu yigitlar uchun harbiy xizmatga tahdid, bu kechikishning yagona imkoniyati, bu oliy o'quv yurtiga kirish o'quv muassasasi 27 Yoshga qadar u erda o'qish uchun kanca yoki qalbakilashtirish yo'li bilan. Natijada, ilmiy faoliyatga moyil bo'lgan va mavjud dissertatsiyalarga ega bo'lgan, ammo

o'zlarini ko'rmaydigan va bu sohada ishlashni rejalashtirmagan juda yaxshi mutaxassislar.

Kasb tanlashda yuqoridagi barcha odatdagi xatolarni umumlashtirib aytish mumkinki, kasb tanlash juda qiyin va mas'uliyatli qadam bo'lib, u imkon qadar mas'uliyatli va jiddiy qabul qilinadi. Ko'pgina xatolardan qochishga yordam beradigan bir nechta oddiy qoidalar va tavsiyalarni chiqarishingiz mumkin:

O'zingizni tushuning: qobiliyatingiz, iste'dodingiz, qiziqishingiz, jismoniy imkoniyatlaringiz.

Kelajakdagi ish bilan bog'liq kuchli va zaif tomonlaringizni aniqlang.

Internetda yoki qog'o'zshaklida kasb-hunarga yo'naltirish testlaridan o'ting va tajribali psixolog-professional maslahatchidan batafsil maslahat oling.

Turli xil kasblar dunyosi bilan tanishing, dastlabki uchta maslahat natijalariga mos keladigan narsalarga alohida e'tibor bering.

Tanlovning to'g'riligini tasdiqlash uchun tanlangan yo'nalishdagi mutaxassislar bilan tanishib chiqing va kasbning nozikliklari va o'ziga xos xususiyatlarini bir qarashda ko'rinmaydigan narsalarni bilib oling.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, oliy ma'lumot olish uchun eng qiziqarli o'quv yurtini tanlang va kirish uchun kerakli USE to'plamini bilib oling.

Tanlangan fanlarga yaxshi tayyorgarlik ko'ring va eng yaxshi natijaga erishish uchun yagona davlat imtihonlaridan o'ting.

Tanlangan universitetga kiring va uni tugatgandan so'ng, ishdan zavqlanadigan va martaba pog'onasida ko'tariladigan ajoyib mutaxassis bo'ling.

Umid qilamizki, yuqorida keltirilgan barcha ma'lumotlar siz uchun foydali bo'lgan va kasb tanlashda xatolarga yo'l qo'yilmaydi.

Kasb tanlashingizga umrbod boshpana tanlash kabi munosabatda bo'lmang.

Har qanday faoliyat sohasida insonning malakasi o'sishi bilan kasblar, mutaxassisliklar, lavozimlar, ish joylari tabiiy ravishda o'zgarib turadi.

Lavozim, kasb va mutaxassislikni aralashtirmang.

Masalan, bosh shifokor - bu lavozim, shifokor - bu kasb, stomatolog - bu mutaxassislik.

Tashqi xususiyatlariga qarab kasbni tanlamang. Har doim kasbning mazmunini, mutaxassisning kundalik ishining muhim jihatlarini chuqurroq o'rganishga harakat qiling.

U yoki bu kasb haqida xurofotlarga berilmang.

Kasblarning modasi doimiy ravishda o'zgarib turadi, bugungi kunda ba'zi kasblar obro'li, ertaga boshqalari. Ammo kasb uchun moda har doim ham texnologik bozoridagi o'zgarishlarga mos kelavermaydi.

Muayyan kasb vakili bo'lgan odamga bo'lgan munosabatingizni kasbning o'ziga o'tkazmang.

Muayyan shaxsning yoqimli yoki befarq bo'lmagan shaxsiy fazilatlari ma'lum bir kasb uchun har doim ham professional ahamiyatga ega emas.

O'quv fanlari va kasblarni tenglashtirmang.

Kasblar dunyosi maktab fanlari ro'yxati asosida tasavvur qilganidan ancha kengroq. O'rtoqlarning ta'siri ostida, "kompaniya uchun" kasbni tanlamang.

Do'stlarimizga mos keladigan narsaga emas, balki o'lchamimizga qarab kiyim va poyafzal sotib olamiz. O'z kasbingizni tanlashda ham xuddi shunday qiling.

Shaxsiy fazilatlaringizni tushunmasdan kasbni tanlamang.

Sizning qiziqishlaringizni, moyilliklaringizni, qobiliyatlaringizni, bilim darajasi va tayyorligingizni bilish juda muhimdir.

15- Mavzu: Kasb-hunarga yo'naltirishda tamoyillari va ularga amal qilish

Reja:

1. Kasbga yo‘naltirish ishlarining mohiyati va mazmuni
2. Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini rivojlantirishning asosiy bosqichlari
3. Kasbga yo‘naltirish ishlarining tiplari hamda tashkiliy shakllari

Kasb-hunarga yo‘naltirish – umuminsoniy madaniyatni shakllantirish jarayonining tarkibiy qismlaridan biri sifatida Yosh avlodning kasbiy tiklanishi, tabiat in‘om etgan (tug‘ma) qobiliyatlarini rivojlantirish ko‘maklashish, insonga kasbiy o‘zligini anglashiga yordam beruvchi maxsus chora-tadbirlar majmuasi bo‘lib, uning imkoniyat va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, bandlik va maqbul ta‘lim turini tanlash ishlarida, turli xil malakali kasb mutaxassislariga bo‘lgan ehtiyojlarda jamiyatning g‘amxo‘rligi sifatida namoyon bo‘ladi. Kasb-hunarga yo‘naltirish ishining bosh maqsadi o‘ziga xos usullar yordamida mutaxassisning texnologik bozoridagi raqobatbardoshligini kuchaytirish va aholining samarali bandligini oshirishga erishishdan iborat. Kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy maqsadi – Yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kelgusi ta‘lim yo‘nalishini (akademik litsey yoki kasb-hunar kolleji) tanlashiga yoki shaxsning psixofiziologik xususiyatlari, qiziqishi, qobiliyati, moyilliklari va jamiyatning kadrlarga bo‘lgan ehtiyojidan kelib chiqqan holda texnologik qilish sohasini tanlashga tayyorlashdan iborat. Kasb-hunarga yo‘naltirish quyidagi ikki asosiy vazifani hal qilishga qaratilgan:

- texnologik imkoniyatlarini oqilona taqsimlash va foydalanish hisobiga mamlakatning iqtisodiy salohiyatini mustahkamlash;
- shaxsni ijtimoiy va iqtisodiy himoyalash, chunki o‘z qiziqishlari, moyillik va imkoniyatlariga mos kelgan kasbni tanlagan inson ham kasbiy, ham moddiy jihatdan tezroq uni o‘zlashtiradi va sezilarli natijalarga erishadi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishining pirovard natijasi ijtimoiy – iqtisodiy omil bo‘lib, shaxsga ham, davlatga ham real foyda keltiradi. Kasb-hunarga yo‘naltirishda quyidagi tamoyillar asos qilib olingan:

- kasb-hunarga yo‘naltirish xizmatlarining majmuaviy xarakterdaligi;
- iqtisodiy rivojlanish va texnologik bozorini o‘rganish va prognoz qilish orqali jamiyat va shaxs qiziqishlarini muvofiqlashtirish;

- shaxsni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis qilish shakli, uslublari va vositalarining ilmiy asoslanganligi;
- O‘zbekiston fuqarolarining va (lozim bo‘lganda) boshqa davlat fuqarolarining o‘qish, ish joyi, Yoshi, jinsi, millati va diniy dunyoqarashidan qat’iy nazar kasb-hunarga yo‘naltirish xizmatlaridan foydalanishga teng huquqligi;
- kasb tanlash yoki almashtirish, ta’lim turi va ishga joylashish imkoniyatlariga nisbatan kasbiy va boshqa axborotlarning tushunarliqligi;
- umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘quvchilariga psixologik-pedagogik va kasb-hunarga yo‘naltirish xizmatlarini ko‘rsatishning majburiyligi va bepulligi, aholining boshqa guruhlariga davlat darajasida kafolatlangan kasbiy tashxis va maslahat berishning ixtiyoriyligi;
- kasbiy tanlov, tashxis va maslahat xulosalarining ob’ektivligi, maxfiyligi va tavsiyaviy xarakterda ekanligi;
- kasb-hunarga yo‘naltirish xizmatlari xodimlarining kasbiy axloq normalariga rioya etishligi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining asosiy ob’ekti: umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-9 sinf o‘quvchilari; oliy o‘quv yurtlari talabalari va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarining o‘quvchilari;

ishdan bo‘shashi kutilayotganlar; ish qobiliyati cheklangan shaxslar.

Kasbga yo‘naltirish – bu har bir individning o‘ziga xos individual xususiyatlari va texnologik bozorining ehtiyojlarini hisobga olgan holda, o‘z kasbiy o‘rnini topishi uchun shaxsga ta’sir etishning ilmiy asoslangan shakl, usul va vositalar tizimidir. U insonning kasbiy qiziqishi va imkoniyatlari hamda jamiyatning aniq bir kasbiy faoliyat turiga ehtiyojlarining mutanosibligiga erishishga yo‘naltirilgandir. Kasbga yo‘naltirish – mohiyat va samaradorlikni baholash ko‘rsatkichlariga ko‘ra ijtimoiy-iqtisodiy kategoriyadir. Kasbga yo‘naltirishni hal etish vazifalari bo‘yicha ijtimoiy-iqtisodiy, tibbiy-fiziologik va psixologik-pedagogik mohiyatga ega muammodir. Kasbga yo‘naltirish insonning qobiliyati va

iqtidorini maqsadli rivojlantirishda, uning kasb mahorati, ish qobiliyati va salomatligini asrashga imkon yaratadi hamda aholini ijtimoiy himoyalash va uning bandligi sohasidagi davlat siyosatining muhim elementlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Kasbga yo'naltirish shaxsning texnologik salohiyatidan samarali foydalanish, uning ijtimoiy va kasbiy faolligini oshirish hamda majburiy ishsizlikning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Kasbga yo'naltirish tadbirlari inson tomonidan o'z kasbiy malakasini oshirishning qulay shakllarini izlash, ijtimoiy-iqtisodiy tashabbuskorlik, intellektual va texnologik mustaqilligini rivojlantiradi. Yosh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashga, uni har tomonlama va barkamol rivojlantirishning shart-sharoiti sifatida qaraladi. Bu shaxsning ma'naviy, aqliy, texnologik, estetik va jismoniy tarbiyasi, ya'ni barcha o'quv-tarbiya jarayoni bilan uzviy birlikda amalga oshiriladi.

Kasbga yo'naltirish quyidagi qismlarni o'z ichiga oladi:

Kasbiy axborot, kasbiy maslahat, kasbiy tanlov va saralash, kasbiy moslashish.

Kasbiy axborot – ma'lum bir kasbni egallash hohishi bo'lgan shaxsga, turli mutaxassisliklarni egallashning shakl va sharoitlariga, kasbiy malakalarning o'sish imkoniyatlariga texnologik bozorining holati va ehtiyojiga, kasbiy qiziqishlarning shakllanishiga, shaxsning istak va ko'nikmalariga qo'yilgan talablar hamda zamonaviy kasblarning istiqboli va mazmuni to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash, targ'ibot qilish chora-tadbirlaridir.

Kasbiy maslahat – kasb tanlash yoki faoliyat turini o'zgartirishda yordamga muhtoj bo'lgan shaxsning individual psixologik xususiyatlari, shaxsiy fazilatlar, kasbiy qiziqishlari, moyilligi, sog'ligi va texnologik bozori ehtiyojlarini o'rganish asosida psixologik-maslahatchi bilan ilmiy tashkil etilgan o'zaro muloqot tizimidan iborat.

Kasbiy tanlov va saralash – kasbiy faoliyatning alohida turlariga yaroqlilik darajasini aniqlashga yo'naltirilgan shaxsning psixofiziologik xususiyatlari (tanlash) yoki aniq bir kasbga bo'lgan psixofiziologik me'yoriy talablar (sarlash) asosida shaxsni har tomonlama o'rganish tizimidir.

Kasbiy moslashish – ishlab chiqarishda kasbiy faoliyatning ijtimoiy-psixologik va

tashkiliy-texnik sharoitlariga shaxsni moslashtirishga, uni muvofaqqiyatli ravishda kasbni egallashi uchun shart-sharoitlarni yaratishga yo'naltirilgan choralarning majmuaviy tizimidir.

Professiografiya (axborot, tashxis, korreksiyalovchi, shakllantiruvchi) va kasbiy tashxis (shaxsni o'rganishning psixologik, psixofiziologik, tibbiy va boshqa usullarining majmui) kasbga yo'naltirishning axborot uslubiy ketma-ketligining asosi hisoblanadi.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini rivojlantirishning asosiy bosqichlari quyidagicha:

Birinchi bosqich (maktabgacha ta'lim Yoshi) – maktabgacha ta'lim Yoshidagi bolalarda (katta guruh) texnologik bilan band bo'ladigan insonlarga, ularning mashg'ulotlariga, shuningdek, qo'llaridan keladigan faoliyat turlari bo'yicha dastlabki texnologik ko'nikmalarini ijobiy, hissiy-ta'sirchan shakllantirish;

Ikkinchi bosqich (1-4 sinflar) – kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarda bilishga oid va o'yin ko'rinishidagi ijtimoiy-foydali texnologik faoliyatini amalga tatbiq qilish orqali, texnologikga hurmat, uning inson hayotida va jamiyatda tutgan o'rnini anglashini, ota-onalarining kasblariga hamda ommaviy kasblarga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish;

Uchinchi bosqich (5-7 sinflar) – o'smirlar kasbiy yo'naltirilganlik bo'yicha kasb tanlash va jamiyatdagi o'z o'rnini topish bilan bog'liq bo'lgan qiziqishi, qobiliyati, ijtimoiy qadriyatlarning izlanuvchan – sinchkov ko'rinishlarini shakllantirish.

To'rtinchi bosqich (8-9 sinflar) – o'quvchilarda kasbiy o'zlikni anglashni shakllanish davri, ya'ni o'quvchilarni aniq bir kasbni tanlashning shaxsiy ma'noga egaligini tushunib yetishi, qadriyatlar to'g'risidagi o'z tasavvurlarini, faoliyat sohasini tanlashning jamiyat maqsadlari bilan qiyoslay olishini shakllantirish davri;

Beshinchi bosqich (akademik litsey va kasb-hunar kollejlarning birinchi kurs o'quvchilari) – ijtimoiy-kasbiy maqomni aniqlash, ya'ni aniq bir texnologik faoliyati sohasidagi bilim va ko'nikmalar haqida har taraflama tasavvurlarni

shakllantirish, ularni o'zlashtirishga kirishish, ishlab chiqarish texnologik jamoasining tartib-qoida va qadriyatlariga qo'shilishni shakllantirish davri;

Oltinchi bosqich (kasb-hunar kollejlarining oxirgi kurs o'quvchilari, oliy o'quv yurtlari talabalari) – kasbiy faoliyatga kirishish. Bu kasbiy faoliyatga jiddiy tayyorgarlik hamda texnologik jamoasidagi ish va tajribaning shakllanish davri;

Yettinchi bosqich (katta Yoshdagi texnologik bilan band bo'lgan odamlar, ishsizlar) – shaxsiy imkoniyatlar va oldingi kasbiy – ijtimoiy tajribalarni hisobga olgan holda, zarurat bo'lganda boshqa kasbiy faoliyatga qaytayo'naltirish. Davlat kasb-hunarga yo'naltirish tizimi bilan bir qatorda fuqarolar va korxonalarga kasb-hunarga yo'naltirish masalalari bo'yicha pullik xizmat ko'rsata oladigan, jumladan, tijorat yo'nalishidagi byuro, agentliklar tuzilishi mumkin. Cheklangan texnologik qobiliyatiga ega bo'lgan shaxslarni kasb-hunarga yo'naltirish texnologik va aholini ijtimoiy muhofaza qilish, sog'liqni saqlash vazirliklari zimmasiga yuklatiladi. Tizimning barcha boshqaruv bosqichlarida mazkur vazirliklar shu ish uchun mas'ul xodimlar ajratadi. Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida turli patologiyalarga mansub nogironlarni kasbiy tayyorgarlik olishlari uchun maxsuslashtirilgan bo'linmalar tarmog'i yaratilishi lozim. Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini umumiy ilmiy-metodik ta'minoti, tegishli toifali xodimlarni qayta tayyorlash, malakasini oshirish, ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik-pedagogik va tibbiy-fiziologik muammolari bo'yicha ilmiy tekshirishlarni muvofiqlashtirish ishlarini O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining O'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis markazi amalga oshiradi. Kasbga yo'naltirish ishlarining tiplari hamda tashkiliy shakllari Hozirgi vaqtda har bir maktab va kasb-hunar kollejlarida O'quvchilarni kasbga yo'naltirish bo'yicha xonalar va burchaklar tashkil qilingan. Bularning ishida O'qituvchilar, Shifokorlar, turli kasbdagi mutaxassislar, kasb-hunar kollejlari, jamoa xo'jaliklari, davlat korxonalari qatnashadilar. Tumanlar va shaharlardagi kasbga yo'naltiruvchi kabinetlar korxonalarda,

qurilishlarda, jamoa xo'jaliklarida kasb haqida maslahat beruvchi punktlarning faoliyati metodik rahbarlikni amalga oshiradi, maslahatlar beradi va ma'lumot sifatida axborot ishlarini olib boradi. Umumiy o'rta ta'lim maktablari 9-sinf bitiruvchilari akademik litsey vakasb-hunar kollejlarda ixtiyoriy majburiy ta'limni davom ettirishadi. Xuddi shu jarayonda kasb-hunarga yo'naltirish tizimining ahamiyati o'rta di. Agar kasb-hunarga yo'naltirish ishlari samarali tashkil etilmagan bo'lsa, 9-sinf bitiruvchilarining akademik litsey va kasb-hunar kollejlarda soha yo'nalishlarini tanlashlarida muammoli vaziyatlar vujudga keladi.

Ular quyidagilardan iborat:

- ba'zi obro'li, zamonaviy kasblarga tanlov nihoyatda katta bo'ladi, ba'zi kollejlarda O'quvchilar soni yetarli bo'lmasligi mumkin;
- iqtisod, huquq bilan bog'liq soha yo'nalishidagi kollejlarga Yoshlar ko'proq qiziqadilar, noyob, fundamental fanlar O'qitiladigan soha yo'nalishlarida esa o'zsonli O'quvchilargina O'qishni xohlaydilar;
- O'quvchilarning O'zlari ham, ota-onalari ham ta'lim olishni akademik litseyda davom ettirishni istaydilar, ammo bilim, individual, psixofiziologik xususiyatlar hisobga olinmaydi va h.k.

Yuqorida qayd etilgan muammoli vaziyatlar vujudga kelmasligi uchun kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini yaxshi yo'lga qo'yish zarur. Bunday holatda turli kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashhis markazlari xodimlari, maktab O'qituvchilari, psixologlar, kasb-hunar kollejlari rahbarlari va O'qituvchilarning kasb-hunarga yo'naltirish sohasi bo'yicha faoliyatlarini uyg'unlashtirish hamda faollashtirish ehtiyoji vujudga keladi. Kasbga yo'naltirish Yoshlarga ularning qiziqish, layoqat, qobiliyatlariga va jamiyatning turli xil kasblarga bo'lgan ehtiyojiga muvofiq holda kasb tanlashga yordam beruvchi maqsadli faoliyatdir. U fanlararo rivojlanuvchi nazariya va amaliyotning birligi asosida vujudga kelib, O'quv-tarbiya jarayonida amalga oshiriladi. Bunda asosiy rolni nazariya egallaydi. Ya'ni muayyan nazariya asosida u yoki bu g'oya shakllanadi, u amaliy ishni ilmiy-amaliy ishga aylantiradi. Nazariya faoliyat kabi tez hosil bo'lib, yillar mobaynida rivojlanadi. Kuzatish va tadqiqot

natijasida nazariya shakllantiriladi va u asosiy faoliyatni ixchamlashtirishga xizmat qiladi.

Kasbga yo'naltirish nazariyasi kasb-hunarga yo'naltirish faoliyatini samarali tashkil etishga qaratilgan turli xil qarashlar majmuasi, g'oyalar va tasavvurlar yig'indisi bo'lib, u uyni vaqtda ikki jarayonni bir-biriga bog'liqligi qonuniyatlari to'g'risida to'liq tasavvur beradigan ilmiy bilimlarni tashkil etish shakli, Yoshlarni shaxsiy qiziqishlari, layoqat va qobiliyatlariga mos keladigan, jamiyat uchun zarur kasblarga yo'llashdir. Kasbga yo'naltirish nazariyasining tarkibiy qismlariga: dalillar, qonuniyatlar va tamoyillar kiradi.

Kasbga yo'naltirishda ilmiy metodlar asosida olingan ishonchli dalillar juda oz bo'lishi sababli, bu boradagi muhim vazifalar yangi dalillarni yig'ish hisobiga, bir yoki bir necha farazlar yordamida amalga oshiriladi. Masalan, har bir hududda Yoshlarni ma'lum bir kasbni tanlashlariga ta'sir ko'rsatadigan O'ziga xos omillar mavjud. Kasbga yo'naltirish nazariyasining ikkinchi tarkibiy qismi - qonuniyatlardir. Qonuniyatlarni bilish ilmiy tadqiqotning asosini tashkil etadi. Topilgan qonuniyatlar fanning maxsus tilida kasb-hunarga yo'naltirish tushunchasini boshqa fanlarga oid tushunchalar bilan O'zaro aloqadorligini ma'lum aniqlikda ifodalaydi. Har bir nazariya'ning rivojlanganlik darajasi faoliyat asosidagi mavjud tamoyillar tarkibi va sifati bilan aniqlanadi. Kasbga yo'naltirish tamoyillarini belgilashda quyidagilarga e'tibor qaratiladi:

- ongllilik;
- muvofiqlik (shaxs qiziqishlari qonuniyatlari bilan jamiyat uchun zarur bo'lgan kasblarga nisbatan ehtiyojning mos kelishi);
- kasb tanlash faolligi;
- rivojlantirish (ushbu tamoyil kasbning shaxs rivojlanishiga xizmat qilishi lozimligi haqidagi g'oya'ni O'zida aks ettiradi).

Shuningdek, kasb-hunarga yo'naltirishda boshqa bir qator tamoyillar guruhi ham mavjudki, ular umumpedagogik tamoyillar bilan uzviy aloqada ifodalanadi. Bular quyidagilardan iborat:

- kasb-hunarga yo'naltirishning hayot bilan, texnologik va amaliyot bilan

bog'liqligi;

- kasb-hunarga yo'naltirishning Yoshlar texnologik tayyorgarligi bilan bog'liqligi;
- texnologik ta'limi va tarbiyasining yaxshi yo'lga qo'yilishi; bunda O'quvchilarning texnikaviy ijodkorligini tashkil etish, ularning ijtimoiy foydali, unumli texnologikidan mohirlik bilan foydalanish kerak. Kasbga yo'naltirishning tizimliliigi va uzviyligi printsiplari umumiy O'rta ta'limda I sinfdan to IX sinfgacha kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining uzviyligini ta'minlaydi:

- kasb-hunarga yo'naltirishda maktab, oila, homiy tashkilot, kasb-hunar kolleji va jamoatchilikning O'zaro aloqadorligi printsiplari Yoshlarning kasb tanlashlariga yordam berishni ko'zda tutadi. U maqsadli va muvofiqlashtiruvchi faoliyatni hamkorlikda amalga oshirish imkonini beradi;

- kasb-hunarga yo'naltirishning tarbiyaviy xarakteri shundaki, u uyg'un rivojlangan shaxsni shakllantirishda mafkuraviy, texnologik, iqtisodiy, axloqiy, estetik, huquqiy va jismoniy tarbiya'ni birgalikda olib borishni taqozo qiladi;

- kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini amalga oshirishda tashhis va tarbiyaviy yondoshishning o'zaro aloqadorligi. Bu tamoyil bir yondoshuvning ikkinchi yondoshuvga qarama-qarshi qo'yilishini bartaraf etadi;

- O'quvchilarga individual va tabaqalashtirilgan yondoshuv ularning O'zlashtirish darajasi, Yoshi, kasbiy qiziqishi, shakllanganlik darajalari, hayotiy rejalariga bog'liq ravishda amalga oshiriladi. Bir guruhda samarali bo'lgan vosita ikkinchi guruh uchun samarasiz bo'lishi mumkin. O'quvchilarni tabaqalashtirib, guruhlariga ajratish ta'sir etish vositalarini tartibga soladi. Tabaqalashtirish, O'z navbatida, individual yondoshishga sharoit yaratib beradi;

- kasb-hunarga yo

naltirish ishlarini ommaviy, guruhli va yakka tartibdagi shakllari O'quvchilarning ota-onalar bilan hamkorlikda ish olib borishini, an'anaviy, ommaviy shakldan iloji boricha qochib, ish olib borishning hamma shakllaridan foydalanishni ko'zda tutadi;

- kasb-hunarga yo

naltirish ishlarining mazmuni, shakl va metodlari shaxsning kasbiy rivoji va, ayni bir paytda, mahalliy hududning kadrlarlarga bo'lgan ehtiyojiga mos bo'lishini nazarda tutadi. 1997-yil 29-avgustda O'zbekistonda "Ta'lim to'g'risida" gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qabul qilindi. Ushbu hujjatlarda kasbga tanlashga yo'llash haqida Prezidentimiz I.Karimov o'z nutqida quyidagilarga alohida e'tibor bergan: Bugungi kunda oldimizga qo'ygan buyuk maqsadlarimizga niyatlarimizga erishishimiz, jamiyatimizning yangilanishi, hayotimizning taraqqiyoti va istiqboli amalga oshirilayotgan islohatlarimiz, rejalarimizning samarasi taqdiri – bularning barchasi, avvalambor, zamon talablariga javob beradigan yuqori malakli, ongli mutaxassis kadrlar tayyorlash muammosi bilan chambarchas bog'liqligini barchamiz anglab yetmoqdamiz. Shu bilan birga, hammamiz yana bir haqiqatni anglab yetmoqdamiz. Faqatgina chinakam ma'rifatli odam inson qadrini, millat qadriyatlarini, bir so'z bilan aytganda, o'zligini anglash, erkin va ozod jamiyatda yashash, mustaqil davlatimizning jahon hamjamiyatida o'ziga munosib, obro'li o'rin egallashi uchun fidoyilik bilan kurashishi mumkin. Bugungi kunda mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ta'lim va bilim berish tizimi, hayotimizda, jamiyatimizda bo'layotgan islohot, yangilanish jarayonlari talablari bilan yaqindan bog'lanmaganligi har tomonlama sezilmoqda.

Ochiq tan olish kerak: maktablarning moddiy bazasi juda nochor. Bu masalada naqadar oqsoqligimizni, nochorligimizni, birinchi navbatda, qishloq joylaridagi ahvol-vaziyat misolida ochiq tan olishimiz kerak. Ikkinchi masala, avval aytganimdek, tarbiyachi, ya'ni o'qituvchiga borib taqalyapti. Tarbiyachining o'ziga zamonaviy bilim berish, ularning ma'lumotini, malakasini oshirish kabi paysalga solib bo'lmaydigan dolzarb masalaga duch kelmoqdamiz. Mening fikrimcha, ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirishdagi asosiy muammo ham mana shu yerda. O'qituvchi bolalarimizga zamonaviy bilim bersin, deb talab qilamiz. Ammo zamonaviy bilim berish uchun, avvalo, murabbiyning o'zi ana

shunday bilimga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga, o'qituvchi va murabbiylarning hayotiy talablarini qondirish, ularni rag'batlantirish, ularning o'z ishi, kasbidan majnun bo'lishini ta'minlashimiz lozim. Albatta, bu masalani birdaniga yechish qiyin, lekin uni yechmasdan turib, kelajak avlod tarbiyasi to'g'risida gapirishning o'zi mutlaqo no'maqbuldir.

Norasida bolaning miyasi, ongi nimani o'ziga singdira oladi, nimani qabul qilmaydi? Afsuski, bu haqda hech kim bosh qotirayotgani yo'q. Shu masalalar bilan shug'ullanishi kerak bo'lgan mutasaddi institut va markazlarimiz yetarli. Xulosa shundayki, bugungi umumta'lim jarayonidagi uch bosqichdan hech qaysisida o'ziga yarasha talab yo'q. Boshqacha aytganda, har qanday o'quv bosqichiga aniq talablar standart darajasida rasmiylashtirilgani yo'q. Shunga qarab, o'quv jarayoni, mazmuni, o'qitiladigan darsliklar sonini, qanaqa sinfda qanday bilim va tarbiya berish kerakligini aniqlash mumkin bo'ladi.

Misol uchun, umumta'lim maktablarida o'qitilayotgan fanlarning soni 20 ga yetadi. Lekin, afsuski, o'quv rejalarida Yoshlarga axloq va odob, ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy bilimlar asoslarini o'rgatadigan fanlar yetarli o'rni olgan emas. Mavjud fanlar esa tarkiban eski holida saqlanib qolmoqda. Bu esa mustaqillik va bozor iqtisodiyoti sharoitida yuzaga chiqqan davlat milliy ehtiyojlarni qondirishga to'sqinlik qilmoqda. Hammamizga ayonki, ta'lim darslikdan boshlanadi. Achchiq bo'lsa ham tan olishga majburmiz: deyarli barcha sohada darsliklarimiz ahvoli bugungi va ertangi kun talablari darajasida emas. Bir e'tibor bering: pedagogika tajribasida "bitiruvchi", degan ibora bor. Bu iboraga izoh berib o'tirishning hojati yo'q. Ya'niki, bola maktabni bitirsa bas, uning bilim va tarbiyasi haqida gapirma ham bo'laveradi. Ta'lim-tarbiya islohoti haqida gapirar ekanmiz, uning mazmunini lo'nda qilib ifoda etish mumkin: **bizga bitiruvchilar emas, maktab ta'limi va tarbiyasini ko'rgan shaxslar kerak.**

Shu joyda yana bir og'ir savolga duch kelamiz: bolalar qaysi sinfdan boshlab mustaqil fikr yuritishga o'rgatiladimi? Aminmanki, o'rgatilmaydi. Mabodo biror o'quv o'qituvchiga e'tiro'zbildirsa, ertaga u hech kim havas qilmaydigan ahvolga tushib qoladi. Maktablardagi jarayonda o'qituvchi hukmron. U boladan faqat o'zi

tushuntirayotgan narsani tushunib olishni talab qiladi. Prinsip ham tayyor: **“Mening aytganim-aytgan, deganim-degan”**. O‘qituvchi va o‘quvchi munosabatidagi majburiy itoatkorlik o‘rnini ongli intizom egallashi juda qiyin kechayapti. O‘qituvchining bosh vazifasi o‘quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko‘nikmalarini hosil qilishdan iboratligini ko‘pincha yaxshi tushunamiz, lekin, afsuski, amalda, tajribamizda unga rioya qilmaymiz. Demokratik jamiyatda bolalar, umuman, har bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi. Agar bolalar erkin fikrlashni o‘rganmasa, berilgan ta’lim samarasi past bo‘lishi muqarrar. Albatta, bilim kerak. Ammo bilim o‘z yo‘liga. Mustaqil fikrlash ham katta boylikdir. Umumta’lim maktablarining oqsoq tomonlari haqida gapirar ekanmiz, bir muhim muammoni ta’kidlamasdan o‘tolmaymiz. Bu muammo – bugun 9-sinfni bitirayotgan bolalarimiz taqdiri Respublikamizda taxminan 5 million 200 ming maktab o‘quvchisidan 9-sinfni bitirayotganlar 450 ming nafar bolani tashkil qiladi. Xo‘sh, o‘zimizcha bir tasavvur qilib ko‘raylik 9-sinfni tugatayotganlarning keyingi yo‘li – taqdiri qanday bo‘lib qolmoqda? Ma’lumotlarga qaraganda, ularning 250 ming nafarga yaqini, ya’ni 55 foizi 10-sinfda o‘qishni davom ettirar ekan, taxminan 100 ming nafari hunari – texnika yoki maxsus o‘quv yurtlariga kirishi mumkin. Qolganlari esa – gap 100 ming nafar bolalarimiz haqida ketayapti – hisob-kitob bo‘yicha, umuman ko‘chada qolmoqda. Bu ma’lumot ham to‘liq emas. 11-sinfni bitirayotganlardan 20-25 ming nafari, ya’ni hammasi bo‘lib, 10 foizi oliy o‘quv yurtlariga o‘qishga kirishi mumkin. Qolgan 90 foizi esa na bir aniq ixtisos, na bir ertangi hayotga kerak bo‘ladigan malaka va na bir kasb-hunarni egallay olmayapti. Va shuning oqibatida 16-18 yashar yigit-qizlarimiz o‘z qobiliyati, havasi, intilishiga mos, hayotda o‘ziga munosib o‘rin topolmayapti. Kimki bu raqamlarni, bu achinarli holatni chuqur tahlil qilsa, yuragidan o‘tkazib, o‘zining shaxsiy dardiday anglasa, albatta, bunday vaziyatga beparvo bo‘lib qolishiga ishonmayman. Shuning uchun ham bugungi zamon talabi, ertangi kelajagimizning tashvishlari bizdan xalq ta’limi tizimini isloh qilish zarurligini taqozo etmoqda. Ma’lumki, xalq ta’limining asosiy bugunini uzluksiz ta’lim tashkil etadi. Shu

sababli, bu masalaga alohida diqqat-e'tibor qaratish darkor. Uzluksiz ta'limni davlat ta'lim standartlari va tegishli ta'lim dasturlari bilan ta'minlashda, avvalo, ularning jahon talablari darajasida bo'lishiga, yuksak ma'naviyat zaminida qurilganiga asosiy e'tibor berish kerak. Shuning uchun ham umumta'lim dasturlarini maktabgacha tarbiya, boshlang'ich, umumiy ta'lim va maktabdan tashqari ta'lim tarzida tuzsak, maqsadga muvofiq bo'ladi. Buninguchun quyidagi tizimni asos qilib olsak, ko'zlangan natijalarga erishamiz, deb o'ylayman. Kasbga yo'naltirishning tarkibiy qismlaridan biri kasb-hunarga tanlab olish, ya'ni biror kasbni nisbatan yaxshi O'zlashtiradigan va kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli bajaradigan shaxsni saralab olishdir.

Kasbga yaroqlilik shaxsning jismoniy sifatlari va psixofiziologik xususiyatlari bilan kasb talablarining mos kelishi darajasidir. Agar bu sifat va xususiyatlar zarur talablar darajasida bo'lmasa, zo'riqish hosil bo'ladi, natijada kasbiy yaroqsizlik vujudga keladi, bundan shaxs ham, jamiyat ham zarar ko'radi. Kasbga saralab olish qiyin kechadi. Shu bois oliy va O'rta maxsus O'quv yurtlari abituriyentlari bilan pedagogik testdan tashqari kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik markazlarning ilmiy asoslangan tavsifnoma-tavsiyasi asosida suhbat O'tkazish maqsadga muvofiqdir. Ijtimoiy kasbiy moslashuv (ko'nikish) insonning kasbini nechog'lik to'g'ri tanlaganligini ko'rsatuvchi bosqich hisoblanib, bu bosqichda kasb-hunarga yo'naltirish ishlari hamda kasb-hunarga tayyorgarlikning kamchiliklari, yangi qiziqish, ehtiyojlar shaxsning hayotiy rejasi qay darajada to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligi kabilar aniqlanadi. Shuning uchun ham moslashuv kasb-hunarga yo'naltirish ishlari samaradorligining O'ziga xos mezoni bo'lib xizmat qiladi. Kasbiy moslashish umumta'lim maktabi, akademik litsey, kasb-hunar kolleji, oliy O'quv yurtida O'quvchi yoki talabaning O'zi tanlagan kasbga moslashishi va ko'nikishidan shuningdek, ishchi va xizmatchilarning kasbiy texnologik sharoitlariga muvofiqlashish jarayonidan iborat bo'lib, uning natijasida xalq xo'jaligini mutaxassis kadrlar bilan ta'minlash mustahkamlanadi. Bu davr maktabda texnologikga tayyorlash, kasb tanlash, kasbiy tayyorgarlik,

texnologik faoliyatining boshlanishi hisoblanadi. Bir qator tadqiqotchilar kasbiy moslashishni ikki bosqichga bo'lishadi: ishlab chiqarishgacha (maktab, kollej, O'quv yurti) va ishlab chiqarishda (bevosita ishda, ishlab chiqarish sharoitlarida) kasbga moslashish. Shu narsani hisobga olish kerakki, kasbiy moslashish texnologikga moslashish jarayoni sifatida bolalikdan boshlanadi (bola uyda gul o'stirayotganda, uy hayvonlarini parvarish qilayotganda, uy ishlariga yordamlashayotganda muayyan darajada ilk kasbga moslashish jarayoni boshlanadi). 9-sinfni bitirayotgan O'quvchilar uchun akademik litsey yoki kasb-hunar kollejlari keyinroq oliy O'quv yurtida yoki ishlab chiqarishda kasbga moslashish davom etadi. Kasbiy moslashish deganda yana insonning egallagan kasbga ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan moslashish jarayoni ham tushuniladi. Moslashuv jarayonida shaxsning u yoki bu ijtimoiy, kasbiy guruhga faol ishtiroki, bu guruhdagi ijtimoiy psixologik munosabatlarni O'zlashtirishi amalga oshadi. Kasbiy tarbiya shaxsni shakllantirish jarayonidir. Tarbiya'ning tarkibiy qismlariga: mafkuraviy, ekologik, texnologik, axloqiy, jismoniy, aqliy va estetik tarbiyalar kiradi. Kasbiy tarbiya dars va darsdan tashqari faoliyat jarayonida amalga oshirilib, kasbni O'zlashtirish bo'yicha O'quv-tarbiya jarayonini pedagogik yo'naltiradi. Shunday qilib, kasbiy tarbiyaning bosh maqsadi o'quvchilarning texnologikga va kasbiy faoliyatga bo'lgan ehtiyojlarini shakllantirishdan iboratdir.

Nazorat savollari

1. Kasb hunarga yo'naltirish shakllari va ularning klassifikatsiyasi nima?
2. Kasb hunarga yo'naltirish yo'naltirish shakllari va mazmunini tushuntiring?
3. Kasbiy tarbiyaning bosh maqsadi nima?

16- MAVZU: Kasb hunarga yo'naltirish shakllari

Reja

- 1. Kasb hunarga yo'naltirish shakllari va ularning klassifikatsiyasi**
- 2. Kasb hunarga yo'naltirish shakllari mazmuni.**

Bugungi kunda kasb-hunarga yo'naltirish sohasida mavjud bo'lgan ilmiy xulosalar va tavsiyalar hamda umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini kasbhunarga yo'naltirish, xususan, kasblar olami bilan tanishtirish usullarini

yangilash zarurati yuzaga kelmoqda. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimi kasbiy targ'ibot va tashviqotni o'z ichiga olgan kasbiy ma'rifat (kasbiy axborot); u yoki bu soha, kasbga bo'lgan shaxs qiziqish va qobiliyatlarining birlamchi kasbiy tashxisi, kasb tanlashda mutaxassislar tomonidan individual, guruhii yordam ko'rsatishga qaratilgan kasbiy maslahatlar, ko'proq muvofaqqiyatga erishishi mumkin bo'lgan kasbni tanlab olishga qaratilgan kasbiy tanlov, ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida amalga oshiriluvchi ijtimoiy-kasbiy moslashuv, tanlangan kasbni o'rganish jarayonida burch, mas'uliyat, kasbiy or-nomus hislarini o'quvchilarda shakllantirishga qaratilgan. Undan ko'zlangan maqsad o'quvchilarga kasblar olami, kasblarning belgi va xususiyatlari, kasb klasifikatsiyasi, kasblar professiogrammasi, hududning qaysi kasblarga ehtiyoji borligi to'g'risidagi axborotlarni berishdan iborat bo'lib, ular asosida o'quvchi o'zini qiziqtirgan, jamiyat uchun zarur bo'lgan kasbni tanlaydi. 1997 yil 29 avgustda O'zbekistonda "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qabul qilidi. Ushbu xujjatlarda kasbga tanlashga yo'llash haqida Prezidentimiz I.Karimov o'z nutqida quyidagilarga alohida e'tibor bergan: Bugungi kunda oldimizga qo'ygan buyuk maqsadlarimizga 'pue niyatlarimizga erishishimiz, jamiyatimizning yangilanishi, hayotimizning taraqqiyoti va istiqboli amalga oshirilayotgan islohatlarimiz, rejalarimizning samarasi taqdiri – bularning barchasi, avvalambor, zamon talablariga javob beradigan yuqori malakli, ongli mutaxassis kadrlar tayyorlash muammosi bilan chambarchas bog'liqligini barchamiz anglab yetmoqdamiz. SHu bilan birga, hammamiz yana bir haqiqatni anglab yetmoqdamiz. Faqatgina chinakam ma'rifatli odam inson qadrini, millat qalriyatlarini, bir so'z bilan aytganda, o'zligini anglash, erkin va ozod jamiyatda yashash, mustaqil davlatimizning jahon hamjamiyatida o'ziga munosib, obro'li o'rin egallashi uchun fidoyilik bilan kurashishi mumkin. Bugungi kunda mutaxassis kadrlarni tayyotlash, ta'lim va bilim berish tizimi, hayotimizda, jamiyatimizda bo'layotgan islohot, yangilanish jaryonlari talablari bilan yaqindan bog'lanmaganligi har tomonlama sezilmoqda. Ochiq tan olish kerak: maktablarning moddiy bazasi juda nochor.

Bu masalada naqadar oqsoqligimizni, nochorligimizni, birinchi navbatda, qishloq joylaridagi ahvol-vaziyat misolida ochiq tan olishimiz kerak. Ikkinchi masala, avval aytganimdek, tarbiyachi, ya'ni o'qituvchiga borib taqalyapti. Tarbiyachining o'ziga zamonaviy bilim berish, ularning ma'lumotini, malakasini oshirish kabi paysalga solib bo'lmaydigan dolzarb masalaga duch kelmoqdamiz. Mening fikrimcha, ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirishdagi asosiy muammo ham mana shu yerda. O'qituvchi bolalarimizga zamonaviy bilim bersin, deb talab qilamiz. Ammo zamonaviy bilim berish uchun, avvalo, murabbiyning o'zi ana shunday bilimga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga, o'qituvchi va murabbiylarning hayotiy talablarini qondirish, ularni rag'batlantirish, ularning o'z ishi, kasbidan mamnun bo'lishini ta'minlashimiz lozim. Albatta, bu masalani birdaniga yechish qiyin, lekin uni yechmasdan turib, kelajak avlod tarbiyasi to'g'risida gapirishning o'zi mutlaqo nomaqbuldir. Norasida bolaning miyasi, ongi nimani o'ziga singdira oladi, nimani qabul qilmaydi? Afsuski, bu haqda hech kim bosh qotirayotgani yo'q. SHu masalalar bilan shug'ullanishi kerak bo'lgan mutasaddi institut va markazlarimiz yetarli. Xulosa shundayki, bugungi umumta'lim jarayonidagi uch bosqichdan hech qaysisida o'ziga yarasha talab yo'q. Boshqacha aytganda, har qanday o'quv bosqichiga aniq talablar standart darajasida rasmiylashtirilgani yo'q. SHunga qarab, o'quv jarayoni, mazmuni, o'qitiladigan darsliklar sonini, qanaqa sinfda qanday bilim va tarbiya berish kerakligini aniqlash mumkin bo'ladi. Misol uchun, umumta'lim maktablarida o'qitilayotgan fanlarning soni 20 ga yetadi. Lekin, afsuski, o'quv rejalarida yoshlarga axloq va odob, ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy bilimlar asoslarini o'rgatadigan fanlar yetarli o'rni olgan emas. Mavjud fanlar esa tarkiban eski holida saqlanib qolmoqda. Bu esa mustaqillik va bozor iqtisodiyoti sharoitida yuzaga chiqqan davlat milliy ehtiyojlarni qondirishga to'sqinlik qilmoqda. Hammamizga ayonki, ta'lim darslikdan boshlanadi. Achchiq bo'lsa ham tan olishga majburmiz: deyarli barcha sohada darsliklarimiz ahvoli bugungi va ertangi kun talablari darajasida emas. Bir e'tibor bering: pedagogika tajribasida "bitiruvchi", degan ibora bor. Bu iboraga izoh berib o'tirishning hojati yo'q.

Ya'niki, bola maktabni bitirsa bas, uning bilim va tarbiyasi haqida gapirmasa ham bo'laveradi. Ta'lim-tarbiya islohoti haqida gapirar ekanmiz, uning mazmunini lo'nda qilib ifoda etish mumkin: bizga bitiruvchilar emas, maktab ta'limi va tarbiyasini ko'rgan shaxslar kerak. SHu joyda yana bir og'ir savolga duch kelamiz: bolalar qaysi sinfdan boshlab mustaqil fikr yuritishga o'rgatiladimi? Aminmanki, o'rgatilmaydi. Mabodo biror o'quv o'qituvchiga e'tiroz bildirsa, ertaga u hech kim havas qilmaydigan ahvolga tushib qoladi. Maktablardagi jarayonda o'qituvchi hukmron. U boladan faqat o'zi tushuntirayotgan narsani tushunib olishni talab qiladi. Prinsip ham tayyor: "Mening aytganim-aytgan, deganim-degan". O'qituvchi va o'quvchi munosabatidagi majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom egallashi juda qiyin kechayapti. O'qituvchining bosh vazifasi o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilishdan iboratligini ko'pincha yaxshi tushunamiz, lekin, afsuski, amalda, tajribamizda unga rioya qilmaymiz. Ushbu ma'lumotlar orasida kasb klasiffikatsiyasi alohida ahamiyatga ega bo'lib, uning qanchalik aniq va mukammal o'zlashtirib olinishi o'quvchining ko'plab kasblar orasidan o'z imkoniyatlariga mosini to'g'ri tanlashini belgilaydi. Kasb klassifikatsiyasi haqida so'z yuritishdan avval o'quvchilarning kasb va mutaxassislik tushunchalari hamda ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniq ajratib olishlariga erishish lozim. Keyinchalik kasb klassifikatsiyasi asosida turli interfaol mashqlarni bajarishda bu tushunchalarning ma'no va mazmunini ajrata olish o'quvchilarga yordam beradi. Buning uchun ushbu tushunchalarning ta'riflarini keltirish kerak. Kasb-bu jamiyat uchun zarur bo'lgan, ijtimoiy texnologik taqsimoti natijasida chegaralangan, insondan jismoniy, aqliy, ma'naviy kuch talab etuvchi va sarflangan kuch evaziga insonga mavjud bo'lish hamda rivojlanish imkonini beruvchi faoliyat sohasidir, masalan, o'qituvchi, shifokor, injener, dizayner va hokazo. Mutaxassislik esa bitta kasb ichida tor doiradagi faoliyat turidir. Masalan, tarix o'qituvchisi, matematika o'qituvchisi, stomatolog, kardiolog, pediatr, quruvchi-muhandis, loyihalovchi-muhandis, injener-konstruktor, badiiy libos dizayneri va hokazo. Bundan tashqari, mansab,

lavozi hamda ilmiy unvon tushunchalariga ham to'xtalib o'tish foydadan holi bo'lmaydi. Lavozi – bu egallangan kasb va mutaxassislik doirasidagi texnologik jarayonini tashkil etish va unga rahbarlik, boshchilik qilish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat turidir. Masalan, maktab direktori, o'quv-tarbiya ishlari bo'yicha rahbar o'rinbosari, bo'lim boshlig'i, bosh injener, zavod direktori, bosh shifokor va hokazo. Ilmiy unvon – bu egallangan kasb va mutaxassislik sohasi bo'yicha kiritilgan yangilik va kashfiyotlar uchun beriladigan ilmiy darajadir. Masalan, fan nomzodi, dotsent, fan doktori, professor va h.k. Barcha kasb-hunarga yo'naltirilgan ishlarni o'rganishda shunday xulosalarni chiqarish mumkin. Ya'ni, kasbiy ma'rifat (kasbiy axborot) o'quvchiga kasblar olamida "kompas" vazifasini bajaradi: aksariyat hollarda o'quvchilar ommaviy va nufuzli bo'lgan kasblarni tanlashga intiladilar; ayrim hollarda o'quvchilarning kasblar haqidagi bilim va tajribalari yuzaki bo'lib, uning yaqqol ko'zga tashlanuvchi, tashqi belgilari hamda xususiyatlariga tayanib qolishadi; kasbiy muvaffaqiyat zahirida mashqatli texnologik yotishi haqidagi ularning bilimlari ko'p hollarda tor va sayoz bo'ladi; o'quvchilarni kasb-hunarga samarali yo'naltirish uchun ular albatta kasblar olami haqida muayyan bir tasavvurlarga ega bo'lishlari, ya'ni shu bugungi kungacha yer yuzida mavjud bo'lgan kasb-hunar va mutaxassisliklar, lavozi o'rtasidagi farqlar, ularning paydo bo'lish hamda yo'qolib ketish sabablarini bilishlari lozim. Shuningdek, to'g'ri kasb tanlashga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, ishlovchi shaxsning jismoniy, aqliy, ruhiy, axloqiy xususiyatlariga bo'lgan kasb talablari, texnologik xususiyatlari va ularning insonga ta'siri, zamonaviy ishlab chiqarish sohalari va turlari, kasb-hunar ta'limi hamda ta'lim muassasalari haqidagi ma'lumotlardan xabardor bo'lishi, har bir o'quvchi o'zining shaxsiy, individual-psixologik-fiziologik xususiyat va sifatlarini yaxshi bilishi hamda ularni hisobga olgan holda o'zi uchun ko'proq mos keluvchi texnologik faoliyati sohasini tanlay olish malakasiga ega bo'lishi kerak. Kasb klassifikatsiyasi mavzusini o'quvchilarga tushuntirishdan avval bu atamaning mazmunini biroz kengroq tushuntirib berish lozim. Klassifikatsiya – bu narsa va hodisalarning anglangan tartibi bo'lib, ularni birorbir muhim belgisi

bo'yicha turlarga ajratishdir. O'quvchilar turli klassifikatsiyalar bilan botanika, zoologiya, ona tili va boshqa fanlarni o'rganishda tanishib chiqishgan hamda uning qulayligini anglashgan. Masalan, hayvonot dunyosi klassifikatsiyasi fan dunyosini o'rganishga yordam berib, o'quvchi biror notanish jonivorga to'qnash kelganda tashqi belgilariga qarab uning xarakteristikasini, ma'lum bir tur va oilaga kiritishi yoki aksincha, jonivorni ko'rmay turib, biroq uni ma'lum bir tur va oilaga kirishini bilgan holda asosiy belgilari bo'yicha xususiyatlarini tuzishi mumkin bo'ladi.

- Kasb klassifikatsiyasi turlari bilan o'quvchilarini tanishtirishdan oldin kasb klassifikatsiyasi uchun asos qilib tanlangan belgiga bo'lgan talablar o'quvchilarga aytib o'tilishi lozim, chunki klassifikatsiya uchun kasblarning hohlagan belgilarini olish mumkin emas. Kasb klassifikatsiyasi uchun asos qilib tanlangan belgi quyidagi talablarga javob berishi kerak: Tanlangan kasb belgisi o'zgarmas, muntazam bo'lishi. Tanlangan kasb belgisi barchaga tushunarli bo'lishi. Tanlangan kasb belgisi aniq, yorqin bo'lishi. Tanlangan kasb belgisi bitta belgi bo'yicha faqat bitta guruhga tegishli bo'lishi. Ushbu talablarning biriga javob bera olmasa, bu kasb belgisini klassifikatsiya qilish uchun asos qila olmaymiz. O'quvchilar e'tiboriga kasblarning beshta belgisi (texnologik nomi; texnologik xarakteri; texnologik mahsuloti; texnologik qilish uchun talab etiladigan bilim, ko'nikma, malaka darajasi, kasblarning mamlakat xo'jaligining biror sohasiga tegishli bo'lishi) havola etiladi. Ular har bir kasb belgisidagi kamchilik, ya'ni kasb klassifikatsiyasi uchun tanlanayotgan belgilarning to'rtta talabdan qaysi biriga javob bera olmasligini aniqlashlari lozim. Kasb-hunarga yo'naltirish – umuminsoniy madaniyatni shakllantirish jarayonining tarkibiy qismlaridan biri sifatida yosh avlodning kasbiy tiklanishi, tabiat in'om etgan (tug'ma) qobiliyatlarini rivojlantirish ko'maklashish, insonga kasbiy o'zligini anglashiga yordam beruvchi maxsus chora-tadbirlar majmuasi bo'lib, uning imkoniyat va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, bandlik va maqbul ta'lim turini tanlash ishlarida, turli xil malakali kasb mutaxassislariga bo'lgan ehtiyojlarda jamiyatning g'amxo'rligi sifatida namoyon bo'ladi. Kasb-hunarga yo'naltirish

ishining bosh maqsadi o'ziga xos usullar yordamida mutaxassisning texnologik bozoridagi raqobatbardoshligini kuchaytirish va aholining samarali bandligini oshirishga erishishdan iborat. Kasb-hunarga yo'naltirishning asosiy maqsadi – yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kelgusi ta'lim yo'nalishini (akademik litsey yoki kasb-hunar kolleji) tanlashiga yoki shaxsning psixofiziologik xususiyatlari, qiziqishi, qobiliyati, moyilliklari va jamiyatning kadrlarga bo'lgan ehtiyojidan kelib chiqqan holda texnologik qilish sohasini tanlashga tayyorlashdan iborat. Kasb-hunarga yo'naltirish quyidagi ikki asosiy vazifani hal qilishga qaratilgan: - texnologik imkoniyatlarini oqilona taqsimlash va foydalanish hisobiga mamlakatning iqtisodiy salohiyatini mustahkamlash; - shaxsni ijtimoiy va iqtisodiy himoyalash, chunki o'z qiziqishlari, moyillik va imkoniyatlariga mos kelgan kasbni tanlagan inson ham kasbiy, ham moddiy jihatdan tezroq uni o'zlashtiradi va sezilarli natijalarga erishadi. Kasb-hunarga yo'naltirish ishining pirovard natijasi ijtimoiy – iqtisodiy omil bo'lib, shaxsga ham, davlatga ham real foyda keltiradi. Kasb-hunarga yo'naltirishda quyidagi tamoyillar asos qilib olingan: - kasb-hunarga yo'naltirish xizmatlarining majmuaviy xarakterdaligi; - iqtisodiy rivojlanish va texnologik bozorini o'rganish va prognoz qilish orqali jamiyat va shaxs qiziqishlarini muvofiqlashtirish; - shaxsni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis qilish shakli, uslublari va vositalarining ilmiy asoslanganligi; - O'zbekiston fuqarolarining va (lozim bo'lganda) boshqa davlat fuqarolarining o'qish, ish joyi, yoshi, jinsi, millati va diniy dunyoqarashidan qat'iy nazar kasbhunarga yo'naltirish xizmatlaridan foydalanishga teng huquqligi; - kasb tanlash yoki almashtirish, ta'lim turi va ishga joylashish imkoniyatlariga nisbatan kasbiy va boshqa axborotlarning tushunarliqligi; - umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilariga psixologik-pedagogik va kasbhunarga yo'naltirish xizmatlarini ko'rsatishning majburiyligi va bepulligi, aholining boshqa guruhlariga davlat darajasida kafolatlangan kasbiy tashxis va maslahat berishning ixtiyoriyligi; - kasbiy tanlov, tashxis va maslahat xulosalarining ob'yektivligi, maxfiyligi va tavsiyaviy xarakterda ekanligi; - kasb-hunarga

yoʻnaltirish xizmatlari xodimlarining kasbiy axloq normalariga rioya etishligi. Kasb-hunarga yoʻnaltirish ishlarining asosiy obʼyekti: umumiy oʻrta taʼlim maktablarining 1-9 sinf oʻquvchilari; oliy oʻquv yurtlari talabalari va oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimi muassasalarining oʻquvchilari; ishdan boʻshashi kutilayotganlar; ish qobiliyati cheklangan shaxslar. Maʼlumki, xalq taʼlimining asosiy bugunini uzluksiz taʼlim tashkil etadi. Shu sababli, bu masalaga alohida diqqat-eʼtibor qaratish darkor. Uzluksiz taʼlimni davlat taʼlim standartlari va tegishli taʼlim dasturlari bilan taʼminlashda, avvalo, ularning jahon talablari darajasida boʻlishiga, yuksak maʼnaviyat zaminida qurilganiga asosiy eʼtibor berish kerak. SHuning uchun ham umumtaʼlim dasturlarini maktabgacha tarbiya, boshlangʻich, umumiy taʼlim va maktabdan tashqari taʼlim tarzida tuzsak, maqsadga muvofiq boʻladi. Buning uchun quyidagi tizimni asos qilib olsak, koʻzlangan natijalarga erishamiz, deb oʻylayman. Birinchi. Maktabgacha taʼlim. Uch yoshdan boshlanib, olti-etti yoshgacha oilada, bolalar bogʻchasida va mulkchilik koʻrinishidan qaʼti nazar, boshqa xil taʼlim tashkilotlarida olib boriladi. Ikkinchi. Boshlangʻich taʼlim. 1-4 sinflarni oʻz ichiga oladi va bunda oʻqish olti-etti yoshdan boshlanadi. Uchinchi. Umumiy taʼlim. Bunda oʻquvchilarga 5-9 sinflar doirasida bilim va tarbiya beriladi. Alohida taʼkidlab oʻtishimiz kerak; umumtaʼlim maktabi barchamiz uchun majburiy boʻlib, ularda bolalarimizga umumiy bilim asoslarini chuqur oʻrgatishimiz kerak, tom maʼnoda farzandlarimizning dunyoqarashini shakllantirish va kengaytirishimizga asos solishimiz kerak. Toʻrtinchi. Oʻrta maxsus bilim va kasb-hunar taʼlimi. Oʻqish muddati 3 yildan kam boʻlmagan akademik va kasb-hunar litseylari va kollejlari. Beshinchi. Oliy mutaxassislik taʼlimi, odatda oʻn sakkiz-oʻn toʻqqiz yoshdan boshlanib, toʻrt yildan kam boʻlmagan muddatda davom etadi. Oliy mutaxassislik taʼlimi bakalavrluk hamda magistraturaga boʻlinadi. Bakalavrluk – yoʻnalishlaridan biri boʻlib, bazaviy oliy taʼlim berish demakdir. Unda oʻqish kamida 4 yil davom etib, oliy maʼlumot va tayanch mutaxassislik diplomini olish bilan tugaydi. Magistratura aniq mutaxassislik boʻyicha oliy kasbiy taʼlim boʻlib, bakalavrluk negizida kamida ikki yil davom etadi. Undagi tahsil yakuniy

kvalifikatsion davlat attestatsiyasi va magistrlik dissertatsiyasini himoya qilish bilan nihoyasiga yetkaziladi. Shu bilan birga, biz o'z ehtiyojlarimiz va ichki sharoitlarimizdan kelib chiqib, uzluksiz ta'limning rasmiy tizimida yakunlovchi bir bosqichni ham joriy etishimiz kerak. Bu bosqich ikki darajaga bo'linadi, ya'ni aspirantura va doktoranturadan iborat bo'ladi. Aspirantura nihoyasiga yetkazilgan magistrlik negizida 3 yil davom etadi. Aspiranturaning maqsadi – muayyan mutaxassisliklar bo'yicha oliy kvalifikatsiyali ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlarni shakllantirish. Aspirantura akademik va kvalifikatsion imtihonlari hamda nomzodlik dissertatsiyalarini himoya qilish bilan yakunlanadi. Bu yakunlarga ko'ra, tanlangan mutaxassislik bo'yicha “fan nomzodi” ilmiy darajasi beriladi. Doktorantura fan nomzodi ilmiy darajasi negizida 3 yil davom etadi, dissertatsiya himoya qilish bilan yakunlanadi. YAkunga ko'ra, tanlangan mutaxassislik bo'yicha “fan doktori” ilmiy darajasini beriladi. Boshqacha aytganda, bu sohada avvalgi tartib saqlanib qoladi. Bulardan tashqari, yangi tizimda qo'shimcha kasbiy ta'lim – qayta tayyorlash va malaka oshirish masalasiga ham katta e'tibor berilishi kerak. Kadrlar tayyorlash milliy modeli:

- Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat;
- Shaxs – kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'yekti va ob'yekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi;
- Davlat va jamiyat – ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlar tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillari;
- Uzluksiz ta'lim – malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyati ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi;
- Fan – yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiquvchi;

- Ishlab chiqarish – kadrlarga bo‘lgan ehtiyojni, shuningdek ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo‘yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliya va moddiy-texnika jihatidan ta’minlash jarayonining qatnashchisidir:

-
- AVZU: KASBLAR VA ULARNING KLASSIFIKATSIYASI. PROFESSIOGRAFIYANING (PROFESSIOGRAMMA) MOHIYATI.

- REJA:

-

Kasblar va ularning klassifikatsiyasi. Kasblarni psixologik tizimlash.

-

Professiografiyaning mohiyati va uning tamoyillari.

-

- 1. Kasblar va ularning klassifikatsiyasi. Kasblarni psixologik tizimlash. Kasblar psixologik tizimlashi kasbga yo‘naltirish ishlari uchun mo‘ljallangan. Qayt etilganidek, kasblar olami juda keng bo‘lib, unda 20 mingdan oritq kasb va 40 mingga yaqin mutaxassisliklar mavjud. Ularning turli belgilariga ko‘ra tizimlash mumkin. Psixologik tizimlashning xususiyati shuki, bunda ijtimoiy – iqtisodiy va texnologik belgilardan vos kechiladi.

-
-

Kasblar psixologik tizimlashi kasbiy qiziqishlar, qobiliyatlar tashxisini taminlab berish lozim. SHunda kasblarni guruxlarga birlashtiruvchi psixologik muammosi kelib chiqadi. Asosiysi , kasblar tizimlash shaxsini koniqtiruvchisi kasb tanlanishi, ya’ni kasb tanlovini engillashtiradi. Adabiyotlarni o‘rganib chiqish shaxs va kasb muvaffaqiyatligini, ya’ni kasbiy layoqatni hisobga oluvchi belgilarga to‘xtalib o‘tish imkonini beradi. Kasblar tizimlashni muhim muammosi – bu kasbni tavsiflovchi ma’lumotlar to‘plash usullaridir. Bularga kuzatish faoliyatini mustaqil bajarishi (texnologik usuli),

ishchilar bilan savol javob, ish joyidan kuzatuvchi savol javob. Chet elda qiziqishlar, shaxs qobiliyatlari va temperament xususiyatlarini xisobga olish asosida kasblarni tizimlashi keng tarqalgan. Avvalambor Dj.Xolland tomonidan 1966 yilda ishlab chiqarilgan kasblar tizilashini ajratish mumkin. Uning hiyati psixolog konsepsiyasiga asoslangan bo'lib ushbu konsepsiya shaxs nazariyasini kasb tanlash nazariyasi bilan birlashtiradi. Yo'nalishning asosiy komponentlarini o'rnatish asosida Dj Xolland shaxsning kasbiga yo'naltirilgan turlarini ajratadi: Realistik, iqtidor, ijtimoiy konvensional ya'ni, umumqabul qilish mezonida va an'analarga asoslangan ishbilarmonlik va badiiy kabi.

Har bir shaxs turi ma'lum kasbiy muhitga yo'naltirilgan idealistik tur – moddiy buyumlar yaratishga texnologik jarayon va texnik qurilmalar iqtidor – aqliy texnologikga ijtimoiy – ijtimoiy texnologik bilan o'zaro a'loqaga konvensional aniq tuzilgan faoliyatga ishbilarmonlik – odamlarga raxbarlik va badiiy – ijodga har bir shaxs turi modeli quyidagi sxema bo'yicha tuziladi: maqsadlar, qadriyatlar, qiziqishlar, qobiliyatlar, istalgan kasbiy rollar mumkin bo'lgan yutuqlar karera.

Keyingi kasblar tizimlashi qobiliyatlarini xisobga olishga asoslanadi. Talab etiladigan qobiliyatlar bo'yicha kasblar tizimlashi bo'yicha bir necha bor urinishlar bo'lgan (E. Bornetann, A. Melcher 1941 : B. I. Dvorok1947) 1953 yilda D Paterson tomonidan taklif etgan.

Kasblar tizimlashga to'xtalib o'tamiz. U juda keng tarqalgan. Tizimlash asosini 9 ta turli qobiliyatlari tashkil etadi. Minnesota Occupational Rating Scale (MORS) yordamida kasbshunos psixologlar tomonidan 432 ta kasb tanolanib olinib quyidagi 7 ta guruhga bo'lindi. Akademik, mexanik ijtimoiy, diniy, musiqaviy, artistlik va jismoniy guruhlardir. Tadqiqot natijalarini umumlashtirish bu 432 kasbni 214 ta na'munaga keltirildi, shulardan 137 tasi bitta kasb mutaxassislika qolgan 77 tasi ikkitadan 18 tagacha mutaxassislikni birlashtiradi. E.A.Klimov ishlab chiqqan kasblar tizilmasi ham keng tanilgan. Texnologik ob'ktiga ko'ra 5 ta kasb turlari ajratiladi.

Inson tirik tabiat (P). Bu tur namoyondalari o‘simlik va hayvonot mikroorganizmlar va ular yashash sharoitlari bilan ishlashadi. Masalan meva sabzavot ustasi, agronom, zootexnik, vitrenar, mikrobiolog. Inson texnika va jonsiz tabiat (T). Ishchilar jonsiz texnik texnologik ob’ektlari bilan ishlashadi. Masalan texnik, mexanik, muxantis mexanik, muxandis elektrik, texnik texnolog va xokozo. Inson – inson (CH) buna ijtimoiy tizimlar, axloqiy gurxlar, turli yoshdagi insonlar bilan ishlash nazarda tutiladi. Masalan oziq – ovqat maxsulotlarini sotuvchisi, sartarosh, shifokor, o‘qituvchi.

- **Inson – belgili tizim.** Tabiiy va sun’iy tillar, shartli belgilar, ramzlar, raqamlar, formulalar kasb turi namoyondalarini qiziqtiruvchi predmetlar olami. Masalan programmist, chizmachil – kortagraf, matematik, tilshunos, nashriyot muxarriri.
- **Inson – badiiy obraz .** Xodisalar badiiy aks etish dalillari – mana shu narsalar bu kasb turi vakillarini qiziqtiradi. Masalan rassom dekarator, rassom – restavrator, musiqa asboblari sozlovchi, balet artisti, konsert ijrochisi, aktyor Kasb tushunchasining mohiyati. Kasb tushunchasi – kasbshunoslik asosiy konseptual bosh tushunchasi – bu kasb tushunchasidir. Kasbshunoslik adabiyotda kasb tushunchasining tavsif juda ko‘p. Avvalambor bu mahsus tayyorgarlikni talab etuvchi, inson doim tajribadan o‘tkazuvchi va unga yashash uchun manba bo‘lib xizmat qiluvchi mashg‘ulotdir. Keyin kasb bir xil faoliyat bilan shug‘ullanuvchi kishilarni birlashtiradi. Bu faoliyat ichda ma’lum a’loqalar va axloq normalari o‘rnatiladi. Kasb jamiyatning texnologikga layoqatli a’zolarini ijtimoiy tashkillashtirishning alohida shakli bo‘lib bunda a’zolar faoliyatining umumiy turi va kasbiy ongi bilan birlashgan. B.S.Houning fikri bo‘yicha kasb – mutaxassislarining chetdagi odamlarga qarshi fitnasi. E.A.Klimov o‘z ishlarida bir necha ta’riflar beradi. Nisbat batafsil quyidagicha. “Kasb – jamiyat uchun zarur va qadriyatli soha bo‘lib bunda insonning jismoniy va ruhiy kuch talab etadi” bu kuchlar unga sarflangan texnologik o‘rniga yashashi va rivojlanishi uchun muxim vositalar omil imkonini beradi. Bu ta’rifni yana to‘ldirarkan, E.A.Klimov kasbiga faoliyat, sifatli tarixiy rivojlanuvchi tizim va shaxsning o‘zini namoyon etish sohasi deb ta’riflaydi.

Yana bir ta'rifni keltiramiz. “jamiyat nuqtaiy nazaridan kasb bu kasbiy masalalar , kasbiy faoliyat shakllari va turlari, shaxsiy kasbiy xususiyatlari tizimi bo‘lib, bular jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun muhim bo‘lgan natija, mas’uliyatlarni etkazishni taminlab berishlari kerak bo‘ladi” nisbatan tor ta'rifni V.G.Makushin keltiradi kasb – bu shunday faoliyatki uning yordamida shaxs jamiyat hayotida ishtirok etadi va uning yashashi uchun moddiy vositalar asosiy manbasi bo‘lib xizmat qiladi. Mavjud ta'riflarni umumlashtirib, quyidagiga xulosa qilish mumkin. Kasb texnologik faoliyatining paydo bo‘lgan shakllari bo‘lib, ularni bajarish uchun inson albatta ma'lum bilimlar va ko'nikmalarga mahsus qobiliyatlar va rivojlangan muhim kasbiy sifatlarga ega bo'lishlari kerak.

- 2. 1920-yillarning ikkinchi yarmida rus psixotexniklari tez suratlarda kasbiy faoliyatning tamoyil va usullarini ishlab chiqdilar. Shu tadqiqotlarni umumlashtirishi natijasida psixotexnikada maxsus yondashuv professiografiyani shakllanishiga olib keldi. Bu yondashuvning mohiyati – “kasblar tasviri” umuman olganda professiografiyani o'rganish, kasbning psixologik tavsifi va loyihalashtirishini o'z ichiga oladi. Professiografiyada ma'lum texnologik jarayonini tashkil etuvchi obyektlar belgilari, texnologik subyekti, texnologik predmeti vazifalari, vositalari va sharoitlari o'rganiladi. Professiografiyaning asosiy tamoyillaridan biri kasbiy faoliyatni o'rganishda differensial yondashuv tamoyili hisoblanadi. Bu tamoyilning mohiyati professiografiyaning aniq amaliy masalalarini yechishga bo'ysunishidir. Masalan, kasbiy konsultatsiya va kasbiy tanlov uchun shunday kasbiy muhim belgilarni ajratish kerakki, ular sinovdagilarning kasbiy layoqatiga ko'ra farqlanishi lozim. Malaka darajasini aniqlash uchun texnologik vazifalari, kasbiy bilim, malaka, ko'nikma tavsifi muhim ahamiyatga ega. Kasbiy toliqishni o'rganish uchun shunday belgilardan foydalanildiki, ular yordamida kasbiy toliqishning keltirib chiqaradigan omillarini aniqlaydi. Shunday qilib, profesioografiyaning differensial tamoyili kasbning o'rganish usullarini uning tavsif, mazmuni, shuningdek, qo'llanilish sohasi, ya'ni professiografiya o'tkazish xususiyatlari uning maqsadlari bilan belgilanadi.

Professiogrammaning muhim tarkibiy qismi – psixogramma bo‘lib, u mutaxassisning motivasion, iroda va emotsional sohasining tavsifi hisoblanadi. Psixogramma – kasbning psixologik portreti bo‘lib, u aniq kasbda dolzarb bo‘lgan psixologik funksiyalar guruhi bilan namoyon bo‘ladi. Professiografik tadqiqot metodlari. Kasbning ilmiy ta’siri, texnologikning (texnologik xulqi) tashqi, ya’ni psixik jarayonlar ko‘rishini, ya’ni texnologik subyektining ichki vositalariga bo‘lgan integral psixologik tuzilmalarini nazarda tutadi. Professiografiyada ko‘pgina turli-tuman usullar qo‘llanadi: Ijtimoiy (so‘rovnomalar, savollar kiritilgan kuzatuv);

- Psixologik (suhbat kuzatuv tajriba va ulardan kelib chiquvchi intervyu, shaxsiy so‘rovnomalar testlar, tajribalar, psixobiografiyalar, faoliyat mahsulini o‘rganish metodi);
- Fiziologik (EKG. KER qonda arterial bosimni o‘lchash antropometrik va texnik ma’lumotlar);
- Texnologik jarayonlar ta’siri va boshqa usullar xilma - xilligidan vaqt, kuch va vaziyatlarni minimalligi bilan professiogramma tadqiqotdagi savollarga javob beruvchi usullarni tanlash lozim. Usullar kompleksini ishlab chiqishda tizimni tashkil etuvchi omil tadqiqot maqsadi muhim rol o‘ynaydi. Psixografiyalarni kasbga yo‘naltirish uchun ishlab chiqayotganda kasbning umumiy professiografik va ijtimoiy-psixologik ta’siriga katta e’tibor beriladi. Texnologik sharoitlaridan texnik, texnologik va ijtimoiy psixologik sharoitlari ancha chuqurroq o‘rganiladi. Tadqiqotlarning muhim yo‘nalishi bu shaxsning qobiliyatlari, psixofiziologik xususiyatlarini baholashdir. Professiogrammalarning kasbga yo‘naltirish va kasbiy tanlov maqsadida ishlab chiqishda psixodiagnostik tadqiqotlar juda muhim hisoblanadi. Qolgan tadqiqotlar o‘quv - kasb muassasalarida talabalar, o‘quvchilarni o‘qishga qabul qilinadigan shaxslar ishlashi lozim bo‘lgan sharoitlarni aniqlash uchun ahamiyatga ega. Ammo ular ham muhim hisoblanadi, chunki aniq majburiyatlarni va texnologik sharoitlarini bilmasdan, kasbga yo‘naltirish, kasbiy yo‘nalganligini tashkillashtirish va

kasbga nisbatan layoqatini aniqlab bo‘lmaydi. Ta’limga yo‘naltirilgan professiografiyalash - asosiga kasb subyektligi haqidagi g‘oya qo‘yiladi: kasb egasi, faoliyatning haqiqiy subyekti bo‘lib, unga bir qator maxsus belgilar xos. Bu professiografiyalashning mualliflari uning mazmun - mohiyati va loyiqalashtirish texnologiyalarini o‘rganib chiqishdi. “Kasb pasporti” bloki kasb va mutaxassisliklar nomining modifikatsiyasi, kasbiy yo‘nalish, kasb maqsadi, ta’lim darajasi haqida qisqa ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. “Kasbning asosiy obyekti” (sohasi) bloki kasb turi haqida ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. “Inson – tabiat”, “inson – inson”, “inson – texnika”, “inson - belgilar tizimi”, “inson badiiy obraz” va boshqalar. Bu blok mazmuni boshqa professiografiyalash bloklarining asosi hisoblanadi. “Kasbiy predmetli salohiyat” bloki ko‘p tizimli ta’lim sifatida kasbiy muhim tavsifini o‘z ichiga oladi. Mutaxassis kasbi qaysi sohaga tegishli ekanini, qaysi asosiy obyektlarga yo‘naltirilgan, bu obyektlar qanday obyektlar, bu sohada texnologik natijasi yoki texnologik mahsuli qanday ahamiyatga egaligi haqidagi ma’lumotga ega bo‘lishi lozim. “Ijtimoiy kasbiy salohiyat” blokida shaxs obyektining quyidagi yo‘nalishlari aks etadi. Fikrlash potensialining rivojlanishi. Shaxsni o‘zini nazorat eta olish va rivojlantirish imkoniyatlari. Shaxsning muvaffaqiyat strategiyasiga yo‘naltirilganligi. Shaxsning bozor iqtisodiyoti sharoitida bardoshligi. Professiografiyada ekologik, huquqiy va iqtisodiy madaniyat masalalari ham nazarda tutiladi. Maxsus psixofiziologik talablar bloki – ishchining kasbiy faoliyati jihatdan psixofiziologik xususiyatlariga qo‘yiladigan talablarni aks ettiradi. Bunga tibbiy ko‘rsatmalar, jinsiga, yoshga bo‘lgan va sanitariya-gigiyenik talablar kiradi.

Muxandis xodimlari faoliyatiga psixologik tavsif. Professiogramma natijalarini umumlashtirish asosida kasblarni tasniflash (klassifikatsiyalash) imkoni vujudga keladi. Respublikamizda olib borilayotgan ijtimoiy – iqtisodiy islohotlar aholidan yuksak madaniyatni, o‘z kasbining mohir ustasi bo‘lishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan kasbiy faoliyatning ikki xil jihati psixologik va pedagogik jihatlari farqlanadi. Kasbiy faoliyatning psixologik jihatlari xodimlarning

kelajakda o'z burch va majburiyatlarini samarali bajarishlari uchun ularga zarur bo'lgan psixologik – pedagogik tamoymlar, kategoriyalar va tushunchalarni singdirish hamda kasb madaniyati va etikasi talablariga muvofiq hatti–harakatlarini izohlash, xizmat vazifalarini to'g'ri bajarishga o'rgatish, o'z kasbiga mehr – muhabbat, insonga hurmat bilan qarashni tarbiyalashda namoyon bo'ladi. Kasbiy faoliyatning pedagogik jihatlari esa xodimlar xulqidagi mavjud axloqiy – siyosiy xususiyatlarda aks etib, axloqiy prinsiplar va me'yorlarning shaxs ongida qanday hosil bo'lishi bilan belgilanadi. Axloqning shakllanishida atrofdagi turli xulq – atvordagi kishilar, shaxsiy tajriba, muayyan tiplar to'g'risidagi ma'lumotlar, ommaviy axborot vositalarida yoritilayotgan faktlar katta ahamiyatga ega. Buning uchun bugungi muhandis ham o'z kasb sirlarini, ham shu kasbmaxoratini yoshlarga bera olishi lozim. U umumiy psixologiyani, yosh psixologiyasini, pedagogic psixologiyani, kasb-ta'limi va uning psixologiyasini bilishi talab qilinadi. Kasb-hunar ta'limi kollejlari o'quvchilariga texnikaning konstruktiv xususiyatlarini, muhandislik psixologik talablarini hisobga olishni, eng muximi qo'llanadigan texnika inson imkoniyatlarini qay darajada hisobga olganligini, ya'ni, tex-nikaning gumanizatsiyalashuvini hisobga olishini bilishga yondoshuvi masalalarini aniq tasavvur qilishi bilan bog'liq. Bu muammo muhandislik psixologiyasida urganiladigan markaziy bosh mavzuodam–mashinaga tizimi OMT-- (ruscha SCHM – «sistema - chelovek- mashina») hisoblanadi. Odam - mashina tizimi va uning asosiy muammolari kasb ta'limi o'qituvchisi va kasb ta'limi ustasi mahoratining nazariy, pedagogik-psixologik tayyorgarligining asosini tashkil qiladi.

17- Mavzu nomi: Kasb-hunarga yo'naltirish metod va usullari.

Reja:

1.O'quvchilarning kasbiy layoqat , moyillik, qiziqish hamda qobiliyatlarni aniqlash metodlari

2.Kasbga yo`naltirishda o`quvchi shaxsiga individual yondoshish metodikasi

3.Kasbga yo`naltirish yuzasidan amalga oshiriladigan tajriba – sinov ishlari va ularning xususiyatlari

Kasbni to`g`ri tanlash - inson turmushida muhim qadamdir, yosh avlodning butun hayotidagi muvaffaqiyat ko`p jihatdan kasbning qanchalik to`g`ri tanlanishiga bog`liq. Kasbni to`g`ri tanlash har bir maktab o`quvchisining qiziqishiga, mayliga, qobiliyatiga va imkoniyatlariga mos bo`lishi uchun uning sog`lig`ini, o`zlashtirishini va hissiyotlarini hisobga olish lozim, bular ijtimoiy foydali va unumli texnologikda hammadan ko`ra ko`proq qaror topadi va namoyon bo`ladi. Odam bajarayotgan ishlariga ijodiy munosabatda bo`lib, texnologik unumdorligini doimo oshirib borsa, tanlagan kasbiga zo`r qiziqish bilan qarasa, o`z ishining ijtimoiy ahamiyatini tushunsa, uning qobiliyatlari texnologikda takomillashib borsa, o`shandagina u texnologikdan qoniqish hosil qiladi. Maktab o`quvchilarining kasb-hunar kollejlarida kasb tanlashi ongli zaruriyat bo`lishi va ayni vaqtda jamiyat manfaatlariga mos bo`lib tushishi, yigit va qizning kamolot yo`lidagi shaxsiy muddaolarini qondirishi lozim. Buning uchun yuksak darajada ma`lumotli bo`lishi zarur, hozirgi asrimizda bunday ma`lumotsiz fan-texnika ildam taraqqiy etishi mumkin emas. Umumtexnologik va maxsus malakalarni, kasbga bo`lgan qiziqishlarini shakllantirishning bunday imkoniyatlari obyektiv zaminga ega bo`lib, voqelikda har kuni amalga oshirilmoqda. Kasbga yo`naltirish o`quvchilarga politexnik ma`lumot berish masalalari bilan, kasb tanlash va muayyan bilim darajasi bilan chambarchas bog`liqdir. Yosh avlodda texnologikga ijodiy munosabatda bo`lishni tarbiyalash muhimdir. Ijodkorlik inson faoliyatiga umuman xos narsadir. Qobiliyat inson faoliyatida rivoj topadi. Jamiyatda inson kamolotini har tomonlama kamol toptirish uchun imkoniyat mavjud bo`ladi, chunki bolalar yoshligidanoq texnologikga qiziqib qoladilar: ular o`z o`yinlarida ota-onalariga, tevarak-atrofdagi kishilarga taqlid qiladilar, ularning texnologik harakatlarini takrorlaydilar. Faoliyatga ana shunda intilish, kattalarning

texnologikiga taqlid qilish bolalarga maktabgacha yoshdayoq hammabop texnologik malakalarini singdirish uchun, ularni texnologik faoliyatiga umumiy psixologik tayyorlash uchun qulay omil bo'lib xizmat qiladi. Tabiiyki, bularning hammasini tushunarli va obrazli shaklda bolalar ongiga yetkazish, bolalarni o'rab turgan va ularga xizmat qilayotgan hamma narsalar odamlarning texnologiki bilan vujudga keltirilgan, qo'llar faqat texnologikdagina «mohir qo'llar»ga aylanadi, texnologiksiz hech narsani o'rganib bo'lmaydi, degan fikrni singdirish zarur. Umumiy ta'lim maktablarida, zavod va fabrikalarda, o'quv yurtlarida kasbga yo'naltirish ishlarini o'tkazish zaruriyatini turmushning o'zi taqozo etmoqda. Bu narsa qaytaqurish yangi marralari yil sayin tobora keng avj oldirilayotgandir. Bundan shunday xulosa kelib chiqadi: o'quvchi tanlagan kasb og'zaki tushunchagina bo'lib qolmasligi, o'quvchi o'z qobiliyatlarini yangi kasbda sinab ko'rishi, ushbu kasb to'g'risidagi tushunchasi qanchalik to'g'ri ekanini xolisona tekshirib ko'rishi lozim. O'z-o'zidan ma'lumki, bunga o'qitishning to'g'ri yo'lga qo'yilishi, bilimlarni, ilm-fan asoslarini, ayniqsa ijtimoiy foydali va unumli texnologik bilan chambarchas bog'langan texnologik politexnik bilimni chuqur va mustahkam egallash natijasidagina erishish mumkin. Har qanday kasbda eng muhimi - uning texnologik mazmuniga ega bo'lishidir. Shu boisdan texnologiksevarlikni, yaxshi urf-odatlarini tarbiyalash va ularni texnologik jo'shqinligiga ko'chirish bolalarni kasb tanlashga tayyorlashning bosh negizidir. Oilada bolani texnologiksevarlik ruhida tarbiyalash odatda maktabgacha bo'lgan yoshdan boshlanadi. Ana shu paytdan e'tiboran bolalarni bo'lg'usi kasbni tanlashga tayyorlash amalga oshirilishi lozim. Bunda bolalarning qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini muntazam ravishda o'rganish zarur. Kasb tanlash faoliyatini oqilona tashkil etish uchun kasb tanlashga ta'sir etuvchi omillar mohiyatini bilmoq lozim. Bular quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim — tarbiya tizimida kasbga yo'llash faoliyatining mazmuni metodikalari majmuasini mukammal ravishda mujassamlashganligi. Maktab ma'muriyati, sinf rahbariyatlari, amaliy psixolog va kasbga yo'llovchi fan o'qituvchilarining ish rejasida mazkur masala joy olganligi. Shuningdek, bu muammoga taalluqli ishlar,

tadbirlar izchil amalga oshirilib turilishi, ularning ta'sirchanligiga e'tiborning ortishi tufayli o'quvchi yoshlar orasida bu sohada tasavvur ko'lamining kengayishi.

2. O'quvchilarni kasb tanlashga o'rgatishda o'qituvchilar jamoasi faoliyati hamkorligi va samaradorligi. Alohida olingan fan o'qituvchilari va turdosh fanlarning namoyondalari jamlanmasi hamkorlik ish rejasida kasbga yo'llash masalasining izchil ravishda qo'yilishi, har bir mavzu bo'yicha mulohaza almashishda, qaysi fan bo'lishidan qat'iy nazar ixtisosga oid bilimlarga e'tibor berilishi kasbiy tasavvurni vujudga keltiradi. Kasb - hunar mohiyati bilan tanishish unga nisbatan qiziqishni uyg'otadi, mustaqil bilim olishga ishtiyoq paydo bo'ladi va odat maromiga aylana boradi. Maxsus tadbirlar o'tkazilishi, kasb nufuzi bilan tanishtirilishi kasbiy motivlar va motivatsiyalarni takomillashtirada, moyillik tuyg'usini uyg'otadi.

3. Sinf rahbarining ota - onalar bilan hamkorligini ongli kasb tanlash negizi ekanligi. Sinf rahbari ota - onalar bilan individual va guruhlik hamkorlikni amalga oshirishda quyidagilarga e'tibor qilsa, yuqori ko'rsatkichga erishishi mumkin: o'quv faninig kasb tanlash bilan bog'liqligi, kasbning nufuzi, kasb tanlashning psixologik asoslari, kasbga nisbatan qiziqish, havas, qobiliyat, iste'dod kasbga yo'llashning asosiy maqsadi va vazifalari, proffessiogramma mohiyati, kadrlarga va mutaxassislarga nisbatan extiyoj darajalari, kasbning ijtimoiy ahamiyati, layoqatning umumiy va xususiy ko'rinishlari, o'quvchilar individual xususiyatlari, ilmiy manbalari, maktab psixologining bu sohadagi funktsiyasi va boshqalar.

4. Kasb tanlashda yoshlar tashkilotining ishtiroki. Yoshlar tashkiloti faoliyatida kasb tanlash masalasining ustivorligi, o'quvchilarning turli fondlarga jalb qilinishi, iste'dodlarning saralanishi, mukofotga tortilishi, moddiy va ma'naviy taqdirlanishi kabilar.

5. Sinfdan va maktabdan tashqari olib boriladigan ishlar mazmunida kasb tanlashning alohida ajratilib ko'rsatilishi.

6. Maktablarda ishlab chiqarish kombinatlarida ommaviy va keng ko'lamda ishlar yo'lga qo'yilishi.

. Maxsus muassasalar faoliyati.

8. Kasbga oid ko'rgazmalar, sayohatlar uyushtirilishi.

9. Ijodkor, nufuzli, mahoratli kishilar bilan uchrashuvlar o'tkazilishi.

10. Kasb tanlashda mahalliy matbuot, radio va televideniyaning ishtiroki. Kasbga yo'llash umumdavlat ahamiyatiga ega muammo hisoblanib, uni bosqichma bosqich amalga oshirish

—Kadrlar tayyorlash milliy dasturida alohida o'rin egallaydi. Yuqorida kasb tanlashga yo'llash omillari faoliyatini hamkorlikka aylantirish yuksak samaralar sari yetaklaydi. Bu borada ta'kidlash zarurki, magistrantlar o'zining ilmiy izlanishi va ilmiy-pedagogik faoliyatlarida O'zbekiston mustaqillik davrining dastlabki paytidan qabul qilingan

—Ta'lim to'g'risidagi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 13 may, 203-sonli qarori bilan tasdiqlangan

—Umumiy o'rta ta'lim dasturlarini tayyorlash, sinab ko'rish va joriy etish bo'yicha Respublika komissiyasining 1998 yil 26 maydagi yig'ilishi Bayon qaroriga ko'ra hamda ta'lim standartlari va uning asosida ishlab chiqilgan tajriba o'quv dasturlarini ta'lim jarayonida sinab ko'rish mustaqil O'zbekiston Respublikasida ta'limni isloh qilish yuzasidan tashkil etilgan tadbirdir. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta'lim islohotiga taaluqli bo'lgan qarorlari ijrosi yuzasidan ilmiy metodik tavsiyalar ishlab chiqish va ularni pedagogik amaliyotga joriy etish yo'llarini belgilashda:

1. O'zbekiston Respublikasining mintaqaviy, ijtimoiy, iqtisodiy va milliy-madaniy xususiyatlarini hisobga olib, umumiy o'rta ta'limda tajriba-sinov ishlarining

yangicha pedagogik texnologiyalarni amalda joriy etish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi;

2. Umumiy o'rta ta'limda o'quvchilarning fanlar asoslari bo'yicha muntazam bilimlarini oshirib borishlari, asosiy o'quv ilmiy va umummadaniy bilimlarini, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish zaminida har bir fanning tajriba-tekshiruv faoliyatini tashkillashtirish lozimligini ta'kidlanadi.

3. Tajriba-sinov materiallaridan amaliyotda foydalanish haqida ob'ektiv baholash va xulosa chiqarish talab etiladi.

4. Tajriba-sinov ishlarini olib borish jarayonida bolalarda ro'y beradigan hamma o'zgarishlarni yozma qayd qilib borish tavsiya etiladi.

5. Bolalar faoliyatini faollashtirib ularning erkin fikrlashlarini va har tomonlama kamol topishlarini ta'minlash, o'quv tarbiya jarayonining asosiy negizi deb hisoblanadi.

6. Bolalarning imkoniyatlarini, iqtidorlarini hisobga olib, ularda o'qishga hoxish-istaklarini uyg'otish, ma'naviy yuksalish darajasiga ko'tarishni ta'kidlaydi.

7. Umumta'lim maktablari o'quvchilarida bilim berish jarayonida fanlar majmuasida texnologik ta'limi va kasb tanlash negizidagi bilimlarni, malaka va tushunchalar tizimini, ijodiy faoliyat tajribasini, shaxsning muhim sifatlarini shakllantirish zarurligini ta'kidlanadi.

8. Tajriba-sinov jarayonida sodir bo'ladigan har bir tasodif va o'zgarishlarni qayd qilib borishni talab etiladi. Shu asoslarga tayangan holda magistrantlar o'qish jarayonini kasbiy yo'nalganligini ta'minlashga qaratishlari maqsadga muvofiqdir. Bu borada barcha umumta'lim fanlari, ayniqsa texnologik ta'limi negizidagi o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish imkoniyatlaridan to'la va unumli holatda foydalanish muhimdir. Bu borada ta'kidlash zarurki, magistrantlar qayd etilgan 1-9 sinflar bo'yicha texnologik ta'limi, kasbga yo'llash hamda kasbkorlikka xos

materiallarni, o'zlarining ilmiy izlanish va ilmiy-pedagogik faoliyatlari nuqtai nazaridan

—Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi faniga xos: pedagogik fanlar tuzilmasi, undagi mantiqiy hamda tarixiy-pedagogik tadqiqotlarni amalga oshirishning shakl va metodlari; tadqiqotlarni amalga oshirishda tizimli yondoshuv va majmuaviy tadqiqotlarni amalga oshirish texnologiyaga binoan yakunlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Mazkur izlanishda o'quvchilar kasb tanlash, kasbga yo'naltirish, tanlagan kasbga moslashtirish kontseptsiyalarini modellashtirish ishlarini bajarishiga alohida e'tiborni kuchaytirishlari lozim. Ularning diqqati kasbiy-pedagogik bilimdonlikka yo'nalgan bo'lishi lozim. Kasbiy- pedagogik bilimdonlik pedagogik voqelikni izchil idrok eta bilish va unda izchil harakat qila olish malakasini qamrab oladi. Bu xislat pedagogik jarayon mantig'ining yaxlitligiga va butun tuzilmasi bilan birgalikda ko'ra olish, pedagogik tizimning rivojlanish qonuniyalari va yo'nalishlarini tushunish imkoniyatini ta'minlaydi, maqsadga muvofiq faoliyatini konstruksiyalashni osonlashtiradi. Kasbiy-pedagogik bilimdonlik asosan to'rtta komponenti bilan tavsiflanadi:

- SHaxsga, insonga yo'nalganlik;
- Pedagogik voqeolikni izchil idrok etashi;
- Fan sohasiga yo'nalganlik;
- Pedagogik texnologiyalarni egallash. Kasb tanlash (kasbga yaroqlilik) - kasbiy ishning butun tizimida yakunlovchi bosqichdir.

Ayni shu bosqichda xodimning tanlagan kasbga uzil-kesil muvofiqligi yoki nomuvofiqligi aniqlanadi. Lekin kasb tanlash (kasbga yaroqlilik) metodlaridan kasbga yo'naltirishning faqat yakunlovchi bosqichida foydalanish mumkin, deb hisoblash noto'g'ri bo'lur edi. U yoki bu kasbning egallagani holda dastlabki tibbiy-fiziologik va psixologik ko'rikdan o'tmagan yigit yoxud qizga tanlagan kasbi zid bo'lishi ham mumkin. SHu boisdan kasb tanlash boshlang'ich bosqichda ham, shuningdek yakunlovchi bosqichda ham o'tkazilishi lozim. Kasbga yaroqlilik -

mazkur kishining ushbu kasb bo'yicha texnologik vazifalarini bajarishi uchun yaroqli yoki yaroqsizligini qayot qilishdangina iborat emas, albatta. Kasbga yaroqlilikni boshqa jihatdan ham:

- 1) odam o'zi tanlagan kasbga yaroqlimi yoki yo'qligi;
- 2) hayot yo'lini tanlagan chog'da u nimalarga amal qilishi lozimligi;
- 3) uni o'qitish masalasiga qanday qilib bir muncha oqilona yondashish, ya'ni unda kasbga yaroqlilikni qanday qilib g'oyat maqsadga muvofiq tarzda shakllantirish, tarbiyalash va rivojlantirish mumkinligi jihatidan ham ko'rib chiqish kerak.

Boshqacha qilib aytganda, u yoki bu kasblarni egallashga harakat qilayotgan odamlarning tibbiy ko'rsatkichlari bilan bir qatorda ularda diqqat, tafakkur, psixomotorika va shu kabi psixik funktsiyalarni rivojlantirish bilan bog'liq muayyan psixologik kayfiyatni ham shakllantirish shaxs fazilatidir. Kasbga yaroqlilikni odamning kasbga nisbatan qo'yilgan talablarga mos bo'lgan tug'ma yoki hosil qilingan psixofiziologik xususiyatlari yig'indisi deb qarash yaramaydi. Faqat ba'zi kasblar (sozanda, rassom va shu kabilar) uchun muayyan tabiiy ma'lumotlar talab qilinadi.

. SHu boisdan psixolog, texnologik o'qituvchisi va boshqalarning vazifasi o'quvchi kasb (mutaxassislik)ni yoki o'quv yurtini to'g'ri yoki noto'g'ri tanlaganini; tanlagan kasbi yoki o'quv yurti uning mayllari yoki qobiliyatlariga mos yoxud mos emasligini; kasbni yoki o'quv yurtini tanlash vajlari, ota-onalarning, o'qituvchilarning va shu kabilarning fikri qanday ekanligini aniqlashdan iborat. O'quvchilarning kasbga bo'lgan qiziqishlari va mayllari ana shunday ma'lumotlar asosida aniqlanadi. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish ishini amalga oshirishda o'qituvchilar va sinf rahbarlari; ota-onalar kengashi; to'garaklarning rahbarlari bevosita ish olib boradilar. Maktabdan tashqari muassasalar, odatda, qiziqishlari va mayllari etarli darajada namoyon bo'lgan bolalarni birlashtiradi. Bunday bolalarda ijodkorlik va tashabbus ruhi ustunlik qiladi, ular amaliy faoliyatining xususiyati esa muayyan ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

. SHu boisdan psixolog, texnologik o'qituvchisi va boshqalarning vazifasi o'quvchi kasb (mutaxassislik)ni yoki o'quv yurtini to'g'ri yoki noto'g'ri tanlaganini; tanlagan kasbi yoki o'quv yurti uning mayllari yoki qobiliyatlariga mos yoxud mos emasligini; kasbni yoki o'quv yurtini tanlash vajlari, ota-onalarning, o'qituvchilarning va shu kabilarning fikri qanday ekanligini aniqlashdan iborat. O'quvchilarning kasbga bo'lgan qiziqishlari va mayllari ana shunday ma'lumotlar asosida aniqlanadi. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish ishini amalga oshirishda o'qituvchilar va sinf rahbarlari; ota-onalar kengashi; to'garaklarning rahbarlari bevosita ish olib boradilar. Maktabdan tashqari muassasalar, odatda, qiziqishlari va mayllari etarli darajada namoyon bo'lgan bolalarni birlashtiradi. Bunday bolalarda ijodkorlik va tashabbus ruhi ustunlik qiladi, ular amaliy faoliyatining xususiyati esa muayyan ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

Kasbga yo'naltirishning metodologiyasi kasbni ongli ravishda mustaqil tanlash bo'yicha ilmiy muammoning tadqiqot metodlari tuzilishi hamda asosiy yo'l-yo'riqlari to'g'risidagi ta'limot bo'lib, bunda jamiyatning kadrlarga bo'lgan ehtiyojini hisobga olgan holda yoshlarning qiziqishlarini aniqlash, ularga kasb tanlashda ilmiy yordam berish tushuniladi. Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tashkil etishga ta'sir ko'rsatadigan kontseptual xarakterdagi g'oyalar uning asosiy qoidalarini tashkil etadi. Bu g'oyalardan biri diagnostik tadqiqotlar asosida yoshlarning qiziqish, layoqat va qobiliyatlarini tashhis qilib, ularni to'g'ri kasb tanlashga yo'naltirish ishlarini tashkil etish hisoblanadi.

Bu g'oya XX asrning 30-yillarida keng tarqalgan bo'lib, bunda testlar keng qo'llanilgan. Testlarning takomillashtirilmaganligi, noto'g'ri qo'llanilganligi va boshqa bir qator sabablarga ko'ra, tashhisli tadqiqot —tarbiyalovchi kontseptsiyal bilan almashtirildi va ular bir-biriga qarama-qarshi qo'yildi. Ammo o'sha vaqtdayoq tashhis ham, tarbiya ham kasb-hunarga yo'naltirishning amaliy ishlarida birdek muhim ahamiyatga ega ekanligi aniq va ravshan edi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish boshlanib, —Kadrlar tayyorlash milliy dasturil amaliyotga joriy etilayotgan bugungi kunda tashhisning

roli ortib bormoqda. Mamlakatimizning barcha tumanlarida kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashhis markazlarining ochilganligi fikrimiz isbotidir. Bugungi kunda kasb-hunarga yo'naltirish tizimining asosiy vazifasi o'quvchilarga ularning qiziqish, layoqat, qobiliyat va imkoniyatlarini to'g'ri tashhis qilib, ixtiyoriy majburiy ta'lim tizimini, ya'ni akademik litsey yoki kasb-hunar kollejida davom ettiriladigan ta'lim yo'nalishini ongli va to'g'ri tanlashlarida asqotadigan, ilmiy asoslangan, to'laqonli maslahatlar berishdir. Bu maslahatlar tavsiya xarakteriga ega bo'lib, haqiqiy tanlashni o'quvchining o'zi amalga oshiradi.

Umumta'lim maktablarining kasb-hunarga yo'naltirish ishining maqsad va vazifasi shu hudud ehtiyoji uchun zarur kasblarga - kasb-hunar kollejlarning mavjud soha yo'nalishlariga, o'quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda tavsiya berishdan iborat.

Buni muvaffaqiyatli amalga oshirish esa kasb-hunarga yo'naltirish tizimidagi turli yo'nalish bo'yicha olib borilgan ishlarning sifatiga bog'liq. Kasbga yo'naltirish tizimining asosiy tarkibiy qismlari: kasblar to'g'risida nazorat, dastlabki kasbiy tashhis, kasb tanlashga oid maslahatlar, kasb-hunarga saralab olish, ijtimoiy-kasbiy muvofiqlik, kasbiy tarbiya kabilardan iborat. . Kasblar to'g'risida axborot berish o'quvchilarni turli xil texnologik turlari, kasblar shajarasi, kasblarning o'ziga xos xususiyatlari, xalq xo'jaligi jumladan, ular yashayotgan hududning kadrlarga bo'lgan ehtiyojlari, eng yaqin joylashgan kasb-hunar kollejlari va ularda tayyorlanayotgan mutaxassisliklar tavsifi bilan tanishtirishni o'z ichiga oladi. Kasblar haqida tartibsiz ma'lumot bermaslik uchun o'quvchilar oladigan bilimlarni ma'lum bir tizimga solish lozim. Kasblar haqida axborot berish o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda olib borilishi zarur.

Bugungi kunda har bir insonning kasblar olamida o'z o'rnini topishi, kasbiy o'zligini anglashi, jamiyatda o'z o'rnini topishga intilishi va unga qiziqishi kun sayin ortib bormoqda. Minglab kasblar ichida qaysi birini tanlash, shaxsning unga moyilligi, layoqati va qiziqishlarining mos kelishi yoki kelmasligini bilish, shaxs istiqbolida

muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada bolalarga qiziqtirgan kasblar haqida ko'plab ma'lumotlarni maktabgacha ta'lim muassasalarida kasb olami haqidagi dastlabki tushunchalar, boshlang'ich texnologik ko'nikmalari o'yinlar orqali beriladi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida kasb-hunarga yo'naltirish ishlari 1-9 sinflarda uzluksiz tarzda o'quvchilarga berish, shaxsning psixologik-pedagogik tashxisi asosida amalga oshiriladi. Bu jarayonni kasbga yo'naltiruvchi texnologik ta'limi o'qituvchilari, mutaxassislar, psixologlar, asosiy fan o'qituvchilari va sinf rahbarlari amalga oshiradilar. Kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik hududiy tashxis markazlari bu ishlarni muvofiqlashtiradi hamda metodik rahbarlik qiladi. har bir umumiy o'rta ta'lim maktablarida har yili tuziladigan va maktab direktorii rahbarlik qiladigan kasb-hunarga yo'naltirish komissiyalari faoliyat ko'rsatadilar. Komissiyalar bitiruvchilarga tanlagan akademik litsey va kasb-hunar kollejlarning tayyorlov yo'nalishlariga yakuniy xulosalar asosida tavsiyanomalar beradi. Kasb-hunarga yo'naltirishning ayrim elementlari o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tahlili va oliy ta'lim muassasalarida, texnologik va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligining bo'linmalarida, mudofaa vazirligi va oliy ta'limdan keyingli ta'lim muassasalarida hamda maktab bitiruvchilarini akademik litsey, KHK va oliy ta'lim muassasalarida o'qishni davom ettirishi, korxonalarda ishlashida kasb tanlash ishlari ham amalga oshirilishi chuqur va kengaytirish holatlari davom etadi.

Mamlakatda kasbga yo'naltirish yaxlit tizimi asta-sekin shaklanmoqda. Mazkur yagona tizim xozirgi holatida maktab, akademik litsey, kasb-hunar kolleji, kasb-hunarga yo'naltirish markazlari, yoshlar ijtimoiy harakati, oliy o'quv yurtlari, bandlik xizmatining tegishli davlat tuzilmalari, mulkchilik shaklidan qat'iy nazar korxona va muassasalar o'z tarkibiy tuzilmalarida hamda ularning o'rtasidagi ikki tomonlama va ko'p tomonlama hamkorlik faoliyatlarni bugungi kunda mavjud me'yoriy-huquqiy hujjatlar zaminida – o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish borasidagi ishlarni asta-sekin tashkil etmoqdalar. Bu borada qayd etilgan o'quv muassasalar, korxona va tashkilotlarni tegishli kadrlar bilan ta'minlash, ayniqsa: psixologlar, kasbiy maslahatchilar, psixofiziologlar, sotsiologlar va boshqalarni tayyorlashni ko'paytirish hisobiga shakllantiriladi. Buni inobatga olgan holatda

pedagogik institut va universitetlarda tayyorlanayotgan texnologik ta'limi va kasb-hunar o'qituvchilarini o'quv rejalarida bo'lajak o'qituvchilar faoliyatida —O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish kursining o'qitish metodikasiga e'tibor katta. O'quvchilarni — bo'lajak kasbini ongli ravishda tanlashi, tanlagan kasbi yuzasidan to'la axborot va ma'lumotlarga ega bo'lishi uchun 8-9 sinflarning birinchi yarmida —ishlab chiqarish asoslar kursida etarli materiallar kiritilgan hamda ularni to'la hajmda o'zlashtirishga xos imkoniyatlarni yaratilishi ko'zda tutilgan. SHunday qilib, o'quvchilarni 5-7 sinflarida tanlangan texnologik ta'limi zaminida o'zlashtirgan bilim-ko'nikmalari, umumta'lim fanlari asosida kasblar to'g'risidagi bilib olgan axborotlar hamda maktab va maktabdan tashqari tizimlardagi dars va ommaviy mashg'ulotlarda kasblar to'g'risida olayotgan ma'lumotlar — ularga ongli ravishda aniq bir kasbni tanlashga olib keladi. SHuni inobatga olgan holda, 9-sinfda — maktab tizimida olib borilgan kasb tanlash ishlarini, 9-sinflarda esa, kasb tanlashga xos tashkiliy-ommaviy va hamkorlik tadbirlarini olib borilishi rejalangan.

Ular yuzasidan quyidagi o'quv-mavzu rejalar ishlab chiqilgan. Mavzular tezis holatda yoritilgani uchun, ularni qo'shimcha materiallar, sxema va boshqa ma'lumotlarni har tomonlama o'rganishga yo'naltirilgan. Unga kasb tanlashga xos pedagogik-psixologik va metodik materiallarni qo'shimcha manbalardan foydalanib to'ldiring, boyiting, chuqurlashtiring va kengaytiring. Qo'shimcha materiallardan ko'pincha hududiy, mahalliy va ilg'or tajribalar yuzasidan ma'lumotlarga e'tiborni kuchaytiring. Mavzuga taaluqli xududiy akademik litsey va kasb-hunar kollejlari faoliyatlarini o'quv-tarbiya ishlarini, kasblarga yo'naltirilgan materiallarni kengroq qilib ifodalang. Azkur mavzularni o'quvchilar mustaqil holatda o'zlashtirishga alohida e'tibor bering. O'quvchilar o'zlashtirayotgan materiallarni tizim yoki model holatiga keltirishga ko'proq e'tiborni yo'naltiring. Bu borada, o'quvchilarni o'quv materiallarini o'zlashtirish jarayonlarida ko'rsatayotgan harakatlarini quyidagicha yo'naltiring:

- 1) mavzuga xos materiallarni to'plash, tahlil etish, xulosa chiqarish;

- 2) turli manbalardan qo'shimcha materiallarni izlash va ularni aosiy materiallar bilan uyg'unlashtirish, kengaytirish va boyitish;
- 3) mavzuni mustaqil ravishda o'zlashtirish jarayonida mavjud bo'lgan muammolarni aniqlash, ularni echish holatini aniqlash hamda muammolarni bartaraf etish tadbirlarini belgilab olish;
- 4) agar mavzuni o'zlashtirish jarayonini tajribaga qo'yish va uni o'tkazish usullari bilan maqsadga erishishni talab etsa, demak, mazkur usullardan unumli foydalanishga alohida e'tibor berish zarur;
- 5) mazkur mavzularni ayrimlarini tadqiqot usullari bilan o'zlashtirish metodikaini aniqlab hamda uni amalda tadbqiq etish.

Individual mustaqil ishlar kasbga yo'naltiruvchi texnologik o'qituvchilari, maktab psixologi va sinf rahbarlarining kasb tanlash masalalari yuzasidan metodik va psixologik adabiyotlarni, shuningdek kasbga yo'naltiruvchi ekskursiyalar tashkil qilishni o'z ichiga oladi. SHu maqsadda o'quv yilining boshida butun yilga mo'ljallangan shaxsiy reja tuzib chiqadilar. Kasbga yo'naltirishda o'quv materialini mazmuni fan va texnika taraqqiyotini hozirgi darajasiga mos ravishda o'quvchilarga tushunarli bo'lishi kerak. Bundan tashqari o'quvchilarni aqliy va jismoniy tayyorgarligini ham nazarda tutish kerak.

Tajriba-sinov ishlarining shakllantiruvchi bosqichida o'quvchilarni kasbga moslashtirish texnologiyasining darajasi tahlil qilindi. Bunda tajriba-sinov ishlari tajriba guruhida biz taklif etgan texnologiya asosida, nazorat guruhida esa an'anaviy dastur bo'yicha amalga oshirildi. Uning natijalarini baholash uchun texnologik ta'limi bo'yicha ta'lim standartining taxlili asosida o'quvchilarning kasbga moslashtirish bo'yicha egallashlari lozim bo'lgan eng ahamiyatli turtta ko'nikmani aniklab oldik, ya'ni:

Axborotlarni tahlil qilish ko'nikmasi. Ushbu ko'nikma o'quvchilarning kasb tasnifi, uning asosiy turkumlariga xos umumiy xususiyatlarni bilishi, kasblarning murakkablik omillarini tahlil qila olishi bilan baholanadi;

Gnostik ko'nikmalar. U kasbi bo'yicha talab qilinadigan shart-sharoitlar bilan o'quvchining qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlari, salomatligi va boshqa sifatlarining o'zaro muvofiqligini aniqlash asosida baholanadi;

Konstruktiv ko'nikmalar. O'quvchi tomonidan kasbga doir shaxsiy rejaning mazmuni, bo'limlari va vazifasining asoslanishi, kasbga tayyorgarlik va kasb mahoratini oshirish usullarini egallaganligi.

Tashkiliy ko'nikmalar. Kasbga moslashtirish va kasbga xos bilimlarni, malakalarni egallash hamda diagnostik kasb maslahatidan foydalanishni, akademik litseylar va kasb-xunar kollejlarning o'quvchilariga bo'lgan talablarni, ularning bir-biridan farqini bilishi.

Qayd etilgan materiallar negizida —Ilmiy pedagogik tadqiqot natijalarini rasmiylashtirishning namunaviy tartibida quyidagilarga tayanish: tadqiqot mazmuni, mantiqiy tuzilishi, asosiy tushunchalari hamda asosnomasi, tadqiqot mavzusining dolzarbligi, tadqiqot muammosi, tadqiqotning maqsadi, tadqiqot farazi, tadqiqot ob'ekti, tadqiqot predmeti, tadqiqot vazifalari, tadqiqotning nazariy ahamiyati, tadqiqotning amaliy ahamiyati, tadqiqotning ilmiy yangiligi, tadqiqotning ishonchliligi va asoslanganligi, himoyaga olib chiqiladigan asosiy xulosalar, tadqiqotni amalga oshirish bosqichlari, tadqiqot natijalarining amalga oshirilishi, tadqiqotlarni amalga oshirish istiqbollari, ishning mundarijasini tuzish. Mazkur ishlarning bajarilishida ilg'or tajriba va olimlarning fikrlari, g'oyalari bilan to'ldirilishi maqsadga muvofiqdir.

O'zbekiston Respublikasida kasbga yo'naltirish bo'yicha ilmiy, amaliy, uslubiy va nazariy ishlanmalarni tayyorlash, ularni sinovdan o'tkazish va kasbga yo'naltirish tizimiga tatbiq etish masalalari o'quvchilarni kasb – hunarga yo'naltirish va psixologik – pedagogik respublika Tashxis markazi tomonidan uning ilmiy

Kengashi va nashriyot bo'limi orqali hal etiladi. Ishonchli axborot-uslubiy va dasturiy ta'minotni yaratish (kasbiy talim, ijtimoiy-iqtisodiy holatlar to'g'risida umumiy xarakterga ega bo'lgan axborot-qo'llanma materiallar banki, texnologik bozorining joriy va istiqboldagi ehtiyojlari shuningdek, kasbiy xarakterdagi axborot-qo'llanma materiallar banki – qo'llanmalar, kataloglar, kartotekalar, profkartalar, professiogrammalar, psixogrammalar; kasblarning rivojlantirish istiqboli to'g'risidagi ma'lumotlar; aholining turli qatlamlari bilan kasbga yo'naltirishni o'tkazish texnologiyasi bo'yicha metodik tavsiyalar, shuningdek, individual kasbiy maslahat va kasbiy tanlov; individual test o'tkazish, kasbiy tashxisning kompyuter variantini hisobga olgan holda shaxsni psixologik tashxis qilish metodikalari majmuasi.

Nazorat uchun savolar:

1. O'quvchilarni kasbga qiziqtirish omillari nimalardan iborat?
2. Kasb tanlash masalalari qanday uslublar yordamida tahlil qilinadi?
3. Tabiiy-matematik predmetlarni o'rganish jarayonida o'quvchilar qanday kasblarga qiziqtiriladi?
4. Ijtimoiy predmetlar o'quvchilarga kasblar haqida qanday ma'lumotlar beradi?
5. Predmet o'qituvchilari o'quvchilarni kasbga qiziqtirishlari uchun nimalarni bilishlari zarur?

18- Mavzu: Ilg'or xorijiy mamlakatlarda kasbga yo'naltirish tajribasi

REJA:

1. Rivojlangan g'arb mamlakatlarida kasbga yo'naltirish
2. Rivojlangan sharq mamlakatlarida kasbga yo'naltirish

3. Rossiyada kasbga yo'naltirish

Texnologik insonning hayotida muhim o'rin tutibgina qolmay, turmushni texnologiksiz, yaratuvchiliksiz tasavvur etib bo'lmaydi. Texnologik tarbiyasi tarbiyaning mag'zini, mazmunini tashkil etadi. Barcha xalqlarning eng ilg'or an'analari texnologik jarayonida paydo bo'lib takomillashadi. Texnologik an'alarining tayanchi sifatida yoshlarni hayotga, ijtimoiy texnologik faoliyatida ishtirok etishga tayyorlash ham muhim rol o'ynaydi. Prezidentimizning "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoniga binoan umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11-sinflari o'quvchilariga kasbiy ta'lim berishga ixtisoslashgan o'quv-ishlab chiqarish majmualari (O'ICHM) yoshlarimizni kasbga o'rgatish vazifasini lozim darajada bajarmaganligi sababli haqli ravishda tugatilmoqda. Nega? Chunki, ayrim hududlarda tashkil etilgan O'ICHM bilan biriktirilgan maktablar o'rtasidagi masofa o'rtacha 8-12 km, ba'zilar 40 km masofagacha uzoqlikda joylashgan edi. Bu esa o'z navbatida transport qatnovida ham muammolarni keltirib chiqarardi. O'ICHMlaridagi yana bir salbiy holat bu, pedagog-xodimlarning yetishmasligida edi, ya'ni ayrim kasblar bo'yicha joylarda nomutaxassis kadrlarga o'quv yuklamalari asossiz ravishda belgilandi yoki umuman darslar o'tilmagan holatlar ham kuzatildi. Bundan tashqari, O'ICHMda kasblar bo'yicha moddiy-texnik baza talabga javob bermas edi. Ayrim O'ICHMlarida "Qandolatchilik", "Milliy taomlar oshpazi", "Sartaroshlik", "Shinomontajchi", "Mebel ishlari ustasi", "Duradgor" va boshqa kasblar bo'yicha zarur jihozlar bo'lmaganligi, mavjudlari ham ma'nan eskirganligi sababli barcha kasbiy fanlar va amaliy mashg'ulotlar faqat auditoriyalarda nazariy shaklda olib borilishi, o'quvchilarning kasbga bo'lgan qiziqishlari hamda dars mashg'ulotlariga qatnashish davomatlariga salbiy ta'sir ko'rsatib keldi. O'ICHMlarida pedagog-xodimlar tomonidan "Tikuvchilik" kasbi bo'yicha qo'l tikuv mashinalari, "Milliy taomlar oshpazi" bo'yicha "qozon-kapgir" keltirilganligi ham kuzatildi. Respublika bo'yicha o'quvchilarning amaliy mashg'ulotlarni bajarishlari uchun xomashyo materiallari ajratilmagan edi. O'ICHMlarida imkoniyatga qarab, o'quvchilar o'zlari bilan olib kelgan materiallar

hisobidan yoki pul yig'ib amaliy mashg'ulotlar o'tkazib kelinar edi. Ammo davr talabidan kelib chiqib, hozirgi kunda bu tartib asosidagi ta'lim tizimi talabga javob bermasligi hech kimga sir emas. Bugungi kunda mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlarning asosiy maqsadlaridan biri yoshlarni chuqur bilim olishlari, iste'dodlarini ro'yobga chiqarishda har tomonlama qo'llab-quvvatlash, shu bilan birgalikda ularning mustaqil hayotga tayyorlash ko'nikmalarini ham shakllantirib borish ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Aynan shuning uchun zamonaviy bilim olish bilan bir qatorda o'quvchi yoshlarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirib borish, oddiy qilib aytadigan bo'lsak, yoshlarni kasb tanlashga, ularni ijodiy fikrlashga, yoki konstruksion buyumlardan materiallar yasash, oddiygina elektr chirog'i patronini o'rnatish, uydagi suv tarmoqlari tizimlari to'g'risida, shuningdek, oddiy yog'ochga ishlov berish, uy ro'zg'orda kichik ta'mirlash ishlari va hokazolar kabi hayotiy kasbiy ko'nikmalarni to'liq yetkazib berolmayotganligimiz hech kimga sir emas. Biz yoshlar tarbiyasida "Texnologiya" faniga hayotiy ehtiyoj sifatida qarashimiz bilan o'quvchini betartiblik va dangasalik kasalliklariga chalinishini oldini olibgina qolmay, uning kelajakdagi ma'lum bir kasb egasi bo'lishiga zamin yaratamiz. Aks holda o'sib kelayotgan yosh avlod o'z holiga tashlab qo'yilganda texnologikga bo'lgan tabiiy intilishi so'nadi va o'z texnologikidan qanoat hosil qilishni esa o'yin-kulgidan qidira boshlaydi. O'yin-kulgida rivojlangan ehtiyoj texnologikga bo'lgan tabiiy ehtiyojni batamom siqib chiqarishi moddiy va ma'naviy qashshoqlikka olib keladi. Mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan 9 500 dan ortiq umumiy o'rta ta'lim maktablarini har yili 500 000 ga yaqin o'quvchi-yoshlar bitirib, ularning 10-15 foizi ta'limning keyingi bosqichlarida (oliy ta'lim muassasalarida) o'qishlarini davom ettirishadi. Qolgan 85-90 foiz bitiruvchilar o'zlarining texnologik faoliyatlarini boshlashlari yoki professional ta'lim muassasalarida kasb-hunar o'rganishlari uchun umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitilayotgan "Texnologiya" faniga ajratilgan soatlar hajmi, o'quv dasturi mazmunini xorijiy mamlakatlarning ta'lim dasturlari asosida tubdan qayta ko'rib chiqish va takomillashtirishni taqozo qiladi.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarining yuqori sinflarida o'qitilayotgan ushbu fan dasturi mazmuni o'quvchilarga dastlabki hayotiy kasbiy ko'nikmalarni egallashlari uchun talabga javob beradimi? Ushbu dolzarb yo'nalishda xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimi qanday yo'lga qo'yilgan? Umumiy o'rta ta'lim maktablarining yuqori sinflarida (10-11-sinflar) o'qitilayotgan "Texnologiya" fanining o'qitilishi bo'yicha bir qator xorijiy mamlakatlarning, jumladan, Rossiya, Belarus, Germaniya, Bolgariya, Qozog'iston kabi davlatlarning tajribalari qiyosiy tahlil qilindi. O'rganilgan 16 ta mamlakatlarning umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Texnologiya" fani majburiy fan sifatida o'qitilib, yillik rejadagi fanning ulushidan 7 foizdan 12 foizgacha soatlar hajmi belgilangan. Jumladan, Germaniyada 11 foiz, Italiyada 7 foiz, Bolgariyada 9 foizni tashkil etsa, ushbu ko'rsatkich O'zbekistonda 5-9-sinflarda 5 foizni tashkil etadi, xolos. Shu bilan birgalikda o'quvchi yoshlarga kasb ko'nikmalarini shakllantirib borishda ayrim rivojlangan mamlakatlarda jumladan, Finlyandiya, Avstriya, Latviya, Norvegiya, Rossiya, Turkiya kabi davlatlarda qo'shimcha ravishda "Amaliy va kasbiy ko'nikmalar" nomli fan o'qitilishi yo'lga qo'yilgan bo'lsa, O'zbekistonda "Texnologiya" fani o'quv dasturi mazmuniga 6 soatlik "Kasb tanlashga yo'llash" mavzulari bilan chegaralanib qolingan. Shuningdek, xorijiy mamlakatlardan Janubiy Koreyada umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv rejasida "Texnologiya" fani 5-6-7-sinfdan bir o'quv yiliga 68 soatdan, 8-9-10-sinflarda 102 soatdan ajratilgan. Rossiyada esa "Texnologiya" fani 8-9-sinflarda haftasiga 1 soatdan yiliga 36 soat, shuningdek, 10-sinfda 36 soat, 11-sinfda 34 soat dars o'tilsa, 10-11-sinflar uchun o'quv rejada "Kasbiy istiqbolga erishish texnologiyasi. Texnologik bozorida samaraga erishish" fani ham mavjud bo'lib 10-sinfda 36 soat, 11-sinfda 34 soat o'qitiladi. Bundan ko'rinib turibdiki, 10-11-sinflarda "Texnologiya" va "Kasbiy istiqbolga erishish texnologiyasi. Texnologik bozorida samaraga erishish" fanlari yiliga 70 soatdan 140 soat jami 2 yilda 280 soat kasbiy ta'limga yo'naltirishga ajratilgan. Belarusda umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Texnologik ta'limi" 8-9-sinflarda haftasiga 1 soatdan, 10-11-sinflarda esa haftasiga 6 soatdan umumta'lim fanlar hamda qobiliyatini

rivojlantirishga qaratilgan o'quvchilar uchun maxsus madaniyat va san'atga chuqurlashtirilib o'qitiladigan maktablarning maxsus fanlaridan fakultativ soatlar asosida ham o'qitiladi. 8-9 sinf o'quvchilari uchun kasbga yo'naltirish, 10-11-sinf o'quvchilari uchun kasb-hunarga tayyorlash bosqichlari asosida amalga oshiriladi. Bunda 8-sinf o'quvchilari haftasiga 2 soatdan, 9-sinf o'quvchilari haftasiga 4 soatdan, 10-11-sinf o'quvchilari uchun haftasiga 6 soatdan (2 soat nazariy, 4 soat amaliy) kasbga yo'naltirish fakultativ soatlari hisobidan amalga oshiriladi. O'quvchi yoshlarga mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirib borish maqsadida Rossiyada "Texnologiya" fani o'quv dasturi mazmuniga "Konstruksion buyumlardan materiallar yasash" (22 soat), "Chizmachilik va grafika" (10 soat) kabi mavzularni o'qitish orqali kasbiy ko'nikmalari shakllantirilsa, Belarus maktablarida esa "Veb-saytlarni yaratish va konstruksiyalash" (6 soat), "Tadbirkorlik asoslari" (10 soat) kabi mavzular, Qozog'istonda "Yog'ochga qo'lda ishlov berish" (7 soat), "Metallarga qo'lda ishlov berish" (8 soat) kabi mavzularni o'qitish orqali kasbga yo'naltirish ishlari amalga oshirilib kelinmoqda. O'zbekistonda esa "Texnologiya" fani 8-9-sinflar uchun haftasiga 1 soatdan o'qitish yo'lga qo'yilgan bo'lib, 10-11 sinflarda esa joriy etilmagan. Rivojlangan xorij mamlakatlari tajribasidan kelib chiqib, O'zbekiston umumiy o'rta ta'lim tizimida 10-11-sinf o'quvchilari uchun "Texnologiya" fanini kiritish hamda unga haftasiga kamida 2 soatdan jami 136 soat ajratish, o'quv dasturlarini tubdan qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Rossiyada kasbga yo'naltirish ishlari XX asrning dastlabki yillarida amalga oshirila boshlandi. Moskvadagi O'qituvchilar uyining Pedagogika muzeyida turli tipdagi maktab o'qituvchilari kasb tanlashga oid qator izlanishlar olib borganlar. Bunda asosiy e'tibor qaysi kasblarga talab ko'proq bo'lganligiga, ularni tanlashda o'quvchilarning qanday sabablarga asoslanishini tadqiq qilishga qaratildi. 1927-yilda Leningradda tashkil etilgan kasbiy maslahat byurosida amaliy tadqiqotlar bilan birgalikda ilmiy-tadqiqotlar ham olib borilgan. Kasbga yo'naltirish ishlarining ilmiy-pedagogik asoslarini ishlab chiqishga P.P. Blonskiy, A.S. Makarenko kabi atoqli rus olimlari muhim hissa qo'shganlar. Ular

o'quvehilarni kasbga yo'naltirish ishlarining psixologik-pedagogik asoslarini yaratilishining keyingi taraqqiyoti uchun sharoit yaratib berdilar. Kasbga yo'naltirish ishlari politexnik ta'lim, texnologik ta'limi va tarbiyasi bilan uzviy aloqadorlikda olib borildi. 1930-yillarning boshlarida Kasbiy maslahat va kasbga yo'naltirish markaziy laboratoriyasi faol tashkiliy ishlarni olib bordi, 1932-yilga kelib bu turdagi byurolar soni 54 taga yetkazildi. Biroq bu davrdagi kasbga yo'naltirish ishlari taraqqiyotiga o'quvchilar texnologik ta'limiga bo'lgan e'tiborni susayib borishi salbiy ta'sir ko'rsatdi. Texnologik ta'limining bekor qilinishi kasbga yo'naltirish ishlarining to'xtab qolishiga olib keldi. 1950-villarning boshlarida kasbga yo'naltirishga bo'lgan e'tibor yana kuchaya boshladi va m a'lum darajadagi tashkiliy-uslubiy yondashuv yuzaga keldi. Shundan keyingi davrlarda o'quvchilarning qiziqishlari va xalq xo'jaligi ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqilgan kasbga yo'naltirish ishlari besh yillik rejalar asosida tashkillashtirib borildi. O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgan yildan boshlab ta'lim tizimida tub o'zgarishlar ro'y bermoqda. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning qabul qilinishi natijasida xalq xo'jaligini malakali mutaxassis kadrlar bilan ta'minlash tizimi yaratilmoqda.

Nazorat savollari

- 1.O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgan yildan boshlab ta'lim tizimida qanday tub o'zgarishlar ro'y bermoqda?
2. Yoshlar tarbiyasida “Texnologiya” faniga hayotiy ehtiyoj sifatida qarashimizning sosiy sabablarini tushuntiring?
3. Bugungi kunda mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlarning asosiy maqsadi nima?

GLOSSARIY

Kasbga yo'naltirish – bu har bir individumning o'ziga xos individual xususiyatlari va texnologik bozorining ehtiyojlarini hisobga olgan holda, o'z kasbiy o'rnini topishi uchun shaxsga ta'sir etishning ilmiy asoslangan shakl, usul va vositalar tizimidir.

Kasb tushunchasi – kasbshunoslik asosiy konseptual bosh tushunchasi – bu kasb tushunchasidir.

Iste’dod – har tomonlama rivojlangan, kuchli, noyob va takrorlanmas qobiliyatga ega bo’lgan shaxs.

Ishchanlik o’yinlari – turli vaziyatlarda o’yin va noto’g’ri qilingan reglament qoidalari asosida o’quvtopshiriqlarini imitatsiya qilish orqali bajarish.

Kasb - muayyan bilim va mahorat talab etadigan mehnat faoliyati turi. Kasb-hunar sirlarini egallashga umumiy hamda maxsus ma’lumot, amaliy ish-harakat usullarini o’zlashtirish orqali erishiladi.

Kasbiy bilimdonlik – muayyan faoliyat yuritish uchun zarur bo’lgan nazariy va amaliy tayyorgarlik birligi.

Kasbiy mahorat – bitiruvchining yuqori darajada kasbiy ko’nikma va malakalarni egallaganligi, shaxsning mehnat bozorida egallayotgan kasbi bo’yicharaqobatbardoshlik darajasini aks ettirishida namoyon bo’ladi. Kasbiy mahorat yangi ishlab chiqarish sharoitlariga oz vaqt ichida yuqori darajadagi moslashuvchanligi, yangiliklarni tez o’zlashtirishi, faoliyat sohasini mustaqil tanlay olish kabi kasbiy sifatlari bilan belgilanadi.

Kasbiy-pedagogik muloqot – pedagog va talabaning o’zaro ijtimoiy-psixologik aloqasi tizimi bo’lib, uning mazmuni axborotlar ayriboshlash, tarbiyaviy ta’sir o’tkazish, kommunikativ vositalar yordamida o’zaro munosabatlarini tashkil etish hisoblanadi.

Kasbiy tayyorgarlik – bo’lajak mutaxassisning psixologik, psixofiziologik, jismoniy hamda ilmiy-nazariy va amaliy tayyorgarligi.

Kafolat – shaxslarga yuklatilgan vazifalarni yaratilgan vositalar, yo’llar, shart-sharoitlar asosida davlat talablariga (standartlari) mos bajarilishini to’la ta’minlash.

Keys texnologiyasi – ta’lim oluvchilarning amaliy vaziyatlarni o’rganishi hamda tahlil qilishi orqali mustaqil qaror qabul qilishi,

muammolar yechimini topishga qaratilgan, o'qituvchikuzatuvchi va yo'naltiruvchi vazifasini bajaradigan ta'lim texnologiyasi.

Kognitiv – bilishga oid, bilish jarayoni.

Komil inson – aqlan, axloqan va jismonan yetuk, mustaqil fikrlay oladigan, ma'rifatli shaxs.

Koordinator – loyihalar, dasturlarni ishlab chiqishga rahbarlik qiluvchi, ularni amalga oshirishni rejalashtiruvchi, muvofiqlashtiruvchi, tashkiliy va moliyaviy masalalarni hal etuvchi shaxs.

Kommunikatsiya – insonlar orasidagi o'zaro muloqotda axborot almashinuvi amalga oshiriladigan jarayon.

Kommunikativ ko'nikma – muomala, munosabat urnatish va muloqotga kirishish malaka va ko'nikmalari tushunchasi.

Kommunikativ faoliyat – pedagogning ta'lim oluvchilar, boshqa pedagog hamkasblar, jamoatchilik vakillari, rahbariyat va ota-onalar bilan pedagogik maqsadga muvofiq o'rnatgan muloqot harakatlari.

Kommunikator – o'zaro muloqotning sifati va samaradorligini oshiruvchi, takomillashtiruvchi, axborot uzatuvchi shaxs.

Kouch – ta'lim oluvchilarning to'liq o'zlashtirishlari uchun yordam ko'rsatuvchi repetitor, instruktor trener.

Kreativlik – shaxsning ijodiy fikrlashi, betakror qadriyatlar yarata olish qobiliyati, vaziyatga o'zgacha va nostandart yondoshuvi, tadqiqotga moyilligi.

Kuzatish – biror pedagogik hodisa bo'yichaaniq faktik material olish maqsadini ko'zlagan idrok etishning o'ziga xos shakli.

Ko'nikma – egallangan bilimlar asosida ongli faoliyat (harakat) ni tez, tejamli, to'g'ri, kam jismoniy va ruhiy kuch sarflagan holda bajarish. Harakat turlari bo'yicha3 turga bo'linadi: harakat (psixomotor), sensor-hissiy (affektiv), aqliy-bilish (kognitiv) ko'nikmalarga.

Ko'nikma – o'zlashtirilgan bilimlar asosida amalga oshiriladigan va amaliy jihatdan maqsadga muvofiq xatti-harakatlarda, muayyan tayyorgarlikda ifodalangan ongli faoliyat. Ko'nikmaning fiziologik asosi bosh miya katta yarim sharlari po'stlog'ida hosil bo'ladigan murakkab refleks. Dastlabki shakllanish bosqichlarida bunday harakatlar ixtiyoriy diqqat bilan bajariladi. Keyingi bosqichlarda diqqat bilan nazorat qilish kamayib boradi va natijada avtomatlashgan harakatga aylanadi. Ko'nikmalar muntazam mashq qilish va takrorlash orqali zarur darajada shakllanadi.

Avtoritar usul – o'zaro muloqotda ustunlik, yakkahokimlik pozitsiyasini egallash, guruh faoliyatini cheklash, qattiqqo'llik, kuchli talabchanlik, qat'iy intizom, so'zsiz bo'ysunishni talab qilish, boshqaruvchanlik, buyruq va ko'rsatmalar berishga asoslanish, ta'lim oluvchilar mustaqilligi va tashabbusini inkor etish, e'tirozlarni qabul qilmaslikda namoyon bo'ladi.

Algoritm – pedagogik texnologiya bo'laklari (modullar)ning o'zaro joylashuvini hamda pedagogik texnologiya jarayonlarini amalga oshirish ketma-ketligining avvaldan belgilangan tartibi, ya'ni qoidasidir.

Algoritm lash – pedagogik texnologiya tarkibiy bo'laklarini amalga oshirish jarayonining ketma-ketligini belgilash bo'lib, ko'zlangan maqsadga erishish kafolatini amalga oshiradi. Odatda, pedagogik texnologiyani loyihalashda oldin uning algoritmi ishlab chiqiladi. Shu algoritmgaga muvofiq holda modullarning o'zaro joylashuvi tartibi aniqlanadi.

Adaptatsiya – (moslashish) axborotlarni va ulardan foydalanish jarayonini o'rganish hamda o'rgatish uchun qulaytirish, moslashtirish asosida kutilgan natijaga erishish.

An'anaviy ta'lim – XVII asrda Ya.P.Komenskiyning didaktik tamoyillari asosida shakllanib, hozirda dunyoning aksariyat maktablarida eng ko'p qo'llanayotgan sinf-dars tizimi.

Anketalashtirish – anketa-so'rovnoma yordamida ilmiy tadqiqotlar uchun ommaviy ravishda dastlabki materiallarni yig'ish jarayoni.

Assistent – mashg'ulot uchun tayyorlangan vositalarni amalda qo'llashga tayyorlovchi, mashg'ulot ishtirokchilariga yordam ko'rsatib turuvchi shaxs.

Aql – inson miyasining dunyoni aks ettirish va shaxsning voqeyelikka bo'lgan munosabatlarini boshqarib turadigan faoliyati.

Baholash – ta'lim oluvchilar tomonidan o'quvmateriallari o'zlashtirilganligini, bilim, ko'nikma va malakalar hosil bo'lganligini tekshirish va baho berish ta'lim jarayonining zarur tarkibiy qismi hisoblanadi.

Baholash – ta'lim jarayonining ma'lum bosqichida o'quvmaqsadlariga erishilganlik darajasini oldindan belgilangan mezonlar asosida o'lchash, natijalarni aniqlash va tahlil qilishdan iborat jarayondir.

Bilim – borliqning, bilish jarayonining amalda tasdiqlangan natijasi. Obyektiv reallikning inson ongida adekvat (o'xshashlik) aks etishi (tasavvur, tushuncha, mulohaza, nazariyalar). Kundalik bilim, sog'lom fikr va amaliy faoliyat shakllariga asoslanadi.

Bilish – obyektiv borliqni ongda aks ettirishning oliy darajasidagi shakli, haqiqiy bilimlar hosil qilish jarayoni.

Bilish faoliyati – idrok qilish hissi, nazariy fikrlash va amaliy faoliyat birligi.

Bilish jarayoni – qabul qilish, eshitish, his qilish, tushunish, anglash, umumlashtirish, mustahkamlash, qo'llash jarayoni.

Binar dars – ikki ta’lim beruvchi shaxs (mas: pedagog-professor va yordamchi assistent, nazariyachi va amaliyotchi) tomonidan olib boriladigan dars.

Blum taksonomiyasi – (taksonomiya – borliqning murakkab tuzilgan sohalarini tasniflash va sistemalashtirish nazariyasi). Blum tafakkurni bilish qobiliyatlari rivojlanishiga muvofiq ravishdagi oltita darajaga ajratadi: bilish, tushunish, qo’llash, tahlil, sintez, baholash.

Boshqarish – jarayonni reja asosida tashkil etish, amalga oshirish, qaror qabul qilish, nazorat qilish, tartibga solish, tahlil qilish va yakun yasashga qaratilgan faoliyat, ta’lim oluvchilarning o’quvfaoliyatini faollashtirish maqsadlariga erishish dasturini ro’yobga chiqarish uchun xizmat qiladigan pedagogik faoliyat.

Vazifa – maqsadni amalga oshirish shakllari va bosqichlarining aniqlashtirilishi.

Vosita – o’quvjarayonini olib borishda yordam beruvchi, bunga o’qituvchinutqi, muloqoti, uning mahorati, darsliklar, qo’llanmalar, didaktik tarqatma materiallar, sinf jihozi, AKT va boshqalar kiradi.

Guruhiy ta’lim – o’qituvchi bir necha o’quvchilar guruhi bilan ishlaydigan ta’lim shakli. Guruhlar o’quvchilar soniga qarab kichik (3-6 o’quvchi), o’rta (7-15 o’quvchi), katta (15 dan ortiq o’quvchi) guruhlarga bo’linadi. Shuningdek, har bir guruhdagi ta’lim oluvchilarning yoshiga, ta’lim yo’nalishiga, ta’lim topshiriqlari va shu kabilarga qarab ham guruhlarga ajratiladi. Bu shaklni qo’llash jarayonida yakka va juft bo’lib ishlash, frontal shakllari ham amalga oshiriladi.

Davlat ta’lim standarti – uzluksiz ta’limning muayyan bosqichida ta’limning mazmun-mohiyatiga, kadrlar tayyorlash sifati va darajasiga davlat tomonidan qo’yiladigan minimum talablarni belgilaydigan hujjat, o’quvyuklamalarining zaruriy hajmi.

Dars – aniq maqsadni ko'zlab, belgilangan vaqtda ma'lum xususiyatlariga ko'ra birlashtirilgan ta'lim oluvchilar guruhi bilan o'qituvchirahbarligida olib boriladigan asosiy o'quvshakli; ta'lim maqsadlarini amalga oshirish, o'qitishshakllari, metodlari va vositalari yordamida o'quvdasturida belgilangan mavzuning o'zlashtirilishini ta'minlash jarayoni.

Demokratik usul – o'qituvchining hamkorlikda ishlashi, o'zaro hurmat va ishonchni namoyon qilishi, talabalarning faolligi, mustaqilligi va tashabbuskorligini rag'batlantirishi, individual yondoshishi, guruh fikriga tayanib ish ko'rishi, muhokamaga barchani jalb qilishi hamda axborot, maslahat va yo'llanmalar berishida ifodalanadi.

Diagnostika – ma'lum ilmiy asoslangan metodlar asosida ta'limtarbiya jarayonlarining maqsadi, mazmuni, usullari, vositalari, natijalarining sifati va samaradorligi, pedagogik xodimlarning kasbiy tayyorgarliklari, bilim, ko'nikma, malaka va mahoratlari, o'quvchilarning olgan bilimlarini o'zlashtirishlari va tarbiyalanganlik darajalarini atroflicha o'rganish, tahlil qilish asosida xulosalar chiqarish, baholash va yanada takomillashtirish yuzasidan tavsiya berish jarayoni.

Didaktika – pedagogikaning tarmog'i, ta'lim-tarbiya maqsadlari, metodologiyasi, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillarini o'rganish va ishlab chiqish bilan shug'ullanadi.

Ijodkorlik – insonning ongli, ma'lum maqsadga qaratilgan, yaratuvchanlikka yo'nalgan faoliyati.

Izlanuvchi – biror tadqiqot ob'ekti tahlili bilan shug'ullanuvchi, biror jarayonni kuzatish orqali muammoning sabab-omillarini aniqlovchi, chora-tadbirlar va yangi tavsiyalarni ishlab chiquvchi shaxs.

Inklyuziv – (tenglik) o'qituvchibilan o'quvchining o'zaro munosabatlarida tenglik asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish. Shu bilan birga, imkoniyati cheklangan o'quvchilarning sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda o'qishini tashkil qilish pedagogik texnologiyasi.

Inson toifalari – ma'lumotlarni qabul qilish, tushunish va xotirasida saqlab qolishi bo'yicha quyidagi toifalarga bo'linadilar:

1. Audial – ma'lumotlarni qayta ishlash tizimida eshitish ustunlik qiladi (ovoz, nutq, ritm, tembr, musiqa), eshitish orqali yaxshi qabul qiladi va eslab qoladi.

2. Vizual – ma'lumotlarni qayta ishlash tizimida ko'rish ustunlik qiladi (shakl, ko'rinish, rang, joylashuv), ko'rish orqali yaxshi qabul qiladi va eslab qoladi.

3. Kinestet – ma'lumotlarni qayta ishlash tizimida hissiyot ustunlik qiladi (harakat, ta'm, hid, taktil sezgi, emotsiya), amalda qo'llash orqali yaxshi qabul qiladi va eslab qoladi.

4. Digital – ma'lumotlarni qayta ishlash tizimida mantiq va bog'liqliklar ustunlik qiladi (sabab-oqibat munosabatlari, mazmunmohiyatni anglash, umumlashtirish), fikrlash orqali yaxshi qabul qiladi va eslab qoladi.

Innovatsiya – yangilik kiritish, o'zgarishlarni joriy etish jarayoni va faoliyati.

Innovator – ta'lim mazmuni va o'qitish jarayonida yangiliklarni joriy qiluvchi shaxs.

Integrativ – (yaxlitlash) axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko'p kichik qismlarning o'zaro ajralmas bog'liqligi, ularning yaxlitligi, bir butunligi asosida yagona to'g'ri xulosani aniqlash.

Intellekt – insonning shaxsiy-individual sifati, bilish, tinimsiz izlanish faoliyati, fikrlashi, aqliy mushohadasi, tug'ma va orttirilgan qobiliyatlari to'plami.

Interfaol mashg'ulot – o'qituvchiva ta'lim oluvchi o'zaro faol ishtirok etadigan jarayon (o'zaro faol harakatda, hamkorlikda kechadi).

Interfaol metod – ta'lim jarayonida o'qituvchihamda ta'lim oluvchilar o'rtasidagi o'zaro faollikni amalga oshirish orqali o'zlashtirishni faollashtirish, shaxsiy sifatlarni rivojlantirish va samaradorlikni oshirishga yordam beradigan usul.

Laboratoriya ishi – maxsus jihozlangan sharoitda asbobuskunalar va boshqa texnik moslamalardan foydalangan holda talabalar bilan tajribalar o'tkazish, biror hodisani maxsus jihozlar yordamida o'rganish.

Liberal usul – anarxik, javobgarlikdan qochish, o'z pozitsiyasiga ega emaslik, ish natijasiga befarqlik, e'tiborsizlik va beparvolik, yuzakilik, murosasozlikda namoyon bo'ladi. O'qituvchiguruh hayotiga aralashmaslikka harakat qiladigan, faollik ko'rsatmaydigan, qarama-qarshi ta'sirlarga bo'ysunadigan, ta'lim oluvchilarning har qanday fikrlari bilan kelishib ketaveradigan, o'ta erkinlik va mustaqillik muhitiga yon beradigan, obro' uchun kurashmaydigan, o'rinsiz rahmdillik ko'rsatadigan usul.

Lider – (ingl. “leader” – boshlovchi, rahbar) jamoada o'zining shaxsiy sifat va fazilatlarini bilan jamoa a'zolariga o'z ta'sirini o'tkaza oladigan, yetakchi shaxs.

Liderlik – shaxsning odamlarni o'ziga ergashtira olish, ularni boshqara olish xususiyati; tashkilotchilik, rejalashtirish hamda nazorat qilish qobiliyati.

Mazmun – ilmiy bilimlar yig'indisi, amalda qo'llash uchun beriladigan ko'nikma va malakalar jarayonida o'quvchilar anglash, fikrlash, o'ylash, mulohaza yuritish orqali amalga oshiriladi.

Malaka – egallangan bilim va shakllangan ko'nikmalar asosida

avtomatlashgan, muayyan usul bilan yuqori darajada bajariladigan harakat, mashq qilish va tajriba hosilasi.

Malaka – shaxsning ma’lum kasbga yaroqlilik, tayyorgarlik darajasi, shu kasbda ishlashi uchun zarur bilim, ko’nikmalar yig’indisi. Kasbiy bilim va ma’lumotlarning tez ko’payib borayotgani hamda hayot tempining jadalligi ilgari o’zlashtirilgan malakaning yetishmasligini keltirib chiqaradi. Bu yetishmovchilik qayta tayyorlash va malaka oshirish orqali to’ldirib boriladi. Bu jarayon uzviy va uzluksiz davom etgandagina zamon talablari darajasidagi malakani kafolatlaydi.

Malaka tavsifnomasi – mutaxassisning nazariy va amaliy bilimlariga qo’yiladigan umumiy talablar.

Ma’ruza – odatda oliy o’quvyurtida biror fan mazmunini og’zaki va ko’rgazmali bayon qilishga asoslangan o’quvmashg’uloti turi, jarayoni va metodi.

Masofaviy ta’lim – masofalararo radio, televidenie, kompyuter, internet vositalari asosidagi ta’lim jarayoni.

Maqsad – o’qitishdan ko’zda tutilgan natijalarga erishishni amalga oshiruvchi mo’ljall, aniq yo’nalishni belgilab beruvchi yetakchi g’oya.

Ta’limiy maqsad – ta’lim oluvchilarni muayyan fanga oid tushuncha, bilim, ko’nikma va malakalar bilan qurollantirish, ularning ta’lim mazmunini o’zlashtirishi hamda amaliyotga tatbiq qila olishini ko’zda tutish.

Tarbiyaviy maqsad – ta’lim oluvchilarning fan asoslarini o’zlashtirishi orqali ularda odob-axloq qoidalariga mos keladigan e’tiqod, axloqiy ko’nikma va malakalarni tarkib toptirish, mas’uliyat, maqsad, ideal, qiziqish, e’tiqod hamda dunyoqarashni shakllantirishni ko’zlash.

Rivojlantiruvchi maqsad – o’qitishjarayoni ta’sirida ta’lim oluvchi shaxsini intellektual, irodaviy, emotsional va jismoniy

jihatdan rivojlantirish, qiziqish, ehtiyoj, qobiliyat, mustaqil fikrlash va muloqot malakalarini shakllantirishni nazarda tutish.

Mahorat – o’zlashtirilgan bilimlar va hayotiy tajribalar asosida barcha kasbiy amaliy harakatlarni kam kuch va kam vaqt sarflab bajarish.

Mediapedagog – zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida mediata’limni amalga oshirish bo’yichakompetensiyaga ega o’qituvchi.

Mediata’lim – ta’lim oluvchilar tomonidan ommaviy axborot vositalari – matbuot, televidenie, radio, internet, adabiyot, san’at, kino, teatr ma’lumotlarini o’zlashtirish, tahlil qilish va bilim olishga asoslanadi.

Mentor – ustoz, tarbiyachi, o’qituvchi(yakka va guruhli tartibda).

Metod – grekcha so’z bo’lib, “yo’l”, “usul”, “axloq” ma’nolarini bildiradi. Tabiiy va ijtimoiy hayot hodisalarini bilish, tadqiq qilish faoliyati, harakat yo’li, usuli, uslubi, tarzi yoki qiyofasi, shakli, ko’rinishi.

Metodist – ta’lim-tarbiya metodlari bo’yichamutaxassis. Dasturlar, metodikalarni ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida metodik maslahat beruvchi shaxs.

Metodik – metodikaga tegishli, qat’iy ketma-ketlikka, oldindan ishlab chiqilgan rejaga, tizimga aniq rioya qilish.

Metodika – biror jarayon yoki faoliyatni maqsadga muvofiq amalga oshirish metodlari, yo’llari majmuasi, ma’lum o’quvpredmetini o’qitishqonuniyatlari.

Metodologiya – bilishning ilmiy metodi haqidagi, biror fanda qo’llaniladigan metodlar majmuasiga oid ta’limot.

Moderator – ta’lim mazmunini yaratuvchisi, modullarni ishlab chiquvchi shaxs.

Moderator – ma'muriy huquqqa ega bo'lgan forum ta'limi qatnashchisi, boshqaruvchi, maslahatchi, yo'naltiruvchi, faollashtiruvchi, ta'lim uchun sharoit yaratuvchi.

Modul – pedagogik texnologiyani o'z ichiga olgan tarkibiy qism bo'lib, o'quvmateriali mazmuni hamda dars jarayoni modullaridan tashkil topadi.

Monitoring – korxona, tashkilot, muassasa holatini har tomonlama baholash hamda uning faoliyati sifatini va samaradorligini oshirish maqsadida tashxis qilingan maxsus tizimli kuzatuv-tahlil. Me'yoriy hujjatlar, buyruq va qarorlar, dastur yoki standartlar, ta'lim-tarbiya usullarining qanday sifat hamda darajada amalga oshirilayotganligini kuzatuv tizimi.

Ta'lim sohasidagi monitoring – pedagogik kategoriya bo'lib, o'quvjarayoni sifati va uni boshqarishning uzluksiz kuzatuvini olib borish. Monitoring natijasida olingan axborotlar tahlili asosida mazkur sohadagi boshqaruv faoliyatini tartibga solib borish, pedagogik jarayon va uni boshqarishdagi kamchiliklarni bartaraf qilish, samaradorligini oshirish chora-tadbirlarini ilmiy asoslangan holda belgilash imkoniyati hosil bo'ladi. Axborotlar tahlili va xulosalar asosida ta'lim muassasasi, o'qituvchifaoliyatiga tuzatish hamda o'zgarishlar kiritib boriladi.

Motiv – lotincha so'z bo'lib, “turtki”, “harakatga keltiruvchi, undovchi kuch”, “sabab”, “xohish”, “mayl” kabi ma'nolarni bildiradi, shaxsning o'z ehtiyojlarini qondirish uchun ichki uyg'onishi, maqsadga erishish uchun aniq maqsad sari intilishi.

Motivatsiya – motivlar yig'indisi, maqsadga erishish uchun qo'zg'ata olish, harakatga keltira olish faoliyati.

Muammoli ta'lim – ta'lim jarayonida o'quvchilar oldiga o'quvmuammosini qo'yish orqali muammoli vaziyatni vujudga keltirish va mashg'ulot davomida uning yechimini topish.

Muammoli ta'lim texnologiyalari – o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Muammoli ta'lim texnologiyasining asosi – insonning fikrlash jarayoni muammoli vaziyatni hal etishdan boshlanishi hamda uning muammolarni aniqlash, tadqiq etish va yechish qobiliyatiga ega ekanligidan kelib chiqadi. Muammoli ta'lim o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini oshirishda katta ahamiyatga ega.

Multimedia – ko'p axborotli ma'nosini bildirib, qo'llanmalar, ya'ni ma'lumotlar 3-4-o'lchamli grafik ko'rinishda, ovozi, video, animatsiya va qisman verbal (matn) shaklida beriladigan o'quvvositasi. Ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida dars o'tilganda multimedia vositalaridan foydalanish samaradorlikni yanada oshiradi.

Munozara – 1) matbuotda, suhbatda biror bahsli masalani muhokama qilish, muzokara, bahs; 2) muayyan muammo bo'yicha fikr almashishga asoslangan ta'lim metodi.

Mustaqil ta'lim – o'z-o'zini o'qitish, shaxsiy dastur asosida ta'lim olish.

Natija – ta'lim jarayoni yakunining mohiyatini qayd etuvchi tushuncha, belgilangan ta'limiy maqsadni amalga oshirishda hosil qilingan tushuncha, egallangan bilim, shakllangan ko'nikma va malakalarda ifodalanadigan pirovard mahsul.

Obyekt – yunoncha so'z bo'lib, 1 – bizdan tashqarida mavjud va bizning ongimizga bog'liq bo'lmagan tashqi olam bo'lib, bilishning, shuningdek, subyektning amaliy ta'sir predmeti hisoblanadi, 2 – qaysidir faoliyatga yo'naltirilgan hodisa.

Pedagog – tarbiyachi, o'qituvchi, dars beruvchi, rivojlantiruvchi shaxs.

Pedagogik jarayon – ta’lim masalalari, uning taraqqiyotini hal qilishga qaratilgan, maxsus tashkil etilgan pedagog va talabalarning maqsadli o’zaro munosabatlari.

Pedagogik innovatsiya – 1) pedagogik faoliyatga uning samaradorligini oshirish maqsadida yangiliklarning kiritilishi, ta’lim-tarbiyaning mazmun va texnologiyalaridagi o’zgarishlar; 2) Ta’lim faoliyatida bola shaxsini rivojlantirish jarayoniga oid madaniy an’analarga asoslanib ta’lim jarayoniga yangicha qarash va yondashuvlar.

Pedagogik mahorat – pedagogik jarayonning yuqori samaradorligini belgilovchi o’qituvchining kasbiy sifatlari va shaxsiy xususiyatlari majmui.

Pedagogik texnologiya – o’qituvchimahoratiga bog’liqbo’lmagan holda pedagogik muvaffaqiyatni kafolatlay oladigan ta’lim oluvchi shaxsini shakllantirish jarayonining loyihasidir. (V.P.Bespalko)

Pedagogik texnologiya – bu o’qituvchi(tarbiyachi)ning o’qitish(tarbiya) vositalari yordamida talim oluvchilarga muayyan sharoit va ketma-ketlikda ta’sir ko’rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayonidir. (N.Saydaxmedov)

Pedagogik texnologiya – bu o’qitishga o’ziga xos yangicha (innovatsion) yondashuvdir. U pedagogikadagi ijtimoiy-muhandislik tafakkurining ifodalanishi, texnokratik ilmiy ongning pedagogika sohasiga ko’chirilgan tasviri, ta’lim jarayonining muayyan standartlashuvi hisoblanadi. (B.L.Farberman)

Pedagogik texnologiya tushunchasi ko’p qirrali bo’lib, unga pedagogik, psixologik, didaktik, tashkiliy, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va boshqa nuqtai nazarlardan yondashish mumkin.

Pedagogik texnologiya – axborotlarni o’zlashtirish, ulardan amalda foydalanish, ulardagi yangi ma’no-mazmunlarni hamda

axborotlar orasidagi turli bog'liqliklarni ochish orqali yangi axborotlar yaratishga o'rgatish jarayonidan iborat.

Pedagogik texnologiya – ta'lim metodlari, usullari, yo'llari hamda tarbiyaviy vositalar yig'indisi. U pedagogik jarayonning tashkiliyuslubiy vositalari majmuidir.

Pedagogik texnologiya – ta'lim mazmunini qulay shakl va usulda uzatish hamda o'zlashtirish jarayonidan iborat.

Pedagogik texnologiya ta'lim oluvchini mustaqil o'qishga, bilim olishga, fikrlashga o'rgatishni kafolatlaydigan jarayondir. Pedagogik texnologiya jarayonida o'qituvchirahbarligida o'quvchi mustaqil ravishda bilim oladi, o'rganadi va o'zlashtiradi.

Pedagogik texnologiya – oldindan belgilangan maqsad bo'yichainsonga ta'lim-tarbiyaviy ta'sir o'tkazish faoliyatidan iborat.

Tabiatga muvofiqlashtirilgan pedagogik texnologiyalar. Bularga o'quvchining tabiiy imkoniyatlari, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning tabiiy imkoniyatlari va boshqa tabiatga muvofiq imkoniyatlaridan to'liq foydalanishni amalga oshirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar kiradi.

Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari. Bularga o'quvchi shaxsining ijodiy sifatlarini, ayrim sohalardagi bilimlarni, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalar kiradi.

Empirik (tajriba) texnologiyalar – sezgi a'zolari orqali bilim olish. Bu texnologiyada asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirilib borishga qaratiladi.

Kognitiv (bilishga oid) texnologiyalar atrofdagi olam to'g'risidagi bilimlar doirasini kengaytirish texnologiyasi. U tabaqalash (tarkibiy qismlarga ajratib o'rganish) tafakkurini shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi.

Evristik (haqiqatni topish) texnologiyalar yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan ta'lim berish tizimi. Topqirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim metodi, optimallashtirilgan (ko'p variantlardan eng ma'qulini, mosini, muvofiqini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi.

Kreativ (ijodiy) texnologiyalar tadqiqot xarakteriga, xususiyatiga ega bo'lib, o'quvchilarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi.

Pedagogik faoliyat – ta'lim maqsadlarini amalga oshirishga qaratilgan ijtimoiy faoliyatning alohida turi.

Reyting – o'quv faoliyatining miqdoriy xarakteristikasi hisoblanadi. O'quvchilarning barcha faoliyat turlarini ballarda (qoidaga ko'ra 100 ballgacha) butun baholash.

Refleksiya – takrorlash, aks etish, o'z harakatlari va holatlarini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash.

Samaradorlik – sifatning umumlashgan o'lchovi. Samara deganda qo'yiladigan maqsadga to'la, mahsuldor yoki qisman natijali erishish tushuniladi. Ta'lim sifatining oqilona darajasiga erishish ta'limning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Standart – ta'lim oluvchiga qo'yilgan minimal bilim, ko'nikma va malaka talablari bo'lib, uning barkamol inson bo'lishining kafolati sifatida belgilanadi.

Subyekt – yunoncha 1- tashqi borliq (olam)ni bilishga intiladigan va o'z amaliy faoliyati bilan unga ta'sir ko'rsatadigan inson, 2 - qandaydir xususiyatlarni tashuvchi inson, shaxs.

Ta'lim – ta'lim oluvchilarni axloqiy, intellektual, jismoniy, kasbiy, madaniy rivojlantirishning yuqori darajasiga erishish maqsadida amalga oshiriladigan o'quv-tarbiyaviy jarayoni.

Ta'lim dasturi – ta'limning maqsadlari va aniq vazifalaridan kelib chiqqan holda, ma'lum daraja va yo'nalishdagi ta'lim mazmunmohiyatini o'zida mujassam etgan dastur.

Ta'lim sifati – ta'lim jarayonining turli ishtirokchilari ta'lim xizmatlaridan kutganlarining qanoatlantirilishi darajasi yoki ta'limda qo'yilgan maqsad va vazifalarga erishish darajasi tushuniladi.

Tafakkur - inson aqliy faoliyatining oliy shakli, atrof-olamdagi o'zaro bog'langan narsa va hodisalarni bilish jarayoni, muhim hayotiy jarayonlarni his qilish, muammolarni hal etish, mavhum voqyeahodisalarni anglash. Tafakkur hissiy bilish, tushuncha, hukm, xulosa shakllarida namoyon bo'ladi.

Tashkilotchilik – darsda didaktik jarayonni tartibga, tizimga tushirish, qo'yilgan maqsadni amalga oshirishning muvofiq, faol usullarini shakllantirish.

Temperament – 1) shaxsning psixik faoliyati dinamikasining turli jihatlarini ifodalaydigan tug'ma individual xususiyatlari; 2) shaxsning dinamik xususiyatlari: intensivlik, reaktivlik, temp, psixik jarayonlari va holatlari.

Test – (ingl. “test” - tekshirish, sinov, nazorat) aniq maqsad asosida muayyan holat darajasini sifat va miqdoriy ko'rsatkichlarda belgilashga imkon beruvchi sinov vositasi, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini xolisona baholash imkoniyatini beradigan topshiriqlar tizimidan iborat.

Test – 1) standart shakldagi topshiriqlar bo'lib, aqliy taraqqiyot, qobiliyat, bilim va malakani aniqlash maqsadida o'tkaziladigan sinov; 2) aniq sotsiologik tadqiqotlarda foydalaniladigan tarqatma material, savolnoma; 3) shaxs ruhiyati va xulqining aniq miqdoriy va ma'lum sifat baholarini oldindan berilgan ba'zi standart – test me'yorlari bilan qiyosiy o'rganishga mo'ljallangan psixologik tadqiqotlarning standartlashtirilgan metodi.

Test topshiriqlari – ta’lim natijalarini xolisona nazorat qilishning didaktik va texnologik vositalari hisoblanadi. Test savollari yordamida barcha o’quvchilarning bilimini bir vaqtda tekshirish, ularni mashg’ulotlarga puxta tayyorgarlik ko’rishga, mustaqil o’qish ko’nikmalarini rivojlantirishga o’rgatish, intizomini mustahkamlash kabi imkoniyatlar yaratiladi.

Test usulida baholash – ta’lim jarayoni natijalarini obyektiv, ishonchli aniqlashga yordam beradigan pedagogik diagnostika metodlaridan biri.

Texnolog – pedagogik texnologiya mutaxassisi, dasturlarni ishlab chiquvchi, amalga oshirishni ta’minlash bilan bog’liq masalalarni hal etuvchi shaxs.

Texnologiya – 1) shaxsni o’qitish, tarbiyalash va rivojlantirish qonuniyatlarini mujassamlashtirgan va yakuniy natijani kafolatlaydigan pedagogik hodisa, tizim; 2) ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, uni boshqarish, pedagogik va o’quvfaoliyatini tashkil qilish usullari tasnifi (klassifikatsiya).

Texnologiya – ishlab chiqarish jarayonida ashyolar, materiallar, yarim tayyor mahsulotlarni tayyorlash, qayta tayyorlash, ashyoning holati, xususiyati, shaklini sifatli o’zgartirish tizimi, mahsuldor metodlar to’plami.

Texnologik xarita – integrallashgan darslarni tashkil etishda tushuncha va bilimlarning muayyan izchilligi va axborotli modellarni o’rganish usullari, yo’llari, ko’rsatmalari hamda ko’rgazmali – texnologik topshiriqlar yig’indisi.

Tizim – unsurlar (qismlar, elementlar, predmetlar, hodisalar, qarashlar, bilimlar, harakatlar va b.)ning ma’lum bir bog’lanishda, ketma-ketlikda, o’ta izchillikda, rejali hamda to’g’ri joylashish tartibi.

Trener – ma'lum yo'nalishda ta'lim oluvchilarning ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida mashqlar o'tkazuvchi maxsus tayyorgarlikdan o'tgan mutaxassis.

Tushunish – axborotning ma'no-mazmunini idrok qilish, qayta ishlash, undan ko'rsatilgan tartibda mustaqil foydalana olish.

Tushuntirish – axborotning ma'no-mazmunini, undan foydalanish tartibini turli vosita va usullarni qo'llab, tushuntiruvchining o'zi tushungan darajada boshqalarga yetkazish faoliyatidan iborat jarayon.

Tyutor – lot. “tutor”, ingl. “tutor” – xonaki o'qituvchi, repetitor, murabbiy so'zlaridan olingan bo'lib, hozirgi vazifasiga ko'ra konsultant-o'qituvchi, masofaviy ta'lim orqali o'rgatuvchi ma'nosida tushuniladi.

Usul – biror narsa, hodisa, jarayonni o'rganish yoki amalga oshirish tartibi.

Faollik – biror maqsad yo'lida aqliy, jismoniy va boshqa harakatlarni tez va unumli amalga oshirishga intilish.

Faoliyat – 1) ongli maqsad bilan boshqariladigan kishining ichki (ruhiy), tashqi (jismoniy) faolligi; 2) atrof-muhitning kishilar tomonidan maqsadga muvofiq qayta bunyod etilishi.

Fasilitator – dars samaradorligini oshirish maqsadida guruh ishini tashkil etuvchi, ko'makchi, yo'naltiruvchi, mashg'ulot uchun qulay sharoit va samarali ishlash muhitini yaratuvchi, jarayonga javob bermaydi, xulosa chiqarmaydi.

Fasilitatsiya – shaxslarning ta'siri, ishtirokida mehnat unumdorligini oshirish, natijaga erishishga yordam berish, yangiliklarni qo'llash orqali sifat va samaradorlikka erishish.

Shakl – dars jarayonini amalga oshirishning eng qulay usullari, vositalari, ketma-ketligi, ta'lim oluvchilar soni, sarflangan vaqt, joy qulayliklarini o'z ichiga oladi.

Shaxs – psixologik jihatdan taraqqiy etgan, foydali faoliyat turi bilan shug'ullanadigan, atrof-muhitga ongli munosabatda bo'la oladigan, o'ziga xos shaxsiy xususiyatlar, muayyan xulq-atvor, mustaqil fikr va dunyoqarashga ega bo'lgan inson.

Evristik – yo'naltiruvchi savollarni berib borishga asoslangan o'qitish tizimi, topqirlik, faollikni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim, o'quvizlanishli, optimallashtirilgan (qulaylashtirilgan) tafakkurni rivojlantiradi.

Eksperiment – yaratilgan yangilik, gipoteza, g'oyalarni sinovtajribadan o'tkazish metodi.

Ekspert – kuzatuvchi, tahlil qiluvchi, tekshiruvchi, xulosa chiqaruvchi, tavsiya beruvchi, taklif va mulohaza bildiruvchi shaxs.

Yangi axborot texnologiyalari – kommunikatsiya texnologiyalari asosida turli metod, vositalar asosida olingan axborotlarni qabul qilish, qayta ishlash asosida ta'lim jarayoniga yo'naltirish.

O'zlashtirish – tushunish, o'rganish orqali axborotning mazmuni, undan foydalanish yoki harakatlarni bajarish tartibi to'g'risida bilim va ko'nikmalar hosil qilish, muayyan xatti-harakat va xulq-atvor usullarini egallash jarayoni.

O'rganish – axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash, takrorlay olish, faoliyatidan iborat jarayon.

O'rgatish – o'quvchilarda axborotdan foydalanish, xulqatvor ko'nikmalari va odatlarini shakllantirish maqsadida amalga oshiriladigan harakat, turli vosita va usullarni qo'llab tushuntirish, amaliy mashqlar orqali ko'rsatish jarayoni.

O'qitish- ta'lim oluvchining bilish faoliyatini boshqarishga qaratilgan o'qituvchining faoliyati.

O'qituvchi – pedagogik-psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yichamaxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik va ma'naviy-axloqiy

sifatlarga ega, ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya berish faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga ega, o'quvchilar tomonidan ta'limmazmunining o'zlashtirilishini ta'minlovchi, o'quvjarayoniga rahbarlik qiluvchi shaxs.

O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim – o'quvchining o'quvshaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Bu ta'lim texnologiyasida har bir o'quvchini o'rganish, tushunish, hurmat qilish, unga ishonish, ta'limni unga moslashtirish katta ahamiyatga ega.

Qiziqish – shaxs harakatiga sabab bo'ladigan faoliyat yo'nalishining ongli shakli.

Qobiliyat – ma'lum bir faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun shart-sharoit yaratadigan, imkoniyat darajalarining ustunligini ifodalaydigan shaxsiy-individual xususiyatlar.

G'oya – tushuncha, tasavvur, fikrlar paydo bo'lgan muammolarni yechishga yordam beradi. Agar u innovatsion yo'nalishda kechsa, ta'lim rivoji tezlashadi.

Hamkorlik pedagogikasi – ta'lim oluvchining shaxsiy xislatlarini namoyon qilish orqali unda olijanob insonning shakllanishi va rivojlanishiga imkon yaratadigan, ta'lim oluvchida bilishga bo'lgan intilishni rivojlantiradigan, keng va chuqur bilim va malakaga ega bo'lish uchun sharoit tug'diradigan, o'z-o'zini tarbiyalashga yo'naltiradigan, o'zaro muloqot hamda birgalikdagi faoliyatga asoslangan yondoshuv. Uning metodik usullari: insonparvarlik, shaxsiy yondashuv, muloqot mahorati, o'quvfaoliyati.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1. Karimov I.A. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.:Sharq, 1998. 63 b.
2. O'zbekiston Respublikasida O'quvchi-Yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimini rivojlantirish kontsepsiyasi. –Toshkent:O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis markazi. 2002. 12 b.
3. Boltaboev S.A. Tolipov O'.Q. Umumiy O'rta ta'lim maktablari kasbga yo'naltirish O'quv-metodika kabineti faoliyatini tashkil qilish bo'yicha metodik tavsiyanoma. –Toshkent: TDPU, 2000. 36 b.
4. K.D. va b. O'quvchi Yoshlarni ishga va ishlab chiqarishga tayyorlash. T.:O'qituvchi, 1984. 167 b.
5. Jo'raev R.X., Tolipov O'.Q., Sharipov SH.S. Uzluksiz ta'lim tizimida O'quvchilarni kasb-hunar yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Monografiya. -T.: FAN. 2004. 120 b.
6. Klimov S. A. va b. - Ishlab chiqarish asoslari. Kasb tanlash 2-qism. -M.1987.
7. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi O'qituvchilarini kasbiy shakllantirish. Monografiya. -Toshkent: FAN, 2004. 130 b.
8. Muslimov N.A., Mullaxmetov R.G. Kasb tanlashga yo'llash. O'quv qo'llanma. - Toshkent: OO'MTV, 2007. 173 b.
7. O.I.Avazboeva, R.G.Isyanov X. Odilboev. Texnologiya ta'limi uslubiyotidan amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari. T., TDPU 1995 y.
8. K.Davlatov, A.Vorobyov, I.Karimov. Texnologik va kasb ta'limi nazariyasi hamda metodikasi. T.O'q. 1992 y.
9. K. D. Davlatov, Texnologik va kasb ta'limi, tarbiyasi hamda kasb tanlash nazariyasi va metodikasidan amaliy mashg'ulotlar: Pedagogika instituti talabalari uchun qo'llanma.-T.: «O'qituvchi», 1995 y.
10. Boltaboev S.A., Ismoilova M.M. Kasb ta'limi metodikasi fanidan kurs ishlari (Metodik qo'llanma). T.: TDPU 2002 y.

11. Boltaboev S.A., Magdiev O.SH. Texnologik va kasb ta'limi metodikasidan o'quv mashg'ulotlari (Metodik qo'llanma). T.: TDPU 2002 y.
12. Boltaboev S.A., Magdiev O.SH., Sattrov V.N., Avazboev O.I. Texnologik va kasb ta'limi metodikasidan o'quv mashg'ulotlari. Uslubiy qo'llanma 2002 y.
13. Muslimov I.A., Boltaboev S.A., SHaripov SH. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. Texnologiya ta'limi yo'nalishi magistrantlari uchun qo'llanma. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU 2003 yil.
14. SHaripov SH.S. va b. Pedagogik amaliyot (metodik qo'llanma). T,: TDPU, 2006 yil.
15. SHaripov SH.S. va b. Kasbiy pedagogika (metodik qo'llanma). T,: TDPU, 2006 yil.
16. SH.S.SHaripov., Abralova M. Maktablar o'quv va o'quv ishlab chiqarish ustaxonalari uchun xavfsizlik texnikasi va ishlab chiqarish sanitariyasi qoidalari. Metodik yo'riqnoma. Toshkent, Respublika ta'lim markazi 2002 y.
17. SH.S.SHaripov, T.Jalilov. Texnologiya ta'limi ustaxonalari uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq ko'rgazmali qurollar ro'yxati. Metodik qo'llanma. Toshkent, Respublika ta'lim markazi 2002 y.
18. O'.Q.Tolipov, SH.S.SHaripov, P.Q.Xolmatov. Umumiy o'rta ta'lim maktablari va maktabdan tashqari muassasalar to'garak rahbarlari uchun namunaviy dastur. Toshkent, Nizomiy nomidagi TDPU 2003 y.
- 19.K.Ismoilova. Pedagogikadan amaliy mashg'ulotlar. T. 2001 y.
- 20.B.Ziyomuxammedov. Pedagogika. T. 2000 y.
21. O.Musurmonova. O'zbekistonda ta'lim-tarbiya ravnaqi yo'llar. 1999 y.
22. N.G'aybullaev Pedagogika. T. 2000 y.
23. N.N.Azixo'jaeva. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat. T. 2003 y.
- 24.N.N.Azizxo'jaeva.O'qituvchi mutaxassisligiga tayyorlash texnologiyasi.2000y.

25. R.J.Ishmuxamedov.Innovation texnologiyalar yordamida o'qitish samaradorligini oshirish yo'llari. T. 2003 y.8. R.J.Ishmuxamedov. Bobalarni tarbiyalash va sog'lomlashtirish ishlarida pedagogik texnologiya. T.2002 y.

Mundarija

- 1-Mavzu: Kasb-hunarga yo'naltirish tashxis markazlarining maqsad va vazifalari. Kasb-hunarga yo'naltirish tashxis markazlarining faoliyatini tashkil etish.
- 2-Mavzu: Kasb-hunarga yo'naltirish, uning tarixiy taraqqiyoti.
- 3-mavzu. Kasb-hunarga yo'naltirishning ijtimoiy va psixofiziologik

asoslari

4-mavzu. Kasblar xarakteristikasi professiogramma

5-mavzu. O'zbekiston xalq xo'jaligining asosiy tarmoqlari

6- Mavzu:Kasblar to'g'risida ma'lumotlar berish, kasblar ularning tiplari, turkumlari

7- Mavzu: Kasblarning bo'limlari, gruppalari va kasb tanlash formulasi.

8- Mavzu:Kasb- hunarga yo'naltirishda o'quvchilarga qo'yiladigan talablar

9-MAVZU: Kasb hunarga yo'naltirish ishining asosiy bosqichlari va yo'nalishlari

10-mavzu. Kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha ta'lim muassasasi jamoasining faoliyati.

11.Umumiy o'rta va o'rta maxsus davlat ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish.

12. Kasb hunarga yo'naltirish komissiyalari. O'quvchilar va ota onalar bilan ishlash.

13. Kasb tanlashga doir reja tuzish

14. Kasb tanlashda uchraydigan xatoliklar va ularning oldini olish omillari

15. Kasb hunarga yo'naltirish tamoyillari va ularga amal qilish.

16. Kasb hunarga yo'naltirish shakllari.

17. Kasb hunarga yo'naltirish metod va usullari.

18. Ilg'or xorijiy mamlakatlarda kasbga yo'naltirish tajribasi.